ZİYA SELÇUK

KIRK KERE SÖYLEDİM

Ben Ne Söyledim, Çocuğum Ne Anladı?

Kronik

Kronik

KIRK KERE SÖYLEDİM
Ben Ne Söyledim, Çocuğum Ne Anladı?

—

ZİYA SELÇUK

KRONİK KİTAP: 283
Aile Dizisi: 6

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Tuğçe İnceoğlu

KAPAK TASARIMI
Eray Ergün

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mart 2022, İstanbul

ISBN
978-625-8431-33-9

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

Kitabın telif geliri **Önce Öğretmen Vakfı** çalışmalarında değerlendirilecektir.

ZİYA SELÇUK

KIRK KERE SÖYLEDİM

Ben Ne Söyledim, Çocuğum Ne Anladı?

Kronik

ZİYA SELÇUK

1961'de Ankara'da doğmuştur. Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun olduktan sonra Ankara Üniversitesi'nden Eğitimde Psikolojik Hizmetler ve Psikolojik Danışma-Rehberlik alanlarında lisans-yüksek lisans, Hacettepe Üniversitesi'nden doktora derecelerini almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda iki yıl rehber öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra yükseköğretim kurumlarında yirmi üç yıl öğretim üyeliği ve yöneticilik yapmıştır. 2003-2006 arasında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı görevini yürütmüştür. Çeşitli üniversitelerde mütevelli heyet başkan yardımcılığı ve üyeliği, eğitim siyasetine ilişkin sivil toplum kuruluşlarında başkanlık ve üyelik, TÜBİTAK-SOBAG Yürütme Kurulu üyeliği, Satranç Federasyonu Yönetim Kurulu üyeliği, Voleybol Federasyonu Eğitim Kurulu Başkanlığı, PDR Derneği yöneticiliği, köşe yazarlığı, uluslararası kuruluşlarda proje uzmanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Bazı yükseköğretim kuruluşlarının kuruluş ve tasarım aşamasında fiilen çalışmıştır. Bunun yanı sıra Türk Zekâ Vakfı yönetim kurulu üyeliği, akademik dergi editörlüğü ve benzeri çok sayıda görevlerde bulunmuştur. Pek çok resmî ve özel okulun modellenmesi ve kuruluşuna liderlik etmiştir. Rehberlik, davranış gözlemi, iletişim, öğrenme, mizaç konularında kitapları ve yüzden fazla makalesi bulunmaktadır. 2018-2021 arasında üç yıl Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Meslek yaşamı boyunca sadece çocuk ve çocukluğu merkeze alan Dr. Selçuk hâlen *Önce Öğretmen Vakfı* başkanlığını yürütmekte olup araştırma, kitap ve sosyal sorumluluk çalışmalarına devam etmektedir.

Annem Ayna'nın aziz hatırasına...

İçindekiler

Sözün Önü 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Çocuk Kim?

"Çocuk musun Sen?" 21
"Bizler Yetişkin İnsanlarız!" 26
"Biz Bir Aileyiz" 29
"Büyü Artık!" 33
"Benim Çocuğum!" 36
"Uğraşıyoruz İşte Çocuklarla!" 40
"Bunun Daha Ergenliği Var" 45
"Bu Çocuk Niye Böyle?" 49
"Kime Çektin Sen Bilmem ki?" 53
"Armut Dibine Düşer" 56
"Beş Parmağın Beşi Bir mi?" 58

İKİNCİ BÖLÜM
Çocukluk Kimin?

"Doymadın Oyuna!" 65
"Çocuk Oyuncağı!" 69
"Kalk Yerden!" 72
"Bırak Boş Boş Hayal Kurmayı!" 75

"Uydurma!" 80
"Bana Masal Anlatma!" 83
"Her Şeyi Merak Edeceğine İşine Bak!" 85
"Çocuklar Öyle Çok Soru Sormaz!" 89
"Sana Soran Olmadı!" 92
"Yorma Kafanı" 98
"Haydi Odana Git!" 101
"Uslu Ol" 104
"Üzme Anneni" 107
"Anne Deme Bana!" 109
"Ne Oldu?" 112
"Ağzı Var Dili Yok, Çıt Çıkarmaz" 116
"Saf mısın Sen?" 118
"Herkes Bize Bakıyor!" 121
"Gülerler Sana!" 124
"Senin Hata Yapma Şansın Yok!" 128
"Kısa Kes, Basit Düşün" 132
"Derdin Ne Senin?" 136
"Büyükleri Sev, Küçükleri Say" 138
"Yavrum Biraz Normal Davransana Sen!" 141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hayat Kimin?

"Sen Giderken Ben Geliyordum!" 147
"O Senin Dengin mi?" 149
"Hayat Memat Meselesi, Ona Göre..." 154
"Tamam Ama..." 157
"Ben Senin Yerinde Olsam..." 160
"Anne Olunca Anlarsın!" 163
"Benden Söylemesi..." 166
"Ben Demiştim Sana!" 170
"Sen Bilirsin" 172
"Şikâyet Yok!" 175

"İtiraz İstemiyorum!" 178
"O, O Zamandı" 180
"Cevap Verme Bana!" 183
"Kıyamam Sana" 186

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Gelecek Kimin?

Eğitim Ordusu 193
"Ama Çok Güzel..." 195
"Acelesi Ne?" 197
"Henüz..." 199
"Ezberi Kuvvetli!" 202
"Yeter ki Azmet" 205
Bedenci-Dilci 208
"Şimdiki Çocuklar Harika!" 210
"Sana Okulda Bunları mı Öğretiyorlar?" 212
"Gözünden Anlarım" 215
Sınırları Taşırmak 217
"Silip Durma" 219
"Başka" 221

Sözün Sonu, Başka Sözlerin Başı 225
Teşekkür 227

Sözün Önü

Yapma yavrum.
Yavrum yapma.
Çocuğum yapmasana.
Yahu yapma!
Yapma dedim ya!
Kırk kere söyledim sana yapma şunu diye!

SAYDINIZ MI BİLMİYORUM. Ama defalarca "Yapma," dediniz. Çocuğunuz yapmaya devam etti. Sonunda "Kırk kere söyledim sana!" da dediniz. Ama belki de çocuğunuzun bunu yaparken ne demek istediğini hiç düşünmediniz. Oysa sormanız gereken soru şuydu: Kırk kere uyarıldığı hâlde yine aynı şeyi yapmaya devam eden çocuk ne demek ister?

"Bak anne, bak baba. Bir kere uyardın ama yaptım. İkinci kez söyledin, yine yapmaya devam ettim. Üçüncü kez de aynı şey oldu. Peki, siz hangi akılla ilk üç denemede işe yaramayan bir şeyi otuz yedi kez daha söylüyorsunuz? Cümleyi değiştirin, üslubu değiştirin, tekniği değiştirin. Bir şeyleri değiştirin işte!"

Bu örneğin çocuklarla iletişim kurma şeklimizi anlamak için iyi bir başlangıç noktası olduğunu düşünüyorum. Biz "çocukla iletişim" deyince nedense çoğunlukla "Biz söyleyeceğiz, anlatacağız,

çocuk dinleyecek; biz isteyeceğiz, çocuk yapacak," kabilinden bir iletişim şeklini anlıyoruz. Elbette bu sağlıklı bir iletişim değil, daha çok talimat vermek gibi. Tam tersini düşünelim şimdi de. Çocuk söyleyecek, anlatacak, biz dinleyeceğiz; çocuk isteyecek, biz yapacağız. Şüphesiz bu formül de sıkıntılı; işin doğasına aykırı. Anne-babaların çocuğun ihtiyaçlarını gözetmeyen tek yanlı beklentisi ya da çocuğun talimatlarına mahkûm olması olsa olsa uyumsuzluk getirir. Çocuk-ebeveyn ilişkisindeki uyuma ya da uyumsuzluğa bakarak kimin ne söyleyip söylemediğini sıralamak süregelen iletişimi kavramamıza yetmez. Sadece ebeveyn-çocuk ilişkisindeki olayları değil, olguları da dikkatle irdelemek gerekebilir. Çünkü çocukla iletişimde yaşadığımız olaylar bir anlamda koca bir ebeveynlik okyanusunun içindeki buzdağına benzer. Unutmayın, bir de buzdağının altı var.

Ben söyledim, o ne anladı?

O söyledi, ben ne anladım?

Benim söylediğim ona ne hissettirdi?

O bu davranışıyla ne anlatmak istedi?

Hangi sözümle aslında ne demek istedim?

Bana cevap vermediğinde söylemediği şeyler neler? Söylediğinde üstünü örttüğü şeyler neler?

Konuşuyoruz, konuşuyoruz, konuşuyoruz da söylediklerimizin çocukların kulağından içeri ses olarak girip nasıl bir hisse dönüştüğünden pek bahsetmiyoruz. İstedim ki sesin hisse dönüştüğü yerde biraz soluklanalım. "Kırk kere söyledim" gibi artık dilimize pelesenk olmuş, çoğunlukla ezbere kullandığımız dil kalıpları üzerine biraz düşünelim. Bu dil kalıplarını kullanırken aslında ne demek istediğimizi, çocuğun bunu nasıl duyduğunu, nasıl anlamlandırdığını tartışalım.

Evlerimiz bu kalıpların kullanılışına hemen her gün şahit olunan mekânlar... Her evde yaşayan anne, baba, çocuklar, nineler, dedeler günlük yaşamlarını daha sonra bir videodan izleme

imkânı bulsa eminim dünyanın en heyecanlı dizilerinden biri olurdu. Keza farkında olarak veya olmayarak yapılan konuşmalar dünyanın en zorlu şifresini çözmeyi gerektirecek kadar karmaşık olabiliyor. Cümlelerin yüzeysel ve derin anlamları, imalar, göndermeler, hatırlatmalar, mecazlar, açıklamalar, uyarılar ve tutarsızlıklar bize dilin en gelişmiş MR cihazlarından bile daha net bir görüntüsünü sunma potansiyeline sahip...

Evler, yuvalar, odalar en az bin yıllık bir dil geçmişinin her gün yeniden ve yeniden sergilendiği birer tiyatro sahnesi gibi... Atalarımızdan, büyüklerimizden aktarılan kelimeler, deyimler, tamlamalar, neden öyle dediğimizi kendimizin de bilmediği hazır ifadeler bir kod çözücü eşliğinde incelendiğinde ailenin psikolojisi, sosyolojisi, ekonomisi, demokrasisi, hukuku ve daha birçok özelliği açığa çıkıyor.

Bunların her biriciği aile içindeki konuşmalarda saklı... Peki, neden evlerdeki sesleri alıp *Kırk Kere Söyledim*'de topladım?

Cevap, dil kalıplarında gizli... Dil kalıpları olarak adlandırabileceğimiz iletişim içerikleri bu kitabın ana temasını oluşturuyor. Uzun yıllardır üzerinde çalıştığım bu konuyla, güncel olarak evlerimizde kullandığımız dil kalıplarının bir kısmını toplu olarak ele almayı amaçlıyorum. Kitapta sizi dil kalıplarıyla ilgili bir bebeklik dönemi cümleleri, bir ergenlik dönemi cümleleri, bir çocukluk dönemi cümleleri karşılayacak; kırk kere belki.

Çocuk, çocukluk ve ebeveyn ilişkisinin işlendiği kitapların genelinde sayfa dizilimi bebeklik, erken dönem çocukluk, çocukluk ve ergenlik olarak bölümlere ayrılır. Ebeveyn, yani okur, o an hangi dönemi yaşıyorsa; ihtiyacı, sıkıntısı neyse kendini genellikle o bölümde bulur. Oysa bebeklik döneminde atılan tohumun meyvesini ergenlik döneminde çiçek açarken görür insan. Ergenlikte ayağına batan taş muhtemelen oraya daha çocuğun bebeklik döneminde düşmüştür. Arada kesintisiz bir bağ vardır. O an hangi "bölümde" bulunursak bulunalım, söz konusu çocuk

ve gelişimi olduğunda binlerce yıl da geçse değişen şeyler olabileceği gibi değişmeyen temel bazı hususiyetler bulunduğunu da unutmayalım. İşte bu hususiyetleri kavramak için öncelikle dili anlamak işlevsel bir yol... Çünkü ilişkileri, düşünceyi, duyguları, eylemleri anlamak için dili incelemek çoğu zaman yeterlidir.

İnsanlarla, aile üyeleriyle ilişkilerimizi dil üzerinden kuruyoruz. Dil öyle canlı bir varlık ki yaşamın kod çözücüsü gibi. İşte bir örnek: Zevç-zevce kelimeleri bizim dönemimizde erkek-kadın eşleri tanımlardı. Evlilik kelimesi de aynı kökten "izdivaç" kelimesiyle ifade edilirdi.

Etimolojik olarak bakıldığında zevç-zevce "terlik teki" anlamına da geliyor.

Yani eşlerden biri terliğin bir teki, diğeri öteki tekidir.

Terlik tekleri aynı mı, eş mi, benzer mi? Sadece bu kelimeden kadın-erkek eşitliği, feminizm, insan hakları, medeni hukuk gibi birçok alanda çıkarsamalar yapmak mümkün... Dil bu örnekte olduğu gibi yaşayan bir varlık olarak duygu ve düşünce dünyamızı bize resmediyor, bu şekilde kültürün düşünceyi ortaya koyan arayüzü olma niteliğini kazanıyor.

İnsan olabilmek ve insan kalabilmek için dile ihtiyacımız var. Dili anlamak arkadaşlarımızı, eşlerimizi, çocuklarımızı, daha önemlisi kendimizi anlamak açısından son derece kritik... Başkalarını dinleyebildiğimiz, hislerimizi, düşüncelerimizi onlarla paylaşabildiğimiz ve olup biteni anladığımız andan itibaren birey oluyoruz, insanlaşıyoruz. Ne var ki giderek insandan uzaklaşan uygarlığın karmaşası içinde toplumlar, devletler, aileler, bireyler darmadağınık... Yeni bir dil kurmaya, yeni teoriler üretmeye ihtiyacı var insanlığın.

Kimin dilini kuracağız, kimin dilini konuşacağız peki?

Cevap "çocuk"ta gizli.

Her yeni doğan çocuk bir umuttur elbet ancak onlar da felaket denilebilecek bir güncel insan vizyonunun içine doğuyor.

Herkese diğer insanlardan üstün olması gerektiğini fısıldayan bu ayartıcı vizyonu insan için, doğa için yeniden tesis etmenin temelinde dili yeniden kurmak yatıyor. Elimizdeki en güçlü araçlardan biri, kusursuz olarak doğan her çocukla iletişimimizi gözden geçirmek. Çünkü çocukla iletişimde sadece bir dil kurmuyoruz, ona bir dünya yaratıyoruz. Beyninin fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak nasıl dönüşeceğini belirliyoruz. Bu dönüşümde çocuklar sadece bakteriler, virüsler ve mikroplardan zarar görmez. Hastalığa yol açan bir virüs, uygulanan tedaviden sonra insan vücudundan çıkabilir ancak dille giren patolojiler parazitleşir, yaşam boyu beyinlerde varlığını sürdürür. Dil sevginin de düşmanlığın da, yapmanın da yıkmanın da temel aracı. Dilin gücünü, etkisini, kapsama alanını kavradığımızda aynı zamanda onun iyileştirici gücünün farkına varmamız kolaylaşacak. Çocukla sağlıklı iletişim kurmak hem bizi hem de çocukları iyileştirir. Bu yüzden çocuklarla olan iletişimimizden başlayacağız. Çünkü suyun başında da yarınlarda da onlar var; onlar daha az zehirlendiklerinde daha sağlıklı nesiller gelecektir. İllüzyonlara, koşullanmalara, öğrenilmiş çaresizliklere, beyin yıkamalara direnmenin ilacı çocukla iletişimde kullandığımız bu dildir.

Yetişkinlerin çocuklara karşı tarihsel anlamdaki üstünlüklerinin kaybolduğu çağımızda dili yeniden inşa etmek çocuğa yüklenen anlamı ve değeri de gözden geçirmeye katkı sağlayacaktır. Çocukluk; ebeveynlerin kendilerinden yeni kopyalar üretmesinin, devletlerin çocukluğu karşı toplum yaratmanın bir aracı olarak görmesinin, şirketlerin çocukları tüketici kitlesi olarak tasnif etmesinin çok ötesinde bir kavramdır. Çocuğu ve çocukluğu korumak doğayı, insanı, varoluşu korumaktır aslında. Bunu yapabilmek için belki de ilk ödevimiz, kullandığımız dili ebeveynlik açısından yeni bir çözümlemeye tabi tutmaktan geçiyor.

Ebeveynler tarihsel olarak kendi anne ve babalarının yaptıklarına ya da yapamadıklarına atıfla bakış açılarını tarif ederler. Böyle

bir yaklaşım çoğu zaman perspektif kaybına yol açar ve günümüzde gördüğümüze benzer mükemmel ebeveyn olmak boş bir çabayı körükler.

Acaba bir şeyi eksik bırakıyor muyum?

Acaba yararlanmam gereken başka kaynaklar var mı?

Ya geri dönülmez hatalar yaparsak?

Şunu rahatlıkla söylemek mümkün: Mükemmel olmaya çalışmak akan bir nehri borularla akıtmaya çalışmak gibidir. Hatasız olma hırsına kapılmak beyhudedir. Her nesil kendi hatalarını yapar. Hiçbir nesil de kendinden öncekilerin hatalarından kaçınarak hata yapmaktan kurtulmaz. Yeni nesiller çocuk yetiştirme konusunda önceki nesillerden çok daha mükemmel değil. Sadece farklı hatalar yapıyorlar.

Sizce şimdiki çocuklar depresyona daha mı yatkın? Zorluklarla mücadele güçleri eski kuşaklara göre nispeten düşük mü? Maddi olana daha mı fazla önem veriyorlar? Sofrada tüm aileyle her gün yemek yeme fırsatları azaldı mı? Rekabet eskisine göre daha mı yüksek?

Sizi bilmem ama araştırmalar bu soruların yanıtına "evet" diyor.

Peki, dış koşulları sabit tutarak baktığımızda şimdiki çocukları bu hâle kısmen de olsa bizim kariyer, konfor ve gelecek tercihlerimiz getirmiyor mu? Neleri yanlış yaptığımızı bizim çocuklarımız bize anlatacak ileride. Onlar da "İyi çocuk nasıl yetiştirilir?" sorusuyla meşgul olacaklar. Zamanın ruhuyla, kendi ruhlarının zamanını dengelemeye çalışacaklar.

Öyleyse boşuna mı uğraşıyoruz? Elbette hayır. Kendimizi, kullandığımız dili tanımak aynada üstümüzü başımı düzeltmek gibi geribildirim sağlar. Kullandığımız kalıplar, deyimler, imalar, vurgular çocukların dilinde etki-tepki zinciriyle kendini gösterir. Çocuklar sanki her sesin yankı yaptığı bir odadan seslenirler dışarı. Ebeveynleri ne derse onu bir işlemden geçirerek dış dünyaya yansıtırlar. Bazen onların anlamadıklarını zannederiz ama genellikle

anlarlar. Çeşitli nedenlerden dolayı ifade ettikleriyle anladıkları arasındaki boşluk bizi yanıltır. Çünkü içinde bulunduğumuz kültür ortamının ve alışkanlıkların perdeleyici bir vasfı vardır.

İnsan; bir doğanın içinde, bir zaman diliminde, kendi özüyle, kendi ailesi ve çevresiyle, hâlihazırda oluşmuş ve birikmiş bir kültür ve dilin içine doğar.

Bunu bir meyvenin çekirdeği gibi kabul edersek eğer; yaşam sadece bu çekirdeği büyütür, ömür bu çekirdeğin büyümesi ve neşvesi içindir. İnsan bu çekirdeğin kopmadan, kırılmadan, dağılmadan içten dışa büyümesiyle kendi tekâmülünü sürdürür.

Bugünkü insanın yanılgısı; içine doğduğu bu özün tamamını yahut önemli bir kısmını reddederek, yok sayarak kendine yeni bir çekirdek oluşturma çabasından geliyor. İçine doğduğu dilden uzak, içinde bulunduğu doğadan kopuk, kültüre sırtını dönmüş, geçmiş yahut gelecek zamana bağlılığı nedeniyle şimdiye/âna yabancı kalan insanın henüz kendi çekirdeğini bile var edememişken yeni nesiller yetiştirme telaşının beyhudeliğini açık yüreklilikle gözden geçirmemiz gerekiyor.

Dile uzak, doğaya uzak, insana uzak, kültüre uzak, yaşadığı zamana uzak insanın kendi özüne yakın olmasını beklemek, çekirdeği toprakla buluşturmadan topraktan bize bir erik ağacı vermesini beklemek gibidir. Sorun büyük ve çözüm imkânsız gibi görünse de yolumuz belli ve aşina olduğumuz, bildiğimiz bir yol... Dünyaya hepimiz ihtiyacımız olan her şeyle donanmış olarak geldik. Zamanla koptuk, uzaklaştık, yok saydık veya bilerek üzerini çizdik. Oysa uzaklaştığımız her şey yeniden kavuşmamız için bizi bekliyor. Bu elbette ki bir tercih... Ancak gerçek şu ki ihmal ettiğimiz her şeyin altında kalırız.

Bu bir bina için de geçerli; bir kültür, dil, doğa, insan için de. İhmal ettiğimiz her şey bir gün mutlaka intikamını alır.

BÖLÜM 1

Çocuk Kim?

"Çocuk musun Sen?"

Dur bir bakayım çocuk muyum? Aaa evet, çocukmuşum.
Yaptıklarım belki bu yüzden size uymuyordur.
Bir haber daha vereyim.
Her zaman sizin çocuğunuz olarak kalacağım.

"O YÜCE DAĞIN ARDINDA, insanların kalplerinden geçenleri bilen, onlara dertlerini unutturan, yol gösteren bir bilgeler bilgesi yaşarmış."

Bu cümleyi okuduğunuzda nasıl bir bilge hâli canlandı zihninizde? Yaşlı mı, kadın mı, erkek mi, ak sakalları göbeğine kadar mı, saçları uzun mu, yoksa bilgeniz şapkalı mı? Hepsi olabilir. Bilgenin fiziksel özelliklerini bir kenara bırakalım, hâline bakalım. Hâl derken hayata bakışına, hayata karşı duruşuna demek istiyorum. Hayalimizdeki bilgelerin o dağ başında hiçbir şeyin fazlasıyla işleri yoktur, yaşamı gerçek ihtiyaçları üzerinden yaşarlar; sıradan insanın gündelik telaşlarından münezzeh, bilgeliğinin dahi farkına varmadan, olabildiğince cömert bir hâlde yaşamlarını devam ettirirler. Dış dünyada neler olup bittiği esasen pek de umurlarında değildir. Sorulan sorulara kısa ve öz cevaplar verirken, verdikleri cevapların kaynağı hep insanın özüyle ilişkilidir. Hatta çoğu zaman cevabı vermez, muhatabı düşündürerek cevabı kendisinin bulmasını sağlarlar. Kişiyi düşünmeye sevk ederler ve

bilgeye "Tamam ama..." diye başlayan cümleler kuran bir masal kahramanı yoktur. Bilge susturulmaz, bilgeye "Sen nereden bileceksin, o öyle değil!" denmez.

Bilgenin hâli bana çok tanıdık geliyor. Neredeyse tüm özellikleriyle henüz doğalarını boz(a)madığımız çocuklara benziyorlar! Hiçbir şeyin fazlasına ihtiyaç duymadan, gerçek ihtiyaçlarına odaklanarak, kendileriyle son derece barışık, geçmişin karanlığına ve geleceğin müphemliğine kapılmadan, sadece içinde bulundukları âna odaklanıyorlar. Bunun yanı sıra dış dünyayla ilintisini kurmada ustalığını sergileyerek; sorulara kısa, net ve özgün cevaplar vererek ve büyük ölçüde kalpleriyle düşünerek yaşamı büyük bir coşkuyla ve umutla karşılıyorlar. Biz ise, o bilgeliğe ulaşmayı geçtim, sadece akıl almak gayesiyle masallardaki bilgeyle bir kerelik görüşme hevesindeyken çocuğun bilgeliğinin üzerine basıp geçiyoruz.

Gönül rahatlığıyla söyleyebilirim ki ilham alacak bir bilge, varılacak bir hedef arıyorsanız ya da akıl danışacak, yolu soracak birini gözlüyorsanız umduğunuz o gizemli dağın ardında ayartıcı ve dikkat dağıtıcı bir çevreyle örselenmemiş çocuklar var. Sorun, yanı başımızdaki bilgeyi görmeyip durmadan yüce dağların ardını gözlememizde. Yani bizde.

Görmediğimiz/göremediğimiz bir çocuğa ve çocukluğa nasıl bakabiliriz? İstiyorum ki bir çocuğun önünde diz çöküp gözlerinin ta içine bakıyorcasına çocuk ve çocukluk kavramlarına bakalım, oradan başlayalım.

Çocukluk; her çağın, her toplumun kendi sosyolojisinde şekillendirdiği ve dönüştürdüğü, çocuğun doğası açısından sabit kaldığı ama çocukluğun uygarlıklar boyunca değişim gösterdiği bir yaşam evresi. Uzun, maceralı, olasılıklarla dolu yolculuğun başlangıcı da diyebiliriz rahatlıkla. Sosyal bir inşa olan çocukluk, bir düşünce ve kavram olarak toplumun sosyal ve politik hedefleri ile ilgili görülmüş hep. Bu nedenle çağlar boyunca değişim göstermiş. Günümüzde modern ve post-modern çocukluk anlayışını iç

içe görüyoruz. Giderek daha demokratik, daha bilimsel ve emek gücü olarak görülmekten uzaklaşan bir çocukluk anlayışı var. Ancak bir yandan da okul, aile ve medya içine sıkıştırılmış, tüm deneyim alanları daraltılmış bir çocukluk öne çıkıyor. Âdeta "seyreltilmiş bir çocuk" yetiştiriyoruz. Temel beceriler konusunda önceki kuşaklara göre nispi olarak zayıf, çocuğun vermesi gereken kararların onun adına alındığı, gerçek çocukluk deneyimlerini yaşamaktan uzaklaştırıldığı, çocukların hayat sahnesinin sadece sınav ve başarı konusuyla seyreltildiği bir dönem yaşıyoruz. Çocuğuyla yeterince ilgilen(e)meyenler onun potansiyelini dikkate almayarak; çok ilgilenenler ise başarı, rekabet, aşırı etkinlik yapma konularına yoğunlaşarak seyreltmeye katkı sunabiliyor. En azından bir kısım ailede işler maalesef böyle.

Dış uyaranlar da seyreltme ve yüzeyselleştirmeyi besliyor ne yazık ki. Çocuklar ayartıcı haz araçları ve medya vasıtasıyla tüketim ve pazarla buluşmuş; çocukluk ve hatta bebeklik oyun, oyuncak, beslenme, giyinme ve benzeri konularda vahşi kapitalizmin bir nesnesi hâline dönüşmüş durumda. Tarih boyunca okulun da etkisiyle gittikçe ileri yaşlara itilen; medyanın, popüler kültürün, akımların etkisiyle bilerek-bilmeyerek, farkında olarak-olmayarak seyrelttiğimiz çocukluğu özüne kavuşturabilmek için çocuk ve çocukluk kavramlarını yeniden anlamak ve yorumlamak durumundayız.

Biz "büyük"ler kendi durumumuza göre çocuğa kılıf biçmekte, libas giydirmekte ustayız. Çocuğa olan bakış açısı da hâliyle yetişkinin hâline, tavrına, ruhuna, ihtiyacına göre değişiyor. Atasözleri ve deyimler bile duruma göre çocuğu göklere çıkartırken yeri geldiğinde yerin dibine geçirebiliyor. "Çocuk baldan tatlıdır", "Çocuk gibi masum" ya da "Çocuk evin gülüdür" diyen de, "Çocuğun mu var, derdin var" diyebilen de biziz. Kafamız karışık... Oysaki çocuk tüm samimiyetiyle, doğallığıyla keşfedilmeyi beklerken kafası da gönlü de çok net. Yetişkin bir kimseyi çocuk yerine koymak hakaretken bir yetişkine ne kadar genç olduğunu,

hatta bazen bebek gibi göründüğünü söylemek iltifat sayılıyor. Kelime dağarcığımızın tıkandığı, kelimelerimizin yetmediği yerde kolaylıkla içinde çocuk geçen cümleler kuruveriyoruz.

Farkında değiliz ama biz yetişkinler "çocuk" kelimesini birbirimize karşı söylediğimiz kibar bir hakaret gibi de kullanabiliyoruz. Sitem ederken söylediğimiz "Çocuktan betersin!" sözü, "Kendi içinde çocuk beter bir şey, sen ondan da betersin!" anlamını taşımıyor mu sizce? Karşımızdakine "Çocuk musun sen?" diye sorduğumuzda yüzümüzün aldığı şekli bir düşünsenize. "Bu yaptığını çocuk yapmaz!" derken yapılanın ne kadar kötü olduğunu, "Çocukluk yapma!" derken yaptığımızın ne kadar saçma kabul edildiğini hayal etsenize. Yetişkinin kendini çocuktan üstün görme hâline de bir bakın! Çocuğun da çocukluğun da yaşamımızın armağanı olduğunu tümüyle unutmuşçasına... "Çocuk" kelimesini nerelerde, hangi durumlarda kullanıyoruz? Bunun farkındalığına ihtiyacımız var. Sadece kendi konuşmalarımızda değil, başkalarının konuşmalarında da çocuğun ve çocukluğun aleyhinde içeriklere tanık olduğumuzda olumsuz kullanımları birlikte azaltabiliriz.

Dildeki bu olumsuz betimlemeler, tanımlamalar ne yazık ki olumlulara göre daha çok, daha ağır basıyor. Yeni yıkıcı kelimeler çok fazla türetilmiyor diye düşünüyorum. Ama eskilerini o kadar çok kullanıyoruz ki yetişkinler arasında neredeyse "çocuk karşıtı bir dil" ortaya çıkmış ve yayılmış durumda. Bu kitabın tamamında; kullanımından rahatsızlık duyduğum bu "çocuk karşıtı dil"in aslında çocukta neleri tetiklediğini, neleri büyüttüğünü, neleri yok edip tükettiğini, neleri uyandırdığını anlamaya ve anlatmaya çalışacağım. Tüm bunların sonunda değişeceğimize olan inancım, umudum hâlâ benimle. Çünkü şunu biliyorum: Eğer yeterince istersek çocuklarımızın yastığındaki koku bile iyileşmemiz için yeter.

Yeterince istemek ne demek? Bildiklerimizin, duyduklarımızın, yaptıklarımızın yanlış olabileceği olasılığını hep hatırda tutmak belki. Daha da ilerisi şablonlarımızı değiştirmeye hazır ve kararlı

olmak. Sadece çocuk yetiştirme önerileri içeren kitapları okuyarak bir yere varmamız söz konusu olamaz. Keza bu kitabın amacı da öneriler vermek değil. Öncelikli çözümlerden biri; ebeveynlerin çocuklarının hatırı, hakkı ve yararı için dillerinde değişim yolculuğuna çıkmayı yeterince istemeleri. Kullandığımız dile bakınca bir ayna gibi görebiliriz mantığımızı, bakış açımızı, seçimlerimizi.

Değişim zor olabilir. Ebeveynlerimizden, toplumdan gelen, iliklerimize işlemiş bir iletişim dili var tüm benliğimizde. Ebeveynlikte yeni bir dil öğrenmek kolay değil ama neden olmasın? Biz neleri öğrenmedik ki? Hâlâ öğrenmeye devam edenlerimiz de çok değil mi? Çocuk ve iletişim temalı kitapların sayfalarını karıştırıyor, konunun uzmanlarına danışıyor, seminerlere/eğitimlere katılıyor ve çaba harcıyoruz. Bu etkinlikler önemli ancak ihtiyacımız olan dilin öncelikle özümüzden beslenmesi gerekiyor. Yani dışarıdan içeri değil, içeriden dışarı bir beslenme. Bunu yaparken genel geçer alışkanlıklara hapsolmamak icap eder. Örneğin çocukla kurduğumuz iletişime biz "çocuğun seviyesine inmek" demişiz. Sorsanıza kendinize: Çocuk nerede, ben neredeyim ve nereye ineceğim? Ben bu ineceğim yerden nasıl, ne zaman çıktım? Yoksa çocuğun seviyesi için merdivene mi çıkmam lazım?

Çocuğun seviyesine inme çabası bütünüyle, çocukla yetişkin arasındaki fiziksel büyümeye dair farkı, varlık olarak farklıymış gibi görme yanılgımızdan kaynaklanıyor. Kendinize lütfen şu soruyu sorun: Çocuk noksan yaratılmış olabilir mi? Cevabını iki kelimeyle vermemiz lazım: Çocuk, tamdır. Yaşam bu tamlığı kusursuzluğa, kemale erdirme sürecidir. Çocuk gibi kalabilmek, çocuk gibi düşünebilmek, çocuk gibi yaşayabilmek, gülebilmek, hatta uyuyabilmek aslında hepimizin varmak istediği nokta, yani kâmil insan olma çabamızın serüveni... Yapmamız gereken çocukların seviyesine inmek değil, o seviyede kalabilmek ve o seviyeyi koruyup geliştirme çabasını gösterebilmek. Şairin meramıyla çocuğu "göklerden gelen bir yadigâr gibi" görerek ruhumuzu süslemek.

Bugün üzerine okumalar yaptığımız, egzersizler uyguladığımız, eğitimler aldığımız "ânı yaşayabilme", şimdiye uyanma hevesimiz çocuğun kendiliğinden bildiği, yaptığı, içine doğduğu bir hâl. Çocuk zaten şimdinin içinde! Yetişkin ise daha çok ya geçmişin bataklığında boğuluyor ya da müphem bir geleceğin rüzgârında savruluyor. Şunu lütfen tekrar vurgulayalım; çocukla iletişim onun seviyesine indiğimizi düşünerek değil, çocukluğumuzun seviyesinde kalmayı başararak, daha ilerisi için çabalayarak mümkün... Kimi zaman yerimizde saymak bile çocuğun seviyesine inme iddiasından daha ileri bir aşama.

"Çocuk gibisin!" iltifatını kendinize layık görmenizi umut ederim, dilerim. "Çocuk musun sen?" ifadesinin nasıl bir hissiyat uyandırdığını, size ne düşündürdüğünü bir gözden geçirin lütfen. "Çocuk musun sen?" denildiğinde "Evet, çocuk gibi kalabilmeyi ve bunu sürdürebilmeyi amaç ediniyorum," diyebilirsek çevremizdeki yetişkinlere, o zaman şenlenecek yaşamımız.

"Bizler Yetişkin İnsanlarız!"

İyi de hiçbir şeye yetişemediğinizden şikâyet edip duruyorsunuz.
Siz de çocukluğunuzu hatırlasanız, beraber büyüsek olmaz mı?
Zaten biz de çocuk insanlarız.

SAHİ "YETİŞKİN" KİME DENİR?

Bu soruya verilen ortalama cevap: "Yaklaşık yirmi yaşından sonra herkes yetişkindir," şeklindedir. Yaş aldıkça, fiziksel olarak büyüdükçe yetişkinliğe doğru ilerlediğimizi düşünüyoruz. Boyumuzun uzaması durduğunda diyorlar ki "Tamam, yetişebildiğin kadar yetiştin; artık yetişkinsin, hayırlı uğurlu olsun..." Oysa kelime köküne bakıldığında yetişkin olmak "yetmek, yetkinleşmek, olgunlaşmak"la ilgili. Tıpkı köylerde olgunlaşma manasında kullanılan "Ekinler temmuzda yeter, bostan daha yetmemiş," örneğinde olduğu gibi. Buğdayın başakları dolmadıysa, kavun

tatlanmadıysa boyları büyüse de olgunlaşmış, yetkinleşmiş anlamına gelmez. İnsanın yetişkinliği ise daha çok psikolojik ve sosyal olgunlaşma bağlamında ele alınması gereken bir konudur.

"Yetişkin" kelimesini yanlış anladığımız ve yanlış konumlandırdığımızda "anne-baba olmayı" da yanlış konumlandırıyoruz. Dilde ne yazık ki anne-baba olmak çoğu zaman çocuğu olmak, dünyaya çocuk getirmek anlamlarını taşıyor. Yeterli mi? Değil. Modern toplum geleneksel rollerin ötesinde hem anneye hem de babaya yeni roller biçti ve anne-babalık rollerinden beklentiler arttı. Ancak beklentilerle yaşamın gerektirdiği zorunluluklar arasındaki mesafe de açıldı. Ebeveynler ekonomik, toplumsal, eğitimsel beklentileri karşılamada zorlanmaya başladı. Diğer yandan çekirdek aile yaygınlaştıkça aile büyüklerinin, akrabaların rolleri, desteği azalmaya başladı. Sonuçta tüm yük çekirdek ailede ayrı yaşama seçiminin sonucu olarak anne ve babaya kaldı. Kentleşme ve nüfus artışıyla büyük aile-çekirdek aile ilişkisi tümüyle belirsizliğe büründü. Geleneğin kodlarını ve araçlarını bırakıp anne-babalığı yeni rolleriyle öğrenme zorunluluğu doğdu. Yani genel olarak bakıldığında çocukların eğitiminden önce anne-babanın kendilerini geliştirmeleri ve değişen düzene ayak uydurmaları önem kazanmaya başladı.

Peki, ne yapmalı anne-babalar? Bu bağlamda anne ve baba öncelikle kendilerini ve birbirlerini tanımalı. Ben nasıl biriyim? Eşim nasıl biri? Çocuklarımızın her biri bizim dünya görüşümüzden, sosyolojimizden, mizacımızdan nasıl etkilenebilir? Nelere dikkat etmeliyiz? Kişisel gözlemlerim anne-babaların bu sorulara yanıt verebilecek yeterli deneyim ve birikime sahip olmadığını gösteriyor. Ne var ki çekirdek aile ve geniş aile ekosistemini yönetebilmek için böylesi bir birikim şart. Çocukların yetişkin olduklarında ne yapacakları ve ne yapmayacakları büyük ölçüde ailede yaşadıklarına bağlı. Bizim bugün "Yirmi yaşına geldin ve artık yetişkinsin," diye tanımladığımız çoğu hâlâ öğrenci olan gençler, yetişkinliğe adım atmış görünüyorlar. Acaba gerçekten öyle mi?

Doğal olarak yetişkinlik sürecinin nasıl yaşanacağı, olgunlaşmanın nasıl seyredeceği kişiye göre değişiyor. Gerçekte kimler yetişkindir? Bizler bugün, yaşı gelene "yetişkin" diyerek yanlış bir algının ve düşünce yapısının devam etmesine katkıda bulunuyor olabilir miyiz?

Günümüzde "yetişkin" kelimesi çalışmadan, peşin peşin yüksek not almak gibi bir şey... Yetişkin fiziksel olarak büyüdü ancak yetkin oldu mu ki yetişkin sıfatını aldı? İyiyi, güzeli, doğruyu-yanlışı, haklıyı-haksızı ayırt etme ve başkalarını da göz önünde bulundurarak uygun olanı seçebilme yetisi olan birey gerçekten yetişkin sayılmalı. Eskiler "ihtiyar" kelimesini seçme yetisi olanlar için kullanırlar. Örneğin köy ihtiyar heyeti iyiyi-kötüyü ayırabilme ve adaleti sağlama becerisi olanları tanımlar. Yani danışmanlık yapabilecek, köydeki birlikteliği adaletli bir şekilde yönetebilecek yetkin kişileri... Bu açıdan bakıldığında ebeveynlerin fiziksel anlamda büyüklüklerini kasteden yetişkin olması başka, yetkin olması başkadır. Yani gerçekten yetişkin olmak yetkin olmaya bağlıdır. Yetkinlik beceri ister, marifet ister. İltifat gördükçe marifetleri sergilemeyi gerektirir. Hatta zamanla iltifat beklemeksizin marifete talip olmak yetkinliğin daha ileri bir aşaması olarak kendini gösterir. Böyle olduğunda işler kolaylaşır. Yetkin anne-babalar fiziksel büyümeye ilaveten sosyal ve duygusal olarak da gereken becerilere sahip oldukları için muntazam bir akış içinde ebeveynliği yaşarlar. Yetkin olmayanlar ise yetişkin görünümündedir fakat her daim sorularla ve sorunlarla iç içe bir yaşam sürer. Yani işler yolunda gitmemektedir.

"Bizler yetişkin insanlarız," demeden önce ebeveynliğimizde, insanlığımızda, hayatı karşılama ve sorunlara cevap verme şeklimizde bir yetkinleşme yolculuğunu kat edip etmediğimizi kendimize sormakta yarar var. Bu yüzden "yetişkin" kelimesinin içini yeniden doldurup, tanım çerçevesini yeniden kurarak özgün bir anlam kümesi oluşturmalıyız. Bazı yetişkinler "büyük" olabilirler ama yetkin, yetişmiş olmayabilirler. Bu durum sadece kendilerini

etkilemez; aynı zamanda yakın çevrelerindeki herkesin geçmişini, yaşadığı ânı ve geleceğini etkiler. Yakın çevremizdekiler bizimle tamamlandığını hissediyor mu, varlığımızdan huzur buluyor mu, onlarda "İyi ki var!" hissini uyandırabiliyor muyuz? Bu sorulara verdiğimiz yanıtlar yetkinliğimize dair öykümüzdür aslında.

Peki, siz yetkin misiniz, kendinize aşağıdaki kelimelerden hangisini yakıştırıyorsunuz?

Büyük
Yetişkin
Yetkin

Aynı seçimi lütfen bir de eşiniz/hayat arkadaşınız için yapar mısınız?

Büyük
Yetişkin
Yetkin

Doğru ve tek cevap yok. Farklı cevaplar var. Çünkü cevapların öyküleri var, her bir öykü de birbirinden farklı yuvalardan gelir. Büyükler büyüklendiğinde; yetişkinler kendilerini peşin peşin yetmiş, yetkin saydıklarında işimiz zor. Gerçekten bizler "ihtiyar" olduğumuzda, kontrolden uzaklaşıp çocuklarımızın seçme becerilerini artırdığımızda onların önünü de açabiliriz. Çocukların kalbini, gözlerini ve ufuklarını aydınlatmak kadar ulvi bir eylem olmasa gerek.

"Biz Bir Aileyiz"

Ben de tam bunu söylüyordum.
Ben de bu ailenin bir parçasıyım, siz de. Hepimiz birlikte gülünce daha güzel bir aile olmuyor muyuz?

YOLCULUKTA OTOBÜSLERİN ÜZERİNDE, restoranlarda servis kâğıtlarında, hastanelerin panolarında, marketlerin indirim reyonlarında, iş görüşmelerinde, televizyon ekranlarında, her yerde

çok konuşulan, çok tüketilen, çok istismar edilen bir cümle "Biz bir aileyiz," cümlesi. Ama öyle güçlü bir cümle ki sürekli tüketildiği hâlde hâlâ kullanılmaya devam ediyor. "Biz bir aileyiz," cümlesi kimi zaman birlikteliği vurgulamayı, kimi zaman da "Dağılmayalım, aile olduğumuzu unutmayalım," hatırlatmasını içerebiliyor. Oysa gerçek ve huzurlu bir ailede birlikteliği vurgulamak için ikide bir "Biz bir aileyiz," hatırlatmasına gerek duyulmaz; tüm aile bireyleri bu cümleyi dillendirmeden yaşar ve yaşatırlar zaten. Otonom sinir sistemi gibi gece-gündüz aralıksız olarak gereken işlevler tüm aile fertlerince kendiliğinden ortaya koyulur. Sıklıkla yapılan "Dağılmayalım, aile olduğumuzu unutmayalım," hatırlatması ise bünyenin sorunlu veya hastalıklı olduğuna işaret olabilir. Nasıl bir aile olursa olsun her bir aileyi kendi koşullarında ele almakta yarar var. Hem her ailenin biricikliği hem de aile yapısının çeşitli nedenlerle sürekli dönüşmesi "Aile nedir, kimdir?" sorusunu toplumsal değişim dalgalarıyla birlikte ele almayı gerektirir.

Peki, nedir gerçekte aile?

Alışılmış tanımıyla anne-baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimidir. Buna olduğu gibi inanır ve kabul edersek anne ve babanın ayrıldığı yahut birbiriyle evlenen ve dünyaya çocuk getirmemiş/getirememiş/getirmemeyi tercih etmiş bireyler birer aile değil midir? Öyle ya, ebeveynlerden birinin vefat ettiği bir birliktelikte geri kalanlara aile diyemeyecek miyiz? İşte tam da bu yüzden aile tanımımıza yeniden bakmak durumundayız.

Herkese göre farklı bir tanımı olan ailenin bana göre olmazsa olmazları "koşulsuz sevgi" ve "koşulsuz destek"tir. Bundan daha da anlamlı olan ise koşulsuz sevgi ve destek bağını dışarıda aramak yerine içine doğduğumuz ailede aramak, bulmak ve geliştirmektir. Çünkü aile, anne-baba ve çocuklardan çok daha fazlasıdır. Aile, aradığımız ilişkiler ağını kurmak için pek çok bireyi bir araya getirir. Aslında aile dediğimizde dedeler, nineler, amcalar, dayılar, teyzeler, kuzenler de çembere dâhil olur. Doğumun gerçekleştiği

anda etrafınızı saran aile bireylerinin her biri esasen anlamlı ilişkiler kurabilmeniz için birer şanstır.

Modern aile yapısının dikte ettiği "Biz çekirdek aile olarak birbirimize yeteriz," ifadesi elbette anlamlıdır ancak yine de geleneğin kodlarını sıfırlamamak gerekir. Çocuk yetiştirmek sadece anne-babanın sorumluluğunda devam ettirilemeyecek, ailenin diğer bireylerine de görevler düşecek kadar kapsamlıdır. Öyle ki Anadolu'da "Konu komşunun çocuk üzerinde hakkı vardır," anlayışıyla komşular da çocuk yetiştirme yolculuğuna dâhil edilir. Çocuğun anne-babası ve akrabaları yetkin, olgun ve barışçılsa çocuk gelişimine müthiş bir zenginlik kattıklarını gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Bilhassa anne duygusal ve sosyal açıdan yetkinse çocuğu için çekirdek aileyi genişleterek akrabalarla zaman zaman bir araya gelip çocuğun dağarcığını zenginleştirebilir.

Bu dağarcık neleri kapsar? Daha fazla aile bireyi ile bir araya gelmek çocuğun daha fazla rol modeliyle karşılaşmasına yol açar. Ona farklı meslekleri ve imkânlarını tanımak için müthiş bir zenginlik sağlar. Daha fazla aile bireyinin sohbetine maruz kalmak çocuğun kelime ve deneyim dağarcığını geliştirir. Bu tutum çocuğun toprağa daha fazla, daha sağlam bir kökle tutunan ağaçlar gibi güçlenmesine, özgüveninin artmasına vesile olur. Elbette geniş aile üyelerinin de bu bilinçte olması koşuluyla... Buna karşın küslüklerle dolu, çocukların kavgalara şahit olduğu bir geniş aile veya çekirdek aile çocukların bu zenginlikten mahrum kalmasına ve kısır yetişmesine yol açar. Çevresinde geniş aile fertleri eksik olan çocuklar eksiklik ölçüsünde beslenme damarlarını kaybederler. Aslında bu eksiklik sadece nicel değil, aynı zamanda nitel düzeydeki eksikliktir de aynı zamanda.

Ailenin en önemli özelliği üyeleri arasındaki duygusal bağdır. Bizi aile yapan birbirimize duyduğumuz duygulardır. En başında da "İyi ki varsın!" duygusu gelir. Ailemizdeki bireylerin her biri "iyi ki vardır." Eğer öyle değilse aile, besleyici bir

ortamdan ziyade çocuğun travmalarının kaynağı olabilir. Doğal olarak aile bireylerine duyduğumuz sevgi her şeyin üstündedir. Hem anne-babamızın hem de çocuklarımızın payını aldığı bir duygudur bu. Çünkü aile bir tamamlanmayı, bütünlüğü temsil eder. "Biz bir aileyiz," sözü de bu tamlığı gösterir. Biz hepimiz bir aile içinde birbirimizi sever ve birbirimizin iyiliğini isteriz. Bu iyilik duygumuzdan en çok nasibini alanlar da çocuklardır. Ailede iyilik, iyilik olsun diye yapılmaz; göz yummak gibi bir bilinçle değil, göz kırpmak gibi kendiliğinden yapılır. Hepimiz çocuklarımızın iyi bir terbiye görmesine çalışırız. Onları kötü alışkanlıklardan uzak tutmaya, iyi ve güzel özellikler edinmeleri için yönlendirmeye gayret ederiz.

Bu işi okullar da yapar tabii ki ama okulun verdiği eğitimin iki farklı özelliği vardır. Öncelikle onlar bunu işleri olduğu için yaparlar; öğretmek ve öğretirken öğrenmek öğretmenin işidir. Aile ise bunu severek ve kendisini geliştirmek, muhabbeti sürdürmek için yapar. Ailenin verdiği eğitim aslında ailenin kendisine verdiği eğitimdir. Unutulmamalıdır ki aile, her koşulda çocuğun ilk ve daimî eğitmenidir. Okulun ikinci farkı ise aile terbiyesinden farklı bir müfredata sahip olmasıdır. Yani okul eğitimi, aile eğitiminin yerini tutmaz. Buna rağmen birçok aile, çocukları okula başladıktan sonra aile içi eğitimi ikinci plana atıp eğitim görevini okula devreder. Oysa ailenin eğitim görevi, üzerinden atamadığı ve atamayacağı en önemli görevidir. Bu görev mecburi yapılması gereken bir ödev değil, kalp atışı kadar doğal bir eylemdir. Aile, çocuğunu okula göndererek çocuğun eğitim almasını sağlar fakat sorumluluğun hâlâ kendinde olduğunu da bilir, bilmelidir. Bu yüzden çocuğun neler öğrendiğine, neye dönüştüğüne, okulda ne yaptığına bakar, özen gösterir. Ailenin okuldan farkı, ailedeki herkesin yaşam boyu öğrenci olması ve olgunlaşma serüveninde yer almasıdır. Ailenin verdiği eğitim "aile terbiyesi" olarak ayrı bir içeriğe sahiptir ve kimi zaman çevre tarafından da desteklenir.

Örneğin işi olduğu için değil, içinden öyle geldiği için çocuğun bütünsel gelişimine değer katan öğretmenler aile ve okul terbiyesini yekvücut hâle getirirler. Böyle öğretmenlerin varlığının ne büyük nimet olduğunu burada vurgulamakta büyük yarar var. Öğretmenlerin yanı sıra ailenin güven ilişkisi geliştirdiği akrabaların, aile dostlarının, komşuların da çocuğa katkıları önemlidir. "Biz bir aileyiz," ifadesi o zaman yaşam alanı bulur. Desteklendikçe, beslendikçe çocuklar gibi büyür, gelişir ve yeşerir.

"Biz bir aileyiz," cümleşinin iş dünyasının dilinden düşüp akrabalarımızın, komşularımızın, dostlarımızın kalbine yerleşmesinin zamanı gelmedi mi sizce de?

"Büyü Artık!"

Nasıl büyüyeyim? Masanın üstüne çıkmayınca, daha çok yemek yiyince, daha çok uyuyunca büyüyemiyorum ki. Ben de zamanının gelmesini bekliyorum. Ben büyüyünce büyüsem olmaz mı?

AH BİR BÜYÜSELER...

Oldukça tuhaf bir biçimde ebeveynlerin dilinde hep bu cümle var. Anne-babalar çocuklar büyüdüğünde erecekleri huzurun hayaliyle ebeveynlik yapıyorlar sanki. Toplumun geneline hâkim olan "Büyü artık!" söylemleri ve çocukların kapıldığı "Büyümem gerek!" telaşı çocuk olmanın güzelliğini göz ardı etmemize yol açabiliyor. Sanki çocuklara dolaylı olarak çocuk hâlinden utanması ve suçluluk hissetmesi telkin ediliyor. Etrafımız acele ettirilmiş çocuklarla ve acele eden ebeveynlerle dolu... Ağzına ha bire lokmalar sokuşturuyor gibi çiğnemeden, hazmetmeden kurslarda, etkinliklerde koşturan çocuklar sürecin sonunda büyümüş ama gelişmemiş oluyor. Zamanı gelmeden önce hemen büyütülmeye çalışılan çocukların problemlerini haykıran fren sesleri yankılanıyor evlerde, okullarda. Yemeğe tuzu zamanında atmak, zamanında

tutmak bir eli. Ne önce ne sonra. Patolojik psikoloji dersimizde bir hocamız "Hastayı zamanından önce iyileştirmemek lazım, yoksa kendisine yeni bir rahatsızlık bulur," demişti. Çocuk doğasına aykırı olan ve zamanı gelmeden yapılan her türlü müdahaleye davranış problemleriyle, psikosomatik belirtilerle, iletişim çatışmalarıyla yanıt veriyor yaşamı boyunca. Eskiler, "Acele işe şeytan karışır," derken "vakti gelmek" kavramına saygı göstermekten bahis açıyorlardı aslında. Vakti beklemeyerek ettiğimiz bu acelenin sonunda "yetişkinleştirilmiş çocuk" diye bir karakter ortaya çıktı. Hızlıca büyüdük ve çocukluk çok uzaklarda bir yerlerde kaldı.

Çocuğun büyük olmaya yönlendirilmesi, "Büyü artık!" denilerek büyümeye teşvik edilmesi ve hatta zorlanması, onların küçükken doğal olan birçok davranışı ileriki yaşlarda olmadık ve istenmedik biçimde yaşamak zorunda kalmalarına sebep olabiliyor. Örneğin ergenlik çağında çocuk için son derece doğal olan davranışların sergilenmesine izin verilmemesi aynı davranışların ileriki yaşlarda patolojik biçimde gösterilmesinin ve kişinin ellili yaşlarda dahi ergenliğini üzerinden atamamasının kapılarını aralıyor. Çocuklardaki bu büyüme hissinin tetikleyicisi olan yetişkinler, davranışları ve sözleriyle bu durumu kamçılıyor. Çocuklarımızın hâline bir baksanıza; her biri yetişkin olmak, bir an önce büyümek, çocukluktan kurtulmak için beyhude bir çaba içerisindeler. Küçücük çocukların giyim kuşamları, saçları ve -şaşırtıcı olmakla birlikte- makyajları tıpkı bir yetişkine benziyor; bazen sosyal medya üzerinde izlediğimiz videolarda bir çocuğun öfkesinin bir yetişkinin öfkesine ne kadar yakın olduğunu fark ediyoruz. Bunun sebebini çocuğun/çocukluğun doğasında değil, yetişkinin yönlendirmesinde aramak gerekiyor.

Geleneğin bize öğrettiği "Söz büyüğün, su(s) küçüğün," yaklaşımı saygı-sevgi çerçevesinin sınırlarını aştı, bir çığ gibi büyüdü ve bugün çocukluk ve gençlik bu çığın altında kaldı. Kimi zaman tersine döndü çığ; "Söz küçüğün, su(s) büyüğün," oldu.

Ancak yine de etrafımız gençler/çocuklar hakkında konuşan, onların nasıl olması gerektiğini kararlaştıran, onları kıyasıya eleştiren yetişkinlerle dolu... Ortalama bir televizyon kanalını gün boyu açık tuttuğunuzda, herhangi bir sohbet ortamında bir gün geçirdiğinizde, hiç değilse bir parkın bankında tüm gün oturduğunuzda gençlerden, çocuklardan dert yanacak ve onları umarsızca eleştirecek yetişkinlerle çok rahat karşılaşabilirsiniz. Kabul edelim, çocuğun/gencin söz hakkı varmış gibi görünüyor ancak gerçekte ses'sizler. Söz hakkı olanlar kimi zaman hakları olmayan sözleri sarf ederken buluyor kendilerini. Sadece kendi haklarını savunabileceklerini zannettikleri için bulabilecekleri en kolay yol: Büyümek. Ama dediğim gibi zamanından önce ve farklı yönde büyümek bu.

Onları içine çektiğimiz bu hatayla birlikte; çocukların yetişkin olma, büyüme, bir an önce yetişkinler dünyasında yerini alabilme isteği sorumluluklar üzerinden değil, haklar üzerinden doğuyor. "Eğer büyürsem bana verilmemiş ve saygı duyulmamış çocukluk haklarımı unutabilir ve yetişkinlerin haklarına sahip olabilirim," düşüncesine kapılmalarını sağlayan da -ne yazık ki- biziz. Belki biz de çocukken zamansız büyümek zorunda olan, aklı ve gönlü çocukluğunda kalmış bugünkü yetişkin bizleriz. Haklar sorumluluklarla dengelenmediğinde sürekli şikâyet eden, suçlayan, anlamsızlık biriktiren, kendisini baskı altında hisseden, mutsuz, umutsuz çocuklar ve gençler çıkıyor karşımıza. Çünkü koruma adına, sevme adına, kollama adına çocukları o kadar zayıflatıyoruz ki sorumluluk geliştirmekte zorlanıyorlar ve sadece hakları üzerinden talepte bulunuyorlar. İki yaşından itibaren sorumluluklarla yoğrulmamış çocuklarda üretim ve tüm canlara ve canlılara hizmet etme bilinci gelişmeyebiliyor. Merhametleri, vicdanları zayıf kalabiliyor. Bu haksızlığa, daha doğrusu bu hak istismarına acilen son vermemiz gerektiğine inanıyorum. Bakış açımızın tazelenmesine gereksinimimiz var. Belki ebeveynler çocukların büyümesini

değil de sorumluluk almasını istiyorlardır. "Büyü artık!" derken sorumluluk almayı kastediyorlardır.

Unutmamalıyız ki sorumluluk olgunluğun sonucu değil, sebebidir ve ebeveynlerin en büyük sorumluluğu, çocuklara sorumluluğu yaşatmaktır. En alt seviyede itaat olarak görülen sorumluluk bilinci geliştikçe ahlaki normlara dönüşecektir. Böylece sadece çocuklar sorumlulukla olgunlaşmayacak, aynı zamanda yetişkinler de karşılıklı sorumluluk bilinciyle kendi olgunlaşmalarını sürdürebileceklerdir. Çocukların çocukluklarını doyasıya yaşamalarını sağlayacak, onları gerçek çocukluk deneyimlerine kavuşturacak, içinde bulundukları yaşamın ilk yıllarını güzelleştirecek bir bakış açısına çocukların değil, bizim ihtiyacımız var öncelikle. Bunu çocukları, çocukluğu örseleyerek yapamayacağımız ortada... Çocukla ilişkimizi tıpkı elimizi sabunlarken iki elimiz arasında var olan uyumda olduğu gibi doğaçlama sürdürmeye çalışabiliriz. Bir elin diğerinin tam tersi istikamette hareket ettiğini zihninizde canlandırırsanız belki meramımı daha iyi anlatmış olabilirim. Bu uyumu sadece büyüyerek yakalamak mümkün değil. Çocuklara "Büyü artık!" demek yerine, "Çocukluğunu yaşa artık, gönlünce yaşa!" demenin zamanı geldi. Bir de bunu deneyelim mi?

"Benim Çocuğum!"

Evimize "benim evim", arabamıza "benim arabam" diyorsunuz; benden bahsederken de "benim çocuğum" diye ifade ediyorsunuz. Arabayı değiştirebilir, evi satabilirsiniz. Peki, ben ne hissedeyim şimdi?

EBEVEYN OLUŞUMUZUN BİR diğer ifadesi olarak çok büyük bir söz kullanıyoruz. Söyleyen için de muhatabı için de oldukça büyük, ağır, kibirli, anlaşılması güç bir ifade: Sahip olmak. Çocuk sahibiyiz, demek.

Bir anne veya baba bir çocuğa "benim çocuğum" dediği anda o çocuğun hayatına derin bir çember çiziyor. Artık o çocuk için

toplumsal, bireysel, dinî, ekonomik ve sair yönlerden neredeyse değiştirilemez bir yol haritası belirleniyor. Hukuki olanın ötesinde çocuğu bir mülkiyet nesnesi gibi ele almaktan bahsediyorum. Ben çocukken "benim çocuğum" demek ayıplanırdı. Rahmetli ninem uyarırdı; "Emanet onlar. O nasıl laf!" Küçükken bu sözün manasını kavrayamazdım. Çocuğun evlatlık olabileceğini, o yüzden emanet dendiğini düşünürdüm. Sonra annem beni ve kardeşlerimi severken "Benim değil, Allah'ın," dediğinde konuyu kavramaya başladım. Bu kadim anlayış çok eskilerde kaldı. Şimdilerde yetişkinlerin yapbozuna ve proje nesnesine dönüşen çocuklar iki yönlü köle-sahip ilişkisi yaşıyorlar. Başta devlet olmak üzere ebeveyn, okul, medya, öğretmen ve daha birçok kişi, kurum ve kuruluş kendisinde çocuğa sınırsız müdahale hakkını görüyor. Bu müdahalenin bir örneği olarak ebeveynler arasında çocuğu kendine benzetme yarışı durmaksızın sürüyor. Ebeveyn evdeki çocukla hayalindeki çocuk arasındaki mesafeyi büyüttükçe büyütüyor. Övünerek "benim çocuğum" diyebileceği bir çocuk için her türlü "harcamadan" kaçınmıyor.

"Benim, benim, benim..." ile başlayan cümleler duyduğumda bir anım gelir aklıma. Bir gün Beyoğlu'nda yürürken önünde tartı ile bekleyen folklor giysileri içinde bir beyefendi görmüştüm. Kucağında sanki birer uzvuymuş gibi olağan bir şekilde oturan üç kedi vardı. Beyefendi âdeta canlı bir heykel gibi oturuyordu tabu-resinde. Önündeki tartıyla hiç bağlantısı yoktu sanki. İnsanların tartılıp para vermesini beklemiyor gibiydi. Öyle bir hâli tavrı vardı ki sözüm ona o müşteri beklemiyor da müşteriler tartıcı arıyormuş gibiydi. Bin kutuplu bir mıknatıs çekti beni o yöne. Yanına gittim, eğildim, gözlerinin ta içine bakarak "Nasılsınız?" diye sordum. Sadece gülümsedi ve göz kapaklarını indirdi. Zaten bunu kelimeler anlatamazdı. Tam bu sırada hayatımın hatalarından birini yaptım ve "Bu kediler sizin mi?" diye sordum. "Hayır, bizim aramızda bir sahiplik ilişkisi yok," dedi. Alnımın ortasından vurulmuş gibi hissettim. Bu nasıl bir kurşundu öyle? Hemen ardından ekledi; "Belki

ben onlarınımdır..." Bir kurşun daha can'sız bedenimi kansız yere serdi. İnsanın sahiplik iddiasıyla ne güzel bir dalga geçme... "Benim..."le başlayan cümleleri ne güzel bir anlamsız kılma şöleni. Bir an bütün insanlığın o tartıda öylece tartılmasını diledim.

"Benim çocuğum, çocuk sahibiyim," ifadelerini bu tartıda tartsak belki o zaman yaşadığımız sürecin çocuk sahibi olmak değil, çocuk büyütmek değil, çocuk yetiştirmek değil; bir çocukluğa tanıklık etmek olduğunu anlayabiliriz. Tanıklık boyutunu sahiplik seviyesine çektiğimiz anda ilişkinin yapısı değişmeye başlıyor. Bu henüz çocuğunuzla tanıştığınız anda başlayan ve zamanla ebeveyn-çocuk ilişkinizi içine çekecek bir girdap gibidir. Farkına varmadan ebeveyn "biz" diliyle çocuğun hayatına ekleniverir. Bebeği dünyaya gelir gelmez, "Gazımız geldi", "Karnımız acıktı", "Uykumuz geldi" diyerek bebeğin sürecine sevgi diliyle dâhil olan anne-babalar, sonrasında bu birlikteliği çoğu zaman bırakamazlar ve hep birlikte "okula giderler", "üniversiteye hazırlanırlar" ve çocuklarının hangi bölümü seçeceğinden bahsederken "Biz tıp okuyacağız," diyerek hayat boyu devam eden ve simbiyotik bir yaşamı andıran sağlıksız bir birlikteliğin sınırlarını çizerler. Böylece anne-babalar sanki kendi bastırılmış ya da başarılamamış hayallerini çocuklarında gerçekleştirmek isterler ama böyle davranarak onların ruhlarını örselerler. Bağımsız birer birey olduklarını unutup kendi çocuklarını eşya gibi görmeyi sürdürürler. O çocukların aynı zamanda topluma da ait olduğunu, onların aslında şimdiyi yaşayarak gelecek tasarladıklarını unuturlar. Tüm bunların sonucunda kelimeler vasıtasıyla farkında olmadan çocuğun sağlıklı bir ego gelişimi göstermesinin önüne ailece geçilir. Diğer bir deyişle, çocuklarla konuşurken kullandığımız dil, biz daha farkına varmadan bir kişilik inşasını hayata geçirmektedir.

Dilin koşullanma temelinin de olması insan bilincinin uyumasını ve otomatizasyona girmesini kolaylaştırıyor. Konuştuğumuz kelimeler hafızamızdan otomatik çıktığı ölçüde uyku hâli ve

ezberler artıyor; farkındalıkla, hassasiyetle, inceliķle ürettiğimiz kelimeler ise azalıyor. Özellikle "çocuk yetiştirme yolculuğu"nda kullandığımız dilin sosyo-lengüistik temelleri araştırılmaya muhtaç... Çünkü kuşaklar arasında inşa edilen bağ dokusu çocuk eğitiminde kullanılan kelimelerle besleniyor. Toplumların dil ve kültür kodlarına yüzeysel olarak bakmak bile bunu kanıtlayabilir.

Çocuğuna ayrı bir birey ve kimlik olarak bakabilen, onun doğasına saygı gösteren veliler "benim çocuğum" ile başlayan kontrol odaklı cümleler kurmuyorlar elbette. Ancak yaygın dil kontrol odaklı... Örneğin kontrol odaklı veliler "Bizim kıza özel bir hoca tutacağız," derken çocuğunun tercihlerini önemseyen veliler "Kendini geliştirmesi konusunda deneyimlerimizi paylaşacağız," diyor. İlk grup veliler "Sordum soruşturdum, oğlanı X dershanesine yazdırdım," derken ikinci gruptaki veliler "Oğlumuza üniversiteye hazırlanırken seçimlerinde yardım önereceğiz," diyorlar. Bu durum "Baktım olmuyor, elli soru çözmeden yatmak yok dedim," yerine, "Çocuğumun öz disiplininin gelişmesini önemsiyorum,"; "Beyefendiyle hukuk okusun diye bir kavgamız var bakalım," yerine "Seçeceği üniversiteleri birlikte araştıracağız,"; "Keman çalmayı seviyor ama önümüzde sınav var. Mecbur bırakacak," yerine, "Önemli olan kendisi olması. Sanatsal yönde ilerlemeyi istediği için destek olacağız," diyebiliyorlar. Birinci gruptaki anne-babalar çocuğun yerine kararlar verip ona seçim ve özgürlük alanı tanımazken ikinci gruptakiler ona seçme imkânı sunup gerektiğinde destek olmaya çalışırlar. Çünkü aynı çocuk yarın kariyer, siyasi tercih, arkadaş seçimi, eş seçimi gibi konularda karar vermek durumunda kalacak.

Haydi şimdi kendimize bir soru soralım. Hangi gruptayız? Hangi dil bize daha yakın? Bu sorunun yanıtı çocuğun doğasına saygı göstermekle, çocuğun doğasını yapboz gibi düşünüp değiştirmeye çalışmak arasında nerede durduğunuzun cevabı olacak. Ben kendi adıma cevabı peşin söyleyeyim: Çocuğun doğası kendi hamurunda, çamurunda var olana yönelmeyi ve o potansiyele hürmet

etmeyi gerektirir. Bunu fark etmek için çocukların büyüyüp "Bu benim hayatım, benim hayatıma saygı duy," diye yüzümüze yüzümüze konuşmasına gerçekten gerek yok. Bu, çocuğun hayatı ve bu hayat yolculuğuna çekmeden, çekelemeden, itmeden, engel olmadan eşlik etmek mümkün... Bizden beklenen; çocuğun ihtiyacı olan sınırları, hizaları sevgiyle, şefkatle yoğurup sessizce sergilemek.

"Uğraşıyoruz İşte Çocuklarla!"

Siz böyle deyince kendimi sizi bilerek yoran, zorlayan, zora sokan biri gibi hissediyorum. Uğraş mıyım? Evlat mıyım?

EBEVEYNLİĞİMİZİN İLK GÜNLERİNDE çocuklar bizim için ne büyük müjdeydi. Bir çocuğunuzun olacağını öğrendiğiniz o ânı anımsamaya çalışın. Müjdeler olsun! Sizin, eşinizin, anne-babanızın, doktorunuzun, komşularınızın, sevdiklerinizin sevinçle karşıladığı bu müjdeli haber, doğumla birlikte kutlanmadı mı ve hatta kutsanmadı mı? Bu müjdeli habere sevincimiz neden bu kadar kısa sürdü ki şimdi çocuklardan bahsederken "Uğraşıyoruz işte çocuklarla!" diyoruz?

"Uğraşmak" dilimizde "çarpışma, mücadele etme, dövüşme, çatışma, çatma" anlamlarını içeriyor. Başta anne-baba-çocuk ilişkisini bir mücadele alanı olarak kabul etmemiz gerçekten çok garip... Alternatif olarak kullandığımız "çocuk büyütmek" tabiri kendimize hadsiz bir paye vermek değil mi? Bir diğer manada da "çocuk yetiştirmek" ifadesi nasıl bir telaşı saklıyor içinde? Nereye yetiştiriyoruz çocukları, acelemiz ne? Hatta çocuk yetiştirmeyi de ikinci plana atıp müfredat yetiştirmeyi öncelemenin ne manası var? Doğadaki işaretlere bakın, hiç acelesi yoktur doğanın. Yetmek, yetişmek sabır ister, bilim ister, bilgelik ister, empati ister; çocuğa ve çocukluğa çocuğun açısından, çocuğun gözünden, onun hizasından bakabilme becerisi ister.

Ebeveynliği çocuklarla uğraşmak gibi değil de kendimizle uğraşımızı tamamlamaya çalışmak, çocuklarla büyümek, çocuklarla öğrenmek, çocuklarla büyük bir yolculuğun içinde olmak, onlarla olgunlaşmak olarak düşünebilirsek eğer, uğraşımızın tamamını kendi olgunlaşma serüvenimize odaklarız. Çocuk terbiyesi kadar çocuğun bizi nasıl terbiye ettiğini gözlemekte yarar var. Aksi olursa kendimizi büyük bir bencillikle yetişmiş, olmuş, bitmiş, pişmiş, uğraşılacak bir durumu kalmamış olarak görürüz. Böyle bir bakış açısı plastik çiçeğin kendini canlı çiçek sanmasından öteye gidemez. Uğraş sadece çocuklarla da sınırlı kalmıyor. Bazı yetişkinler "Nasılsın?" sorusuna yanıt verirken de "Mücadele ediyoruz işte," karşılığını verebiliyor. Bu kişilerin hayatı nasıldır? Kendi kendisiyle mi mücadele ediyordur aslında? Yoksa hayatı mücadele, uğraşma, savaşma olarak mı görüyordur?

"Uğraşıyoruz işte çocuklarla!" cümlesindeki uğraşmanın bir an önce kurtulmak ve didinip başarmakla ilgili çağrışıma yol açması çocuklarla olan sağlıklı ilişkimizin önündeki bir engel gibi geliyor bana. Çocukla ebeveyn arasına örülmüş duvarın sert bir tuğlası gibi. Bu kibirli hâlimizin başka bir yansıması da çocukların bunu büyüklerin mecburen yapmak zorunda olduğu bir mücadele gibi hissetmelerine yol açması ve buna maruz kalmaları olabilir mi? Ebeveynlik katlanılması zor, yapılması zül, dayanılmaz bir uğraşsa eğer, hangi çocuğun bu hâlin içinde sere serpe çocukluk yaşamasını bekleyebiliriz ki? Sürekli şikâyet duyan, kendisini katlanılması gereken biri olarak özümseyen, etiketleyen çocuklar hayatı da katlanılmak zorunda olan bir süreç olarak içselleştirirler.

Hayatla olan ilişkimiz yaşamaktan mücadele etmeye döndükçe, hayat yaşanacak bir zaman dilimi değil de baş edilecek bir güçlüğe dönüştükçe bundan ebeveynlik de nasibini aldı. Ebeveynlerin dilinden hep "Bu devirde... çok zor, anne-baba olmak çok zor," cümleleri dökülüyor. Cümlenin zaman zarfının altını çizerek şu soruları soruyorum: Niye özellikle "bu devirde" ve niye "çok

zor"? Eskiden çok mu kolaydı? Cevap olarak genellikle ekonomi merkezli açıklamalar zinciri geliyor. Güncel normlara bakınca çocuk, enflasyon paketindeki mal ve hizmetlerden biri gibi algılanmaya başladı ve ebeveynlerin ekonomiyle çocuğu bu denli yan yana tutması bunu tetikliyor. Ailenin dünyaya gelmesine vesile olacağı çocuk sayısını artık çocuğun muhtemel yaşam kalitesi, ona sunulabilecek imkânlar belirliyor. Tüm bu kaygıların etkisinde, ebeveynler çocuğun dünyaya katacaklarını, dünyalarını güzelleştireceklerini, umudu yaşatacaklarını hemen hemen hiç dikkate alamıyorlar.

Çocuk fikri beraberinde kendi hayatlarının nasıl kısıtlanacağı ve nasıl zorlanacakları sorularını getiriyor. Zihinlerinden yüzlerce soru geçiyor.

- Doğacak çocuk gurur duyabileceğimiz, sağlıklı, güzel, zeki bir çocuk olacak mı?
- Çocuk olursa bu güzelim evin kirasını ödeyebilir miyiz?
- Seyahat özgürlüğümüz kısıtlanır mı?
- Kariyerimde en aktif olmam gereken zamandayım, çocuk bu süreci engelleyebilir mi?
- Daha çok çalışmamız gerekecek mi?
- Doğumda estetik sorunlar oluşabilir mi?
- Böyle bir dünyaya çocuk getirmeli miyim?
- İdeal anne-baba olabilecek miyim?

Tüm bu kaygı ve endişe dolu sorulara bakınca odak noktasının vazgeçilecek şeyler ve zorlanılacak durumlar olduğu çok açık... Dışarıdan bakıldığında ebeveynler doğacak çocuğu bekleyen koşullar kadar kendi hayatlarının konforunu da merkeze alıyorlar. Dünyaya olabildiğince az çocuk getirerek çocuk başına ayırdıkları zamanı, ilgiyi, bütçeyi, desteği artırma çabasına düşüyorlar. Üstelik bunu olumlu bir eylem olarak niteliyorlar. Elbette doğrusal bakıldığında haklılar. Vazgeçemediklerimiz, eşyalarımız, zevklerimiz,

kanaatkârlığa bakışımız koro hâlinde bize seslenirler; "Bizler de senin çocuklarınız!" Bu açıdan bakıldığında kendileriyle aynı safta durarak "Evet, bu zamanda ebeveynlik çok zor," diyebiliriz. Ama başka bir açıdan bakıp başka bir soru sormak istiyorum.

"Bu zamanda çocuk olmak kolay mı?"

Çocuğun dünyası çoğu zaman okula başlayana kadar anne-baba, kısıtlı sosyal ve fiziksel çevreden ibaret. Keşif, merak, deneyim için alan ve imkânlar sınırlı. Anne-babanın çocuğa sunabildikleriyse: Okul-ev, ev-okul arasında gidip gelinen, çocuk odasıyla sınırlı olan, çeşitli kaygılarla çocuğun yapması gereken birçok eylemin anne-baba tarafından yapıldığı bir yaşam çerçevesi... Bu çerçevede çocuk olmak anne-baba açısından konforlu gibi görünse de çocukluğun gerektirdikleri açısından pek de konforlu değil. Birkaç yıl önce bir anaokulu öğretmeni derste çocuklara düşmeyi öğretmek zorunda kaldıklarını söylemişti. "Nasıl yani!" deyince şu cümleleri paylaşmıştı; "Özellikle hijyen konusunda hassas olan bazı anneler çocuklarına ellerini yere değdirmemeleri, kirletmemeleri hususunda ciddi uyarılarda bulunuyorlar. Ayağı takılan, kayan çocuklar elleri yere değmeden düşmeye çalışırken sakatlanıyorlar." Böyle bir çocuğun yerine kendinizi koyun ve düşmeye çalışın, gerçekten çok zahmetli bir iş.

Çocukların zorlukları doğar doğmaz başlıyor. Yeni doğan bir bebeğin bile ellerini kullanmasıyla, yemesiyle, nefes almasıyla, vücuduna dokunan her şeyle, idrarını yapmasıyla ne denli büyük bir uyumu yakalama çabası içinde olduğunu hatırlayın. Kusursuz bir ortamdan sürekli mücadele gerektiren, her an yeni deneyimlere maruz kalınan bir ortama geçişin zorluğunu tasavvur edin. Çocukların üç-beş yaşlarında bile çalışma hayatımıza, kendilerine ayrılacak zamanlara, ekonomik durumumuza da uyumlu olmaları gerektiğini düşünün. "Bu akşam toplantı var olmaz, maaşlar yatmadı, yıllık iznim doldu." Neden, neden, neden... Çocuğun bizim koşullarımızı anlamaktan çok, gerçek çocukluk deneyimlerine

ihtiyacı var. Bu deneyimler kimi zaman olanaklar elvermediği için gerçekleşemiyor, kimi zaman da anne-babalar çocukların işini aşırı kolaylaştırdıkları için yaşanamıyor. *Annen yedirsin, bakıcın giydirsin, sen yorulma, daha küçüksün...* Birtakım sebeplerden dolayı yeterli deneyim yaşama fırsatı bulamadığı için zorlanıyor çocuklar. Ne yazık ki anne-baba çocuğun birçok sorumluluğunu üstlenmiş, bütün yapması gerekenleri önceden yapmış, görmesi gerekenleri hazırlayıp gözünün önüne kadar getirmiş, hissetmesi gerekenlerin bile çerçevesini belirleyip hazırlığını yapmış durumda. Bugünün çocuğuna hayatında kendine özgü çözümler geliştirmesine olanak verecek ortamlar hazırlama yerine, her şeyi hazır bir şekilde sunarak onlara sevgi gösterdiğimizi düşünüyoruz. Kim kiminle uğraşıyor acaba? Çocuklar "Uğraşıyoruz işte anne-babamızla!" deseler haklılık payı olabilir mi? Sadece anne-baba değil; çevredeki her şeyin, dijital dünyanın, sosyal medyanın, tüketim alışkanlıklarının çocuğun dikkatini dağıtmaya ve sanal olanın dışında deneyimsizliğe yönelik olması da açıkçası kolay baş edilecek bir durum değil. Koşullarının, hedeflerinin tamamının ebeveyn ve yetişkinler tarafından belirlendiği ve hazırlandığı bir hayatın içinde yaşamak çocuklar için hiç de kolay değil, aksine yeterince zor mu zor!

"Bu devirde ebeveynlik zor," denildiğinde "Kimin için zor?" sorusunu yeniden düşünmemiz lazım. Kendi hayat yolculuğunu dünyaya çocuk getirmeden sürdürmek istemek elbette bireyin tercihidir. Fakat çocuk dünyaya geldikten sonra ebeveyn olmanın sorumluluğu idrak edilmediğinde çocuk hem aileye hem topluma bir yük hâline gelebiliyor. Bunlardan daha da önemlisi çocuğun kendini bir yük olarak hissetme ihtimali ve bu duygunun beraberinde getireceği sonuçlar... Kendisiyle geçen vaktin zor olduğunu, anne-babasına zorluk yaşattığını, onların hayatını kısıtladığını hisseden ve "Tüm bunlar benim yüzümden yaşanıyor," düşüncesini zihninden geçiren çocuğun ruhunun toparlanması ebeveynliğin kendisinden daha zor, buna emin olabilirsiniz.

Yaşamla ilişkimizi gözden geçirmeden ebeveynliğe ve çocukluğa zorluk-kolaylık açısından bakmayı çok anlamlı bulmuyorum. Çünkü hayat gerçekte baş edilmesi olanaksız zorluklarla dolu bir yer olmayabilir. Önce yaşamın kendisini, ardından da ebeveynliği ve çocukluğu doğasında yaşamakta yarar var. Bu süreçte çocuk bir zorluk ve bir yük değil ancak bir hafiflik olarak karşımıza çıkar. Bilirim ki çocuk; ebeveynin yaşamla dansında olgunlaşmasına, kemale ermesine katkı sağlayacak en iyi öğretmendir. Unutmayalım, çocuk özümüzün özüdür. İnsanın özü, özüne hiç yük olur mu? Oldu diyelim, bu yük çekilmeye değmez mi? Bence değer.

"Bunun Daha Ergenliği Var"

Ben anlamadım; ergenliğe siz mi giriyorsunuz, ben mi?
O kadar bıktım ki bu sözden, hazırlığı atlamak gibi
ergenliği atlamak diye bir şey olsa valla oturup ders çalışacağım.
Neyse ben odamdayım...

GENEL KANININ AKSİNE dünyadaki ilk "küresel" çaptaki savaş Birinci Dünya Savaşı değildir. Avrupa kıtasına uzanan başat güçlerin 1700'lü yılların ortalarında Avrupa'nın hâkimi olabilmek ve diğerinin sömürgelerini ele geçirebilmek için yaptığı Yedi Yıl Savaşları'ydı ilk küresel savaş. Avrupa'nın o dönemdeki ebeveynleri Büyük Britanya ve Fransa, kendi kurallarına göre büyüttükleri çocuklarının bağımsızlık arayışına engel olamadılar. Bugün de dünya savaşları farklı biçimde sürüyor. Küresel güçler ısınma, pandemi, afetler, savaşlar ve açlıkla üstümüze yıkılmaya başlayan dünyamızı nasıl iyileştireceğimizi arayacak yerde tarihe ekleyecek yeni savaşların hevesindeler. Yeni nesil savaşlarda olumsuz manada en çok etkilenen kurumlardan biri de aile. Bu hengâmede evlerin içlerine bakmayı unutuyoruz.

Ergenlik dönemindeki ebeveyn-çocuk arasında olagelen mücadeleyi bir metafor olarak Yedi Yıl Savaşları'na benzeten yazarlar

var. "Bu işin daha ergenliği var," diyerek aile kıtasını iki cepheye bölen taarruz bayrağını çekenlerin sayısı artıyor. Ebeveynlerin ergenlik dönemini acilen kazanılması gereken bir savaş süreci olarak algılaması tetikleniyor. Yetişkinlerin çoğu her ne kadar aksini iddia ederek kendilerini avutsalar da "isyan bayrağını" çekenler ve savaşı başlatanlar genelde ergenler olmuyor. Çünkü yaşadıkları fiziksel ve psikolojik değişimleri onlar da hayatlarında ilk defa deneyimlediklerinden, daha önce ebeveynlere fazla sorun çıkarmadıkları dönemde nasıl davrandıklarıyla, ergen olunca nasıl davrandıkları arasındaki farkı kendileri üzerinden görmeleri çok zor oluyor. Çocuklar üzerinde sürdürülebilir bir "güçler dengesi" ve "huzur" arayan ebeveynlere kitaplarda, söylemlerde sanki bütün çocuklar ergenliği aynı şekilde büyük sorunlarla geçiriyormuş izlenimi veriliyor. Oysa her bir çocuğun mizacı, aile dışında kalan çevresi, yetiştirilme şekli, cinsiyeti, kişisel arayışları ve korkuları parmak izi kadar farklı... "Ergenler" diye başlayan cümleleri görünce bir duraksamak yararlı olabilir. İçinde genelleme var mı, yok mu diye...

Bazı ebeveynler çocuğun kişisel, sosyal, kültürel özellikleri ne olursa olsun, ergenliğe girdiği anda ilişkilerinin zaten bozulacağına baştan kendilerini şartlayarak yola çıkıyorlar. Böyle ebeveynler ergenlerin hormonlarının etkisiyle göstermeye başladıkları "isyanların" kendi şahıslarına, otoritelerine ve çocuk yetiştirme tarzlarına hakaret eder nitelikte olduğu yanılgısına kapılabiliyor. Ne de olsa "her zamanki kurallar" altında çocuk daha önce sorun çıkarmadı, öyle değil mi? Şimdi niye böyle? Esas isyanın kendilerine değil; bedenleri, zihinleri ve ruhlarındaki anlamlandıramadıkları değişime olduğunu bir türlü anlayamıyorlar. Daha önce hiç karşılaşılmayan eylem, duygu ve düşüncelerle ortaya çıktığında ve "ergen" denilerek sorunlu ilan edilen çocuk baskıyı da görünce farklı doyumlar, yeni onaylar aramaya başlıyor. Kolay değil.

Şimdi kendimizi bir ergenin yerine koyalım. Düşünseniz, bir sabah uyandığınızda kendinizi aynı Kafka'nın *Dönüşüm*

romanındaki gibi kocaman bir böcek olarak buluyorsunuz. Tüyleriniz çıkmış, vücudunuz taşımaya hiç alışık olmadığınız "fazlalıklarla" dolmuş; zihninizde daha önce düşünmediğiniz, önemsemediğiniz hisler çalkalanıyor. Bu çalkalananlar yüzünden uzağı göremiyorsunuz, yeni böcek hâlinizi anlamlandırmaya çalışmakla meşgulsünüz. Size kalsa sonsuza kadar odanızda kalabilirsiniz fakat bir noktada dışarı çıkmak zorundasınız. Ancak kapıyı açtığınızda sizi bu yeni ve henüz bitmemiş görünümünüzle kabul edip etmeyeceklerini de bilemiyorsunuz. Sol şakağınızdaki ve burnunuzun tam ortasındaki iki büyük sivilce olmasa yine de bir şansınız olabilirdi kabul etmeleri için. Kim bilir belki de herkes sizinle dalga geçecek. Herkes oranları bozulmuş organlarınıza bakıp sizinle alay edecek. Edindiğiniz tüm arkadaşlar belki henüz böcekleşmediklerinden sizi anlamayacaklar bile. En azından aileniz var, onlar sizi böcek de olsanız sever değil mi? Sonuçta onlar sizden yaşça büyük, hayatı daha çok biliyorlar ve kesinlikle bir noktada onlar da beklemedikleri bir şeye dönüşmüşlerdir.

En sonunda cesaretinizi toplayıp güvenli odanızdan çıkmaya karar verdiğinizde sofrada ufak gülüşmeler veya hazırlanma aşamasında nutuklar olduğunu fark ediyorsunuz. Hemen kaçmak istiyorsunuz ancak çok geç! Böcek kulaklarınız öylesine hassas ki görünüşünüz, geleceğiniz veya isteklerinizle ilgili olduğunu düşündüğünüz o gülüşmeler sizi neredeyse sağır edecek frekansta; eskiden siz de size gülerdiniz oysa. Güvenliğiniz için hazırlanmış nutukların kenarları yırtılmaya başlamış, bazı yerler önceki kardeşten sonra işe yaramadığı için kırmızı kalemle düzeltilmiş. Gülüşmelere karşı sakin kalamayıp nutukları dinlemeyi reddettiğinizde ise kıyamet kopuyor, taarruz başlıyor. Siz sadece ciddiye alınmak istemiştiniz değil mi? Savaşmak veya başat güç olmak değildi olay. Yalnızca böcekliğinizle ilgili hem akla hem de duygularınıza hitap eden ufacık bir destek talep etmiştiniz dışa vurduklarınızla.

Eskiden böcek olmakla günümüz şartlarında böcek olmanın ne demek olduğuyla ilgili biraz araştırma yapıyorsunuz. Eskiden böcekler karanlıkta saklanır, ailelerine karşı seslerini çıkaramazlarmış. Seslerini çıkaramayanların bazıları da büyüyüp seslerini çıkarma güçlerini kendi çocuklarında kullanmışlar. Şimdilerde dışarısı artık yaşamanız için eskiye göre daha tehlikeli belki, her yer böcek avcısı dolu ancak yine de kendiniz olabilmeniz için biraz daha elverişli... Sizi içten içe harlayan o enerjiyi bir şeye yönlendirmeniz gerektiğini de fark ediyorsunuz ve şanslıysanız bedeninizin gözlerde çizdiklerinden sıyrılıp kim olduğunuza ve kim olmak istediğinize dair doğru soruları sormaya başlıyorsunuz. Bu değişim yedi yıl sürmek zorunda değil, bir şeyin "dahası" değil, bir güç savaşı değil, popüler kültürde özendirilen o korktuğunuz bataklara düşmek de değil. Özgün bir kişilik inşa etmekten gurur duyacağınız müthiş bir birey olma serüveni. Bu serüveni peşin yargıları olmayan aile desteğiyle yaşamak ise daha da müthiş!

Ebeveynlerin ergenlik dönemi konusundaki efsaneleri bir yana bırakıp önce kendilerini, sonra da çocuklarını iyi tanımaları işin özü. Ergenlik öncesi aranızda muhabbet, güven ve saygı varsa bazı değişikliklerle birlikte ergenlik döneminde de böyle devam edecektir. Diğer yandan güven yoksa ergen kasıtlı olarak planladığı sorunlar çıkaracaktır. Muhtemelen odasına kapanacaktır, neye kızıyorsanız onu yapacaktır. Çocuklar ve ergenler çoğunlukla anne ve babanın önemsediği konularda sorun çıkarmayı pratik bulurlar. Örneğin yemek yemeyi, uykuyu, sınav başarısını, arkadaşlık ilişkilerini, düzenli olmayı... Neyi önemsiyorsanız onu pazarlık konusu yapmayı ve o konuda sorun çıkarmayı tercih edeceklerdir. Sorunlar ve güvensizlik artınca iletişimde, okul başarısında kapasitesinin altına düşecektir. Önemli olan güvenmesi, şefkatinizi ve desteğinizi koşulsuz hissetmesidir. Karşı çıkması, diklenmesi, itiraz etmesi kişilik gelişimi için ihtiyaç duyduğu tepkilerdir. "Bunun daha ergenliği var," diyenlere kulak asmamak ve evde kamplaşmaya yol açmamak korkuları ortadan kaldıracaktır.

Şaşırtıcı bir biçimde hayatımın şu demlerini en çok da gençleri dinleyerek, onlarla yazışarak, onların sohbetlerine katılarak geçiriyorum. Eğer birbirimizi karşılıklı olarak dinler ve önyargılarımızdan sıyrılırsak konuşabildiğimizi, anlaşabildiğimizi, birbirimizi anlayabildiğimizi gözlerimle ve kalbimle görüyorum. Siz de deneyebilir ve işe sırf sizden daha genç oldukları için onlara etiketleme anlamında "ergen" demeyerek başlayabilirsiniz. Onlardan büyüğüz diye onlar bize sürekli "yaşlı" demiyorlar çünkü. Aynı hayatın farklı yolcuları olarak yol boyu konuşmak güzel olmaz mı?

"Bu Çocuk Niye Böyle?"

Bazen bunu ben de sizin için kullanıyorum.
Böyle olmamda belki sizin rolünüz olabilir ama sizin böyle olmanızda
inanın benim hiç katkım yok! Size ne lazımdı?

BU SORUYU, HEMEN ŞİMDİ, yazının hemen başında tersine çevirerek sormak istiyorum; "Bu ebeveynler neden böyle? Neden bu derece mükemmeliyetçi, hoşnutsuz, şikâyetçi, yorgun, hevessiz ve telaşlılar?" Yaşamdan beklentilerimiz, yaşamı nasıl karşıladığımız ve çocuklarımıza nasıl bir yaşam sunduğumuz bu soruların yanıtlanmasında oldukça belirleyici...

Bilinçlendiğini düşünerek hazır gıda tüketiminden bile koşar adım uzaklaşan ebeveynler, hazır deneyim ve hazır çocukluk batağının içine saplanmış durumdalar. Çocuklarımıza artık derinlikli ve çeşitli deneyim fırsatları yok denecek kadar az ölçüde sunuluyor. Çocukların kendilerinin deneyerek ve yaşayarak elde edecekleri öğrenme fırsatları kısıtlandı, kendi inisiyatifleri ile sorun çözme ve çözüm üretme olanakları daraltıldı. Çocuk en tabii ve kolay yapabileceği oyun kurma fırsatını dahi yakalayamıyor; çünkü oyun okul ya da aile tarafından kurulmuş durumda, o sadece hazır kurulmuş oyuna dâhil oluyor. Oyunu kendisi üretemiyor,

mevcut oyunları kafasına göre yeniden yapılandıramıyor. Yediği yemeğin nasıl piştiği, nasıl hazırlandığı kendisine gösterilmiyor; tabağına gelene kadar yemekle herhangi bir yerde karşılaşmıyor. Dolayısıyla, sırasıyla tencereden, mutfaktan, marketten ya da pazardan ve dahi tarladan, kısacası hayatın kendisinden oldukça uzakta. O sadece tabağına konan yemeği görüyor. Emek, alın teri ve masraf kavramlarına yabancılaştırılmış durumda. Kıyafetinin nasıl üretildiğinden, nasıl alındığından, nasıl yıkandığından, nasıl ütülendiğinden, dolaba tekrar nasıl girdiğinden habersiz... Meselenin özünden, kaynağından çok uzakta. O sadece giyiniyor ve çoğu zaman giydiriliyor. Kısacası her şey hazır ve geriye sadece yaşıyor gibi yapmak kalmış. Burada soru şu: Yaşam gerçekten böyle bir şey mi? Erken mi çektik teslim bayrağını? Sorularımıza bir soru daha ekleyelim: Ebeveynlikten muradımız sahiden bu muydu?

Şüphesiz ki değil. Peki, ebeveynin tamamını iyi niyet çerçevesinde ve büyük kaynaklar ayırarak yaptığı bu davranışların altında yatan şey ne? Bu sorunun cevabını ebeveynlerin en sık başvurdukları kaynaklarda arayalım. Türkiye, dünya ebeveynlik tarihinin en "uzmanlaşmış" yıllarını yaşıyor. Anne-babalar çocuklarıyla ilgili her sorunun cevabı için, her sorunun çözümü için uzmanların görüşlerine odaklanmış, onların ağızlarından yahut kalemlerinden dökülecek sırlı cümlelerin büyüsüne kapılmış, nihayetinde otoritelerini uzmanlara devrederek sorumluluğu onların çözüm önerilerine bırakmış durumdalar. Çocuklarımızla ilişkimizde ortaya çıkabilecek olası sonuçlara mazeret beyan etmek için mi otoritemizi bu denli devrediyoruz uzmanlara? Eğer öyleyse aynı konuda birbirinden çok farklı düşünen uzmanların, aynı konuda yapılmış ama çok farklı sonuçlar ortaya koyan bilimsel araştırmaların varlığı bize neyi düşündürmeli?

Burada uzmanlığın tam olarak ne olduğunu bir kez daha düşünmekte fayda var. Uzmanlık bir bilgiyi, bir deneyimi, odaklanmayı içerebildiği gibi, aynı hataların uzun yıllar aynı şekilde yapılması anlamına da gelebilir. Kötü olduklarından değil, insan

olarak yanılabildiklerinden dolayı hata yapabilirler uzmanlar da. Egas Moniz'i hatırlarsınız belki. Şizofreni hastalarını iyileştireceğim diye frontal loblarını kesip biçiyordu. Bu çalışmasından dolayı 1949'da Nobel Ödülü'nü kazandı. Korkunç bir hata olduğu anlaşılana kadar binlerce hastaya söz konusu işlem yapıldı.

"Uzmana sordum, öyle dedi," cümlesi zamanla, takındığımız ebeveynlik yaklaşımının sorumluluğunu uzmana yüklemekle birlikte, kendi karar verme becerimizi ve mekanizmamızı zayıflatmayı beraberinde getiriyor. En ufak bir sorunda uzmana danışma dürtüsü, "Acaba çocuğumun psikolojisine zarar verir miyim?" korkusuyla tetikleniyor. Zarar verme endişesiyle çocuğun tümüyle steril bir fanusa sokulması onun olay ve olguları mukayese edememesine, hayattan koparılmasına neden olabiliyor. Her çocuk ortalama bir yaşamın içindeki bazı olumsuz sözcüklere, görüntülere, davranışlara tanık olsa bile aile içi dayanışma sayesinde bunlarla baş edebilir ve bunlar deneyim zenginliği sağlar. Her çocuk kaldırabileceği kadar zorlanacak, ara sıra düşecek-kalkacak, bazı şeylere istese de erişemeyecek. Tüm bunlar onun yaşama gücünü artıracak. En küçük bir sorunda bile durumu düzelteyim derken ebeveynlerce gösterilen abartılı davranışlar, hemen uzmanları devreye sokmak çocuğun kişiliğinin olumsuz etkilenmesine neden olabiliyor. Bunun sonucunda anne-babalar çocuklarını "büyütme/yetiştirme" değil, çocuklarıyla aynı hayatı paylaşma noktasında dahi otoritelerini kaybederek meselenin özünden uzaklaşıyorlar. İşin diğer boyutu ise ciddi sorunları olan anne-babaların uzman desteği almamakta ısrar etmesi ve çocuklarını örseleyici bir ortamda yaşamaya zorlamasıdır. Her iki durum da çocuk açısından zorlayıcı ve çaresizlik dolu... Şüphesiz ebeveynlik dengeli, ılımlı, kolaylaştırıcı, umut verici ve sağlıklı sınırlar koyabilen bir tavra muhtaç...

Sürekli ebeveynlik sorumluluğuna odaklanmaktan, gündelik ebeveynlik sorunlarının çözümlerini bile uzman bakışlarında aramaktan; ebeveynin kendini tanımaya, kendi aile yapısını özümsemeye, çocuğunun mizacını, yatkınlıklarını, yetenek ve becerilerini

öğrenmeye vakti kalmıyor. Daha da önemlisi, birçok kişi anne-babalığının keyfini çıkaramaz oldu. Çocuğun doğumuyla başlayan birinci ayda şunu yapması lazım, altıncı ayda bunu yapması lazım; iki yaşında bunu, üçüncü sınıfta şunu yapması, lisede şu notu alması lazım çarkının içine giren ve sürekli koşan ebeveynler, "Şu kadar zamanda oldu oldu, başardı başardı, yoksa bitti," mantığıyla çocuklarını ve kendilerini asla gelmeyen bir zamanın kıskacından kurtaramıyorlar. "Filanca yaşa kadar filanca gelişim ya oldu ya oldu, yoksa treni kaçırırsın," cinsinden uzman uyarıları ebeveynlerin stresini daha da artırdı. Bazı gelişimsel aşamaların zamanında gerçekleşmesi elbette önemli ancak unutmamak gerekir ki hayat telafiyle beslenir ve sökülüp yeniden örülmenin, dinlenip yeniden yürümenin, silinip yeniden çizilmenin ahengiyle rengini bulur.

Ebeveynin çocuğun yaşamla mücadele etmesini sağlayacak fırsatlar yaratabildiği, çocuk üzerindeki kontrolünü özerkliğe bırakabildiği, çocuğun özüne saygı gösterebildiği ailelerde anne-baba daha çok kendi gelişimine odaklanır ve uzmandan aldığı bilgiyi kendisini tanıyıp geliştirmede kullanır. Böyle ebeveynler çocuğun yaşam pratiğinin artmasını önemser ve küçük hatalar yapmasını hoş görür. Bu; anne-babanın kendi sorumluluğunu bildiği, çocuğun da kendi sorumluluğunu aldığı, her iki tarafın da kendi özerkliğini yaşayabildiği, haddin bilindiği ve "haddinden fazlanın" olmadığı; çocuğun hayaliyle, amacıyla anne-babanın hayalinin, amacının birbirine karışmadığı bir aile modelidir. Zira her şeyin olduğu gibi ebeveynliğin de bir istiap haddi vardır. Çocuğun sağlığından, güvenliğinden, bakımından, ilgisinden, tüm gelişiminden, yemeğini yemesinden, arkadaşlarıyla kuracağı ilişkiden, sınavlarından, ödevlerinden, kısacası her şeyinden ebeveynin sorumlu tutulduğu bir ailede sağlıklı çocuk yetiştirmek gerçekten zordur. Hele hele ebeveynliğin de ne acı ve ne manasız ki çoğunlukla sadece anneliği kapsadığı, babanın meselenin dışında durduğu bir durumda bireyin bu yükü taşıyabilmesi mümkün ve vicdani değildir. Şayet bu yapılamazsa ebeveyn kendini

rahatlatabilmek, yükünü hafifletebilmek veya taşınabilir hâle getirebilmek için bütün bunlardan bazılarını atmayı, bırakmayı, görmezden gelmeyi; öylesine, özensiz, hakkını veremeden yapmayı ya da geri plana itmeyi tercih edebilir, buna mecbur kalabilir. İhmal edilen taraflar çoğunlukla çocuğun karakter ve kişilik gelişimiyle ilgili hususlar olurken en çok omuz verilen yer ise çocuğun akademik başarısıyla ilgili kısım olur. Bugüne dair bilgim, gözlemim; okulların da anne-babaların da çocuğun karakter gelişimini, özgüven oluşumunu ve inisiyatif alma becerisini bilişsel gelişimine oranla neredeyse hiç takip etmedikleri yönünde.

Hiçbir şeye "yetişemeyen" "yetişkin"ler olup çıktığımızın farkına varabildiysek eğer; şimdi, şu an, hemen "çocuk, çocukluk, büyüklük, yetişkin, çocuk yetiştirmek, çocukla uğraşmak" kavramlarına bu gözle yeniden bakmalı, başka bir perspektifle yeniden düşünmeli, hepimizin bir çocuğun kendi yaşam yolculuğuna eşlik eden ve onlarla birlikte kendi tekâmülünü tamamlayan çocuklar olduğumuzu kabul etmeli, bu yolu bir de böyle yürümeyi denemeliyiz. Mevcuttan daha eğlenceli ve daha hak temelli olacağı kesin. Yoldaşı çocuk olanın gideceği yerden hiç şüphe duyulur mu?

"Kime Çektin Sen Bilmem ki?"

İyi ve kötü yanlarımı kendi aranızda paylaşınca sonucu bana da söyleyin olur mu?

UZUN YILLAR ÖNCE yanlarında beş yaşında erkek bir çocukla genç bir çift geldi ofisime. Daha ilk dakikada durmaksızın çocuğun meziyetlerini anlatmaya başladılar. Tüm reklam müziklerini ilk saniyede tanıdığı, dört yaşında okumayı söktüğü, araba markalarını ezbere bildiği gibi çok sayıda özellik sıraladılar. Bu arada anne, çocuğun dayısının yurtdışındaki çok meşhur bir üniversiteden doktora bursu kazandığını; baba ise çocuğun amcasının ne

kadar zeki olduğunu, ulusal sınavda ilk 100'e girdiğini anlatmaya başladı. Baba ve anne tarafının peş peşe övünmeleri devam etti. Sesleri yükselirken havada ama'lar, fakat'lar uçuşmaya ve konuşma sertleşmeye başladı. Birdenbire anne dikildi ve oldukça yüksek bir sesle "Tamam babası, kabul ediyorum, zekâsını senden almış, çünkü seninki yerinde yok!" dedi. Konuşmalar bir anda kesildi. Bana baktılar ve orada olduğumu fark edip sustular. Bu tür tartışmalar ülke çapında aile savaşları olarak devam ediyor. Bu savaşlara bilimsel araştırmalarla da destek aranıyor.

Başında "son" yazan araştırmalardan bazılarına göre diş ve ağız yapımızı babamızdan alıyormuşuz. Mimiklerimizi anneden, araç kullanma melekelerimizi ve 5HT2A serotonin-reseptör geninin G varyantına sahipsek popülerliği babadan, uyuma stilimizi ve tartışırken öfkelenme babında sıfırdan yüze ne sürede yükseldiğimizi anneden, gamzelerimizi ve belli başlı ruhsal bozuklukları da babadan alıyormuşuz. Bu liste yeterince sabır ve yeterince araştırma ile sonsuza kadar sürdürülebilir. CRISPR teknolojisini kullanarak ekleyip "kesebileceğimiz" genlerle tasarım usulü bebekler yapabileceğimiz bir süredir konuşuluyor. Bu gerçekleştiğinde çocuğun fiziki ve siyasi haritasını bütünüyle çıkarırız, öyle değil mi? Bu durumda tartışma kesilir mi bilmem ancak toplumda genetik bilimini solda sıfır bırakacak yargılarla çocukları büyütüyoruz. Diyoruz ki; "Kime çektin sen bilmem ki?" Olumlu yönler bana, olumsuzlar diğer ebeveyne belli ki.

"Kime çektin sen bilmem ki?" ifadesi çocuğu ve çocuğun olduğu, olmadığı, olabileceği ya da olamayacağı her şeyi ailenin iki tarafına bölüyor ve ebeveynden taşınan onca şeyden çocuğun kendiliğine pay kalmıyor. Çocuğun özellikleri ne olursa olsun "Kime çektin sen?" sorusu zamanı gelince kullanılmak üzere saklanıyor. İnci gibi dişleri olan, iki kaşını birden dans ettirebilen, kolay kolay sinirlenmeyen, popüler, cenin pozisyonunda uyuyan, gönül çelen, tek bir gamzesi olan ancak erken yaşta obsesif-kompülsif

bozukluk teşhisi konmuş bir çocuk düşünelim. Bu çocuk yanlış bir davranışta bulunduğunda "Anası/babası kılıklı!", eve takdirle geldiğinde "Kimin kızı/oğlu işte, annesinin kuzusu!" deniliyor. Çocuk dünyaya gelene kadar "işin" büyük bir çoğunluğu genlerle belli oluyor. Peki, ya sonra? Çevrenin etkisi nasıl işliyor?

Tıpkı herkesin nezaketen "yeter" dediği ancak kendi tabağına bir parça daha konmasını içten içe beklediği enfes bir pasta gibi kimse iyi taraflarını kendinden bilmeye doyamıyor. Diğer yandan istenmeyen özelliklerin öbür tarafta bir açıklaması olması kazanan tarafın içini rahatlatıyor. Yüzdelerle, övgülerle, caydırmalarla, bilim adına mıncık mıncık edilebilen, "taraflara" bölünen çocuk ise meydan savaşının kaybedeni oluyor. Bir taraftan beğendiği ebeveyn özelliklerini içselleştirmeye çalışırken kimsenin işine gelmeyenleri ailenin "kara koyununu" andırmamak için baskılama eğiliminde olabiliyor. "Kime çektin sen?" sorusunun genellikle olumsuz durumlarda kullanılması çocukta bir imalat hatası hissiyatı uyandırabiliyor. Çocuk, ailesinin kendisiyle ilgili bir hayal kırıklığı yaşadığını derinlerde bir çıkmaz olarak hissedebiliyor. Ayrıca küçüklüğünden beri muhatap olduğu "Anneni mi daha çok seviyorsun, yoksa babanı mı? Anneanneni mi daha çok seviyorsun, yoksa babaanneni mi?" sorularının oluşturduğu çıkmaz sokak algısı yeni sorularla güçleniyor. Oysa çocukların kendiliğinde kalmasına saygı göstermek ve aile içinde herkesin kendiliğiyle var olabilmesini cesaretlendirmek için hâlâ ve hep vakit var.

"Ebeveynlik için ebeveynlik" değil, "çocuk için ebeveynlik" geleneğini gözden geçirmemiz, değiştirmemiz gereken davranışlar olduğunu anlamamız gerek. Örneğin çocuğun oraya buraya "çekilen" bir sakız olmadığını göz önünde bulundurarak "kime çektiğine dair" görüşlerimizi kısıp çocuğun sesini biraz açmak gibi. Sesi açılan çocuk yanlışın da doğrunun da sorumluluğunun ve hakkının kendinde olacağını duyacak, duyuracaktır. Tüm bunların olabilmesi öncelikle kendimize "Ben kime çektim?" sorusunu

sorup düşünmemiz gerekiyor galiba. "Ben kime çekmedim?" sorusu da başka bir bakış açısı sağlayabilir. O zaman belki kendimize çekidüzen vermeye başlayabiliriz.

"Armut Dibine Düşer"

Resim dersinde armuda kaş göz yaptım, hiç bana benzemedi.
Ayrıca her ağacın meyvesi dibine düşmüyor mu?
Nereye düşsem mutlu olursunuz?

MANTIKTA "DOĞRULANABİLİR VEYA YANLIŞLANABİLİR" olan şeylere "önerme" diyorlar. Örneğin "Demir bir metaldir," veya "Kömürün rengi siyahtır," gibi cümleler yanlış veya doğru da olsa önermedir. Türkçede ise atasözleri önerme olarak düşünülebilir. Örneğin özellikle çocuklar için sarf edilen "Armut dibine düşer," atasözünü ele alalım. Bu önermeye göre bu söze maruz bırakılan tüm çocuklar armuttur. Dibine düştükten sonra gelişme, olgunlaşma ve başka meyvelerin özelliklerinden faydalanarak kemale erme şansı yoktur. Kivi ya da kırmızı çekirdekli üzüm zaten olamazlar. Çocuklar yeterince büyüdüklerinde yer çekimi nedeniyle dibine düşecek ve toprakla bütünleşecektir.

Her çocuğu armut gibi görmek topluma yetmez, üstüne daha da armutlaştırma çabası başlar. Çocuklar üzerinde kendilerine fayda arayan yetişkinler bu uğurda onları ne armutlaştıracaksa ona inanıp çocukları da buna inandırmaya çalışırlar. Mesela "Sen dayına çekmişsin, büyük adam olacaksın," ya da "Ondan bir şey olmaz... halasına çekmiş," gibi cümlelerle çocuğun ilhamını hısım akrabada ararlar. Ailede herkes kendinden o kadar memnundur ki çocuğun kendisine benzemesini, kendisine çekmesini, hık deyip burnundan düşmesini bekler. Bu ailelerde armudun dalda kalma, daldan atlayıp uzağa düşme, bir kuşun gagasına takılıp uçup gitme, biri tarafından koparılıp bambaşka bir şeye dönüşme ihtimali

kabul edilmez. Kafalarındaki "Armut dibine düşer," önermesine inanan ebeveynler, çocuğun dönüşüm olasılığını yok sayarlar. Bununla birlikte çocuğu kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmek, kendi beklentileri etrafında âdeta bir meyve ağacına hormon verir gibi müdahale ederek olduğundan farklı bir çocuk hâline getirmek için de var güçleriyle uğraşırlar.

İnsan sormadan edemiyor. Çocuğu armuda, kendisini armut ağacına benzeten zihin, doğadan biraz ders alsa iyi olmaz mı? Sayısız örneğin içinden birini paylaşarak konuya bir de bu açıdan bakalım isterim. 1960'ların sonunda Frank Salisbury yürüyüş sırasında insanların giysilerine yapışan pıtrakları inceler ve bitkinin nasıl büyüdüğünü daha yakından görmek için cetvelle her gün yapraklarını ölçer. Salisbury pıtrakların gelişimini hesaplayamaz ama şu gerçeği fark eder: Ölçüm yapılan yaprakların tamamı ölçümü yapılmayanlara göre daha küçüktür ve müdahalenin hemen ardından sararıp solmuşlardır. Dokunulmayan tüm yapraklar gayet sağlıklı biçimde doğal yaşamlarını sürdürmektedir.

Çocuğa elbette dokunabilirsiniz ama bu dokunuş büyük bir şefkat, hürmet ve gayretin imbiğinden geçmediği sürece etkisiz kalır ve gelişime katkı sağlamaz, aksine özüne zarar verir. Rüzgârın dala dokunuşuyla, dalın ölçüsüz bir elle sallanması aynı mıdır? Rüzgârın etkisiyle düşenle sopayla vurularak düşürülen armut sahiden aynı hızla mı düşer? Birinde zamanı gelmiştir, birinde zamanı getirilmiştir. İnsanlar neden çocuğu katkı maddeleriyle mükemmelleştirip kendi damak zevklerine ve tüketimlerine uygun hâle getirme yarışı içerisindeler, anlamak mümkün değil.

Gerçekte tabiatın katkı maddesine ve hormona ihtiyacı yoktur, çünkü varoluş yaratılan hiçbir varlıktan "dahası" olmasını, "uygun" olmasını ve "faydalı" olmasını beklemez; tüm varlıklar bir şekilde yaşama katkısını bırakır. Bazı varlıkları rüzgâr alıp bambaşka bir yere savurur, bazıları yaşamak için doğdukları yerden uzaklaşır; bazıları büyümelerine engel olan kabuklarını, yapraklarını oracıkta bırakır. Tabiat kanunu, savrulanlara ve gidenlere

karşı anlayışlıdır; ateşîn güller de zehirli sarmaşıklar da serpilme hakkına sahiptir. Doğaya Yaradan'ın üflediği bilgelik ve ebeveynlik güneşle, yağmurla, rüzgârla her bir canlının çekirdeğini ısıtmaya, onların varlığına varlık katmaya yeterlidir.

Tabiatta önermeler yoktur, çünkü herkes bir şekilde bir yerde doğrudur, olmalıdır, vardır.

İnsan fidelerinin boyca büyüğü ve kudretlisi olan yetişkinler doğayı hükmedilmesi, yenilmesi, sömürülmesi gereken bir varlık olarak değil; içinde bulundukları ve bir parçası oldukları ihtişam olarak görmeliler. Armudun ne zaman, nasıl, nereye düşeceğine müdahale etme çabasını bir kenara bırakmak lazım artık. Çocuklarının arıların favori çiçeği olmasını arzu eden ebeveynler yaptıkları müdahalelerle aslında doğaya saygısızlık ediyorlar ve nihayetinde çocuklarını plastik çiçeğe dönüştürüyorlar. Oysa her çocuk güneşi en tepeden kana kana içmek; yağmurdan biberonsuz, özgürce beslenmek; kendi varlık ağacına aşağıdan imrenerek bakmak; bulunduğu yerde kök salmak, yani ait olmak ama bir o kadar da gidebildiği kadar uzaklara güvenle gidebilme olasılığını da korumak ister. Bunu onlara çok görmeyelim.

"Beş Parmağın Beşi Bir mi?"

Başkası size "Beş parmağın beşi bir değil," deyince kafanızı öne sallıyorsunuz. Ben aynı şeyi söyleyip "Farklıyım," deyince başınızı arkaya doğru sallayıp "Hayır!" diyorsunuz. Neden ama?

DOĞANIN MANTIĞINI, ÖLÇME değerlendirmeyi, benzer görünen şeylerin içindeki farklılıkları, farklılıklara saygı duymayı karşılayan harika bir soru cümlemiz var bizim. Çocuklarımıza bakıyor ve şöyle diyoruz; "Beş parmağın beşi bir mi?"

Bu bir retorik soru cümlesi esasında. Soru sorulur ama cevap beklenmez. Sorunun muhatabı ancak kafa sallar. Çünkü bu aynı zamanda bir bitiş cümlesidir. Bir nevi muhabbeti bağlayan, kapatan

cümle... Ne dendiyse ondan önce söylenmiştir zaten. "Bu çocuk niye böyle?" denmiştir, "Kardeşi böyle değildi," denmiştir, "Kardeşine hiç benzemiyor," denmiştir, "Bu diğerleri gibi değil," denmiştir, "Ne yapalım bu da böyle, bunu da böyle seveceğiz," denmiştir. "Beş parmağın beşi bir mi?" sorusu tüm bunların üstüne söylenmiştir. Dolayısıyla bu güçlü söylemin eylemde hiçbir ağırlığı yoktur, çünkü çocuğu sadece popüler açıdan bir yönüyle ele alır.

Niye böyle? Çünkü biz "el"e değil de "parmaklara" bakmada mahiriz. Beş parmağın beşinin de "el" dediğimiz bütünle işlev kazanması, hayatı sımsıkı kavrayabilmesi için hayati bir göreve sahip olduğunu unuttuk; belki de hiç aklımıza getirmedik. "El" dediğimiz belki beş tane birbirine benzemeyen çocuğu olan bir aile, belki yüz milyon parmaklık nüfusu olan bir ülke... Parmaklarıyla dünyaya dokunan, anlamlandırmaya çalışan ve büyüdükçe her şeye ve herkese izini bırakan çocuklardır yaşadıkları ülkeyi, dünyayı güzelleştirecek olanlar.

Aileler elbette beş parmağın beşinin de doğuştan bambaşka uzunluklara, esnekliklere, çizgilere ve esprilere sahip olduğunun farkındalar. Lakin yaşamın pratiğinde karşılaştıkları popüler şeylerle, çocuklarının doğuştan getirdiği özellikleri uyumlu hâle getirmeye çalışmaktan da vazgeçemiyorlar. Mecazen üçgenin içine dörtgen sokmaya çabalıyorlar. Doğal olarak baktığımızda parmakların birbirlerine üstünlüğü yok. Ama biz farklılıklara kimi zaman saygı göstermiyoruz diye "baş"ta gelen başparmak diğerlerinin boyuna bile erişemediği hâlde elin fonksiyonlarının neredeyse yüzde 90'ını tek başına üstlenmeyi bırakmıyor. İşaret parmağı orta parmaktan azıcık daha kısa diye gerektiğinde ruhumuzu işaret edebilme, Akdeniz'i gösterebilme gücünü yitirmiyor. Orta parmak her heyecanda şıklatılan parmaklarda lider rolü üstlenmekten vazgeçmiyor. Yüzük parmağı her kavrayışa destek oluyor ve kalpleri birbirine bağlıyor. "Hani bana, hani bana!" diyeceğini varsaydığımız serçe parmak ise adalet, dürüstlük ve sözüne bağlılık ilkelerini yeni yeni büyüten iki çocuğu aynı sözde birleştiriyor,

halayları ipek dokunuşlarla tek yürek hâline getiriyor. Her birinin ayrı ve ayırıcı özellikleri var.

Çocuklar da öyle... Her birinin yaşama geliş gayesi, bu gayeyle bağlantılı korkuları ve hayata kattıkları birer değer var. Yine bu benzersiz gayelerden yükselen yaşamlarının temel arayışı ve motivasyonu onların bu dünyada var olma biçimlerini, mücadelelerini, inandıklarını ve karşı çıktıklarını şekillendiriyor. Ancak dönemsel olarak popüler olan meslekler, eşyalar, semboller bir noktada öne çıkıyor ve aileler onun peşinden gitmek için ne gerekirse yapıyorlar. "Elden", yani yabancılardan aldıkları sinyaller yüzünden çocuğun elini, parmaklarını görmezden geliyorlar; fark edemiyorlar, kilitlenip kalıyorlar. Çocuğunun popüler parmak olmamasını kabul etmeyen anne-babalar dayanışma içine girip birbirlerinin kabahatlerini çocuğa karşıt kelimelerle örtüyorlar.

El ve parmakların kusursuz denebilecek işbirliğinden doğan, bebekken yitirdiğimiz kendimizden kuvvetli "kavrama gücünü"; bir bakıma hayata tutunabilme, hatta hayata tırmanma gücünü yeniden keşfedebilmek yolunda kullanmak çok değerli... Her bir çocuk işbirliğinin kıymetli bir halkası...

Rusya'da çok bilinen bir hikâye vardır. Kuğu, yengeç ve levrek bir arabayı sürmek için işbirliği yapmışlar. Kendilerini arabaya bağlamışlar ve tüm güçleriyle arabayı hareket ettirmeye gayret etmişler. Kuğu gökyüzüne yükselmeye, yengeç yerde sürünmeye, levrek ise denizin içine girmeye çabalamış. Araba olduğu yerde kalmış elbet. Kuğu, levrek veya yengecin hangisi eksik, hangisi kusurlu? Hangisi "Ne yapalım onu da öyle kabul edeceğiz," dediğimiz canlı? Az kaldı ya, arabalar bir gün uçacak olsa ne olacak? Hep birlikte yok etmeye çalıştığımız dünyamızı terk etmek durumunda kaldığımızda, uzayda bir umut aradığımızda ya da suların altında insanlığı tekrar yaşatmamız gerektiğinde ne yapacağız? Kuğuya da yengece de levreğe de ayrı ayrı ihtiyacımız olacak ve hiçbiri diğerinin üstünde ve dönemsel modalara göre harcanabilir

olmayacak. Hepsinin yaşamdaki yeri ve ödevi farklı... Tüm hayvanların bu dünyada bir işleri, işlevleri ve gereklilikleri olduğu kesin. Çocuklar da öyle... Çözüm için onlara yaşadığımız döneme göre "geçer akçe" muamelesi yapmaktan vazgeçmemiz yetecek.

Ebeveynlerin parmakları, yani çocukları kıyasladıkları konuların başında okullar, sınavlar ve meslekler geliyor. O yüzden parmakların kıyaslanmasını meslekler üzerinden yapmak mümkün... Her çocuktan özellikle belli üniversiteleri ve belli bölümleri kazanması bekleniyor. Çocuklar farklı ama beklenti aynı... Günümüzde çok para kazandıran, en popüler meslekler neyse o işaret ediliyor; parmaklar farklı olsa da. Ebeveynler, "Beş parmağın beşi bir değil biliyoruz ama giriş sınavları söz konusu olduğunda kurslarla, ek derslerle parmakları sündürüp uzatabilir, formunu değiştirebiliriz," diyorlar âdeta.

Dünya tarihi boyunca farklı dönemlerde farklı beceriler öne çıkmıştır elbette. Ama çocukların kendilerine ve dünyaya kattıkları tüm değerler ve işlevler her zaman kıymetlimizdir. Güncel mesleklere yatkın olmamak onların kusuru değil, sadece farkıdır ve bu farkın bugün farkına varmaktır asıl mesele. Çocuklar doğuştan sahip oldukları yeteneklere popüler olup olmadığına bakmaksızın yöneldiklerinde sıçrama yapabiliyorlar. Israrla potansiyelleri o yönde olmadığı hâlde o günlerde "trend" olan iş ve mesleklere yöneltildiklerinde ise başarısızlığa, doyumsuzluğa ve mutsuzluğa mahkûm oluyorlar.

Zoraki bir yatkınlığı özde varmış gibi gösteren popülerlik kalıpları ayağımızı sıktığında, kendimizi ait hissetmediğimiz bir geleceğe aceleyle koşarken ayağımız kaydığında ya da kaydırıldığında, dengemizi yitirdiğimizde yine bizi kurtaracak olan doğamızda var olan güçlerimiz, arayışlarımızdır. O kadar çok tanık oldum ki "Aslında ben iç mimar olacaktım, ailem zorladığı için tıp okudum. İçimde kaldı," cümlelerine. Bu ifade, yani "içimde kaldı" ifadesi hayat boyu "istenilmeyen bir işi en iyi şekilde yapmak

zorunda olma"ya eşlik ediyor. İçimizde kalanlar meslek isimleri değil; aslında içimizde kalanlar düğümler, travmalar. Pek içimizde kaldığını söylemek de doğru olmayabilir. Neden mi? Çünkü insanın kendine yabancı kaldığı bu zorlamalar, insan hayatında nice zorluklara, hastalıklara, mutsuzluklara, hatta kızgınlıklara neden olacağı için görünür oluyor ve artık içeride kalmıyor, kalamıyor. Çoğu zaman dışarıdan aleni biçimde görünüyor, başkalarını da etkileyecek kadar yayılabiliyor. Yaşamımızı kulpundan tutmamız ve "Bundan bende yalnızca bir tane var," diyerek sımsıkı kavramamız için gereken yine parmaklarımız olacaktır. Sizin içinizde neler kaldı? İçimizde bir şey kalmasın mücadelesinde misiniz? Yoksa "Böyle gelmiş böyle gider," deyişinde hangi parmak olduğunu, ne kadar benzersiz olduğunu ve hayata, tuttuklarına neler kattığını fark edemeyenlerden, "Ben de böyleyim," diyenlerden mi?

BÖLÜM 2

Çocukluk Kimin?

"Doymadın Oyuna!"

İyi de benim işim bu.
Keşke siz de oyuna acıksanız da benimle oynasanız...

"HAYDİ GİT, KENDİ KENDİNE OYUN OYNA."

Bu cümle kime ait?

Size mi? Bana mı? Antik Çağ'dan Homeros'a mı, yoksa Rönesans'tan Brueghel'e mi? Aslında hepimize. Homeros *Odysseia*'da oyun oynayan insanlardan bahsediyor, Brueghel 1560'ta *Çocuk Oyunları* tablosunu yapıyor; müzeler Neolitik Çağ'ın, Kalkolitik Çağ'ın oyuncaklarına ev sahipliği yapıyor. Geleneksel oyunlarımız binlerce yıldan miras... Biz de sanıyoruz ki bir tek biz oyun oynadık, bir tek bizim çocuklar oyun oynuyor!

Şimdi de çocuğun değil, insanın gerçeği olan oyunun, insanlık tarihi kadar eski bu muhteşem alışkanlığımızın gerçekte ne olduğuna ve bizim onu nasıl algıladığımıza bir bakalım.

Oyun anlık üretilen, yürekle oynanan, teknikten bağımsız, şimdiyi yaşatan ve ayrıca bunu yaparken de hayal edebilme yeteneğini geliştiren bir etkinliktir. Oyun, çocuğun eseridir.

Sandığımızın aksine, çocuğu eğlemekten çok daha büyük bir deneyimdir. Çocuğa günlük yaşam becerileriyle donanmak, yaşamı bütün hatlarıyla gözlemleyebilmek için büyük ve eşsiz bir prova imkânı tanır. Âdeta yaşamın provasıdır; doğayı, dünyayı

keşfetmenin bilinen en güçlü yöntemidir oyun. Çocuğun kendini tanıyabilmesi ve ifade edebilmesi için müthiş bir deneyim ortamı yaratır. Beslenebilmesi, hayal kurabilmesi, yaratıcılığını ortaya koyabilmesi için zengin bir zemin hazırlar; hiçbir masraf gerektirmez. Görünmezlik zırhı olan uzay araçları, ceviz kadar tabaklarda pişen yemekler, kargo getiren ejderhalar ve daha neler neler... Çocuk için ekmek kadar, şefkat kadar ihtiyaçtır oyun.

Lütfen yukarıdaki cümlelerin öznesini "çocuk" değil, "insan" olarak değiştirin ve tekrar okuyun. Unutmayın, insana can gözüyle baktığınızda altından çocuk çıkar; çocuğu kaldırıp baktığınızda da altında oyunu bulursunuz. Biz bu gerçeği görmezden geliriz ve büyüme uğruna oyundan uzaklaşırız. Dünyamızda çocuklar, "Artık büyüdün," cümlesini duydukları anda oyun oynamanın utanç verici bir iş olduğu düşüncesine kapılırlar. "Kaç yaşına geldin, hâlâ oyun peşindesin!", "İlkokula gidiyor ama hâlâ oyun çocuğu, ders yapmıyor!" gibi ifadeleri defalarca duyan bir çocuk oyundan yapay bir şekilde uzaklaşarak "büyük" olduğunu göstermeye ya da oyunun içeriğini "büyütmeye", yetişkinleştirmeye çalışır. Doğallıktan böylelikle uzaklaştırılır ve oynamayı öylece bırakır. Çünkü çocukların etrafında onlara sürekli "büyümelerini" söyleyen ve fırsat buldukça "büyüdüklerini" hatırlatan, oyuna hak ettiği kıymeti vermeyen yetişkinler vardır. Aslına bakarsanız biz yetişkinler çocukların oyunu bıraktıklarını sanırız, çocuklar da bırakmış gibi yapar ama gerçekte her fırsatta doyamadığı oyununa geri döner; çünkü çocuk oyunla büyür, gelişir, değişir, dönüşür ve varoluşunu gerçekleştirir. Oyunsuz kalmak çocuk için hiçbir şey olamamak, yapamamak, düşünememek, yani yaşam belirtisi gösterememek demek olur ki bu da gerçek bir hak ihlalidir.

Yetişkinlerin şunu anlamalarında yarar var. Çocuklar oyunla öğrenir; öğrendikçe gelecekte daha güçlü olmanın, hayatı daha iyi kavramanın, olgunlaşmanın, kendini keşfetmenin yollarını bulur. Elli kere dokuz rakamını defterine yazma ödevi olan bir çocuk mu daha çok öğrenir, yoksa seksek oynayan mı? Oyun, çocuklar için

doğarken beraberinde getirdikleri bir haslettir. Peki, biz oyunu nasıl, ne için, ne amaçla uygun görüyoruz çocuklara? Ben söyleyeyim: Oyalanması için! Bu yanıt doğru ama eksik... Çünkü oyun; bireyin kendini oyalayabilmesinin, kendini gerçekleştirebilmesinin, kendini yönetmesinin gereklerinden biridir. Ama sadece bir tanesi. "Oynasın da oyalansın," diyerek çocuğu oyunla baş başa bırakmak, oyunu küçümsemek aslında büyük bir hazineye sırtımızı dönmektir. Oyun gerçekte; bir çocuğun oyalanmasının yanı sıra kendisi olması ve yaşamla barışıklığını devam ettirmesi için ciddiye alınması gereken bir eylemdir. Yani oyun; eğlenmeden, hazdan, oyalanmadan daha fazlasıdır.

Ebeveynlik yolculuğumuzda illa kurduğumuz "Oynasın, yorulsun, iyi uyur," cümlesine şimdi bir kez daha bakalım mı? Oyunu çocuktan bir an önce kurtulup rahatlamanın bir aracı, bir narkozuymuş gibi görmek belki de oyunun önemine vurulan en büyük darbe değil mi? Oyunu çocuklar öğrensin diye değil, eğlensin diye değil, mutlu olsun diye değil, gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlasınlar diye değil; bazen sadece bir an önce çocuklardan kurtulup onların yorgunluktan bitap düşmüş bir şekilde gözden ırak olmasının bir aracı olarak görmek ne büyük haksızlık! Bu biraz da çocukları kendimize benzetmek, kendi hayatımıza çekmek gibi. Zira gün boyu yorulan binlerce yetişkinin işi bitince yaptığı alternatif şey; uyumak. Ben istiyorum ki işlerimizi yaparken de işlerimizden arta kalan zamanda da yaşamaya, uyanmaya odaklanalım; uyumaya değil.

Her zaman söylediğim gibi değerli olan çocukları geleceğe hazırlamak değil, şimdiye uyandırmak. Oyun tam da bunu yapıyor. Bu sebeple şimdiyi unutup oyunu işten arta kalan zamanda yapılan şey tanımından uzaklaştırmamız gerekiyor. Toynbee, "Başarıların en büyüğü, iş ile oyun arasındaki çizgiyi belirsizleştirebilmektir," diyordu. Şunu lütfen kabul edelim; oyun boş zamanın değil, her ânın işidir. Tam da bu yüzden çocuklardan bahsederken "İşi gücü oyun," diyoruz ve bunu şaşırtıcı bir şekilde şikâyetle,

küçümseyerek söylüyoruz. Bu aslında çocuğun yapması gerekeni yaptığı, büyüklerin yapması gerekeni yapmadığı bir duruma işaret ediyor. Buradaki yanılgı; oyunu kaytarmanın karşılığı, ciddiyetin karşıtı olarak görmekten kaynaklanıyor. Çünkü istiyoruz ki çocuklar ders çalışsın, ödev yapsın, bizim istediklerimizi uygulasın, bize yardım etsin. En büyük ders hayatı keşfetmektir ve en güzel yolu oyun oynayarak bunu yapmaktır. Tüm bu sorumluluklar içinde en kolay vazgeçebileceğimiz, üzerini rahatlıkla çizebileceğimiz, çocuklara söz hakkı vermeden kutulayıp tavan arasına kaldırabileceğimiz şey oyun... Ödevi, dersi, ev işlerini, kursları masanın üstüne koyup oyunu çekmeceye tıkıştıran ebeveynler bunu yaparken farkındalar mı, merak ediyorum.

Dünyada hep örnek gösterdiğimiz, övgüyle bahsettiğimiz sanatçıların, bilim insanlarının oynarken, sırtında çocuklarla emeklerken, dil çıkarırken görüntülendiği fotoğraflarını, anılarını öne çıkarmaktan çok hoşlanıyoruz. Onların aslında oynayarak o sevilesi hâlde olduklarını, başarılarını bu çocuk olabilme hâline borçlu olduklarını parantez içine alıyoruz. Literatür dehaların ortaya koyduğu oyun teorileri ile dolu... Ve biz bunları hiç duymamışız, hiç işitmemişiz ve hatta kendi çocukluğumuzda hiç yaşamamışız gibi "Burada oyun mu oynuyoruz?" türünden cümlelerle oyunu küçümsüyor, hayattan uzaklaşıyoruz. Bu cümleyi her duyduğumda "Keşke oyun oynuyor olsak..." diye cevap veriyorum. Çünkü oyun aslında tam da gerçekliği, hakikati kaybetmememizi sağlayan, neşemizin rotası diyebileceğimiz bir konu. Oyun sadece çocukların değil, yetişkinlerin de sılası olarak düşünülmeli ve bu özlem giderilmelidir. Fakat oyun kelimesi yetişkinlerin hayatında ne yazık ki anlamını yitirmiş durumda. Örneğin "Bu oyunu bozarım, ayak oyunu yapıyor, oyuna getiriyor dikkat, bu işte bir oyun var, benimle oynama yanarsın!" türünden ifadeler oyunu kendi iyileştirici doğasından uzaklaştırıyor. Oyunu kendi gerçeğinde tutabilmek için çocukları izlemek yeterli oysa.

Çocuğun oyun oynarken kendinden geçmiş bir şekilde tam da zamanın ruhunun hakkını vererek, tam da şimdiyi geçmişin ve geleceğin tünellerine girmeden yaşadığı hâle dikkat edin. Biz yetişkinler kendi yaşamlarımızda, kendi işlerimizde çocuğun oyun oynarken takındığı ciddiyeti, özeni ve orada olma hâlini takınabilsek dünya kim bilir nasıl bambaşka bir yer olurdu. Aslında görünüşte onlardan farklı bir şey yapmıyoruz, hepimiz dev bir evcilik oyununun içindeyiz. Öyle diyordu Shakespeare; "Büyüklerin oyunlarına iş adı verilir..." Oyun oynamaktan utandırılan, "Çocuk musun sen de oyun oynuyorsun?" denilen ve "Oyun oynarken beni görüyorlar mı?" diye endişe eden büyükler hâline gelmemiz olgunlaşamadığımızın bir göstergesi.

Büyürken çocukluğumuzu, oyunlarımızı ve neşemizi yanımıza almayı başarabildiğimiz anda bu sorunların hepsini çözeceğiz. O zaman belki de çocukları yeterince oynatmadığımız için oyun terapi gibi bir tedavi yöntemi icat etmek zorunda kalmayacağız. İşe parmakları şıklatmakla başlayabiliriz.

"Çocuk Oyuncağı!"

Büyüdükçe küçümseme ihtiyacı artıyor mu?
Lütfen kendinize içinde çocuk ifadesi geçmeyen küçümseme ifadeleri bulun.

ÇOCUKLUĞUNUZDAN KALAN BİR oyuncağınız var mı? Saklıyor musunuz? Peki, onunla oynuyor musunuz? Çocuklar büyüdükçe oyuncaklarını kaldırıyor musunuz? Oyuncaklar geliyor, çocukları eğliyor, görevini tamamlıyor; sonra kırılıp, kaybolup, başkasına verilip, yok olup gidiyor mu? Oyuncağı nasıl görüyorsunuz? Sizin için, çocuğunuzun hayatı için oldukça önemli, değerli ve çocuğunuzun eğitiminde size yardımcı olacak bir ekip arkadaşı mı oyuncaklar? Yoksa "Aman canım oynasın diye alıyoruz, her yer oyuncak evde, dağınıklık, hevesi geçince koy poşete

ver başkasına," mı? Yanınızda çocuklar yokken de oyuncakçılara gidiyor musunuz? Kendinize oyuncak alıyor musunuz? Kendiniz oyuncak yapıyor musunuz? Size bir müsvedde kâğıt versem ondan bir gemi yapabilir misiniz? Lütfen bana kâğıttan gemi katlamayı bilmediğinizi söylemeyin!

Oyuncak, çocuğun belki de en kıymetli arkadaşıdır. Sizin için de öyleydi. Sonra büyüdünüz, ebeveyn oldunuz ve oyuncaklar sizin için evi fazlaca dağıtan, etrafa saçılan, sürekli "Topla şunları!" dediğiniz, görmek istemediğiniz ama yine de aldığınız tüketim maddelerine dönüştü. Yalnız değilsiniz, yetişkinlerin çoğunun oyuncakla ilişkisi bu düzeyde. Çünkü biz yetişkinler çocuğun oyunla ilişkisini onun uğraşı olarak görüyoruz. Bir uğraş gibi görünce hakkını teslim etmiyor, çocuğun dünya ile arasındaki en güçlü bağ olan oyunu küçümseyebiliyoruz.

Şu cümleye bir bakın:

"Oynama benimle, bırak çocukluğu, oyuncağın mıyım ben senin..."

"Çocuk, oyun, oyuncak" kelimelerini yan yana getirmek konuyu daha çetrefilli hâle sokuyor, böylece hem çocuğu hem oyuncağı hem oyunu aynı anda küçümsemenin doruğuna ulaşıyoruz. Kolaylıkla yapabildiğimiz konuları göklere çıkararak kendimizi övdüğümüz durumlarda, meseleye "çocuk oyuncağı" diyerek çocuğu ve oyuncağı aynı cümle içinde kendi egomuza alet etmek aslında hâlâ kendimizle uğraşmamız gerektiğinin, hâlâ olmadığımızın, hâlâ ham olduğumuzun karşılığı...

Aynı bakış açısıyla "Oyuncak oldum elinizde!" cümlesine bir baksanıza. Bir oyuncağın canı olsa ve çocukla ilişkisine bir film şeridi gibi şahit olsak aslında böyle bir cümleyi kurmaktan fersah fersah uzaklaşırız. Çocuğun kıymetlisi olan oyuncağın kıymeti, bizim dilimizde öylesine tahrif olduğunda sadece dilimiz değil; düşüncelerimiz, duygularımız ve bakış açımız da yaşamın özünden uzaklaşıyor. Zira çocuk için sevdiği bir oyuncağın içerdiği anlam, belki de tüm evrenin varoluşu kadar ehemmiyetli bir konu...

Çocuk ve oyuncağı arasındaki ilişki aslında tam da varoluşun mayası olan aşkın somut bir göstergesi. Hangimiz en son neyi bu kadar çok istedik, bu kadar çok düşledik, bir araya geldiğimizde bu denli mutlu olduk ve dikkatimiz dağılmadan neyi bu kadar aşkla inceledik? Öyle ki çocuk, oyuncak bebeğini kişileştirip, onunla konuşup, ona âdeta bir ruh giydirip arkadaşlık kurabiliyor. Onunla sohbet ediyor, onunla dertleşip mutlu oluyor. Aynı çocuğun on beş farklı oyuncak bebeği olduğunda işler değişiyor elbet, kişileştirme yerine eşyalaştırma başlayabiliyor. Burada çocuğun neyi oyuncak olarak kabul ettiği ve ebeveynin neyi oyuncak olarak gördüğü de oldukça önemli...

Yetişkinlere göre oyuncaklar oyuncakçılarda satılır ve satın alınır. İlaveten bir de uzman tavsiyesi varsa, hele de meşhur bir markaysa gururla taşınır. Satın alınan oyuncakların içinden kullanım kılavuzu kabilinden oyuncakla nasıl oynanacağını anlatan kurallar çıkar ve oyun buna göre kurulur. Oyuncakların kırılmaması, bozulmaması, amacı dışında kullanılmaması beklenir. Ayrıca yetişkinlerin dünyasında mümkünse kız çocukları kız oyuncaklarıyla, erkek çocuklarıysa erkek oyuncaklarıyla oynamalıdır.

Çocukların dünyasında ise oyuncakla ilişki bambaşkadır. Bir çocuk, her şeyden bir şey ve bir şeyden çok şey yapabilir. Düş gücünde her şey çocuk için bir şeydir. Yani demem o ki oyuncak formu dışındaki şeyler de çocuk için oyuncak olabilir; çocuk oyuncağını kendisi bulabilir; doğanın verdikleriyle, rüzgârın getirdikleriyle, evde bulduklarıyla, anne-babanın çöp zannettikleriyle de kendine oyuncak yapabilir. Oyuncakla kuralına uygun oynamak zorunda değildir, bebeğinin saçlarını taramak yerine kesebilir, boyayabilir; eğer kirli bir araba hayali kuruyorsa oyuncak arabasını çamura bulayabilir. Tüm bunların yanlış(!) olduğunu onlara yetişkinler öğretir. Az oyuncakla yetinmemesi gerektiğini anne-babadan öğrenen çocuk, oyuncakları eşyalaştırma sürecine girdikten sonra doyumsuzlukla suçlanır ve etrafı kaplamış oyuncaklar anne-babanın neredeyse nefretini kazanır,

oyuncaklar ilk fırsatta köşeye itilir. Çocukların oyunlarını hazır oyuncaklarla, oyunun doğasından uzak oyun taklitleriyle örten ebeveynler imkânları arttıkça daha pahalı oyuncakları seçmeyi kendilerine yakıştırıyorlar. Oysa oyuncaklar fabrikasyon hâle geldikçe, hazır paketlere girdikçe oyundan beklenen doğal fayda ortadan kayboluyor. Çünkü oyun anlık üretilen, müfredatı olmayan, her an her yere akabilen, kendinden bir hediyedir. Oyunun kendisi armağandır. Süslü paketlerden ve kocaman karton kutulardan çıkan oyuncaklar ise kimi zaman serbest oyun öldürücü olarak işlev görebilmektedir.

Bugün çocuklar "app"i olmadığı için geleneksel oyunlardan uzaklaşma riskiyle karşı karşıya. Elektrikler kesilince oyun oynayamayacak hâle getirdiğimiz çocuklara oyun ve *game* arasındaki farkı açıklama borcumuz var. Bir çocuğun dili Oyuncadır. Bu dilde doyuncaya kadar hâlleşir. İster ki birlikte oynasın ebeveynle, kardeşle. İster ki o an uydurduğu kurala birlikte gülsünler. Oysa genelde "Sen burada oyuncağınla oyna, ben işlerimi halledeyim," cümlesiyle karşılaşır çocuk.

Keşke olmayan bir uçak üzerimizden geçerken komikçe eğilip, olmayan pelerinimizle uçakları savuşturabilsek birlikte. Keşke avcumuzdaki filin mide gurultusunu hangimiz daha yüksek sesle çıkaracağız yarışması yapabilsek. Belki az büyüyünce "Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü" okumaları yapabiliriz o zaman.

"Kalk Yerden!"

Koltuğun üzerinde bacak bacak üstüne atıp uslu uslu otururak yılan taklidi yapamam ki!

YERDE OYNAYAN, OTURAN birçok çocuk ailesi tarafından "Kalk yerden!", "Yere oturma!" denilerek kaldırılır ve okula başlayan her çocuğa "Yerine geç!" talimatı verilir. Mecazi anlamda

çocuğun dünyadaki yerini kavramayı hiç düşünmeyiz de somut manadaki "yerine" kafayı takmışızdır. Mümkün olsa doğar doğmaz her çocuğa bir koltuk verecek, onu oraya oturtacak, ayakları yere bir gün bile basmadan öylece büyüyüp gitmelerini izleyeceğiz. Ne güzel, çocuklar güvende ve hiçbirimize en ufak bir iş çıkmıyor...

Çocuğun yerle, toprakla ilişkisini kısıtlamak yaşamla bağını kesmek gibidir oysa.

Eskiler "Bir gün düşersen, toprağa sarıl ki kalkabilesin evlat," diye boşa söylememişler. Doğduğum köyün bilgesi Çakıcı Mustafa kuşlarla, otlarla konuşan bir adamdı. Bir görüşmemizde "Yere niçin yer derler?" diye bir soru yöneltmişti. "Niçin?" diye sorduğumda "Yer adamı yer, her şeyi yer de ondan," demişti. Belki de bu yüzden çağdaş insan ayakkabılarıyla, binek araçlarıyla, yüksek katlı binalarla yerden mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışıyor. Ayaklarımızın toprağa değmesi ancak pikniklerde, tatillerde sınırlı vakitlerde mümkün olabiliyor. Bununla birlikte "Ayakların yere bassın," temennisini birbirimize bir sır gibi söylerken gerçek ve mecazi manada ayaklarımızın yere basmaması için katman katman betonlar, bariyerler, engeller koyuyoruz.

Bir çağdaşlık göstergesi olarak çocuklarımız henüz bebekken onların yerle temasını kesiyoruz. Bazı uzmanlarca olumsuz sonuçlara yol açabileceği ifade edilmesine karşın kimi aileler bebeklerin emeklemesine bile müsaade etmeyip onları hemen yürütece bindiriyorlar. Bebekler yürümeye başlayana kadar genellikle kucakta, zaten kucağa alınmazlarsa da yaygarayı basıyorlar. Bazı bebekler daha iki aylıkken "Ne yaparsam kucağa alırlar?" formülünü keşfediyor ve anne-babaya mum tutturuyorlar. Yürümeye başladıktan kısa süre sonra "Yürüme işi tamam, artık beni tekrar kucağınıza alabilirsiniz," mesajı gelebiliyor bazı çocuklardan. Yürümeye yürümeye tembelleşen çocuk bir süre sonra gerçekten yürümek istemiyor ve sürekli "Beni kucağınıza alın," demeye başlayabiliyor. Aslında bebek arabasında gezdirmek veya kucağa almak genellikle ebeveynlerin işine de geliyor. Bazı anne-babalar

sırf daha hızlı olacağız, çocuğun yürüme hızıyla hareket etmeyeceğiz diye çocuğu yürüme eyleminden uzaklaştırıyor. Diğer yandan etrafta bebek arabasına binmemek için kendini parçalayan çocuklar da mevcut... Yine de yaka paça, karga tulumba oturtuyoruz çocukları arabaya. Alternatifi kucakta taşımak. İyi de biz parka, dışarı, sokağa ne için çıkmıştık? Çocuk deneyim yaşasın diye! Yaşatmaya çabaladığımız şey deneyememe deneyimi.

Çocukları yerden uzak tutmanın bir başka gerekçesi de temizlik hassasiyeti. Evin içinde bile yere bir şey düştüğünde "Pislendi," olarak değerlendiriliyor kimi evlerde. Evin her yerinin deterjanla ovalandığından emin olmadan rahat edemeyen ebeveynler çocukların bağışıklık sistemini çökertiyor. Peki, toprağa bastığı anda "Basma toprağa!", çamurla oynadığı anda "Üstünü kirletme!", su birikintisine girdiği anda "Ayağını ıslatma, basma suya!", çeşmeye elini uzattığı anda "Suyla oynama!", kuma uzandığı anda "Saçın başın kum içinde kalıyor, yapma!" dediğimiz sürece çocuk parkta tam olarak nasıl bir deneyim yaşayacak? Oysa çocuğun yerde, toprakta, suda oynaması bedava sağlık hizmeti gibidir. Stresi azaltma, mikroorganizmalarla tanışarak bağışıklığı güçlendirme, alerji riskini azaltma gibi faydalar uzmanların ortak kanısı. Ruh sağlığı açısından da son derece olumlu katkıları olan bir hareket çocukların yerde, toprakta, suda, çamurla oynaması.

Gittikçe yaygınlaşan ve tam gün ormanda eğitim veren orman okullarında çocuklar toprağa oturup çamurla, suyla haşır neşir oluyorlar. Ancak genel olarak okullar çocukları yerden, topraktan uzaklaştırıyor. Evde yerde oturtulmayan, parkta toprağa basmayan çocuk için okulda zaten hazır sıralar var. Çoğu zaman kreşler ve anaokullarında çocukların yerlerde yatarak oynamalarına izin veriliyor. Bu açıdan bakıldığında erken çocukluk eğitimi kurumları yere yakın eğitim verdikleri için kurtarılmış bölgeler olarak nitelendirilebilir. Ancak her geçen gün erken çocukluk eğitimi kurumları da müfredat, sıra, masa vb. araçlarla ilkokullara benzetilmeye çalışılıyor. İlkokula başlayan çocuklar sanki resmî

bir göreve başlıyorlar ve dizi dizi dizilip yerle irtibatlarını sıraya oturarak kesiyorlar. Oysa çömelmek, bağdaş kurmak, dizüstü oturmak insan anatomisine son derece uygun; kaslar, eklemler ve iç organlar için masaj etkisi yaratır. Sandalyede oturmak ise aslında insan anatomisine aykırı olup kan dolaşımını, bağırsakların çalışmasını zorlaştırır, omurgayı zorlar. Sınıflarda uzun süre sıra üzerinde oturmanın çocuklar için uzun vadede birçok rahatsızlığa yol açması işten bile değil. Bazı ülkelerde olduğu gibi çocukların okul içinde ayakkabısız dolaşmaları ve yerde daha çok etkinlik yapmaları iyi örnek olarak yaygınlaşabilir. Evde, okulda, parkta, ormanda hep birlikte çocukları yerle daha fazla irtibatlı kılmanın yollarını aramalıyız. Gideceğimiz yer'den fazla uzaklaşmamak lazım.

"Bırak Boş Boş Hayal Kurmayı!"

Siz de hayal kurmayı deneseniz mesela ama hayalleriniz
hep benim ileride ne olacağım üzerinden olmasa, nasıl olur?
Hem bunun dolu dolusu nasıl bir şey?

ÇOCUKLUĞUMDA SIK DUYDUĞUM en şaşaalı kelimelerden biriydi malihülya. Hatta tekerlemesi vardı:

Malihülya bir tohumdur, ektim amma bitmedi
Fakirlik bir derttir, kovdum amma gitmedi.

Evin büyükleri bu kelimeyi başarısız insanlar için kullanırdı. Kara sevdaya düşenler veya ham hayalin, kuruntunun peşinde olanlar için banko kelimeydi malihülya. Hayal kuran kimi görsem "Acaba bu kişi malihülyadan mı muzdarip?" derdim çocukken. İlkokulda öğretmenimiz derste hayal kuran öğrencileri ani bir ses veya hareketle korkuturdu. Karadeniz'de gemileri batan biriyle eşleştirirdi hayal kuranın hâlini. Bazı derslerde uçan bir tebeşirin

hayal kuran kafaya bir anda konduğu vakiydi. Tüm bunlarla birlikte öğrenmiştim; demek ki hayal kurmak yapılmaması veya gizlice, kimse görmeden halledilmesi gereken bir işti. Etrafımda hayal kuranlar hiçbir zaman olumlu karşılanmadı, desteklenmedi, yüreklendirilmedi. Hayal kuranlar "hayalperestlikle" suçlandı, bolca eleştiri aldılar ve bu eleştirileri umursamayanlar hayallerine daha çok ulaştılar.

Şimdi bana "Hayal nedir?" diye sorsanız, "Çocukluğumuzdan itibaren kulaklarımıza fısıldanan kalıplar, korkular ve sınırlılıkların ilacıdır; sorgulamanın temel anahtarı, zihnin ana besin kaynağıdır," derim. Keza denizlerde gemi batıranların bu talihsizliği hayal kurdukları için değil, hayal kuramadıkları için yaşadıklarını çok gördüm.

Gördüğümüz ve dokunduğumuz her şeyin arkasında bir düş ve hayal yatıyor. Peki, bugün hangimiz hayalle besleniyor, kaçımız zihnimizi hayale açıyoruz? Kaçımız "Yirmi birinci yüzyıl hayal kurmanın, yaratıcılığın, eleştirel düşünmenin, inovasyonun çağıdır," diye yaldızlı cümleler kuruyor arkadaş sohbetlerinde? Hayal kurmanın öneminden bahsetmekten, hayal kuran olmaktan, bir anda hayal kurana karşı olana geçiş nasıl gerçekleşiyor? Sizi bilmem, benim etrafım "Hiçbir hayalim yok," diyen insanlarla dolu... Kabul edelim, ne zaman ki çocuk olmayı bıraktık ve yetişkin suretlerimizin peşine takıldık; işte o zaman pek çoğumuz hayal kurmayı bıraktık. Ebeveyn olduktan sonra kendi hayallerini toptan çöpe atanlarımız oldu. Şimdi tüm hayallerimiz çocuklarımız hakkında. Çocuklara dair, geleceğe dair hangi beklentimiz varsa bunların tümünü hayallerde yaşatıyor, hayallerle besliyoruz. Çocuklarla ilgili hayallerimizi de genellikle bir sınavla veya okulla ilişkilendirip sabitliyoruz. Çocuklarımıza dair en şaşaalı hayalimiz mezuniyetlerini ve mürüvvetlerini görmek... Aman ha, hayali zapturapt altına alalım; çocuklar yoldan çıkmasın, gerçek diye bildiklerimizden uzaklaşmasınlar diye hayallerimizde onlara da bir sınır çiziyoruz.

Bütün bir ebeveynlik yolculuğumuzu çocuklarımıza ve onların geleceğine dair hayallere yaslanarak sürdürüyorken bir yandan da hayal kurmakta oldukça mahir ve imrenilesi olan çocuklara "Bırak boş boş hayal kurmayı!" diyerek kendi içimizde anlamsızlığa düşüşümüz ne tuhaf... "Çocuklar, gençler sizin hayalleriniz neler acaba?" diye soramamak, onlara "Sizin yerinize hayallerinizi biz kuruyoruz," demeye getirmek ne garip... "Çocuklar hayalle bir yere varılmaz," dediğimizde bizim bunu inanarak söylememiz en kötüsü. Çocuklarımıza hayal kurmamayı tavsiye ederken "Uçma, ayakların daima yere bassın," iletisi vermek daha da kötüsü. Tam olarak ne hâlde olduğumuzu görebilmek için çocukları gözlemlemekte yarar var.

Hayal kuran çocukları izlediniz mi hiç? Hayal kuran bir çocuğun -bir yetişkinin hatta- yüz ifadesini izlerseniz eğer, gözlerinin daldığını, yüz kaslarının gevşediğini, o an oradan başka bir yerde olduğunu; etrafındaki uyaranlara kapalı hâlde, tamamen zihniyle, kalbiyle, özüyle baş başa olduğunu rahatlıkla görebilirsiniz. Ulaşılması güç olan bu bir nevi cezbe hâlinin takdirle ve hayranlıkla karşılanması gerektiği hâlde çocuk "Ne bakıyorsun öyle boş boş?" sözleriyle bu dünyaya davet edilir. Düşlerine kanat çırpan bir çocuğu patolojik bir şekilde boşluğa bakıyormuş zannetmek, çocukların hayal öğrencisi olarak gelişmeleri yönünde ciddi bir engel gibi duruyor ve bu engelleri onların önüne biz koyuyoruz. Kişinin özüyle arasına engeller koymasını istemek haksızlık değil mi? Çocuklar kendi özüne saygı duyacak ki kendi benliklerini, gerçekliklerini içselleştirsinler. Yoksa tabii bir anlayış geliştiremez, otoritenin yörüngesinden çıkamazlar ve bu nedenle de hayal kurmaktan uzaklaşırlar.

Hayal kuran çocukları evde -temeline bakmadan- "dalgınlıkla, içe kapanıklıkla, boş oturmakla" itham edebiliyor; okuldaysa hayal kurmalarına asla imkân tanımıyoruz. Dikkat ettiniz mi bilmiyorum, derste hayal kurmak bizde bir disiplin sorunu olarak görülür ve çocuklar hayal kurdukları için uyarı alabilirler.

Biz yetişkinler evde ve okulda hayali kısıtlamaya devam edersek eğer, çocukların çocuk ruhlarıyla büyümelerini sağlayamaz, onları hayata yetişkinlerin dar pencerelerinden bakmaya mahkûm ederiz. Unutmayalım ki beyin hayal edilenle gerçek arasındaki farkı çoğu zaman ayırt edemez. Hayal hakikate yaklaştıkça gerçekleşme olasılığı artar. Psikolojide kullanılan imgelem teknikleri bir davranışı gerçekten yaptığımızda veya hayal ettiğimizde beynin aynı bölgesinin aktif hâle geldiğini gösteriyor. Bu gerçek ortadayken biz beyin gücünü yüceltmeye, hayal gücünü teşvik etmeye ve çocukları cesaretlendirmeye devam edeceğiz elbette.

Bırakın, "Boş hayal kurmayın!" demeyi; aslında çocuklara belki de hayal ödevleri vermemiz gerekecek kadar hayale ihtiyacımız var. Hayal kurmayı günlük beslenme ihtiyacı gibi yaşamsal görmemiz gerekiyor. Bizim elleriyle herhangi bir nesneyi kavramayı başarabilen bebeğin eline hemen oyuncağını, yazma becerisini yakalayan çocuğun eline kalemini, okuma becerisine sahip olanın eline kitabı tutuşturduğumuz gibi çocukların eline hayali tutuşturmamız lazım. Kabul etmek gerekirse bizler gözle göremediğimizin etkisine, faydasına, değerine inanmakta ne yazık ki zorlanıyoruz. Belki de bu yüzden kaçıyoruz, kaçınıyoruz hayalden. Belki de bu nedenle daha çok olumsuz yönlerinden bahsediyoruz hayalin. Hayal somut bir şey olsaydı eğer; çocuk odalarının, çalışma masalarının, sınıf ortamlarının, okul koridorlarının, oyun parklarının hayalle dolu olacağına şüphem yok. Hayal kurmayı bırakmayanlar, soyut olan hayali somut gibi görmeyi başarabilenler, zihinlerinde canlandırdıkları dünyaya fiziksel olarak katılabilenler. Yoksa siz çarşafı sırtına atıp kendisini bir süper kahraman olarak hayal eden çocuğun odalar arasında koştururken o anda gerçekten uçtuğuna inanmıyor musunuz? Ben inanıyorum ve hayal kuran büyük-küçük tüm insanlara inanılmaz saygı ve büyük bir ilgi duyuyorum.

Bugün işlerinde başarılı olmuş insanlarla bir araya geldiğimde başarılarını borçlu oldukları şeyi gözleri parlayarak ifade ettiklerini

görüyorum. Şöyle diyorlar; "Bu benim en büyük hayalimdi ve bu hayale kavuşmak için çok çalıştım." İşte tam burada hayale karşı çıkan zihniyetin göz ardı ettiği noktayı yakalıyoruz. Karşı çıkanlar "çalışmayı" hayalin yanına koymadıkları için karşı çıkıyorlar ve onlara gerçekçi gelmediği için hayalin olumsuz kısmına odaklanıyorlar. Kısmen doğru bu yaklaşım. Hayalin de patolojik olanı, verimsizi, zararlısı var tabii ki. Vakit öldüren gündüz düşleri, gerçeklikten kaçmak için kullanılan savunma mekanizmaları aşırı bir şekilde devreye girdiğinde sıkıntılı bir süreç söz konusu olabiliyor. Örneğin bazı istekler ve amaçlar gerçekleşmediğinde çoğu kez hayal kurma abartılı bir şekilde devreye giriyor. Hayal dünyası sayesinde gerçek dünyanın sıkıntılarından uzaklaşma, sahte bir doyum yaşama mümkün... Sadece hayal etmek kimi zaman yetmez. Bazı kişisel gelişim kitaplarıyla pompalanan "Hayal et yeter!" türünden yaklaşımlar çoğu zaman avare kasnak etkisi yaratıyor. Hayalleri gerçekleştirmek çaba, zorlanma, disiplin gerektirir. İbn Hâldun'un *Mukaddime*'de ifade ettiği gibi "Talip olan galiptir."

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren hayal kurmayı ve hayallerinin peşine düşmeyi deneyimlerse hayal kurmak sonuç verir. Bu deneyimi engellenen ve eksik kalan çocuklar çalışmadan, gayret göstermeden sadece gündüz düşleri görmeye başladıklarında hayal kırıklığı, hayaletler, hayalperestlik, kuruntular gündeme gelir. Uzun yıllar boyunca hayal kurmayı küçümseyip daha sonra bu çocukları eleştirmek ne kadar adil? Hayal kuran çocukları cesaretlendirdiğimizde, yollarını açtığımızda eyleme geçme olasılıkları artacaktır. Yunus Emre'ye atfedilen sözde olduğu gibi, "Kader, gayrete âşıktır." Hayal ve hayatın buluşması da çabaya bağlıdır.

Dahası çocuğu hayal kurmaktan uzaklaştıran zihniyet biraz kalıpların dışına çıkınca "Ayakların yere bassın!" diyerek yeni bir karanlık kapı açıyor, çocuğu orada kalmaya teşvik ediyor. Oysa ayaklarımız yere bastığında uçmak fikrinden uzaklaşıyoruz. Herkesi ortalamaya davet eden bu anlayış bir süre sonra oturttuğu yerden kaldıramayan bir tembelliğe yol açıyor. Hatta bu tembellik

"ortak akıl" gibi süslü kelimelerle kimi zaman pekiştiriliyor. Yirmi kişiden on sekizi "evet" dediğinde ortaya çıkan karar çoğu zaman ortak akıl değil, "ortalama akıl" olabilir. Kişinin oturduğu, otururken dar pencerelerden baktığı, gördüklerini sorgulamadığı, düşünmekten ve hayal kurmaktan uzak durduğu ortalama bir zihniyet yani. Ortalamaya davet edip "Ayakların yere bassın!" derken çocuklara "Düşüncelerini, duygularını bastır," mesajı veriyoruz.

Dünya çapında ortaya konulan buluşların, sanat eserlerinin, nadide güzelliklerin her toplumda ve coğrafyada çıkabilme olasılığı vardır elbet. Eğer bazı toplumlarda çok çıkıyor, bazılarında hiç çıkmıyorsa ayakları sürekli yere basan insanların bulunduğu toplumu tahmin etmek zor değildir. Kimileri kızacak biliyorum. "Çocukları, gençleri yoldan çıkaracaksınız; elbette ayakları yere basacak, kendilerini perişan etmeyecekler," diyecekler. İşte tam da burada, "Yol neresi?" diye sormak lazım; "Hangi yol, kim açtı, niye bir tane?" İnsan sayısı kadar yol olma ihtimali varsa bırakalım sorgulasınlar. Hâlen herkes mutluysa; insanlık, doğa, ruhlarımız neşe içindeyse bu yol yoldur diyelim. Değilse ayaklarımız yere basmaktan nasır bağladı. Cennet gibi bir dünya oluşturma idealimizden, sorumluluklarımızdan hiç vazgeçmeyelim; hayallerimize basıp yükselelim.

"Uydurma!"

Okumamı istediğiniz bütün hikâye kitaplarını,
romanları birileri uydurmuş. Onlar uydurunca sanat oluyor,
ben uydurunca niye yalancı oluyorum?

"UYDURMA!"
"Nereden uyduruyorsun böyle şeyleri?"
"Çocuktur, uydurmuş işte!"
"Gene ne uyduruyorsun?"

Ve en nihayetinde "uydurulabilecek" en gülünç kelime: "Uydurukçu!"

Uydurmak hep olumsuz çağrışımlarla kullanılıyor, istenmiyor. Çocuklarımız uydurmasın istiyoruz. Oysa kelimenin kökü ve sözlük anlamı daha ziyade olumlu içerikler taşıyor. "Uygun kılmak, yakıştırmak, düzmek, icat etmek, olmayan bir şeyi yaratmak, uymasını ya da uymalarını sağlamak, düş gücünü kullanarak gerçekdışı bir şey söylemek..."

Çocuk güzel bir şiir, deneme veya öykü yazdığında yetişkinin tepkisi zaman zaman "Bir yerden mi aldın, uydurdun mu?" olur ya hani, işte burada "uydurmak" itibar görür. Eğer kafadan uydurduysa öğretmenden yüksek puan, aileden de "aferin"i hak etmiştir. Ama bunu edebiyat dışı bir alanda kullandıysa vay hâline! "Seni gidi uydurukçu!" diye düşülebilir aynı çocuğun peşine.

İşin ilginç yanı, "uydurmak" ifadesi daha çok çocuklar için kullanılsa da asıl uydurma eylemlerinin yetişkinler tarafından yürütülmesi. Uydurmaların en hakikisi gerçeği aramaya üşenmiş, soru sorup sorduğu soruya kendi cevabını üretmeye karar vermiş, merakını yitirmiş yetişkinlerin zihinlerinde dondurma gibi üretiliyor. Mevsime eleştiri fırtınalarının hâkim olup olmamasına göre uydurma kâsesinde veya "Uydurma!" külahında sunulabiliyor bu zehirli gıda. Oysa çocukların uydurması ilk zamanlarda masumane, hayallerle süslenmiş, zihin geliştirici, şakalaşma içeren, yaratıcılık kokan, durumu güzelleştiren ve komik bir tabiata sahip... Kalplerindeki çocuğu unutan yetişkinler, çocukların uydurmasıyla "yalan"ı aynı kefeye koyabiliyor kimi zaman. İşte tam burada tehlike çanları çalıyor; "Çocuğum yalancı mı? Yalan mı söylüyor?"

Aslında küçük çocuklar için yetişkinlerin yalanıyla kendi uydurduğu içerikler uzak akraba bile değil. Uydurmanın olmazsa olmaz malzemelerinden olan "düş gücü" "dış güçler" tarafından tehdit edildiğini hissettiğinde adı "yalan" oluyor. Bu aşamada uydurma, çocukların kendini koruma aracına dönüşmeye başlıyor.

Sonuçta zarar görmemek için doğal ve akışkan hayallerine güvenlik kilidi koyuyorlar. Planlanmış, tasarlanmış uydurmaların güvenlik kilidinin açılması için artık başkalarının parmak izini kullanmaya başlıyorlar. Büyüklerin ne duymak istediğini tahmin çalışmalarına yöneliyorlar. Kimi zaman birkaç çocuk bir araya gelip birlikte uyduruyorlar ve çok eğleniyorlar. Örneğin olmayan bir gösteri için davetiye bastırıp çevrelerindeki yetişkinleri, akranlarını davet ediyorlar. Büyükler "çakana" kadar yazdıkları senaryoyu geliştirerek, büyük bir heyecanla devam ettiriyorlar. Ta ki bir yetişkin gelip "Bu ne evladım, bırakın bu uydurma işleri! Bunlarla uğraşacağınıza ödevinizle, dersinizle ilgilenin!" diyene kadar. Heveslerini ve yaratıcılıklarını takdir etmek ya da en azından önemsemek yerine onlara "saçma sapan şeyler uydurduklarını" söylemek kurgusal içerik oluşturabilme becerilerinin zayıflamasına ve büyüdüklerinde başarı hikâyesi oluşturamamalarına yol açabiliyor. Ancak çocukların bilgiye erişme ve bilgiyi kullanma kapasitesi arttıkça büyüklerin eleştirilerini daha sağlıklı değerlendirebiliyorlar.

Geçmişte çocuklar bilgi kaynağı olarak öncelikle öğretmenlerin ve kısmen diğer büyüklerin söylediğine neredeyse koşulsuz inanırdı. Teyit edebileceği kaynak ancak başka bir yetişkindi. Şimdilerde ise çocuklar neyin doğru, gerçek ve güvenilir bilgi, neyin yalan veya uydurma olduğunu bizden öğrenmiyorlar artık; sorguluyorlar. Bir parmak hareketi mesafesinde bizi ve ömrümüzce oluşturduğumuz birikimimizi aşan doğrulara, gerçeklere erişebiliyorlar. Ancak otorite, çocukların masum uydurmalarıyla yetişkin yalanlarını eşitlediğinde çocuklar artık teslim oluyorlar ve daha güncel, anlık yalanlar üretmeye zorlanıyorlar.

Uydurmanın sadece yalanlarla ilgili bir konu değil; aynı zamanda dünya çapında senarist olmakla, inovasyon yapmakla, eğlenmekle, yaratıcılıkla da ilgili olabileceğini kavradığımızda yalanla yaşamak zorunda olmayan bir topluma hazırız demektir. Film festivallerinde "en iyi senaryo" ödülünün adı "en iyi uydurma"

ödülü olarak değiştirilse belki çocukların uydurmasıyla yalan arasındaki farkı anlayabilir, çocukların o müthiş düş gücüne saygı duymayı öğrenebiliriz. "Uydur uydurabiliyorsan!" demek istiyorum yetişkinlere ve daha da ileri gidip çocukların uydurma gücünden ilham almaya davet etmek istiyorum hepimizi. Gelirseniz beni orada bulursunuz, birlikte uydururuz.

"Bana Masal Anlatma!"

Bize yeterince masal anlatırsanız size dediğiniz
o masallardan anlatma ihtiyacımız azalır.
Lütfen masal anlatın bize, lütfen. Bir varmış, hep varmış...

DÜNYAYA BİR BAKIN: Çocuklar "Bana masal anlat!" diye yetişkinlerin peşinden koşuyor, yetişkinler "Bana masal anlatma!" diyerek birbirini kovalıyor. Biz orta yolu nasıl bulacağız, çocuklarla nerede buluşacağız?

Peki, bu masal gerçekte ne?

Bana göre masallar hayal tuğlalarından sevgiyle, gülümsemelerle ördüğümüz muhteşem eserlerdir. Masallar sayesinde düşüncelerimiz esnekliğini, akışkanlığını, işlekliğini koruyabiliyor. Masalları bırakanlar hayal etmeyi de bırakıyorlar, çünkü zihinleri masalsızlıktan katılaşıyor. Masal, çocuk dünyası için can suyu gibidir. Masal; bir çocuğun elinde sihirli değneği olan bir büyücü gibi bütün dünyayı, gerçekliği, kuralları çocukça değiştirme şansıdır. "Bir varmış bir yokmuş" diyerek fizik kurallarını aşan bir yaratıcılık atmosferidir. Bizi bizleştiren, tüm evreni kuşatan; coğrafyayı, tarihi, kültürü harmanlayan bir çorba tasıdır masal. Doğanın, hayvanların, insanların hikâyesini gagasında kuşaktan kuşağa taşıyan bir turna gibidir. Avcumuzdaki su gibi, bir oyun hamuru gibi her şekli alabilen ve beynimizi de aynı esnekliğe kavuşturan bir tılsımdır aynı zamanda. Masal; bir çocuğun, bir insanın neler yapabileceğini her cümlesinde

fısıldayan müjdeli bir metin gibidir. Daha sayayım; az gideyim, uz gideyim, dere tepe düz gideyim ama dönüp baktığımda masalın değerini yine bir arpa boyu anlattığımı fark edeceğim.

Ülkemdeki tüm insanlara "Masal bilmeyenler el kaldırsın," desem acaba nasıl bir manzara çıkar ortaya? Ben çocukken cebinde masallar olan büyükler benim için büyük çocuklar hanesinde kayıtlıydı. Hatta bazen hem masal anlatan hem de ön cebinde akide şekeri olanlarla kalbimiz ortak atıyordu. Babaannem yatsı namazını kıldıktan sonra ocak başına oturduğunda büyük ailenin, konu-komşunun çocukları halka olurduk. Masal ilerledikçe masal kahramanları da aralarımıza yerleşirdi sanki. İstek masallar sıralanırken "Keşke benim istediğim Ercin Cürcün masalını da anlatsa babaannem," derdim içimden. Bazen korkunç kahramanlara, devlere, canavarlara sıra geldiğinde birbirimize sarıldığımızı hiç fark etmezdik. Bazı çocuklar masalın bir noktasının, virgülünün bile değişmesinden rahatsız olurken bazıları kendi masallarına dönüştürürdü her birini. Biz sadece masal dinlemez; adap, edep, usul, yol yordam öğrenirdik masallarla birlikte. Hep birlikte dinlenen, "Anlatırken benim gözüme bakmıyor," diye şikâyet edilen masallarla... Tıpkı suyun içine şekerin sızdığı gibi içselleştirirdik bunları. Ocaktaki ateşin içindeki dumanlar ve alazlar kimi zaman masaldaki kahramanlara dönüşürdü. Babaannemin ses tonundaki titreşimler belirlerdi heyecan düzeyimizi.

Masalları televizyondan veya dijital seslerden ziyade insan sesinden, sosyal ortamında dinlemenin önemini şimdi daha iyi anlıyorum. O büyülü sesle masal anlatan büyükler, masalın sonundaki nasihate geldiklerinde hiç rahatsız olmazdık. Aynı nasihatleri başka bir büyük verse rahatsız ederdi belki. Çoğu zaman yetişkinler de dinlerdi bizimle aynı masalları.

Fakültede ders verdiğim öğrencilerime yıllarca masallar anlattım. Hiçbiri "Biz kaç yaşındayız, ne masalı hocam?" demedi. Masalların içinde örtülü olarak yer alan psikoloji terminolojisini

sınavlarda sorduğum hâlde, "Başka masal yok mu?" dediler. Çünkü onların çocukluğuna, yetişkin kabuklarının altındaki öze konuşuyordum ve o öz her zaman masal, her zaman oyun, her zaman sevgi ister.

Şimdi yetişkinlerin birbirine iletişimi kesmek için söyledikleri "Bana masal anlatma!" ifadesine bir daha bakalım mı? Bu cümleyi kurarken ifade etmeye çalıştığımız o güvensizlik, inançsızlık ve yılgınlık duygularına acilen başka bir kelime bulmalı; masalı bu karanlık duyguların içinden bir an önce çekip almalıyız. Belki de şikâyetlerimizin, yorgunluğumuzun, dünyaya ait yılgınlığımızın daha az masal dinlemekle ilgili olduğunu hissetmek iyi gelecektir hepimize. Masallar sayesinde nakış nakış işlenen duygular, düşünceler ve ruhlarımız arasındaki bağlantılar yeniden, yeniden büyüsün. Bırakalım şimdilerde çocuklarımıza ad olan bu güzel kelime sırça köşkünde yaşasın. Bana masal anlatmazsan ben ne kendi masalımı yazabilirim ne kendi masalımı yaşayabilirim ne de kendi masalımı anlatabilirim.

Masal bu ya, herkesin her gece birbirine masal anlattığı bir ülke varmış, biz de orada yaşayan insanlarmışız.

"Her Şeyi Merak Edeceğine İşine Bak!"

İşim ne ki benim?
Merak etmek, öğrenmek, görmek, denemek, yaşamak değil mi?
Çok merak ettim şimdi.

BİR ÇOCUĞUN İŞİ gücü ne ki? Tabii ki dünyayı ve kendini tanımak, anlamak için keşfetme yolculuğunda düşünmek, sormak, soruşturmak, araştırmak, yani eylemde olmak. Çocuğa "İşine bak!" dediğimizde çocuğun işinin ne olduğunu bilerek söylüyorsak bunu, onun yüksek yararına olan bir şeye yönlendiriyoruz demektir. Ama maalesef hayatta gördüklerimiz böyle değil. Çocuklarımızın

fiziksel gelişimi için sarf ettiğimiz çabanın, harcadığımız enerjinin çok az bir kısmını çocuklarımızın sosyal duygusal gelişimi için harcıyoruz. Evlerimize "Aman çocuklar yesin, yesin de kan olsun, can olsun," diye bulabildiğimiz organik besin maddelerini taşıyoruz. Çok güzel. Çocukların bunların yanında bir de organik duygulara, düşüncelere, sorulara ve cevaplara ihtiyacı var. Çocuğun organik soru kaynağı ise "merak." Bu açıdan bakıldığında soru ve merak çocuğun temel besin maddesi gibidir. Biz onun elinden bu gıdaları alırsak onları sadece büyütürüz; gerçek manada gelişmelerine fırsat vermeyiz, yaşatamayız.

Merak kelimesi tarihsel olarak da pek önemsenmemiş, öne çıkarılmamış bir kelime gibi görünüyor. Örneğin çocuk temalı atasözleri ve deyimlerin yer aldığı temel eserlerde merakla ilgili atasözünün yer almaması oldukça ilginçtir. Sadece G. Geldiyev ve Y. Karayunusoğlu'nun hazırladığı *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri* adlı kaynakta "Çocuk korunaklı yere meraklı," atasözü yer alıyor. Bu konunun daha derin araştırmalara ihtiyacı var. Çünkü merak sadece yaşadığımız günleri değil, asırları da birbirine bağlayan bir köprü kelime...

Merak; çocuğun hayatla kurduğu bağın, yaşamın anlamının ana damarıdır. Biz yetişkinler o damarı, çocukların hayallerini engelleyerek, soru sormalarının önüne geçerek tıkıyor; hatta bazen daha büyük müdahalelerle kesiyoruz. İşte o an çocuğun yaşamla, varlıkla anlamlı bir ilişki kurmasına engel oluyoruz; çocuk kendini tanıma fırsatını büyük ölçüde yitiriyor. Merak, keşfetmenin enerjisidir. Keşif, heyecanı ve motivasyonu beraberinde getirir. Heyecan ve motivasyon olduğunda insanın kendini tanıma arzusu açığa çıkar. Diyebiliriz ki merak, kendimize açılan kapıyı aralayabilmek için tek anahtar ve çocukluktan yetişkinliğe geçtiğimiz o büyük yangında ilk kurtarmamız, korumamız gereken şey... Fakat biz merakı hep küllerin arasından topluyoruz ve kül olup gidişini umursamıyoruz bile.

Peki, nasıl yapacağız? Açıkçası hiçbir şey yapmayarak çocuklarımıza kazandırabileceğimiz en büyük iyiliklerden biridir merakı

canlı tutmak. Çünkü merak öğretilemez, müfredatla verilemez. Merak doğuştan gelir, her çocuk kendi merakını beraberinde getirir. Her çocukta bir konu hakkında derinlemesine merakını geliştirdiği "derin merak", bir konuda merak duyduğu ve yanıtını öğrendiğinde ilgilenmeyi bıraktığı "yüzeysel merak" bir arada bulunabilir. Bunların seviyeleri ve dereceleri çocuğun mizacına göre farklılık gösterebilir. Derin meraka sahip bir kişi, öğrendiği konuları yaşam boyu tutkuyla öğrenmeye ve geliştirmeye devam edebilir ve bazı konuları hiçbir zaman unutmayabilir. Merakı daha yüzeysel biri ise hoşlansa bile başka bir konuya rahatça geçebilir. Bizim dışarıdan biri olarak çocuğun merakı konusunda yapabileceğimiz tek şey bunlar arasında geçişi sağlayabilecek ortamsal fırsatlar sağlamak olabilir. Çocuğun merak duyduğu konuları yakından takip edip onu doğru yönlendirmek bir ebeveyn ve öğretmen için büyük kolaylıklar sağlar. Özellikle çocuğun ilgi ve yeteneğinin buluştuğu alanı keşfetmek çocuğun hayat yolunu bulmak gibidir. Eğlencelidir de aslına bakarsanız, çünkü siz de bu yolla çocuğu keşfedersiniz ve ondan öğrenirsiniz.

Ebeveynler vakit bulamadıkları için, kimi zaman konfor alanını terk etmek istemedikleri için, bazen de sorulardan kaçmak için, en acısı da zamanında kendilerine de böyle yapıldığı ve böyle öğrendikleri için çocukların merakını öteleyebiliyorlar, görmezden gelebiliyorlar. Her zaman değil, birkaç kez yapsalar bile merak damarı tıkanmaya başlıyor. Okulda merak ettiği bir konuda soru soran çocuğa öğretmenler "Merak ettiğin konu kazanım dışı, ona sonra bakarsın, kazanımları bitirmemiz gerek," diyen bir tutum sergilediklerinde merakın engellenmesi kararına resmî damga da vuruluyor. Aile ve okul el birliğiyle merakın önünü böylece kesebiliyor. Yani "sonra" demek, "son" demek olabiliyor; merakın sonu...

İnsan su gibidir. Yokuş çıkmaya değil; aşağı doğru, kolay olana akmaya meyillidir. Çocuklar da zamanla kolay olanı seçiyorlar. Eğitim sistemleri enerjiyi meraka ve çocuğun ilgisine değil; başarıya odaklayınca hareket ve enerji notlara, diploma edinme

çalışmalarına yöneliyor. Başarı ve performans temelli sınavlar meraktan beslenen değil, bellekten hatırlamayı önceleyen bir uygulama olduğu için hafızası güçlü olan öne geçiyor. Sınava hazırlanan öğrencinin merakını takip etmesi ona zaman kaybettiriyor. Anne-babanın, öğretmenin, arkadaşın el birliğiyle çocuğu davet ettiği şey "Sınavlarını kazan, sonra merak ettiğin şeylere bakarsın," şeklindeki örtülü veya açık mesaj... Şimdi lütfen tekrar düşünelim. "Büyüyünce oynarsın," cümlesi kadar saçma bir mesaj değil mi bu "Sonra merak edersin," cümlesi?

Farkında olarak ya da olmayarak merakla ilgili kullandığımız dil kalıpları çocukta, merakın üzerini tükenmez kalemle karalıyormuşçasına kalıcı bir etki oluşturuyor. Anne-baba kendi günlük yaşantısını kolaylaştırabilmek için, okul da kendi düzenini koruyabilmek için merakı yapılandırma yoluna gidiyor. Diğer bir deyişle, merak etmeyi trafik ışıklarına göre hareket etme gibi algılıyor: Ne zaman merak edemeyecek, ne zaman merak etmeye hazır olacak ve ne zaman merak edecek gibi hem gülünç hem de üzücü bir durum mevzubahis... Oysaki merak, taşın içinden kendine yaşam bulan bir çiçek misali, olmadık yerde bitmeye meyilli mi meyillidir. İşte ben bu meyle hayranım.

Bir çocuğun neyi soracağını, neyi merak edeceğini, neyi merak etmemesi gerektiğini söylemek açıkçası bana hiç anlamlı gelmiyor. "Merak etme, ben gerekeni yapıyorum," cümlesinin ne kadar iyilik içerdiği bu bakış açısıyla tartışılır. Çocuğu merak etmemeye davet eden, bu kadar iyi niyetli başka bir cümle bilmiyorum. Bunun tabii bir de kötü niyetlisi var. Dilimizde neredeyse bir atasözü hâline gelip merakın başımıza kötü şeyler getireceğini iddia eden "Başına ne gelirse meraktan gelir," gibi bir söylem var. Merak ve keşfetme macerası sürecinde elbette ki beklenmedik durumlar söz konusu olabilir. Bu bakış açısı bize, böyle durumlarda yaşanılan sıkıntılar nedeniyle riske girmemek için merak etmeyi bırakmak ve hemen vazgeçmek gerektiğini telkin ediyor. Gönül rahatlığıyla söyleyebilirim ki bu, bir gerçekliğin değil; olsa

olsa bu riski göze alamayanların, yolculuktan üşenenlerin, maceradan kaytaranların bakış açısı. Çocuklar mı? Onlar bu maceraya doğuştan hazırlar.

Maceraya hazır olmayan, alışılmış kalıpların dışına çıkmak istemeyen, yarını bugünden farklı yaşamaya çekinenlerdir. İşte bu yüzden çocuklarla iletişimimizi azaltmak istediğimizde hemen bir yargı geliştirip "Çocuklar soru sormaz", "Çocuklar merak etmez", "Sana soran olmadı" gibi kalıplarla karşı tarafa "İletişime devam etmek istemiyorum," mesajını veriyoruz. Yetişkin kendisi merak etmediğinde, kendisi araştırmak istemediğinde, kendisi iletişimi kesmek istediğinde bir makas gibi bu ifadeleri kullanıyor. En basitinden, evin dağılmasını her istemediğinde çocuğa "Ortalığı karıştırma!" diyor; değer yargılarının sarsılmasını, sorgulanmasını her istemediğinde "Şimdi onu karıştırma!" diyor. Çocuk merak ettiği şeyi her sormayışında, dikkatini çeken şeyi her karıştırmayışında, ilgi duyduğu her şeyden kendini her çekişinde deneyim dağarcığı zayıflamış, gelişmemiş oluyor; nihayetinde hayata hazırlık konusunda bir adım daha geride kalıyor. Âtıl kalıyor, evrilemiyor, gelişemiyor, öğrenemiyor ve hatta heyecanlanamıyor bile. Çocuğumuza "Karıştırma!" derken aslında "Deneyim yaşama, kendini geliştirme," mesajını örtülü olarak veriyoruz.

Şimdi bir kez daha düşünelim. Kim çocuğunun gelişiminin önüne kalın bir duvar örmek ister?

"Çocuklar Öyle Çok Soru Sormaz!"

Kimler çok soru sorar?
Siz geçen gün "Bilmemek değil, öğrenmemek ayıp," mı demiştiniz,
bana mı öyle geldi? Aaa, yine soru sordum.

DÜN OLDUĞU GİBİ bugün de herhangi bir evde herhangi bir çocuk, anne-babasına bir sürü soru soracak. Yağmurun neden yağdığını, güneşin neden battığını, saatin kaç olduğunu, yolun

ne kadar kaldığını, meyvenin içindeki kurdun oraya nasıl girdiğini, kuşların üşüyüp üşümediğini, balıkların su içip içmediğini, bebeklerin nereden geldiğini... Daha pek çok şeyi merak edecek ve soracak. Anne-babası da muhtemelen ilk zamanlarda soruları zevkle yanıtlasalar da sonraki yıllarda ona o kadim cevabı verecek; "Ne çok soru soruyorsun, çocuklar öyle çok soru sormaz!"

Bu iletişimin altındaki temel mesaj şu; "Soru sormasan iyi olur. Biz yetişkinler soru sorulmasından hoşlanmayız ama biz soruyorsak vardır bir bildiğimiz, sorulunca hemen yanıt vermelisin." Kural böyle işliyor. Çocukların kelimelere takla attırarak soru sormaları başlangıçta hoşumuza gidiyor ancak "Neden?" soruları arttıkça filtreler çalışmaya başlıyor. Soruyu teşvik eden bir ebeveyn olma arzusu, tahammülün aşıldığı bir yerden sonra sönmeye başlayabiliyor. Oysa çocukları, doğal merakı tatmin edecek sorular sormaya cesaretlendirmek her yaşta çok önemli... Çünkü dünya ve varoluşun amacı sorulan sorulara aranan cevaplar üzerinde yükseliyor. Buna karşın biz, çocuklarımızı hep sorduğumuz sorulara cevap vermeleri üzerine yetiştiriyoruz.

Beş yaşındaki bir anasınıfı öğrencisi "Dikkat ediyorum, büyükler hep cevabını bildikleri soruları soruyorlar; ben onların bilmediği birçok şeyi biliyorum," dediğinde gözlerim fal taşı gibi açılmıştı. Bana göre birkaç iyi sorusu olan çocuk, binlerce soruya cevabı olan çocuktan evladır. Çünkü cevabı olan çocuk "biliyor" demektir ama sorusu olan çocuk "arıyor." Arıyor, bulacak ve neler bulacağını henüz bilmiyoruz. Bu müthiş bir kaynak... Herkes cevabın peşinden koşuyor ama asıl meselenin soru sormak olduğunu artık kabul etmemiz gerekiyor. Güzel haber şu ki çocuklar sorunun peşindeler. Engellenmedikleri takdirde gün boyu soru soruyorlar. Biz yetişkinler de kendi rahatımızı bozmamak için çocuk merak etmeyi bıraksın, fazla soru sormasın istiyoruz. Küçük çocukların peş peşe "Neden, neden?" diye defalarca tekrarladıkları kelime bazen bıkkınlık yaratıyor olabilir. Oysa çocuk etrafına

baktığında milyarlarca "Neden?" denilecek bir dünyaya tanıklık ediyor. Onun için hepsi, her şey yeni...

Davranışları, doğumu, ölümü, Tanrı'yı, yumurtanın kabuğunu, tırnakların yerini sorgulayan bir çocuk aslında, "Ben sizin ödünç fikirleriniz ve kimliğinizle yaşamak istemiyorum. Kendi gökyüzümü inşa edeceğim," demek istiyor olabilir mi? Kültüre, otoriteye, dine, cinselliğe dair küçük bir sorgulama endişe oluştursa da gerçekte çocuğun inancı sordukça kavileşir, sorgulaması bitince sorguya hazır olur. Kültürün yarattığı korkuları yendikçe özgünleşir ve dünyaya katkısı başlar. Bunun için çocukların gözlerinde yanıp sönen soruların dillerinden dökülmesine izin vermemiz lazım. Çocukların okulda ve evde daha çok soru çözecekleri değil, daha çok soru sorabilecekleri bir ortama ihtiyacı var. Sizin evde daha çok soru mu çözülüyor, daha çok soru mu soruluyor? Sorsunlar, arasınlar—arasınlar ki bulsunlar. Eğer bunu yapmazsak çocuklar soruya karşı körleşirler; önce soru sormayı bırakır, sonra soru sorana bakmayı bırakır. Oysa bütün çözümler doğru sorulara cevap aranırken bulundu. Keza Edward Anthony Jenner "İnsanlar neden su çiçeği oluyor?" sorusuna cevap verirken değil, "İnek sağan kişiler neden su çiçeğine yakalanmıyor?" sorusuna yanıt ararken su çiçeği aşısını buldu. Tek bir soruyla sınırsız sayıda hayatın kurtulmasına vesile oldu.

Çocuğun sorduğu soruları eleştirmek ve bu soruların sorulmasını engellemek yetişkinin genel tavrı. Peki, yetişkinin soru sorma tarzına da bir bakalım mı? Çocuklara çoğu zaman soruyu doğrudan değil, "Sana bir soru sorayım mı?" şeklinde bir girizgâhla yöneltiyoruz. Bu durumda yetişkinin çocuğa soru sormasının kendisi bile zaten tedirginlik yaratabiliyor. "Sana bir soru sorayım mı?" sorusunu duyan çocuk ne hisseder sizce? Böyle bir sorunun muhatabında "Acaba ne soracak? Bilemezsem ne olur? Nereden çıktı bu soru?" düşünceleri oluşabiliyor. Bunun yerine "Bir şey öğrenebilir miyim?" desek karşımızdaki kişide oluşacak heyecanı

bir düşünün; "Öğren tabii, sor bakalım hazırım," duruşu yerleşir çocuğun yüzüne hemen.

Dahası yetişkin eğer öğrenme gayesiyle soru sormuyorsa bu sorular genellikle çocuğun ihtiyaçlarından haberdar olma ve çocuğa sorumluluklarını hatırlatma yönünde oluyor. "Ellerini yıkadın mı, karnın aç mı, ödevini yaptın mı?" gibi. Çocukların ortalama sorularıyla, yetişkinlerin ortalama sorularını mukayese edelim şimdi.

Çocuk: "Dönerden başka dikey yemek var mı?"

Yetişkin: "Bitmedi mi daha senin ödevlerin?"

Haydi iki soru da ben sorayım:

Birincisi, çocukların soru sormada bizden daha iyi olduklarını lütfen kabul edebilir miyiz?

İkincisi, çocuklar gibi merak etmeye hâlen devam eden yetişkinlerden misiniz?

"Sana Soran Olmadı!"

Ben de tam onu diyorum.
Madem beraber yaşıyoruz, niye bana da sorulmadı?

ÇOK UZUN ZAMANDIR beyin gelişimi ve zekâ, ebeveynlerin en çok odaklandığı konuların başında geliyor. Hamileliğini ceviz ve balık yağı ile geçiren annelerin de anne karnındaki bebeğe klasik müzik dinleten ebeveynin de çabası bunun için, bebeğine altı aylıkken zihinsel gelişimini destekleyeceği vadedilen videolar izleten ebeveynin gafleti de bu yüzden. Aslında bu çabanın büyük bir gaflet olduğunu bilseler aynısını yapmaya devam ederler miydi, çok emin değilim. Kabul edelim biz zeki, akıllı, IQ'su yüksek çocuklar istiyoruz. Mümkünse üstün zekâlı olsun ama fazla yormasın da. Böylece belki de tamamlayamadığımız kimliğimizi bizden doğanla tamamlarken işimiz kolaylaşsın.

"Oğlum çok zeki, kızım çok akıllı, evladım üstün zekâlı," diyebilmek neredeyse bir ülke hayali. Yalnız tam da burada atladığımız büyük bir nokta var. Sisteme neredeyse âşığız ama aynı sistemin çıktısına tahammülümüz yok. Beyin bir sistemse eğer, fikir de bu sistemin çıktısı. Gelgelelim fikrin yeterince ehemmiyeti yok. Çocuk çok zeki olsun ama mümkünse fikrini kendine saklasın. Bizimle, insanlarla, ortamla paylaşıp çıkıntılık yapmasın. Fikri elbette olabilir ama lütfen "fikrini kendine saklasın." Niye? Çünkü "Ona soran olmadı!" Olmayacak da, öyle görünüyor; belki birkaç istisna o kadar. Bunun tersi de olabilir elbet. Çocuğun yerli yersiz, anlamlı anlamsız konuşmalarını soruymuş gibi dikkate almak da işin bir başka yönü. Ne şekilde olursa olsun çocukların sorusu zamanla evrilecek, olgunlaşacak, derinleşecek.

Belki öyle öğrendiğimiz için ağzımızdan bir anda çıkıveren "Sana soran olmadı!" türünden cümleler altında hangi mesajları barındırıyor ve çocuklara neleri telkin ediyor, hangi sorunlara sebep oluyor bilsek muhtemelen sonrasında hiç konuşmamayı bile tercih edebilirdik. Bir çocuğun sözünü "Sana soran olmadı!" cümlesiyle kesen bir yetişkinin sebep olduğu şeylere gelin birlikte bakalım.

"Sana soran olmadı!" demek "Senin fikrinin bir önemi yok, varlığının da bir önemi yok! Sen kimsin, sen sadece biz sana soru sorduğumuzda yanıt vermekle yükümlüsün!" demenin ta kendisi! Bu duygu, çocuğun kendini suçlu hissetmesi, değersiz hissetmesi ve daha ileriki seviyelerde cezalandırıldığını düşünüp çeşitli saldırganlıklara yönelmesi gibi birçok problemi beraberinde getirebilir. Hepimiz biliyoruz ki bir çocuğun özgüveninin gelişmesi, kendisini değerli hissetmesi kendisinin muhatap alınmasıyla doğrudan doğruya ilgilidir. Varacağı yere ulaşmayan bir ses tonuyla ve kimi zaman da içi boş bir şekilde "Sen çok özel bir çocuksun," diyerek yükseltmeye çalıştığımız özgüven duvarını temelinden yıktığımızın farkına varmıyoruz. Bu bana biraz kendi özgüvensizliğimizin sonucu gibi geliyor. Aksi hâlde kim her şeyi bildiğini iddia

edebilir ve yetişkinlerin her şeyi çocuklardan daha iyi bileceğine inanır ki? Oysa bizler her şeyi bildiğimizden çok eminiz. "Benden iyi mi bileceksin!" diyerek çocukları egomuzun tatmini için kullanmaktan da geri durmuyoruz. O çok sevdiğim sözü buraya not düşmekte yarar görüyorum; "Cevabınızın kesinlikle doğru olduğundan emin olmak istiyorsanız 'Bilmiyorum,' deyin." Her şeyin cevabını bilmekten vazgeçelim; "Bilmiyorum," diyebilmenin özgürlüğüne, "Birlikte öğrenelim," diyebilmenin heyecanına kapılalım. Bir çocuğun bilmeme hâliyle muhataplığından ders alalım. Üstelik bulduğumuz cevapların bildiğimizden daha net olacağını düşünüyorum. Fakat gerçek durum pek öyle görünmüyor sanki.

Dikkatinizi çekti mi hiç? Yetişkin konuşmaları cevabı önceden hazır diyaloglarla dolu... Yanıtlar o andaki duygulardan, anlık üretilen düşüncelerden ziyade bellekten çağrılmış hazır kelime veya cümlelerden ibaret... O esnada ne hissettiğimiz, ne düşündüğümüz, var olan durumu nasıl algıladığımız çok değerli oysa. Bir yetişkin konuşurken karşısındaki kişi muhatabının konuşmasının bir an önce bitmesini vücut diliyle hissettirerek kafasındaki hazır, paketlenmiş cümleleri servis etmek için sabırsızlanıyorsa orada zamanın hakkı verilmiyordur. Ama çocuklar öyle mi? Bir çocuk kendisine soru yöneltildiğinde muhtemelen cevabı hafızadan değil, özünden verdiği için sizden daha iyi biliyordur. Yeter ki fikri değer görsün.

Peki, beynin fiziksel gelişimine verdiğimiz değeri düşünce gelişimine ve fikir üretimine göstermenin önündeki engeller neler olabilir acaba? Kim bilir belki de farklı düşüncelerin bizi zorlayacağından endişe ediyoruz. Düşünme becerilerinin gelişmesi, farklı düşüncelerin ortaya çıkması merakın doyurulmasına, ilgiye ve farkındalığa ehemmiyet verilmesine bağlı. Ailesi ve yakın çevresi çocuğun fikrinin oluşmasına katkı sunduğunda, onun fikrine değer verdiğinde bir yandan düşünce sisteminin gelişmesini kolaylaştırdığı gibi bir yandan da çocuğun ilgi, merak, endişe ve

yönelimleri konusunda kendisi de fikir sahibi oluyor. Böylece çocukla empatik bir iletişim geliştirme ihtimali yükseliyor. Ancak bu iletişim her zaman mümkün olmayabiliyor. Örneğin ebeveynler çalıştıkları işyerinde çok meşgulse, çocuğunu sevmek için bile bir zaman ayarlaması yapmaya çalışıyorsa işler karışabiliyor. Yoğunluğundan dolayı çok istese de çocuğuna yeterince ve sağlıklı zaman ayıramayan velilerin çocukta ortaya çıkan olası sorunlara şaşırmaları ise meselenin trajikomik yanı. Ebeveynler olanakları ölçüsünde kurdukları iletişimle çocuğun eleştirel düşünme, yaratıcılık, analiz/sentez yapabilme, uygulama ve karar becerilerinin gelişimine katkı sağlıyorlar. Fakat üç yaşından itibaren söz konusu becerilerin edinimi görevi okula devrediliyor ve orada kazanılacağı zannediliyor. Ancak unutmamak lazım ki bahsi geçen becerilerin gelişmesiyle okuldaki eğitim çoğu zaman doğrusal olarak ilişkilidir diyemiyoruz.

Tüm dünyada kurum olarak okullar fazla yapılandırılmıştır ve pek çoğunda müfredatın dışına çıkamama sorunu vardır. Oysa her çocuğun müfredatı kendi içinde saklıdır ve asıl mesele onu açığa çıkarmaktır. Bu durumda çocuğun iç müfredatı, merakı ve ilgisiyle okulun müfredatı örtüşmediğinde düşünce gelişimi doğal bir arayıştan resmî bir zorunluluğa kayabiliyor. Bu zorunluluk onların formatlanmasına ve yaratıcılıklarının sınırlanmasına yol açabiliyor. İstisnalarsa her türlü eğitim uygulamasına rağmen yaratıcı kalabilenler... Peki, o zaman ev ve okul dengesinde "Çocuğumun düşünce gelişimini desteklemek için ne yapabilirim?" sorusuna nasıl bir cevap vermemiz gerekiyor: Çocukların düşünme becerilerinin gelişmesi anne-baba-çocuk, okul-çocuk, çocuk-çocuk, çevre-çocuk etkileşimleri sayesinde yaşanan deneyimlere bağlı...

Çocuklara başlarına bir iş gelir endişesiyle deneyim yaşatmadan sadece mantıksal açıklamalar yapmak gerçekten yeterli değil, doğru hiç değil. Çocuğun bizzat tecrübe etmesi, karşılaştırmalar yapması, sonuçlarına göre transferler gerçekleştirmesi son derece

işlevsel sonuçlar doğuruyor. Ebeveynlerin kucaklarındaki koca koca çocuk gelişimi kitaplarından zaman zaman başlarını kaldırıp doğrudan çocuğu gözlemelerinde fayda var. Doğuştan sünger misali öğrenmeye yatkın olan çocuklara sadece ortamlar ve fırsatlar sağlamak, bu ortamları sevgi ve şefkatle yoğurmak, çocukların doğasına, kendilerinin sağduyusuna güvenmek büyük ölçüde yeterli... Ebeveynler kendi doğalarının akışına girdiklerinde işte o zaman bilimsel metotlar arasında kaybolmak yerine yeni kitaplara ilham olacaklarını fark edecekler.

Fikir çocukken acemice ortaya çıkabilen ancak yıllar içinde binlerce kez ortaya konulduğunda ustalaşmayı beraberinde getiren bir süreçten geçer. Eğer fikirler baştan baltalanırsa çıraklık, kalfalık ve ustalık yolu da kapanır. Fikir geliştiren bir çocuğun "Fikir geliştirmeyi seviyorsun," türünden cümlelerle cesaretlendirilmesi çocuğun giderek daha nitelikli fikir üretmesini sağlar. Zamanla bir yöntem ve disiplin dâhilinde fikir üretebilme olasılığı doğar. Deneme yapıldıkça daha karmaşık, daha derin ve işlevsel fikirler ortaya çıkar. Bir çocuk "Fikrim geldi!" diyorsa gelmiştir. Bize göre iyi bir fikir olup olmaması önemli değildir. Çocuklar genellikle kötü bir fikri bile bile söyleyerek kendisiyle dalga geçilmesine yol açmak, kendini kötü hissetmek çabası göstermezler. Kaldı ki fikir neden kötü olsun ki? Kötü kime, neye göre kötü? Belki de kötü değil de farklı, alışılmamış bir fikirdir de bize öyle geliyordur. Ola ki iyi bir fikrin birinci katı çıkılıyordur kötü denilen fikirle. Olmaz mı böyle şeyler, olmadı mı? Oldu. Ama umarım artık olmaz.

O fikri iyi zannettiği için ortaya koyarlar ama yaşantılar geçirdikçe bir süre sonra kendi fikirlerine kendileri de gülerler. İşe yarayan fikirle işlevsel olmayan fikirleri deneyim yaşadıkça ayırt etmeyi zamanla öğrenirler. Burada fikir üretene, yani çocuğa yöneltilen cümleler, gösterilen tutum oldukça önemlidir. Fikir üreten çocuğa evde veya okulda gülünmesi, alay konusu olması boş verme kısa yoluna başvurmayı kaçınılmaz kılar. Lisedeyken bir derste

sınıf arkadaşımız "Öğretmenim bir fikrim var," dediğinde öğretmen "Çocuklar arkadaşınızın bir fikri varmış, ha ha ha... Hemen ateşine bakın!" demişti. Aslında söz doğrudan bana söylenmedi ancak arkadaşıma yöneltilen bu alaycı tavır fikir söylemenin ne kadar tehlikeli olduğunu anlamam için yeterliydi. O günden sonra çok sayıda öğretmenimiz görüşlerimizi, fikirlerimizi açıklamamız konusunda bizi cesaretlendirse de o tavrı hâlâ unutamıyorum.

Fikrin gerekli hürmeti görmesi için yetişkinler, çocuklarına-öğrencilerine ve hatta diğer yetişkinlere karşı dillerinden, "Fikrini kendine sakla, sana fikrini sormadık!" gibi cümleleri çıkarmakla işe başlayabilirler. Söylemde "Elbette böyle yapmak gerekir," diyebiliriz ancak eylemde acaba çevremizdekilere hissettirdiğimiz bu mu? Eylem ve söylem arasındaki boşluk çoğu kez başkaları tarafından fark edilir. Kendi fikirlerimiz dışındaki fikirleri, cevapları yok sayma telaşıyla söylediğimiz bazı cümleler farkında olmadan saplanıp kaldığımız bataklığı derinleştirebilir. Herkesin fikrini kendine saklaması bilmenin, bilimin, iletişimin temelinden yıkıma uğraması anlamına gelir. Hiçbirimizin bu yıkımın gönüllü katılımcısı olmayacağını düşünüyorum. Üstelik bu derece çözüm arayışı içindeyken... Soluduğumuz havayı, içtiğimiz suyu, yediğimiz ekmeği bile koruyamayacak kadar çaresizlik ve çözüm beklentisi içindeyken fikirlerimizi kendimize saklamamız doğru mu?

"Sana mı kaldı!" hevesin, tutkunun, idealin, hayalin üstünü bıçak gibi çizen cümlelerden biri. Oysa kendi gençliğinizi hatırlayın. Hepimizde bir sorunu çözme, bir yaraya derman olma, bir işin ucundan tutma, yaşadığımız şehri güzelleştirme, hatta belki dünyayı kurtarma eğilimi vardı. Bir yerde durduk, durdurulduk. Önce dünyayı, sonra memleketi kurtarmaktan vazgeçtik ve en sonunda kendimizi kurtarmakla oyalanır olduk. Bugün bir şeyler başarabilmiş olanlar, o seti yıkabilenler... Şimdi etrafımızdaki gençlerin zihni ve iç dünyası bu potansiyelle yanıp tutuşurken daha önce kendisi de benzer şekilde durdurulmuş anne ve baba, çocuğun

karşısına geçip şöyle diyor; "Sana mı kaldı dünyayı kurtarmak, sana mı kaldı şunu yapmak, sana mı kaldı bunu söylemek!"

Bana öyle geliyor ki nice sosyal sorumluluk projesinin katilidir şu iyi niyetle söylenmiş cümleler... Bir çocuğa, bir gence "Sen işe yarama, itiraz etme, fikrini söyleme, sivrilme," demenin de en pratik ama en karanlık yolu gibi görünüyor. Sosyal sorumluluk projelerinde çalışan, aktif olarak görev alan, bir soruna odaklanıp onu çözen, çoğu insanın farkına bile varmadığı sorunun çözümünü çoktan bulup uygulayan çok genç gördüm. Ortak noktalarının ailelerinden "Sana mı kaldı!" kabilinden sözler duymamak olduğuna inanıyorum. Çünkü herkes biliyor ki evet, çözümün bir parçası olmak; evet, sorunlar hakkında düşünmek; evet, meselelerin çözümünde görev almak gençlere kaldı. Buna inanmayan kimse, "Gençler geleceğimizdir," demesin.

"Yorma Kafanı"

Peki, yormayayım ama sonra bana
"Hiç kafan çalışmıyor!" demeyeceksiniz. Söz mü?

AH BİZ NE iyi ebeveynleriz... Çocuklarımızın yorulmasını hiç istemiyoruz. Her işlerini biz yapalım ve yavrularımız yorulmasınlar. Küçücükken altlarına bir iskemle verip ellerini kendilerinin yıkamalarını sağlamak yerine biz yıkayıverelim ve böylece temizliğinden de emin olalım. Ayakkabılarını biz bağlayalım, pijamalarını biz giydirelim, yavrularımız yorulmasın, böylece günlük yaşam becerilerinde bize bağlı olsunlar. Ödevlerini de biz yapalım, okulda mahcup olmasınlar; gerekirse öğrenemesinler ama yorulmasınlar. Bedenlerini yormadıkları gibi kafalarını da mümkünse yormasınlar. Onların yerine biz düşünelim ya da başkaları düşünsün ve böylece kafaları da yorulmasın. Biz onlara sürekli "Yorma evladım

kafanı böyle şeylere, annen baban ne güne duruyor?" diyelim. Böylece her şeyine karıştığımız çocuğun zihnine de karışalım. Bazılarımızın yaptıklarını arka arkaya sıralayınca bunaltıcı geldi değil mi?

Bu iki kelimeyi "kafa yormak" ve "Yorma kafanı!" olarak ele aldığımızda bazen farklı anlam öbekleri oluşuyor. "Muhteşem... Sanatçı ciddi kafa yormuş," dediğimizde ortaya bir hayranlık ve kafa yormaya övgü çıkıyor. Diğer yandan "Yorma kafanı, bi'şey çıkmaz!" dediğimizde umutsuzluk, motivasyonsuzluk ve çaresizlik hissettiriliyor. Kelimeler takla atsa da doğrudan kullanılsa da sihirli ve gizemli bir etkisi var. Kelimelerin ve cümlelerin bilinç ve bilinçaltındaki yönlendirici etkisi dili, dolayısıyla düşünceyi şekillendiriyor. Öyle ki her insan kelimeleri şekillendirme aleti gibi kullanıp kendi beyninin heykeltıraşı oluyor. Kafa yordukça beynimiz daha mükemmel bağlantılar kuruyor. Çocuklar merak ve ilgileri doyurulduğunda farkındalıkları, odaklanmaları artıyor ve derinleşiyorlar. Doğadaki veya mevcut çevrelerindeki her şeyden etkilenip kafa yormaya başlıyorlar. Prizma, baloncuklar, çamur, vakum, zar, olta, misket ve daha niceleri...

S. Turkle *Bilime Sevdalanmak* kitabında bilim insanlarının çocukken merak duydukları nesnelerden ne derece etkilendiklerini kaleme almış. Dizüstü bilgisayarın fikir babası Alan Kay'ın bilime sevdalanmasını sağlayan şey yolda gördüğü bir "STOP" işareti olmuş ve "kafayı takmış." Çocuklarla araştırmacı bilimciler aynı "bilmeme" hâlindedirler diyor Kay. Anlaşılan o ki Kay, ilkokul dördüncü sınıf öğretmeninin matematik, bilim ve sanat konularını işlerken verdiği proje ve öğrenme disipliniyle "STOP" işaretinden esinlenip büyük bir başarı hikâyesi yaratmış. İşte bilim ve sanat tarihi bu hikâyelerle dolu...

Şurası da var ki binlerce yıldır hayatımızı güzelleştiren ne varsa hepsi zorlu ve çok kafa yorulmuş işler. Bir çocuk bir şeye heves ettiğinde "Sen yorma kafanı, ben hallederim," diyen bir yetişkin aslında "Senin beyin bağlantılarını geliştirmeye, üst düzey

becerilerini ilerletmeye ihtiyacın yok, bağlantı bizim işimiz," mesajını veriyor. Bir süre sonra rahata ve kolaya alışan çocuk gerçekten kafa yormamaya, istese de yoramamaya başlıyor ve kafa yormadan sahip olabileceklerinin kolaycılığı içinde kayboluyor. Yorulmamak için, konfor alanında kalmak için kısa yollar, safsatalar ve kalıp yargılar hâkim olmaya başlıyor. Örneğin derslerinde başarısız olan bir öğrenci daha fazla çalışmak ve kafa yormak yerine "Hiçbir işi beceremiyorum işte!" çıkışına gidebiliyor. Kafa yormayınca olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini kurmakta zorlanıyor. Bir olayın birçok nedeni olmasına rağmen, sonucun tek etkiye bağlanması hatası olan "karmaşık nedenler safsatası"na (*Complex cause*) düşebiliyor. Başarısızlığını, "Hoca bana taktı, ondan zayıf aldım," diyerek tek bir nedenle açıklayabiliyor. Bu nedenle acelemiz de olsa, ortam uygun olmasa da çocukları olabildiği kadar kafa yormaya cesaretlendirmekte yarar var. Çocuklar zor bir bulmacayı çözmeye çalışırken "Yorma kafanı, çözsen ne olacak?" denildiğinde şüpheye düşebiliyor. Bir problemi çözmenin ve öğrenmenin kendisinin zaten bir hediye ve amaç olduğunun farkına varamıyorlar.

Şarkı sözlerinde, dizilerde sıkça tekrarlanan "Yorma kafanı!" kalıbı toplu söylenen bir nakarata dönüşebiliyor kimi zaman. Kafa yoranlar, "Kafayı bozacaksın, bu gidişle kafayı yiyeceksin, memleketi sen mi kurtaracaksın?" türünden alaylarla karşılaşabiliyor. Oysa buluşlar, kurtuluş savaşları, uluslararası ödüller tamamen kafa yorarak ulaşılan hedefler... Herkesin kafa yorması belki zor ama doğa için, bilim için, sanat için kafa yoranları engellemek neyin nesi? "Siz kafanızı yormayın, biz gereğini yapıyoruz," diyenlere bir cevabınız var mı? *Düşünen Adam* heykelinin Japonya'da Kyoto Ulusal Müzesi'nde, Norveç'te Ulusal Galeri'de, İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde yer almasına rağmen Türkiye'de akıl hastanesinin bahçesinde olduğunu unutmadan cevap verin ama. İşte bize kafa yormamıza vesile olabilecek bir soru...

"Haydi Odana Git!"

Odama gittiğimde de "Yanımıza gel, hiç bizimle vakit geçirmiyorsun," diyorsunuz ya hani, acaba odamı ne zaman kullanacağımı bana siz söylemeseniz mi?

BİRİNİN SİZE KENDİ evinizde özel bir alan belirlediğini ve ne zaman salona veya mutfağa girseniz size kendi alanınızı göstererek, "Haydi oraya git, burada durma," dediğini hayal etsenize. Zor, manasız ve anlaması güç olurdu zannederim. Çünkü evlerimiz bizim yuvalarımız, kendimizi güvende hissettiğimiz ve çay bardağından yastığa, koltuktan pencere önündeki çiçeklere kadar garip ve hoş bir sevgi ilişkisi geliştirdiğimiz özel alanlarımız. Bunu hepimiz evlerimize "bizim ev" diyerek yaşıyoruz. "Bizim ev" ifadesi oda sayısından, metrekareden, muhitten çok daha fazla şey ifade ediyor. Ait olma, daim olma, dâhil olma, birlikte olma, biz olma hâli evdeki rahatlığı, güveni, özgürlüğü, orada olmaktan mutlu olmayı, evi özlemeyi, evde olmanın bir anlamda kendin olmak demek oluşunu, pek çok hâli içinde saklıyor "bizim ev." Acaba çocuklar bu "bizim ev"in içine ne kadar rahatça yerleşebiliyor, burada ne kadar yeşerebiliyor, ne kadar yayılabiliyor, işte ben bunu merak ediyorum.

Ailelerin çocuğun dünyaya gelişiyle imkânlar ölçüsünde evlerinde ona yer açmaları; özel alanlar belirlemeleri, çocuğun tek başına veya kardeşleriyle kullanabildiği bir odasının olmasına olanak tanımaya çalışmaları güzel ve ilk başlarda heyecan vericidir. Anne-baba çocuk odasını hazırlarken çoğu zaman çocuktan daha fazla heyecan duyar ve çocuğu bu odayı kullanmaya yönlendirir. Bu, çocuk için bir özgürlük alanı, anne-baba için de kendi konforları ve rahatlamaları için harika bir çözüm gibi görünür. Çocuğun bir an önce ve sık sık odasına gitmesi, orada tek başına vakit geçirmesi ve uyuması anne-babanın sessizlik ihtiyacına hizmet eder. Bir zaman sonra bu durum taraflara öyle bir alışkanlık

sağlar ki çocuğun odasının dışındaki evin diğer alanlarında gönlünce vakit geçirmesi zorlaşır, atmosferi anne-babanın kendi isteği doğrultusunda kurduğu "Haydi buraya gel", "Haydi odana git" yönergeleri kaplar. Peki, çocuk "Haydi odana git," cümlesini duyduğunda genellikle neler olur?

Çocuklar, masumiyetini kaybeden bu cümleyle, artık evin diğer alanlarında istenmediklerinin farkındadır ve hangi eğlenceyi kaçıracakları konusunda kaygı yaşarlar. Tepkilerini odada rahat durmayarak, gürültü çıkararak, uykuya dalmayı geciktirerek, kendi odalarının dışında kalan mekânlara daha fazla ilgili davranarak gösterirler. Kimi zaman ebeveynler genellikle disiplin sorunları ortaya çıktığında kızma işleminin en son aşamasında bu ifadeyi kullanır. Böylece odaya gönderilme, ceza niyetine yapılan bir işleme dönüşür. Şayet çocuk daha önce ceza ile ilişkilendirilerek odaya gönderilmişse muhtemelen daha sonraki "Odana git!" yönlendirmeleri de çocukta aynı duygunun tetiklenmesine yol açacaktır. Bazen "Haydi odana git," demek yerine, "Ben bir süre yalnız kalabileceğim bir yere geçiyorum," demek daha işlevsel bir cümle olabilir.

Ne var ki anne-baba çocuğu odasına göndermeyi ceza olarak düşünse de bu çoğunlukla çocuklar için bir çeşit ferahlama zamanıdır. Çocuğa istemediği bir işlemi uygulamakla istediği bir şeyi elinden almak farklıdır. İkisi de cezadır ama duruma göre kullanımı değişir. Çocuk odaya gitmek istemiyorsa ve gönderiliyorsa birinci tür ceza vardır. Çocuk aynı şekilde odaya gitmek istiyorsa ancak gönderilmiyorsa bu, ikinci tür cezadır. Özet olarak odaya gönderilmenin çocuk için anlamı önemlidir; çocukların odasına gitmeyi isteme veya istememe nedenleri oldukça karmaşık ve bireysel bir durumdur. Kimi çocuk yalnız kalmayı severken kimi çocuk her zaman kalabalık içinde olmayı tercih eder. Eğer benzer durumlar bir evde her gün yaşanıyorsa "Haydi odana git," ifadesinin anne-baba için anlamı ve çocuk için neyi ifade ettiği yeniden

düşünülmelidir. Odaya gitmekten dolayı kimler hangi kazanç ya da kaybı yaşamaktadır? Bu sorunun cevabı aileye göre değişebileceğinden aileye özel bir açıklama yapma gerekliliği vardır.

Diğer yandan, ebeveynin hayatını kolaylaştıran ve çocuğa alan tanıyan çocuk odaları bazı riskleri de barındırabilir. Kabul edelim ki bir çocuğun odasında neler yaptığını ya da yapmadığını yanında değilken gözlemlemek zordur. Kontrolsüz ortamlar bilgisayar bağımlılığı, yanlış arkadaşlık ilişkileri, yabancılaşma gibi riskleri doğurabilir. Aşırı bireysel davranma ve aile dinamiklerinden kopma riskini taşır. Yani her koşulda "Özel odada ders çalışmak daha işlevseldir," demek doğru olmayabilir. Bazen salonda ders çalışan çocuk hem her ortamda çalışmaya alışır hem de aile üyeleriyle yardımlaşarak ödevlerini yapabilir. Öğretmenlik rolüne soyunmadan çocukların ödevine yardım etmek, çocukların odalarına kapanma risklerini ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir. Çocuk evin genelinde vakit geçirdiğinde aile içinde konuşulan birçok meseleden haberdar olur ve kültürel olarak zenginleşir, farkında olmadan gizil öğrenme yoluyla toplumun ve ailenin yapısal niteliklerini içselleştirir.

Çocukların sürekli odasında vakit geçirmesi özellikle ergenlik yıllarında sorun hâline gelebilir. Anne-baba istese de çocuk salona gelmez, sohbet etmez, misafire "Hoş geldiniz!" demez hâle gelebilir. Çünkü günlük yaşam pratiğinde bunlar yer etmemiş yahut zamanla silinmiştir. O nedenle çocuklar küçükken sofrada sohbet etmek, misafirlere alıştırmak, mutfakta yardımlaşmak, çocuğun evin genelini benimsemesine ve kullanmasına imkân tanımak, "bizim ev" dediğimiz yerin gerçekte onun da evi olduğunu ve dilediği yerde gönlünce vakit geçirebileceğini hissettirmek önemlidir.

Özetlemek gerekirse, "bizim ev"in içindeki bireysel alanlar kişinin yalnız kalmak, kendini dinlemek istediğinde rahatlıkla kullanabileceği alanlardır ama yalnız kalmak isteyen kişi bir diğer aile ferdini odasına gönderdiğinde işin boyutu değişir. Çocuk önce

"istenmeyen kişi" gibi hisseder kendisini ve zamanla aileyle birlikte olmak "istenmeyen bir durum" hâline gelebilir. Ebeveynlerin bunu gerçekten isteyip istemediğinden emin değilim. "Bizim evde herkes her yerin hakkını verir," diyebilmek için yapabileceğimiz şeylere "kafa yormalıyız."

"Uslu Ol"

Tamam, hemen oluyorum. Çiçek de olayım mı?
Peki, ben ne zaman çocuk olayım?

BİR ZAMANLAR ÜLKENİN birinde despot bir kral yaşarmış. Kim farklı bir görüş sergilemeye kalkar veya öne çıkarsa hemen defterini dürermiş. Ancak bunu gayet sembolik biçimde yaparmış. Kral çok güvendiği yardımcısıyla lale bahçesinde dolaşır ve muhtemel tehditler üzerinde konuşurmuş. Yardımcısı kimlerin çıkıntılık yaptığını, kimlerin kral aleyhinde konuştuğunu anlatırmış. Kral, adı geçen kişilerden hangisinin defterini dürmek istiyorsa, o kişinin adı geçtiğinde bahçedeki laleler içinde fazla uzayan birini kılıcıyla biçermiş. Böylece yardımcısı kimlerin ortadan kaldırılması gerektiğini anlarmış. Sonuçta lale bahçesindeki lalelerin hepsi aynı boyda olurmuş.

Krala kızıyoruz sözde ama biz de çocuk bahçesindeki çocukların hepsi aynı hizada olsun istiyoruz. Kimse çıkıntılık yapmasın, sivrilmesin, öne çıkmasın, sözümüzün üstüne söz söylemesin; hepsi tam istediğimiz gibi, kalıptan çıkmışçasına aynı olsun diyebiliyoruz zaman zaman. Aksini yapanı çiziyoruz. Doğru, elimizde kılıç yok ama bilirsiniz, söz kılıçtan keskindir. Bizim öyle sözlerimiz var ki kılıçtan keskin... En masumuna bakalım; "Uslu çocuk."

Uslu çocuk; tüm ebeveynlerin, öğretmenlerin ve dahi konu komşunun hayalidir. Bir çocuk kurallara uyuyor, söylenenleri

harfiyen yapıyor, çoğu zaman kendinden vazgeçip de başkalarının mutluluğu için yaşıyor, sorun çıkarmıyor, fazla soru sormuyor, karıştırmıyor, dağıtmıyor; kısacası bizi zorlamıyorsa ona "uslu" diyoruz. "Us"lu, yani akıllı. Haydi tersten gidelim. Soru soran, kuralları ve kendisinden istenenleri sorgulayan, "Ben bu isteneni neden yapıyorum şimdi?" diye durup düşünen, içinden geldiği ve -çoğu zaman- çocukluğun gerektirdiği gibi yaşayan çocuk uslu değilse "akılsız" mı? Sorgulayana "yaramaz" deme haddini kim nereden aldı?

Şu bir gerçek, "Sen de uslu ol," mesajını aldıkça sıradanlaşmaya, yaratıcılıklarını yitirmeye, merak etmemeye, kendileri gibi olmamaya başlıyorlar. Zaman içinde "Annem-babam neyi duymak ister?" sorusunun gereği olarak kendisi olmayı bırakıp ebeveynlerine uygun yanıtlar vermeye başlıyorlar. Bu anlayış ileriki yıllarda "Öğretmenim neyi duymak ister"e, "Eşim neyi duymak ister"e, "Amirim neyi duymak ister"e dönüşüyor. Tam tersi bir tutum da sergilenebilir elbette. Bilirsiniz, "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar," diye de bir atasözümüz var. Yani uzun laleler iş ve sosyal hayatında da sıkıntı yaşayabilir. Toplum bazen sıradışı insanları sürekli "Kendine gel!" diyerek uyarmaya çok meyilli ancak kendine gelmiş, kendi olan insana hazırlıklı değil. Bunun için "Uslu ol, aykırı olma, hanım hanımcık ol, efendi çocuk ol, herkes gibi ol," diyerek çocuğun akacağı dereleri kurutmayı tercih ediyor.

Elbette burada kötü bir niyet yok; tamamı iyi niyetin, çocuğu korumak istemenin, hata yapmasının önüne geçmenin, çocuğun toplumda kabul görmesine imkân sağlamanın tezahürü. Buna çocuğuna kıyamamak da diyebiliriz. Fakat asıl kıyım korumak niyetiyle çocuğa kıyamama hâli. Çocuğa yöneltilen ikazlar evet, belki hataları azaltıyor ama bir taraftan da derinleştiriyor. Hata yapmamak için, aykırı olmamak için parlak beyinler geri çekiliyor. Çekilmezse de gereği yapılıyor, öne çıkanlar durduruluyor ve

toplumun acımasız bir dille "sivri" dediği yaratıcı-sorgulayıcı-özgün düşünceler sistem içinde kayboluyor. Ölçütler o denli gayri adil ve sığ ki büyük gemiler, yani yetenekli insanlar sığ limanlara yanaşamıyor. Biraz farklı olmaya çalışanlar, üretenler, farklı yerden bakanlar hemen ortalamaya davet ediliyor. Kabul etmezlerse bezdirme, tehdit, alay ve benzeri yıldırma girişimleriyle karşılaşabiliyorlar. Sonuç: Bir süre sonra onlar da durumu kabullenip köreliyorlar. Ortalamaya çekilen ve tekrara düşen birey üretme hazzını yitirdiği için anlamsızlık ve değersizlik hissediyor. Aldığı nihai mesaj; aykırı olma, "Herkes gibi ol," mesajı... Bu durumda çabanın da bir önemi kalmıyor. Çünkü devamında bağlantılı mesaj geliyor; "Ağzınla kuş tutsan olmaz... Baştan herkes gibi olmayı kabul et ve sorun çıkarma. Bir de seninle uğraşamayız. Ortalamada kalırsan problem olmaz. Herkes gibi ol..." Özet olarak, ileri gelenler ileri gidenleri hizaya çekiyor.

İnsanları ortalamaya çekme çabasının yarattığı ruh hâlini, insanın kendi kendini ortalamaya davetini, kendini durdurmaya çalışmasını Attilâ İlhan'ın *Ağustos Çıkmazı* şiirinden görelim.

Beni koyup koyup gitme, n'olursun
Durduğun yerde dur
Kendini martılarla bir tutma
Senin kanatların yok
Düşersin yorulursun
Beni koyup koyup gitme, n'olursun

Bir deniz kıyısında otur
Gemiler sensiz gitsin bırak
Herkes gibi yaşasana sen
İşine gücüne baksana
Evlenirsin, çocuğun olur
Beni koyup koyup gitme, n'olursun

Elimi tutuyorlar ayağımı
Yetişemiyorum ardından
Hevesim olsa param olmuyor
Param olsa hevesim
Yaptıklarını affettim
Seninle gelemeyeceğim Attilâ İlhan
Beni koyup koyup gitme, n'olursun.

Attilâ İlhan, Attilâ İlhan'ı koyup koyup gitmeseydi; kendini martılarla bir tutmasaydı; düşmeyi, yorulmayı göze almasaydı; bir deniz kıyısında oturmayı tercih etseydi; herkes gibi yaşasaydı yani; işine gücüne baksaydı öylece Attilâ İlhan olur muydu? Biz şimdi bu şiiri okumaya hasret kalmış olmaz mıydık?

Bize yazık olmaz mıydı?

O hâlde bir kez daha düşünelim.

Bizim çocuklar neden herkes gibi olsun?

"Üzme Anneni"

Annemi üzüyorsam annem bunu bana kendisi söylese ya.
Niye başkaları giriyor aramıza? Söyleyin, o zaman o da beni üzmesin.
Ne oldu? Ne zaman üzdüğünü hatırlayamadı mı?
Aaa, işte bana da tam olarak böyle oluyor.

"Haydi çocuklar görüşürüz, üzmeyin annenizi."

"Çocuklar annenizi üzmediniz değil mi?"

"Aman diyeyim çocuğum, sakın ha üzme anneni, sonra çok üzülürsün."

"Bak benim annem hayatta değil, olsaydı onu hiç üzmezdim."

ANNELERİN ÜZÜLMESİNİ HİÇ istemiyoruz. Emin olun ben de öyle. Yanılgımız şu: Sanıyoruz ki anneleri bir tek çocuklar üzer. Anneleri üzmememiz gerektiğini de çoğu zaman annemiz değil,

annemizle ilgili çok şey bildiğine inanan başkaları söyler. Böylece ilişki anne-çocuk arasında olmaktan çıkar ve hariçte tartışılmaya başlar. Çocuklar çoğu zaman yapılan tartışmalar içinde bunları duysa bile ne olup bittiğini kavrayacak, annesini üzmüşse tam olarak nasıl üzdüğünü anlayıp varsa hatasını düzeltecek fırsatı bile bulamaz.

Tüm o "Üzme anneni," diyenler dışarıda kalarak suyu bulandırdıkça, çocuk çok sevdiği birini gerçekten üzmekle çok sevdiği birinin kendisiyle bir çatışma yaşarken üzülmesi arasındaki farkı asla anlamayacaktır. Hatta kendisinin de üzülmesinin doğal olduğu konusunda yeterli içgörü geliştiremeyecektir. "Üzme anneni," ifadesi çocukların üzerinde, sanki evde annesini üzmek için planlı eylemler gerçekleştiren çocuklar varmış gibi, çocuklar annelerini nasıl üzeceklerini tasarlıyorlarmış gibi, tasarlamamış olsalar bile sanki annelerini üzmeyi vazife edinmişler gibi bir etki yaratacaktır. Elbette gerçekçi olarak düşündüğümüzde çocuğun annesini kasten üzmek için planlar kurmasını onun dünyasına yakıştıramayız. Yine de bunlar konuşulmaya devam eder. Çünkü evlerde yaşanması muhtemel tüm o kavgalar, geçimsizlikler, evliliklerdeki sorunlar her zaman "mahrem" kalır ancak çocuğun özellikle anneyle yaşadığı gerginlikler mutlaka bir yerlerde dile getirilir.

Burada bakış açısındaki yanlışlık iki kişi arasında gerçekleşen bir gerginliği tek taraflı ele almaktan kaynaklanır. Böylesi bir gerginlikte doğal olarak üzülenler sadece anneler olmaz, çocuklar da üzülür. Bazı çocuklar işlediklerini bile fark etmedikleri bir suçtan hüküm giyebilirler ve annesi üzülmesin, ağlamasın diye ağzını açmadan tüm doğrularını, hayal kırıklıklarını kendine saklaya saklaya içlerinde kocaman bir boşluk büyütürler. Anneleriyle ilişkileri giderek köklenmek yerine kırılganlaşmaya başlayabilir. Hatta "Üzme anneni," ifadesi bir çocuğun yüreğini kesik kesik doğrayan bir bıçağa dönüşebilir ve süreklilik kazandığında patolojik bir anne-çocuk ilişkisi kurulabilir. Örneğin annesiyle babası sürekli kavga eden bir çocuk suçluluk duygusu içinde sorunları üstlenebilir, annesine annelik yapmak durumunda bile kalabilir.

"Annem üzülmesin," diye kimliğini, kişiliğini parçalar; annesinden övgü aldıkça da çıkmaz sokaklarda kaybolur. Çocuk annesi için o kadar eğilir, o kadar çok bükülür ki annesi ondan bunları "açıkça" istememiş olsa bile kendine dair birçok şeyden vazgeçer. Sonuçta ne zihinsel ne de fiziksel sağlığı kalır.

Diğer yandan annesine güvenli bağlanan çocuklar hem okul yaşantısında hem de günlük yaşamda anne şefkatinden beslenirler ve daha mutlu olurlar. Çocuğuna güven veren anne ona üzülmenin doğal olduğunu, herkesin üzülebileceğini, sorunların el birliğiyle çözüleceğini hissettirir. Bu yapılmadığında çocuk geliştirdiği suçluluk duygusuyla savunma mekanizmalarını aşırı kullanmaya başlar ve/veya annesinin sevgisini kaybetmemek için kendisi olmaktan uzaklaşabilir.

İki kelimeyi yan yana getirip "Üzme anneni," diyerek anneye yardımcı olduklarını, annenin hayatını kolaylaştırdıklarını, çocukları bir şekilde terbiye ettiklerini düşünen anne-çocuk ilişkisi dışındaki haricilere bizim de söyleyecek bir cümlemiz var: Üzmeyin çocukları!

"Anne Deme Bana!"

Ama geçenlerde hani "Anne diyen dillerine kurban olayım," diyordun. Doğru olmayan hangisiydi? O mu, bu mu?

GENETİK HER NE kadar anneye ve annenin yumurta hücresine hak ettiği tanınırlığı geçtiğimiz yüzyılda vermişse de annelik binlerce yıldır toplumsal ve kültürel kodlarını taşımaya devam ediyor. Bu meyanda ne yazık ki aileler, toplumlar, eşler, çocuklar ve anneler anneliği amaçlarına göre bir araç kılma tuzağına düşmeye devam ediyor. Çocuğa annelik ya da "annen falan değilim'lik" üzerinden küsmek anneliği araçlaştırmanın en belirgin örneği olabiliyor bazen. Annelik yaşam koşullarına bağlı olarak her geçen gün daha da zorlayıcı bir çevreyle karşılaşıyor. Bu

zorlanma sonucunda ağızdan otomatik çıkan bazı ifadeler anneliği şefkat temsilcisi olmaktan tehdit edici bir kimliğe yuvarlamaya başlıyor. Anne çocuğun "iyiliği için" yaptığı onca şey fark edilip onaylanmayınca başlıyor annelikten vazgeçebileceğini ima etmeye, "Anne deme bana!" demeye...

Annesi yanı başında dururken "anne" diyecek kimsesi kalmadığına o an da olsa inanan çocuğun dünyasında gerçekle gerçekdışılık birbirine karışmaya başlıyor. Hâlâ "anne" diyebiliyorken duymaya tahammül edemediği, duysa bile direndiği, bir şekilde itiraz ettiği veya anlamadığı pek çok annece yönergeden, annece soruştan, annece çözümden ve annece önemsenişten eksik kalıyor ve çocuk bir şeyin "varken yok olmasının" uyumsuzluğuyla baş etmekte zorlanıyor; "Ya artık bana bunları diyecek kimsem varken yoksa?"

"Aç mısın?"

"Taşalyere oturma, sonra karnın ağrıyor tüm gün!"

"Rengin sararmış senin, çok mu yoruldun bakayım sen bugün?"

"Çorabını giy."

"Birazcık sıcağa yakın ılık su iç, geçer o."

"Azıcık dikkat et yemene içmene, bak sonra o vücut geri gelmiyor."

"Saçlarını kurutmazsan ömür boyu sinüzit çekersin."

"Arkadaşın bize gelsin, sen gitme."

"Gecenin körüne kadar dışarlardasın!"

"Yat artık saat kaç olmuş, sonra sabah sürünüyorsun."

"Öğretmen nasıl istiyorsa öyle yap çocuğum sen de..."

"Boğazındaki nasıl bir batma yani? Böyle gıdıklanma gibi mi, tek taraflı mı batıyor? Ona göre ilaç vereceğim!"

"Azıcık içeri gel de yüzünü görelim..."

"Ne hâliniz varsa görün, çok ararsınız anneyi sonra!"

"Hah şöyle bak ne güzel gözünün önü açılmış!"

"Yıkayıp kaldırdım, orada bak."

Çocuk tüm bu söylenenlere inanmasa da uymayıp kızsa da annesinin yine de bunları söylemesini bekler. Bilir ki annesi tüm

bu uyarıları "çocuğu olur ya bir gün bir şekilde eksik kalmasın" umuduyla yapar.

Dönem dönem, nesilden nesle ve popüler ebeveynliğin getirip götürdüklerine göre bu anne sözlerinin sıklığı ve içeriği farklılaşsa, yer yer kırılmalara, bozulmalara uğrasa da temelde anne olan, kendi doğal hâliyle ve "uzaylılığıyla" anne kalacaktır işte. Serzenişlerle, "birine" küstüğünü beyan etmelerle kaybolan şey annenin annelik statüsü değil; çocuğun içinde kopan fırtınanın, korkunun etkisiyle annesine yönelik olumlu algısıdır. Kaybolma ihtimali olan "birinin çocuğu" olma tehdididir. Çocuğun annesiyle arasındaki duygu kablolarının kopması tehlikesidir. Annesi küsünce çocuk akşam sofraya oturmayıp gece anne uyuyunca dolapta akşamdan kalan buz gibi çorbayı içine sessizce ekmek doğrayıp "sıcak göndermeye" çalışabiliyor. Ya da çorabın tekini kaybettiği için terslenmemek adına sormaktan çekinip kendisine gülüneceğini bildiği hâlde biri kırmızı biri mavi çorapla okula gidebiliyor. Daha da sıkıntılısı, sabah evden çıkmadan koridordaki aynaya son kez "Ay yine tipim kaymış!" bakışı attığında anne çoktan evden çıkmamışsa tüm gün başka kimseden aynı samimiyetle duyamayacağını bildiği "Maşallah benim güzelime/yakışıklıma!" garantisini duymadan boynu eğik güne başlıyor.

Annesini kendisine küstüren çocuk, annenin küslükteki tutumuna göre kendi değerini de konumlandırıyor bir bakıma. Bu durum bağırmayı meşrulaştırmamakla birlikte anne tepkisini gösterip küsse bile çocuk karşısındaki kişiyi kırdığını bilir ve kendini daha sağlıklı iletmeye çalışarak gönül alması gerektiği yeri de daha kolay anlar. Anne susarak, içinde tutarak ve içinden dayanamayıp sızanlarla dehşet saçar ve annelikten istifa etme hakkını değerlendirme noktasına gelirse çocuk da susar, nasıl buna sebep olduğunu anlamakta güçlük çeker. Bu aralıkta "Ben şimdi çocuk değil miyim artık?" kaybına düşerek nasıl tekrar çocuk olması, evlat olması, vazgeçilmez ve hep sevilecek kişi olması gerektiğini kestiremez hâle gelir. Bekler ki annesi yine esip gürlesin, sorumluluğunu hissettirsin. Annenin sorumluluğu anne olmakla da bitmez; sıra

çocuğun özünü, kodunu, içindeki inciyi keşfetmeye gelir. Rekabetçi ve yarışmacı olma propagandalarına rağmen çocuğu kendisi için değil; çocuğu için "değiştirmek", dönüştürmek ister. Ama hep böyle hissettiğini kimi zaman gösteremez.

Özümüz, şeklimiz annede güvendeyken anne küsüp "Oynamıyorum!" deyince çocuk için oyun da oynamak da bir anlığına, bir haftalığına, bir yıllığına da olsa biter. Ancak çocuklar annenin onayına, anlayışına ve başta affedene kadar süründürse bile bir noktada başka birinin göstermekte zorlanacağı kabulleniciliğine neredeyse muhtaçtır. Kendisine muhtaç olduğumuzu kaybedene kadar düşünmediğimiz anne, çocuk olarak yaşlandığımız dünyamızın başında, ortasında ve sonunda hep yeri aynı olacak olandır. Şunu da unutmamak gerekir ki "Çocuğum deme bana, senin bir evladın yok artık!" cümlesini duymaktan daha kötüdür "Anne deme bana"yı duymak... "Ben de gidip başkasının annesi olurum!" demekle "Ben de gidip başkasının çocuğu olayım o zaman!" demek arasında tarafların kalp kırıklarının boyutu dışında bir değişiklik yoktur, bunu keşke hemen anlasak. Bu arada küsmenin pasif saldırganlık olduğunu bilenler mutlaka vardır. Pasif ya da aktif, saldırganlığın hepsi çok örseleyici... Öyle değil mi anne!

"Ne Oldu?"

Bana ne olduğunu benden başka herkese sorarak öğreniyorsunuz zaten.
Ne olduğu haberlerde var, karnemde var, öğretmenimde var.
Ne hissettiğim sadece bende var.

ÇOCUKLAR OKUL ÇAĞINA gelene kadar anne-babanın gözünün önündedir. Ebeveyn çocuğuna ne olduğuyla, onun ne hissettiğiyle, ne düşündüğüyle, neye üzüldüğü, neye sevindiği, neyi merak ettiğiyle sınırlı olarak ilgilidir. Sonuçta evde, güvende, göz önünde ve bir şeylerle meşgul vaziyettedir. Ebeveynin bu süreçte odaklandığı şey genellikle çocuğun fiziksel ihtiyaçları -"Aç mı,

tok mu, uykusu geldi mi?"- ve evde tabiri caizse "arıza" çıkarıp çıkarmadığı üzerinedir. Sessizce oynayan çocuğa anne-babalar genellikle "Ne oldu, niye böyle sessizce oynuyor?" diye bakmaz. Gürültü yapmamaya çalışarak bu arzulanan hâlden çocuğu bile isteye uyandırmaz. Gelgelelim çocuk okula başlar ve anne-baba çocuğu bir soruyla karşılar; "Ne oldu?"

"Anlat yavrum, okulda ne oldu, neler oldu, neler öğrendin?"

Sanki çocuk okula başlamadan önce hiçbir şey olmuyor, hiçbir şey hissetmiyor, duymuyor, öğrenmiyormuş gibi... Çocuğu konuşturma görevi gören bu sorular zamanla azalır ve geriye "Ne/neler oldu?" sorusu kalır. Ebeveynler çocuklarının duruşunda, hâlinde, tavrında bir farklılık sezince hemen bu soruyu yöneltirler. Çocuğun bu soruya verdiği ya da vermediği tepki yaşına, cinsiyetine, mizacına ve ebeveyniyle ilişkisine bağlı olarak değişir. Bu soru karşısında alınabilecek muhtemel cevapların ve davranışların bazılarına bakalım:

- Zaten sorsun diye bekleyen çocuk, ne olup bittiğini hemen anlatır.
- Gerilimi sürdürmeyi amaçlayan çocuk ebeveyne bakar ama hiçbir şey söylemez.
- Ciddiye almadığını göstermek isteyen çocuk duymamış gibi yapar.
- "Suçlu sensin!" demeye çalışan çocuk "Sen daha iyi bilirsin!" der.
- Ciddiye alınmayacağını düşünen çocuk "Yok bir şey!" der.
- Ebeveyninin biraz daha endişelenip merak etmesini isteyen çocuk "Şu anda hiç konuşasım yok!" der.

Bu liste geniş bir ihtimaller dâhilinde uzayıp gider.

Ebeveyn çocuğuna "Ne oldu?" diye sorar, "Neyin var senin?" diye sorar, "Sorun ne?" ya da bazen "Niye öyle baktın?" diye de sorar. O sorunun nasıl karşılanacağı ebeveynle çocuk arasındaki ilişkinin geçmişine bağlıdır. Anlık olarak olagelen durumlardaki tepkiler genel fotoğrafı yansıtmayabilir. Bu yüzden genel gidişata

bakmak yararlıdır. Diğer yandan ebeveyn de bu soruyu farklı anlamlarda ve niyetlerde sormuş olabilir:

- "Yine ne var?" anlamında sorabilir.
- Anlamak için sorabilir.
- "Yapabileceğim bir şey var mı?" demek isteyebilir.
- Sormamış olmamak için sorabilir.
- Eşinin yanında avantaj sağlamak için sorabilir.
- "Canı sıkkınsa ders çalışamaz," endişesiyle sorabilir.

Ebeveyn sorar sormasına da çocuk ne kadar ve ne şekilde yanıt verir? Vereceği yanıtı sansürler mi veya nezaketen yumuşatır mı? Örneğin:

"Bu olmaz."

"Bu da işe yaramaz."

"Bu uymaz."

"Bu onları yorar."

"Bu çileden çıkarır."

"Bu da uykularını kaçırır," diye diye eledikleri şeyden geriye ne kalır?

Çocuk içinden kuyumcu titizliğiyle seçilmiş kelimelerini isteksizce çıkarmaya çalıştığında ebeveyn "Neden bana anlatamıyor acaba?" diye düşünmeli ve bu arada kendini de sorgulamalıdır. Bu sorgulama olmadığında çoğu zaman çocuklar insanlık hâli affından faydalanıp ağızlarından çıkan kelimeleri daha da sivriltebiliyor. Özellikle laf olsun diye eğreti bir şekilde sorulduğuna inanırsa durum daha da karmaşık hâle gelebiliyor. Anne-baba ister ki çocuk tane tane anlatsın, yardım istesin, gereksiz isteklerden kaçınsın, sıkıntısız bir konu olsun, zorlamasın, tatsızlık çıkmasın durup dururken. Kimi zaman çocuk duymamış gibi yapar. Konuşacağına, cevap vereceğine, tartışma çıkacağına, tatsızlık doğacağına "Hiç konuşmayayım daha iyi!" diye düşünür. Ya da daha kolayını tercih eder:

Jürinin karşısına çıksa kesinkes haklı bulunacağı ve büyük ödülü alacağı bir konuda bile "Sen daha iyi bilirsin!" der.

Bunlara ek olarak bir de emniyet ifadesi vardır:

"Yok bir şey!"

"Yok bir şey!" ailede doğar, okulda emekler, yüksek öğretimde ya da gerçek hayatta koşar, kariyerde yaşlanır, insanın kendi çocuğu olunca da yeniden şekillenir.

Keşke "Var bir şey!" diye bir de kardeşi olsa, eminim ki insanlar onu daha sahici bulurdu. Çünkü "Yok bir şey!" kadar derinliği olan, içinde kademeli ufuklar barındıran cümle azdır ve konuşmayanın, konuşamayanın işaret fişeğidir. Konuşmamanın yeri ve zamanı çocuğa ve aileye özeldir. Çocuk için konuşmamak başta bir özgürlük ve kurtulma anlamı taşısa da "Var bir şeyler!" derinlerde birikir ve zihnini kemirmeye başlar. Bunun sonucunda baştaki rahatlık gider ve zamanla konuşmak isterken konuşamamak çocuğun normali hâline gelir. Dahası sonunda bir de suçlu lazım gelir ve çocuk ebeveyne "Seninle konuşmak zorunda değilim!" diyerek tüm heybetiyle vücudunu ve sesini yükseltir. Belki de en kötüsü "Ne oldu?" sorusunu çocuğun artık duymama hâlidir. Ne olmadığının farkına bile varmayan ebeveyne çocuk ne olduğunu anlatmaya kalksa ne diyecek? "Olması gereken olmadı!" mı diyecek? Dedi diyelim, yetişkinler bu yanıtı duymaya hazır mı?

Peki, ebeveyn ne yapmalı? "Çocuklar bizimle konuşmuyor," diyerek şikâyet etmek işe yaramıyor. Çünkü buna karşılık çocuklar da "Annem-babam beni dinlemiyor," sedasını yükseltiyor. Ebeveyn işbirliği kültürünü ilk yaştan itibaren beslediğinde, dediğim dedik olmadığında, "Kararları büyükler verir," demediğinde işler yoluna giriyor. Tek yanlı çözümlerin meseleyi halletmediğini, cezanın tıpkı ödül gibi sadece geçici rahatlama sağlayıp sorunu çözmediğini anlayan ebeveyn durumu kavramaya başlıyor.

Ebeveyn dürüstlük üzerine temellenmiş bir yaklaşımla çocuğuna "Anlamam için yardım et lütfen, kafam karıştı bu konuyu biraz açar mısın? Kararı birlikte vermeliyiz," benzeri ifadeler kullandığında çocuk yolların açık olduğunu sezer. Elbette bunları yaparken çocuğa endişelerimizi anlatmak, ders vermek yerine onun kaygılarını

can kulağıyla dinlemek gerekir. Onun da bazı endişeleri, çıkmazları vardır. Zihninde bazı cümleler uçuşacak; "Biliyorum yine dinlemeyecek, duymayacak, duysa bile çarpıtacak ya da anlatılanı iyilik adı altında bölecek, kafasındaki hazır cümleleri patlak egzoz sesi gibi bağıra bağıra iletecek, hep haklı olduğu saplantısından kurtulamayacak, tecrübe kürsüsünden parmak sallamaya devam edecek." Bunu çözme sorumluluğu ebeveynlerde. "Böyle gidersen tablet yok, ödevini bitirmezsen televizyonu kapatırım, karar verdim artık o çocukla oynamayacaksın, yemeğini yemediğin için dışarı çıkmanı yasakladım," türünde tek yanlı problem çözme girişimleri işe yaramayacaktır. Anne ve babanın birbiriyle tutarlı bir şekilde gerekli konularda çocuğu karar süreçlerine dâhil etmesi ve birlikte çözüm araması düğümü çözecektir. Çocuğun tüm bu süreçlerde beklentisi aslında çok nettir: "Ne oldu?" sorusunun işbirliği, sorun çözme ve destekleme niyeti taşıdığını fark etmek.

Kendinizden pay biçin; kaç kez "Yok bir şey!" dediniz, kaç defa "Ne oldu?" diye sorulunca sustunuz, kimlere "Ne olmadı ki!" dediniz. Niyetinizin iyi olduğunu nasıl fark ettirirsiniz? Mesele bu. Elbette sadece iyi niyetle olmaz. Süreçlere ve bilhassa sonuçlara da bakmak gerekir. Hz. Ömer'in dediği gibi; "Kötü hâlin iyi niyeti olmaz."

"Ağzı Var Dili Yok, Çıt Çıkarmaz"

İyi de çıt çıkarmayacaksam ağzım ve dilim niye var? Çıt!

TOPLUMUMUZDA İDEAL ÇOCUK, hatta ideal insan tanımlarından biri bence şu: Ağzı var dili yok, çıt çıkarmaz. Ensesine vur ekmeğini al. Öyle sessiz, "iyi" biri...

Bu ve benzeri çok sayıda ifade susan, her şeye "tamam" diyen çocukları över. Çocukların susması yetişkinlerin konforu açısından tarihsel olarak hep önemsenmiş görünüyor. İlk şekli Oğuz Türkçesindeki "Söz ulunın, su kiçinin" sözü günümüzde "Söz

büyüğün, su küçüğün," şeklinde kullanılıyor. Bir başka yaygın kullanım ise "Söz büyüğün, sus küçüğün," şeklinde. Hatta bazı kaynaklarda "Söz büyüğün, suç küçüğün," biçiminde yer alıyor. Çocukların dinlemesi, terbiyeli olması, saygılı olmasıyla susması arasında sanki örtülü bir bağ var.

Küçük yaşlardan itibaren gece uyanmayan, sessiz olan, ağlamayan çocuklarını özenilecek şekilde anlatır ebeveynler. Birkaç yıl önce ikisinin de yaklaşık bir yaşlarında çocuğu olan iki annenin sohbetine denk gelmiştim. Biri övünüyordu; "Bizim çocuk altını temizle, karnını doyur, iki yanına iki yastık daya, iki saat sessizce oturur. Valla öyle rahatım ki..." Diğeri ise çocuğuyla iletişim hâlinde olduğunu, anlasın-anlamasın sürekli onunla konuştuğunu, çıkardığı seslerin ne kadar hoş olduğunu anlatıyordu.

Elbette bu anekdotta problem dil gelişiminin, fiziksel gelişiminin zayıflaması açısından birinci çocukta. "Acaba neden tepki vermiyor, kulağında bir sorunu mu var, otizm başlangıcı bir durum mu söz konusu? Çok acil ilgilenilmesi gereken bir rahatsızlık olabilir mi?" Ailenin bu soruların yanıtını araması beklenir. Duyarlı anneler, çocuğunun konuşma gelişimiyle düşünce gelişiminin ilişkili olduğunun farkında. Ancak genele baktığımızda erken çocuklukta çabuk konuşan, soru soran çocuklar sevimli, akıllı, meraklı, hatta bilmiş olarak tanımlanırken yaşları ilerledikçe geveze, üstüne vazife olmayan işlerle uğraşan çocuk olarak tanımlanmaya başlayabiliyor. Hemen arkasından etiketlemeler peş peşe geliyor. "Uslu çocuk, sıkıntılı çocuk, yaramaz çocuk, efendi çocuk" demeye başlıyoruz. İşte tam bu noktada "Ben şimdi ne dedim?" diye sormamız lazım. Mesela efendi kime denir, efendi kelimesini niye bu kadar eğip büküyoruz? Hem efendi hem çocuk olunabilir mi? Bu işte bir gariplik yok mu?

"Benim kızım çok uslu, benim oğlum çok efendi," dedikçe bazı çocuklar büyüklerin onayını alabilmek için doğuştan sahip oldukları mizaç özelliklerini bırakıp sahte bir kişilik geliştirmeye başlayabiliyorlar. Ödünç kimlikle yaşam boyu onaylanmış çocuk

ve kişi olmaya çabalıyorlar. Asla kendileri olabilme fırsatını yakalayamıyor ve travmatik yaşantılar biriktiriyorlar.

Çocukların etiketleme mağduru olmaması için, konuşma ve düşünce gelişimi için "Su(s) küçüğün", "Ağzı var dili yok" gibi ifadeler kullanmaktan kaçınmakta yarar var. Çocuğun konuşması, etkileşime girmesi aynı zamanda kendini ifade fırsatıdır. Yani düşünsel gelişim kadar duygusal gelişim imkânı oluşur. Anne-baba küçük yaşlardan itibaren çocukla etkileşime girmezse konuşmayan ama aynı zamanda konuşamayan ve belki de "Bu çocuk niye bizimle konuşmuyor?" diye şikâyet edeceğimiz bir çocukla karşılaşabiliriz. Böyle olduğunda geri dönüş daha zordur. Çocukların konuşma çabası, sıklıkla soru sorması geldikleri dünyayı anlama çabasıdır. "Nereye geldim ben?" araştırmasıdır. Emin olun, çıt çıkaran çocuklar bize sağlıklı bir tartışma ve düşünce ortamı sağlayacaklar. Çıt demeden çıtırtı olmadan sessizliğe terk edilen çocukların sesleri sonradan öyle bir çıkar ki şaşırır, üzülür ve hatta pişmanlık bile duyabiliriz. Çünkü ne de olsa sesini içine göme göme dolan çocuğun taşma, taşkınlık yapma ânı gelmiş ve patlamıştır. Bazı anne-babalar "Çocuğumuzla hep konuşuyoruz ancak yine de patlaması ve taşkınlığı bitmiyor," diyebilir. O zaman çocuğun gerçekten dinlenip dinlenilmediğine ve aynı frekanstan konuşup konuşamadığımıza bakmak gerekir. Her iki durumda da tahmin ettiğiniz üzere bu patlama sesi hiç de hayra alamet değildir.

Çıt...

"Saf mısın Sen?"

Kendimi iyi hissettiğim bazı davranışlarıma kızıp bana "Saf mısın sen?" dediğinde kötü hissediyorum. Saf, iyi, dürüst ve doğal olmamın nesi kötü, anlamadım?

LA FONTAINE'İN *Karga ve Tilki* masalını dinledikten sonra senelerce Karga'ya "budala" dedik. Masaldaki karga saftı, iki güzel

söze aldandı, peyniri de kurnaz tilkiye kaptırdı. Bu saflık anlatılanlara göre budalalıktı! Çocuklarımıza bir şarkının ritmiyle dedik ki "Sen de kurnaz ol, budalalık etme, saf olma!"

Hep bir ağızdan söylersek ve hepimiz yürekten inanırsak dünyayı mahvetmeyi başarabileceğimiz bir ifade: "Saf olma." Bazen birbirimize soruyoruz; "Saf mısın sen?" Saf mısın sen de ..... yapıyorsun."

Boşluğu birlikte dolduralım.

"Saf mısın sen de sana yapılan kötülüğü karşılıksız bırakıyorsun!"
"Arkadaşın sana vurduysa sen de ona vur, saf mısın?"
"İnsanlara güveniyorsun, saf mısın sen?"
"Sen böyle saf davrandıkça daha çok şey kaybedersin."
"Zaman saflık zamanı değil, aklını kullan."
...

Uzar gider. Mesajları bir başka açıdan okuyunca diyor ki kötülüğü karşılıksız bırakma; sana vurana vur, uzlaşma; insanlara inanma, insanlara güvenme! Saf olma ve masum, katıksız, doğal, dokunulmamış, üzerine hiçbir şey bulaşmamış hâlinden uzaklaş. Senin şiddetsiz ve koşulsuz güzelliğini kabul etmiyoruz, dünya berbat bir yer ve sen de hemen o berbatlığın içinde yerini al. Yoksa üzülürsün...

Bazı okuyucuların "Doğru değil mi ama!" dediklerini duyar gibiyim. Dönemsel olarak, geçici olarak doğru olabilir ancak gerçek değil, etik hiç değil. Yaşamın amacı saflaşmaktır. Altın alırken, bal alırken saf mı diye kontrol etmek ne kadar doğaya uygun davranmaksa insan için de saf olmak varoluşun hedefidir. Mevlânâ "Gönül aynan saf olmadıkça çirkini güzelden ayıramazsın," diye hatırlatırken saflaşmadan söz eder. Çevrenin kötü olması çocuğun kötülüğe davet edilmesini gerektirmez. Varoluşun amacı her şeye rağmen hakikate, iyiye, doğruya, güzele yönelmeyi gerektirir. İyilikle kötülüğün mücadelesinde umudun ve temiz kalmanın tarafında olmak bir ahlak testidir aynı zamanda. Koşullar olumlu olduğunda iyiyi tercih etmek öze dair bir tercih değildir. Çıkarımıza

ters düştüğünde, sınırlı da olsa seçme hürriyetimiz bulunduğunda ne yapıyoruz veya yapmıyoruz? Kritik olan bu. "Ne yapalım etraf kötü!" denildiğinde kişinin kalbi kararmaya başlayacak, gönlüne perde inecek ve bu düşünce artık alışkanlığa dönüşecek. Kaldı ki iyi olan ne, kötü olan ne? Çirkin olan ne, güzel olan ne? Bunu anlamak başlı başına bir içgörü ister.

Çocukken sırtımda bir çıban çıkmıştı. Babaannem gördüğünde "Çok ağrıyor!" diye ona nazlanmıştım biraz. "Vah, tüh!" beklerken "İyi ki çıkmış kuzum, çıkmasaydı da içinde zehir mi kalsaydı? Bi acı soğan yersin ağusunu (zehir) alır," demişti. Nazlanamamanın eksikliği bir yana, çok da anlamamıştım açıklamasını. "Benim ağrım var ama çıbana sevindi babaannem, niye ki?" diye düşünmüştüm o zaman. İyiyi ve kötüyü birbirinin içinde görebilmek bu olsa gerek. Saf olmak tam da böyle bir şey olmalı. Hak, haklılık, haksızlık kavramları oturduğunda çocuğun sürekli mağdur olmadan da kendini koruyabilmesi mümkün...

Saflık bir tür korunmayı da beraberinde getiriyor sanki. Saf ve temiz niyet kendi kalkanını çalıştırıyor. "Saf mısın nesin? Bunlara merhamet edilmez, merhametten maraz doğar," diyen biri şunu anlamalı: Merhametinde gösteriş varsa, riya varsa maraz doğar. Merhamet saftır, Rahim isminden gelir; maraz barındırmaz. Merhametin sahiciyse, gösteriş değilse sıkıntı olmaz.

Diğer yandan saflık kimi zaman tabiri caizse salaklıkla ilişkilendiriliyor. Plastik çiçekle gerçek çiçek, gülümsemekle sırıtmak, önemliyle değerli arasındaki fark neyse salak olmakla saf olmak arasındaki fark da odur. Bu farkın çocuk tarafından anlaşılıp anlaşılmaması ebeveynlerin tutumuyla doğrudan ilgilidir. Ebeveyn çocuğuna "Sen saf mısın? O vurmadan sen vur, ezdirme kendini!" dediğinde çocuğun içinden geçtiği tünel çöker. Şanslıysa tünelin altında ezilip kalmaz, burada sahip olabildiği dayanıklılık becerileri de ona yardım eder. Çocuk sosyal, duygusal, iletişimsel becerilerle donandığında, deneyimleri arttığında ikisi arasındaki farkı

anlamaya başlayacaktır zaten. Olaylar, olgular üzerinde sohbet etikçe çocuğun eleştirel düşünme ve karar verme becerileri gelişecek ve sağlıklı tepkiler ortaya koyacaktır. Eğer aksine ebeveynler çocuğun becerilerinin gelişmesi için ortam hazırlamak yerine "Yavrum sen henüz anlamazsın, olur böyle şeyler," diyerek geçiştirirse çocuklarını korumaya çalışırken onu zayıflatacaklardır. Salak olmamak için kandırmayı, saldırmayı, kolay erişimi öğrenen çocuk kendi ruhuna ve saflığına zarar verip örselenecektir. Bu arada örselenen çocukların başkalarıyla çatışma ve örseleme potansiyelinin açığa çıkması da neredeyse kaçınılmazdır. Yaşanan çatışmalarla ilgili örnek olayları çocuklarla birlikte felsefi bir zeminde ele almak yararlı olabilir. Zira çocuğun yaşadığı olaylardaki varoluşsal nedenselliği fark etmesi sebep-sonuç ilişkisini daha net görmesine yol açacaktır. Bazen görünüş aldatsa da ettiğini bulmak, ektiğini biçmek son tahlilde varlığın açık mesajıdır.

"Herkes Bize Bakıyor!"

Baksınlar. Merhaba herkes! Bakın ben olduğum gibi biriyim, siz de deneyebilirsiniz. Çok güzel oluyor.

İNGİLİZ FİLOZOF JEREMY BENTHAM'IN ortaya attığı bir yapı vardır: Panoptikon. Yirminci yüzyılda Michel Foucault da bu kavramsal yapıyı "delilik, uygarlık ve gözetlenerek insandışılaştırılan insan" boyutunda ele almıştır. Bentham, Panoptikon'u aslında bir hapishane olarak tasarlamış. Tasarımın konsepti gözetlemeye izin veren nitelikte. Bütünü (*pan-*) gözlemlemek (*-opticon*) anlamına gelen bu tasarım birkaç katlık tek odalı hücrelerden oluşan bir halka üzerine kurulur. Her hücre bu halkanın iç kısmına açılır ve halkanın dış cephesindeki duvarda birer pencere bulunur. Halkanın ortasında mahkûmlardan tamamen saklanmış konumdaki gözlemcilerin (gardiyan) kaldığı bir nöbet kulesi yer alır.

Panoptikon'un temelinde yatan ilke, tek odalı hücredeki mahkûma saklanacak hiçbir yer bırakmamasıdır. Bunun yanında dış cephedeki duvarın penceresinden gelen dış ışığın kuledeki nöbetçilere mahkûmun her hareketinin oluşturduğu gölgeyi izleme olanağını sağlamasıdır. Bentham'ın yaklaşımına göre, gözlemlenen her yanlış davranışının ceza getireceğini bilen ama davranışlarının tam olarak ne zaman gözlemlendiğini bilmeyen mahkûmun aklını başına toplayarak her zaman izleniyormuşçasına davranmaktan başka seçeneği yoktur. Böylece mahkûm bizzat kendi hareketlerini kollamak durumunda kalacaktır.

Bentham, Panoptikon'u "bir üst aklın, gücü elde etmesinin yeni bir modeli" olarak ifade etmiştir. 2021 yılında, Bentham'ın özellikle hem kendileri hem de toplum için ciddi derecede tehlike oluşturduğu düşünülen vakalar için öngördüğü bu tasarımın bir bakıma içinde yaşadığımız söylenebilir. Tek fark, biz gardiyanları "herkes" veya "el âlem", "mahkûmları" kendimiz ve çocuklarımız, "ceza gerektiren davranışı" da doğal davranmak yaptık. Bizler için karar çoktan verilmiş. Çocuklarımız için de böyle olmak zorunda mı? Çocuklara "Doğal ihtiyaçlarınızı boş verin, normal olmaya çalışın," mesajı mı veriyoruz?

"Herkes bize/sana bakıyor!" dediğimizde onlara tam olarak neyin endişesini veya korkusunu hissettirmeye çalışıyoruz? Mesela yorulduğu, sıkıldığı, acıktığı, ilgisini çekecek hiçbir şey bulamadığı ya da uykusu geldiği için ağlamaya ya da sızlanmaya başlayan bir çocuğun tüm ihtiyaçlarına rağmen bir sorun yokmuş gibi davranmasını mı bekliyoruz? Davranmadıklarında aslında herkesin bize bakmak için orada olduğunu ve hareketlerimizi kayda geçirdiğini mi ima ediyoruz? Genelde devamı "Rezil oluyoruz!" veya "Bir daha seninle insan içine çıkmayacağım!" gibi tamamlayıcı ifadelerle gelen "Herkes bize/sana bakıyor!" cümlesi insana sanki sürekli birileri tarafından izlendiğini ve en ufak yanlış hareketinde bir yerlerden birilerinin onu götürmek için

fırlayacağını hissettiriyor. Sanki garip, dairesel bir hapishanedeymişsin gibi... Panoptikon'da mahkûmmuşsun gibi... Evde, sokakta, çarşıda, pazarda, her yerde...

Geçenlerde bir restoranda yanımızdaki masaya bir anne-baba ile sanıyorum sekiz ve beş yaşlarındaki çocukları oturdu. Anne bir garson çağırıp ona "Çocuklar yemek boyunca uslu durursa hediye veriyorsunuz değil mi?" dedi. Garson duraksadı ve kadının kaş göz işaretlerine bakarak "Evet," diye yanıtladı. Garson gidince anne, çocuklara dönüp "Bak bu abi sürekli sizi izliyor ona göre, yoksa hediye alamazsınız," dedi. Küçük çocuk mızmızlandığında ise "Kızım lütfen ama herkes bize bakıyor," dedi, hediyesizlik tehdidini de ekleyerek. Kalkarken annesi köşedeki garsonu çaktırmadan yanına çağırdı, kulağına bir şeyler fısıldayıp avcuna bir şeyler sıkıştırdı. Garson, çocukların yanına sokulup "Annenizin söylediği gibi tüm akşam sizi izledik, çok uslu durduğunuz için de bu hediyeleri size vermeye karar verdik," dedi. Büyük çocuğun eline annenin verdiği SD kart gibi bir şey, küçüğe ise bir saç tokası tutuşturdu. Çocuklar birbirlerine baktı ve küçük olan babasına dönüp "Baba yine buraya gelelim n'olur!" dedi. Benim de bir n'olurum var size, hepimize. Böyle yapmayalım n'olur.

Bu masadaki çocuklar da Panoptikon'un içinde gözleniyordu fakat ailesi daha alışılmışın dışında ve modern denebilecek "epik bir kurgu" hazırlamış (sonuçta sürpriz elementi vardı) ve çocuğu cezalandırmak yerine ödüllendirerek "herkes sana bakıyor"u olumlamaya çalışmıştı. Her ebeveyn böylesine "dışarıdan olumlu zannedilebilecek" bir kurguyu hazırlamaya zahmet etmez elbet ama herkesin bize baktığı kesin...

Diğer yandan günümüzde yetişkinler sosyal medya Panoptikon'unda "Herkes beni izlesin, herkes bize baksın," çabası içinde. El âleme yeni bir görev tanımı verilmiş durumda; "Bize bakın ve beğenin," görevi. Beğenilecek içeriğin doğal, ahlaki, insani, edepli olması gerekmeyebilir. Yeter ki dikkat çeksin.

Burada son soru şu: Herkes bize baksın mı, bakmasın mı?

Dışarıdan görünmeyen ama içimizi kaplayan kendiliğimize mi baksak artık?

"Gülerler Sana!"

Ne güzel... Keşke hep gülseler, mutlu olsalar...
O zaman bana gülmesinler diye başkasıymış gibi davranmak zorunda kalmam.

GÜLMEK, GÜLÜMSEMEK HEPİMİZİN en temel ihtiyaçlarından biri. Harika bir eylem. Müthiş bir duygusal besin kaynağı. Tek sorunumuz; neye güleceğimizi, neye gülmeyeceğimizi tam olarak kestiremeyişimiz. Bu sebeple insanları güldürebilmek gibi herkese nasip olmayacak güzellikte bir eylemin gerçekleşmemesi için etrafımızdan zaman zaman "Öyle yapma, yoksa gülerler sana!" mesajı alıyoruz. Zaman içinde başkası söylemese de "Kendime güldürmeyeyim şimdi!" iç sesi hâkim olmaya başlıyor. Gülmenin, gülümsemenin, güldürmenin çekinilecek bir eylem olması fikri büyüyebiliyor. Bu durumda gülmek, güldüren, gülen ve gülme kaynağı o kadar önemli ki her birinin birbiriyle yakından ilişkisi var ve her biri sonucu etkileme gücünde önem arz ediyor. Konuyu şöyle açıklamak isterim:

Gülmenin çocuklarla bağına değinmeden önce onlara gülme konusunda ne öğrettiğimize bakmamızda yarar var. Evinizde mizah ne kadar yer kaplıyor? Siz neye gülüyorsunuz? Telefonunuzun ekranına düşen başka insanların size komik gelen yaşamlarına gülüyor musunuz örneğin? Bir televizyon programında kendi sıkıntısını, ruh hâlini, derdini kendi şivesiyle anlatan, kendisiyle milyonlarca insanın alay ettiğini tahmin bile etmeyen, sadece olduğu gibi, kendi hâliyle, bütün samimiyetiyle konuşan ama sosyal medya yorumlarıyla "viral" olan insanlara gülüyor musunuz

mesela? Ve eğer öyleyse çocuğunuzla yahut sizinle insanların alay etmesi sizi neden endişelendiriyor?

İşte tam da bu noktada "Gülerler sana!" ikazının taraflarından biri olan "başkasına gülen çocukların" ev hayatına bakmak lazım. Çünkü çocukların arkadaşlarına yönelik alaycı tutumları yetişme biçimleri ve ebeveyn tutumlarıyla doğrudan ilgilidir. Yeterince sevgi görmeyen, aşırı disiplinle yetişen çocuklar vicdan gelişimlerindeki eksiklik nedeniyle sürekli olarak kusur arayıp alay etmeye yönelebilirler. Kabul görmek, reddedilmekten kaçınmak, arkadaş grubuna dâhil olabilmek, aşağılık duygusundan kurtulmak gibi nedenlerden dolayı çocuklar alaycı ve zorba olabilirler. Davranışlarından dolayı suçlanıp cezalandırıldıklarında bir kısır döngüye girebilirler. Çocukların başkalarıyla alay etmemeleri için ebeveynlerin bu tür durumlarda ne kadar hassas oldukları ve nasıl bir rol modeli sergiledikleri oldukça önemli... Örneğin başkalarını incitmeye yol açan videoları izleyen ebeveynler bunda bir beis görmediklerinde çocuklar da benzer durumları normlaştırmaya ve arkadaşları üzerinde uygulamaya başlayabiliyorlar. Gülmeyle çatışma, incitme, örseleme arasındaki münasebet işte böylece kuruluyor.

Meselenin diğer tarafında kendisine gülünen çocuklar var. Yetişkinlerde olduğu gibi çocukların da en çok yoruldukları konulardan biri kendileriyle alay edilmesi ve çevresindekilerin onlarla dalga geçmesi. Zorbalık, fiziksel şiddet, içe kapanma ve daha birçok sorunun da bağlantılı olduğu bu konu psikolojik danışmanların başlıca uğraş alanlarından biri. Bu nedenle "Gülerler sana!" ikazı yüksek alarm seviyesi anlamına gelir. Bazen çocuklar kendilerine kimse gülmesin, kimse onlarla alay etmesin diye kendileri olmaktan bile uzaklaşırlar. Öyle ki giyim, konuşma, sahip olunan özel eşyalar, hemen her şey birilerinin ona gülmesine yol açabilir. Bundan kaçınmak için bir gruba aitmiş gibi görünme, gerçeği saklama, geri çekilme davranışları gösterebilirler. Giderek özgünlüklerini yitirip ortalamaya uyma çabasına girebilirler ve her

bir çocuk mizacı çerçevesinde kendisine gülenlere farklı tepkiler verebilir. Kimi ağlar, kimi fiziksel şiddete başvurur, kimi içe kapanır, kiminde de psikosomatik belirtiler ortaya çıkar. Etrafındaki çocukları izleyerek nelere, niçin gülündüğü konusunda fikir geliştirirler. Ebeveynler de kimi zaman "Bu tokayı takarsan, tavşanlı çorap giyersen, bu renk kalem alırsan, saçını öyle yaparsan sana gülerler," diye onlarca konuda çocuklarını uyarabilirler.

Bu tür ikazlar size de kendinden, isteklerinden, kendi zevkinden, kendi özünden uzaklaştırılmak gibi gelmiyor mu? "Gülme, gülünecek hâle gelirsin," sözünü hiç duydunuz mu? Nasıl bir korkutma, sindirme; nasıl bir baskı içeriyor öyle değil mi?

Ebeveyn çocuğu ikaz ederek üstüne düşeni yaptığını düşünebilir. Böyle durumlarda sadece uyarmak yetmez elbette. Çocuğun bunlarla ne şekilde baş edeceği, bu tür olaylarda ebeveynlerin nasıl davrandığı, alay edenlerin buna niçin ihtiyaç duyduğu, alaylara rağmen özgünlüğümüzü nasıl koruyabileceğimiz oldukça ayrıntılı açıklamalara muhtaç... "Gülerler sana!" ifadesinin derin yaralar açmaması için ise ailelerin tavrı çok belirleyici... Sürekli alay edilen, kendisine gülünen bir çocuk söz konusu olduğunda ebeveynler ve çocuklar iki tür tavır ortaya koyabiliyor: Yardımcı ve anlayışlı olmak veya farklılıklarla alay etmek. Ebeveynlerin bu tip olayların doğasını anlamalarına yardımcı olarak çocuklarını güçlendirmeleri oldukça önemli... Bir çocuğun sadece kendisine gülünmesi, onunla alay edilmesi değil; başka çocuklara gülündüğünde ne yapabileceği konusunda farkındalık kazanması da...

Çocuklarımız şunu bilsin: Farklılıklar hep olacaktır. Çocukların kimi okula üzerinde yırtık hırkayla gider, kiminin konuşması takılabilir, kimi de ince sesli olabilir, çocuklar ve hatta yetişkinler yolda düşebilirler, hata yapabilirler, birdenbire ağlayabilirler... Bunların birer insanlık hâli ve çok doğal olduğunu anlatmak, bunlar yaşanırsa gülünebileceğini hatırlatmaktan uzun vadede daha etkili olacaktır. Çocuğa bu durumlarda "gülüneceğini" hissettirmek

veya buna yönelik uyarılarda bulunmak yalnızca onun adım adım, yeni tecrübelerle inşa etmeye çalıştığı özgüvenini zedelemek anlamına gelebilir. Aynı zamanda kafasına "Herkes nasılsa ben de öyle olmalıyım," inancının mutlak doğruluğunu yerleştirmekten öte bir şey olmayabilir. Bu "kimsenin onunla dalga geçemediği", emniyet ağı olarak aynılığa tutunduğu dünyasında çocuk artık "öğrenmekten" de korkmaya başlayabilir. Çünkü kendine doğal gelen öğrenme, sahiplenme ve içselleştirme yöntemlerinin gülünç olduğuna bir kez inandığında bünyesi alternatif yöntemleri ve bakış açılarını bir şekilde uyuşmayan bir organ gibi reddedebilir.

Okul hayatı farklılıkların doğal olduğunun anlaşılması için de istismarı için de son derece üretken bir ortamdır. Yıllarını okul koridorlarında geçirmiş biri olarak söyleyebilirim ki çocuğunuzun adı dâhil her özelliği bir alay konusu olabilir. Okullarda çocukların gülmeleri için illa çok bariz bir neden olması gerekmez. Okulun ve sınıfın atmosferi izin veriyorsa her şeye gülmekten ders bile yapılamaz hâle gelinebilir. Sorun bu gülmelerin dozu ayarlanmadığında başlar. Okulda bazı çocukların kurban seçilmesi ve sürekli alaya maruz kalması olasılığı çok daha yüksektir. Kısa, uzun, hiperaktif, geç öğrenen, konuşma bozukluğu olan, farklı giysilere sahip ve daha yüzlerce farklılığı taşıyan çocuk risk altındadır.

Okul atmosferinde öğretmenlerin alay edilen/zorbalığa uğrayan çocuklar üzerinde hayati bir rolleri vardır ve öyle ki bazen öğretmenler bu konuda hayat kurtarır. İlkyardım gibidirler. Ortada sürekli alay edildiği için can çekişmekte olan bir çocuk vardır. Burada öğretmen imdada yetişir. Sınıflarda bazı çocuklara sakarlıkları, renkli kalem kutusu taşıdıkları, üzerinde yazılar çiziler olan "anlaşılmayan" rozetler taktıkları veya kitaptaki o tuhaf kelimeyi sesli okuma dersinde bir türlü düzgün okuyamadıkları için güler ler. İstisnası olsa da bir tek öğretmenler gülmezler. Bir tek öğretmenler kendinizi "rezil etseniz" bile perde arkasındaki niyetinizi, korkularınızı, şüphenizi, çabanızı ve hevesinizi görürler.

Bu duruma gerçek hayattan şöyle bir örnek verebilirim. Lise ikinci sınıfa giden Selma sınav kâğıtlarının ve ödevlerin altına kırmızı kalp çiziyordu. Bu davranışı sınıfta büyük bir alay konusu olmuştu. Hemen hemen tüm öğrenciler eliyle kalp işareti yapıp, sırasına kalp çizip, "Ah kalbim!" diye şarkı söyleyip onunla dalga geçiyordu. Öğretmenleri hariç. Hatta edebiyat öğretmeni bir gün Selma'yı yanına çağırıp "Neyin var?" diye sordu. Selma "Bir şeyim yok, gayet iyiyim öğretmenim," diye cevap verdi. Bunun üzerine öğretmen, Selma'ya "Artık ödev ve sınav kâğıtlarına çizdiğin kalbin içi boş, boyamıyorsun; ne oldu da senin kalbin boşaldı?" diye sordu. Sürekli kalp çizdiği için dalga geçilen Selma'yı öğretmeni kalbiyle görmüştü. Bırakın gülmeyi, ona ne kadar değer verdiğini hissettirmişti.

Bu yüzden acil durumlarda imdada yetişen tüm öğretmenlere teşekkür etmek gerek.

Kalplerimizin boş kalmasına izin vermediğiniz için teşekkürler öğretmenim.

"Senin Hata Yapma Şansın Yok!"

Bilgisayarın, telefonun, saatin, kapı zilinin bile hata verme şansı var;
benim yok öyle mi? Ne garip...
Hem hata yapmak niye şans oluyormuş?

OYUN OYNAYAN ÇOCUKLARI izliyorum senelerdir. Bıkmadan, usanmadan... Fırsat bulduğum her an... Oyunlar, oynayanlar, oyun alanları, oyunların kuralları, oyun tekerlemeleri, oyuncakların türü... Her şey değişti, farklılaştı. En değişmesi gereken şey ise değişmedi, o aynı kaldı. Yüzyıllardır oyunda hata yapanlara "Yandın!" diyoruz! Bir kere olsun durup sorduk mu acaba; "Bir dakika, hata yaptım diye niye yanmış olayım ki?"

Oyunla ilgili birçok çağrışımımızın olumsuzluğa, eksikliğe dair olması gerçekten inşa ettiğimiz kültürün ve yaşama dair

hikâyelerimizin olumsuz olmasını da beraberinde getirdi. Çocukların hata yaparak öğrenmesinin en büyük kaldıracının oyun olduğunu düşünürsek oyunlarda hata yapana "Yandın!" demek; hatayı yangınla, yıkımla ilişkilendirmek tüm o neşeyi, güzelliği yok saymak anlamına da geliyor. Bizim belki de oyunda hata yapana "Yeni bir şansın daha oldu," dememiz gerekir. Aksine hata yapmanın ne kadar kötü olduğunu tekrar tekrar vurgulayarak "Yandın!" dememiz geleceğin önünde ne kadar büyük bir engel...

"Yandın!" diyerek büyüdüğümüz dünyada hayatı "Hataya yer yok, hata yapmamalısın, senin hata yapma lüksün yok," diyerek karşılıyoruz. Hata yapma niçin lüks oluyor? Birinin açıklaması gerekmez mi? Bu; insanı makineleştiren, insanın sırtına üretim hattında "sıfır hata" etiketi yapıştıran, gerçekdışı bir bakış... Acilen "hata"yla ilgili bakış açımızı değiştirmeyi öneriyorum. Aksi durumda bu söylemlerin savunucuları çok büyük bir hatanın içinde kendi deyimleriyle yanacaklar da yakacaklar da. Oysaki niyetimiz çok belli, çok iyi... "Kaybettim," çıkmazından, "Öğrendim," güvenine doğru yol almaya öncülük etmek...

Hatanın köşe başında beklediğini bilsek karşılaşmamak için yol değiştireceğiz; o kadar korkuyor, çekiniyor, kaçınıyoruz. Hem biz yetişkinler kendimiz için böyleyiz hem de çocukların yaptığı/yapacağı/yapma ihtimali olan hatalar için bu denli bir korku geliştirmişiz. Toplumun beklentisi ebeveynin çocuk yetiştirirken ve çocuğun da büyürken hiç hata yapmamasından yana. Kimi anne-babalar kendi ebeveynlik yolculuklarında hata yapmamak için imkân dâhilinde olsa çocuklarını daimî bir uzman nezaretinde büyütmeyi göze alabilecek durumdalar. Biri onları sürekli uyarsa, sürekli ne yapmaları gerektiğini söylese, konuşurken önceden kurulmuş hazır cümlelerle konuşsalar ebeveynlik daha kusursuz olacakmış inancındalar. Oysa mükemmel ebeveyn olmaya ve başarılı çocuk yetiştirmeye çalışmaktan vazgeçip yaptıklarının çocuklarını neye dönüştürdüğünü anlamaya çabalamaları yeterli...

"Anne-baba olarak bizim tutumumuz sonucunda çocuğumuz neye dönüşüyor veya dönüşemiyor?" Sormaları gereken bu.

Bilmeleri gereken şeyse şu: İradelerini ve buna bağlı kararlarını uzmanlara devrettikçe kendilerinin ve çocuklarının problemleri çözme becerileri zayıflayacak. Bununla birlikte çocukların yapacağı hatanın doğuracağı sonuçlardan da öylesine korkuyorlar ki çoğu zaman çocuğun hata yapmasına fırsat tanımamak daha kolay bir yol gibi geliyor; "Eğer hata yapmasına fırsat tanımazsam çocuğum hata yapmaz, hata yapmazsa da sorun olmaz." Buradan sonra gelen cümle genellikle unutuluyor. Şimdi onu da ekleyerek bir daha söyleyelim. "Eğer hata yapmasına fırsat tanımazsam çocuğum hata yapmaz, hata yapmazsa da sorun olmaz ve çocuğumun hayata uyum sağlaması için yeterli beceri geliştirmesine engel olurum." Sanırım bunu hiçbirimiz istemeyiz. Yoksa var mı isteyen?

Çözüm için hata kelimesine nötr bir anlam yükleyerek işe başlayabiliriz. Kişisel olarak benim için hata, meyvenin ham hâli gibidir. İleride tadından yenmeyecek güzellikte olacak bir meyvenin ham hâli... Çocuklar hata yaptıklarında üzülmek ve endişelenmek yerine, doğru yapmanın birinci adımı gerçekleşti diye, olgunlaşma gerçekleşiyor diye sevinmek kıymetli olan; hatayı gelişimsel bir büyüme belirtisi olarak, olgunlaşmanın müjdecisi olarak görmek bereketli olan.

Çocuğunuz eşyaları kırıp dökebilir; koşarken, oynarken, tırmanırken, arkadaşlarıyla iletişim kurarken hata yapabilir. Çünkü öğrenmek için bu deneyime, bir üst seviyeye çıkmak için bu hatayı yapmaya ihtiyacı vardır. Diğer yandan örneğin anne-baba, çocuğa kendisine zarar verir endişesiyle makas vermezse; elini keser endişesiyle bir portakal soymasını engellerse bu durumda çocuğun hata yapmasının önüne geçilir ancak beceri gelişimi zayıf kalır, ileriki yaşantısında zorluk çeker. Evde hatayla böyle mesafeli olan çocuk okulda da benzer bir durumla karşı karşıya kalabilir.

Öyle ki öğretmenlerin kırmızı kalemleri tam da bunun içindir. Çocuk yazı yazar, öğretmen kırmızı kalemle üzerini çizer ve hatasını görünür hâle getirir. Dünyada eğitim sistemleri daha çok olumluları görmek üzerinden değil, hata arama üzerinden çalışır. Lakin şu bir gerçek ki hataları çizmek ve eleştirmek yerine samimiyetle geribildirim vermek öğrencilerin performans kaygısını büyük ölçüde engeller. Aksi bir bakış açısı söz konusu olduğunda çocuklar, hataları bilginin yapı taşları değil, aptallık belirtileri olarak görmeye başlar. Okulda hata yapan bir çocuğun silgisi kurşun kaleminden önce bitmedikçe, evde ise "Özür dilerim," cümlesi çocuğun en çok söylediği cümleye dönüşmedikçe korkmaya gerek yoktur. Hata yapılır ve telafi imkânı doğar. Böylece öğrenme yeniden başlar.

Önemli olan öğretmen için de ebeveyn için de hataya çözüm odaklı mı, hata odaklı mı yaklaştığımızdır. Kendinize sorun lütfen. Neyle meşgulsünüz? Hatayla mı, çözümle mi? Eğer hatayla meşgulseniz ve karşı tarafa "Sakın hata yapma!" mesajı veriyorsanız bilmenizi isterim ki çocukta bu mesajın karşılığı "Sakın gelişme!" olarak ortaya çıkar. Küçük yaşta gelişimi için ihtiyaç duyulan hatalara izin verilmemiş çocuklar, ergenlik yıllarında öngörülemez ve önüne geçilemez hatalarla baş başa kalabiliyorlar. Ufak hatalara tahammülümüz olmadığında ileriki yaşlarda büyük hatalar oluşuyor ve bunların yönetilmesi zorlaşıyor. "Büyüdükçe dertleri de büyüyor," sözü nereden geliyor sanıyorsunuz? Hatayla değil, çözümle meşgul olduğumuzda ortaya çocuğun hatası değil, çabası çıkıyor ve hatalarından dolayı eleştirilen ve vazgeçen çocukların yerini denemeye, öğrenmeye, doğruyu bulmak için çabalamaya devam eden çocuklar alıyor. Şunu defalarca gördüm: Hata yapmaktan korkan çocuklar en büyük hatayı yapıyor ve vazgeçiyorlar. Zamanla başarısızlık ve hata yapma hissi yaşamaktansa denememeyi tercih ediyorlar. Yani yapmadıkları atışların yüzde yüzünü ıskalıyorlar.

Şu cümleyi anne, baba, öğretmen, yetişkin olarak hepimizin içselleştirmesi gerekiyor; "En büyük hata, lüzumu olmadığı hâlde vazgeçmektir."

"Kısa Kes, Basit Düşün"

Artık neredeyse şifrelerle konuşacağız zaten,
hâlâ uzun geliyor size. Kendimi ifade etmekte zorlanıyorumdur belki,
birazcık sabır lütfen.

ÇOCUKLARIMIZIN İLETİŞİMİ KUVVETLİ, kendini rahatlıkla ifade eden, topluluk karşısında çekinmeden, rahat ve uzun uzun konuşabilen, alanında yetkin ve anlamlı cümleler kuran, etkileyici ifadelerle meramını anlatan yetişkinler olmasını sanırım pek çoğumuz isteriz. Çocuklarımızı öyle kalabalık bir salonun kürsüsünde katılımcıları etkilerken izlemek gurur verici olsa gerek.

İyi. O zaman onları dinlemeye bugünden başlayalım. Zira ben geleceğin cümlelerinin bugünden kurulduğuna inanıyorum.

Küçük çocukları kollarının altından tutup havaya kaldırdığınızda, gıdıkladığınızda yahut onları güldürecek bir şeyler yaptığınızda ağız dolusu bir gülüşün eşlik ettiği "Gene yaaaap!" çığlıkları başlar. Yine yap, yine güldür beni... Tekrar et, tekrar gülelim... Çocuklar tekrarları hem yaşamayı severler hem de tekrarlamayı. Tekrarlamak duygunun, bilginin ve eylemin çalkalanarak yerine oturması işlevini görür. Bir çizgi filmi defalarca izlemek ve her seferinde gülmek, kaydıraktan defalarca kaymak ve her seferinde eğlenmek çocuklar için çok sıradan bir hadisedir. Konuşmaya başladıklarında da bir şeyi tekrar tekrar anlatmak, her anlattıklarında daha da heyecan duymak, bir önceki anlatılardan kalan duyguları da yeni anlatıya eklemek onlar için çok sıradan ve bir o kadar da müthiştir. Tıpkı bir öğretmenin aynı konuyu tekrar anlatması ve her anlattığında yeni bir şeyler eklemesi, bir meddahın aynı

hikâyeyi her seferinde başka detaylarla süsleyerek anlatması, bir yorumcunun her seferinde aynı olayı yeni bakış açıları geliştirerek yorumlaması gibi. Tek fark onlara tam da anlatının en heyecanlı yerinde "Kısa kes!" diyen birilerinin olmamasıdır.

Daha küçük yaşlarda okulda yaşananları, hissettiklerini, olayları, düşündüklerini, fark ettiklerini uzun uzadıya anlatan çocuklara söylenen "Kısa kes", "Biliyorum, daha önce anlatmıştın", "Bu kaçıncı baskı" gibi bir yetişkine söylense çok kırılacağımız ve kırıcı olacağımız ifadeler; çocuğun yaşının ilerlemesiyle "Basit düşün", "Uzatma"ya dönüşür. Bir çelişkiler kumkuması olan insan, işine öyle geldiği başka bir yerde aynı çocuğa şöyle der; "Bu kadar basit mi? Bu kadarcık mı yani?"

Tam da burada durup "basit"in ne olduğuna bir bakalım. Basit denilince aklınıza ne geliyor? "Bu iş çocuk oyuncağı!" denilen şeyler gerçekten basit mi? Kolay mı? Kimi felsefeciler ve bilim insanları basitlik ilkesinin önemini vurgularken doğadaki basitliğin aslında mükemmelliğin ta kendisi olduğunu söylerler. Genel kabulle basitlik, doğada her şeyin belirli bir düzende en iyi biçimde tasarlanmasından başka bir şey değil. Richard Feynman "Çaycıya kuantum fiziğini anlatabilecek kadar bilmiyorsanız kuantumu yeterince bilmiyorsunuzdur," derken aslında basit olanı değerli bulmakta. Basit olanı keşfetmek, problem çözerken zorunluluk olmadıkça olasılıkları çoğaltmamak büyük bir yetkinlik ister, çaba ister. Basitlik en üst düzeyde akleden kalbin ulaşabildiği "mükemmel yalınlık" mıdır, yoksa herkesin rahatına gelen bayağılık mı? Mark Twain'e atfedilen "Kusura bakma, kısa mektup yazacak kadar vaktim yoktu," diyerek uzun uzadıya yazılmış bir mektubun özrü de tam olarak bu durumu işaret etmiyor mu? Kısa, sade, öz konuşabilmek ve yazabilmek için saatlerce konuşabilir ve sayfalarca yazabilir olmak gerektiği de ayrı bir bahis elbette.

Şu bir gerçek; basit olan anlaşılacak, özümsenecek, süzülecek, sadeleştirilecek ve berraklaştırılacak kadar vakit istiyor. Bizim o

basitliği yakalamaya vaktimiz yok. Keyif için içtiğimiz Türk kahvesinin ağır ağır pişmesine sabrımız yok, onu dahi sıcak suya atıp karıştırarak hızlıca içmeyi denedik. Çocukları da derinlikli ve özümsenmesi gereken pek çok şeyden *fast-food* gibi kolay ve hızlı olana davet ediyoruz. Ne kadar hızlı olur, ne kadar kısa zamanda ve hızlı tüketir, üretir, yazar, çizer ve bitirirse o kadar iyi! Tüm bunların onları ve bizi mükemmellikten, derinleşmekten, kök salmaktan uzaklaştırdığını fark etmiyoruz. Yaşamlarımız amiyane tabiriyle, çoğu zaman "yalapşap."

Oysa bugün bakarken hayranı olduğumuz pek çok şey; üzerinde uzun saatler, mesailer harcanmış, denemeler yapılmış olanlardır. Demlenmiş her şeyin ahengi çocukluğun da baş tacı... Çocukken kendi yaptığı roket maketleriyle saatler, günler, aylar boyunca oynayan veya yaptığı arka bahçe deneyleriyle o gün akşam annelerinden "ortalık battığı" için azar işiten bazıları vardır ki onlar yetişkin olduklarında isimlerini bilimin tarihine altın harflerle yazdıranlardır. Onlar, bazı yetişkinlerin "çocuk oyuncağı" diyerek küçümsedikleri oyuncaklarla dünyayı değiştirmek üzere yola çıkıp her şeye ve herkese inat bu yoldan dönmemiş, bayağı olana tevessül etmemiş olanlardır. Kendilerine "Çabuk bitir deneyini, işimiz var!" denilmeyenlerdir.

Bizim için basit olanla çocuk için basit olan farklılaşabilir. Bazı genç dehalar vardır örneğin, on yaşında dünyanın en prestijli üniversitelerinde yirmili yaşlarındaki öğrencilerle aynı sınıfta eğitim görmeye hak kazanmalarına rağmen sinemadaki yiyecek görevlisinin yanlışlıkla orta boy verdiği mısırı görüp göz teması kurarak "Affedersiniz, küçük boy demiştim, değiştirmeniz mümkün mü?" demek gibi çoğu kişiye kolay görünen, sıradan bir diyalogda bile zorlanabilir; kelimeleri rahatça bir araya getiremeyebilir. Doğuştan gelen mizacının ve yeteneklerinin de etkisiyle daha karmaşık analizlere ve sonuçlara varan ve zaman zaman bunları kısa ve öz bir şekilde ifade etmekte zorlanan, çünkü bunu yaparsa

düşüncelerinin eksik kalacağından endişe duyan çocuklara dikkat kesilmek gerekir. Onlara ısrarla "Sen neden arkadaşların gibi basit düşünemiyorsun? Kısa kes ve basit yaz ki herkes seni anlasın!" demek çocuğun kendine güvenerek vardığı fikirleri ve sonuçları sadece dağınık oldukları için dışlayarak ona kendisinde ve düşünce şeklinde temel bir sorun olduğunu düşündürmekten başka bir işe yaramaz. Çocuğun doğru veya yanlış olarak nitelendirilemeyecek düşünce ve yorumlamalarını eleştirmeden, değiştirmeye kalkmadan önce ne olduğuna karar verilmelidir şu "basit" olanın.

Basit olanı anlayıp öven, yücelten öğretmen ve ebeveynlerin yukarıda saydıklarımızdan hangisini kastettiği çok önemli... Karmaşık ve zor bir kavramı basit şekilde ifade edebilmek üstün bir beceridir ve herkesçe takdir edilir. Ancak kolay ve bayağı olan "basitten" başka bir şey düşünemeyen, düşünse bile bunu ifade edemeyen biri yeterince "karmaşık" düşünemediği için hiçbir zaman bahsettiğimiz çocuklarla aynı şekilde eleştirilmez. Çünkü onların sunabildikleri zaten herkes için yeterli ve anlaşılırdır. Yalınlık anlamında basitliğe yolculuk yapan çocuklar, anlaşılma kaygısı güderek kendi benliğinin yabancısı ve hatta potansiyelinin altında, bayağı bir ürün ortaya çıkardığında ve bunun "yüksek notla ödüllendirilecek" bir davranış olduğuna bir kez inandığında yolun sonuna gelmişlerdir. Böyle bir çocuk yetiştirme ve eğitim tarzı niteliksiz bir iş çıkarsalar dahi ödüllendirilen çocukların sayısını artırır ve o ülkeden dünya çapında sanatçı, bilim insanı çıkamaz. Çünkü kolaya yönelmeyi tadan çocuklar için yükselerek mükemmel yalınlığa "ulaşmak" ne yazık ki artık geçerli bir hedef olmaktan da çıkacaktır.

Tüm bunlara bakıldığında çocuklar en kolayını seçecekler; hiç anlatmamak, çok düşünmemek, çok kafa yormamak, çok dinlememek üzerinden ilerleyecekler diye endişeleniyorum. Toplumumuz giderek buna meylediyor ve açıkça söylemem gerekiyor ki bu beni korkutuyor. Bugün eve geldiğinde okulda yaşananları anlatan ve yorumlayan bir ilkokul öğrencisinin "Kısa kes!" diye susturulması,

karmaşık bir meseleyi tek cümleyle ifade eden bir lise öğrencisinin "Ne yani bu kadar basit mi?" diye eleştirilmesi, altı kelimeyi yan yana getirerek bize bir hikâye anlatabilen edebiyat dehasının "Hani bunun devamı?" sorusuna muhatap olması düşünce dünyamızın geleceğini derinden etkiliyor. Tüm bu söylediklerimi bir cümleyle, en basitiyle anlatmak gerekirse evet, tekrar aynı şeyi söyleyeceğim; "Geleceğin cümleleri bugünden kuruluyor."

"Derdin Ne Senin?"

Var bizim de kendimize göre dertlerimiz.
Biliyorum size göre ne var diyorsunuz ama bunu derken dudağınızı büzmezseniz memnun olurum.

ANILARINDA ANLATTIKLARINA GÖRE Ernest Hemingway bir dönem sürekli sabahtan akşama kadar aynı mekânda oturarak gelen geçeni izleyip yazı denemeleri yapıyormuş. Bu sıradan gibi görünen deneyimin en romantik yanı bu mekânda aylar geçirdiği süreçte cebe sığabilecek boyutta minik, deri kapaklı bir deftere tüm edebî birikimini, tüm kurgularını, tüm insanlarını sığdırdığını ifade etmesi. Her gün köşedeki masada aynı adam, elinde bir kalem, parmağıyla sayfasını açık tuttuğu defteri ve ara sıra yan masadan, kapıdan girenlerden kaçırdığı ya da belki bir an bile kaçırmadığı gözleri... Yazıldıkça ruhlanan, yıllanan bir defter... Materyallerin manası olmasına izin verilmeyen günümüzde Nobel sahibi yazarın anıları garip gelebilir. Belki de yaşadığı dönemde Hemingway'i gören birileri ona "işi gücü olup olmadığını", "bu kadar oturup da neler yazdığını", "âşık veya dertli olup olmadığını" sormuştur. Ya da kim bilir "Derdin ne senin?" demişlerdir.

Eskiden tam da Hemingway'in derdini karşılamak için kullandığımız bir kelime vardı; efkâr. Efkâr, fikir kelimesinin çoğulu. Düşünceli olmak demek yani; doğrudan kaygılı, hüzünlü,

sıkıntılı anlamlarını karşılamıyor. Biz o güzelim kelimeyi bozup sıkıntılı, melankolik, stresli insanlar için "efkârlı" yakıştırmasını yapmışız ve üzüntünün karşılığı olarak koymuşuz. Şimdi hastalık, elem, keder manaları taşıyan "dert" kelimesini "efkâr"ın yerine koymaya çalışıyoruz.

Birbirimize, çocuklara, kendimize sık sık "Derdin ne senin?" diyoruz. "Derdin ne senin?" denildiğinde daha ziyade karşıdakinin derdini küçümseyen, anlamakta zorlanan, hatta gerçek cevabı istemeyen biri vardır sanki karşımızda. Çocuklara "Derdin ne senin?" denildiğinde "Uğraştırma bizi önemsiz şeylerle," mesajı verilme olasılığı yüksektir.

Küçük yaşlardan itibaren çocukların derdi vardır. Kendileri için son derece önemli dertlerdir bunlar. Örneğin küçük bir kızın süpermarkete giderken bile ısrarla beyaz uzun kollu fanilanın üzerine prenses tuvaletini giymek için ısrar etmesi, süper suçlulara "ağ" fırlatamama, teneffüslerde arkadaşlarıyla o meşhur oyundaki hangi karakter olacaklarına bir türlü karar verememe, bir hafta boyunca her suya girdiğinde deniz kızına dönüşememe, cildin gözenekli olması, sipariş verdiği bilgisayar oyununun kargodan çıkmaması, yüzünde yeni bir sivilce çıkması belirli yaşlardaki çocuklar için dünyanın en önemli dertleridir. Ya da anaokulundayken parlak kırmızı pastel boyayı başka bir çocuğun kendisinden önce kapması yüzyılın çözümsüz yoksulluğudur; yani derttir başa, gönle. "Biz de yaşadık bunları boş ver, işine bak!" denildiğinde dönemsel dertler patolojik sorunlara dönüşebilir. Bu yüzden erken çocukluktan itibaren çocukların dertlenmesi ciddiye alınmalıdır. Eğer dertleri küçümsenir ve önemsenmezse veya daha öncesinde değindiğimiz gibi tersi istikamette her sorun onlar adına çözülürse çocuklar hiçbir şeyi umursamaz hâle geleceklerdir.

Dertlerin de yaşlara göre gelişimi vardır. Küçükken dertleri önemsenen ve yardım eli uzatılan çocuklar büyüdüklerinde ailesinin, arkadaşlarının, ülkesinin, dünyanın dertlerini dert edinir ve

hayatını anlamlı kılar. Aksi durumda sadece kendini, kazancını, zevk ve sefasını düşünür; bunlardan başka hiçbir şey umurunda değildir. Kendi dışında yaşanan adaletsizlikleri ve zulümleri dert etmez. Belki sadece haberlerde izlediği olumsuz içeriklere o an için üzülür ancak hemen unutur. Dertsiz insan kendi işine bile yaramayacak hâle gelebilir. Ustaların, şairlerin dediği gibi "Derdim bana derman imiş," ya da "Bir derdim var bin dermana değişmem," diyebilmek insan olma yolculuğumuzda oldukça önemlidir.

Çocukların dertlerini gerçekten can kulağıyla dinlemek onların büyüdüklerinde iklim krizini, açlığı, afetleri ciddiye almalarını kolaylaştırır. Bu nedenle çocukların dert/efkâr sahibi olmasını teşvik etmek, ideal geliştirmelerine destek olmak elzemdir. Asıl gayemiz çocukların küçük defterlerine doğayı, insanlığı, iyiliği nasıl gözeteceklerine ilişkin dertlerini yazabilmelerini teşvik etmek, onları cesaretlendirmek olmalıdır. Bugün kendimize neyi dert edinelim ki değişimin, dönüşümün kahramanı olmaya doğru yola çıkabilelim?

"Büyükleri Sev, Küçükleri Say"

Ben de bir gün sizin saçınızı okşasam?
Sevgiyi size verip saygınızdan da bir çatal alsam?

ŞİİRLERE ŞARKILARA KONU olmuş bir kalıp tümcedir bu başlık. Duyulduğunda hiç garipsenmez. Ancak biraz yakından bakıldığında manzara çok farklı görünebilir. Öyle ki büyüklerin sevgiye, "küçüklerin" de saygıya ihtiyacı daha fazladır çoğu zaman. Çocukları "büyüklerden" yadigâr "Büyüğünü say, küçüğünü sev," klişesiyle eğitmeye kalkmadan önce sevgisiz kalmış büyükleri ve etraflarındaki yetişkinler tarafından "sayılmamış", görmezden gelinmiş küçükleri hatırlamak gerek.

Küçükken sevgi, büyükken saygı formülünde bir şeyler eksik... Kuramsal olarak her doğum gününde "çocukluktan" bir yaş

daha uzaklaşılan ve büyüklüğe yaklaşılan büyük resimde sevgiden saygıya doğru bir yolculuk yok gerçek yaşamda. Çocuklar için sevgi peşin kabul edilen ve verilen bir duygu, büyükler de saygıdan gerçek anlamda veya "-mış" gibi de olsa paylarını alıyorlar.

Sorun nerede o hâlde?

Çocuğun kendiliğine, haklarına, sorumluluklarına saygı duyulması ve aynı zamanda yetişkinin sevgi ihtiyacının karşılanması söz konusu olmayınca toplumun olgunlaşamamasında olabilir mi?

İnsan olarak bir evlat dünyaya getirmenin nihai amacı büyüdüklerinde saygı duyulacak bireyleri yetiştirmek değil, bireyleri hak ettikleri sevgi ve saygıyla beraber yetiştirmektir. Katıksız insan olarak yaşamayı sürdürdüğümüz sürece sevgiyi ve saygıyı her daim birlikte yol almaları gereken, çift yönlü bir yolun yolcusu gibi düşünmek gerek. Aksi hâlde sevgiden veya saygıdan yoksun olarak yarım kalma her gelişim döneminde söz konusu olabilir. İnsan olarak saygı duyulacak işlere ve oluşlara imza atmanın da, sevgiden yoksun kalıp hayatta sadece korkuyla, unvanlarla saygıyı dışarıdan edinmeye çalışmanın da yaşı başı yok.

Çocuklar saygı ihtiyaçları karşılanmadığında özgün birer kimlik geliştiremeyip saygın büyüklerin saygı göstermediği örselenmiş kişilikler sergileyebiliyorlar. Yetişkinlerin sevgi ihtiyacı karşılanmadığında ise saygının enteresan ritüelleri, sembolleri, taktikleri artmaya başlıyor. Saygı görmemek mahkeme koridorlarının ana konularından biri hâline gelirken sevgi görmemenin getirdiği çoraklığın farkına varılmıyor bile. Hayatta sevgiyi x eksenine, saygıyı da y eksenine koyup birini çocuğun yolu, diğerini yetişkinin yolu olarak belirlemek yerine bu eksenlerin hem çocukken hem de büyükken buluşması için yeni bir grafik tasarlamakta yarar var. Bu ikisi nasıl sarmaşık olur, nerede kesişirler? Etrafımıza bir bakalım; sevgi daha çok kime lazım? Sevgisizlikten kurumuş ruhlar ne âlemde? Saygı görmeyen çocukların tepkileri, manifestoları sadece terbiyesizlikle açıklanabilir mi? Tablolar asılırken çocukları

dikkate almayan yükseklikler; çocukları alışveriş tuzağına düşüren düşüklükler; çocukların ne düşünmeyeceğine, ne konuşmayacağına, ne hissetmeyeceğine karar veren cüretsizlikler... Hepsi de önce kendisine, sonra başkalarına saygı göstermeyen çocuklar yetişmesine davetiye çıkarıyor. Şunu biliyoruz ki çocuk fikirlerine, bakış açısına, seçimlerine saygı duyulduğunda; yetişkin ise karşılıksız sevildiğini hissettiğinde daha güçlü bir şekilde ayakta durabilir.

Dünya çapında başarılara, buluşlara imza atan çocukları seremonilerde izlemişsinizdir. Hepsi de küçücük yaşlarına rağmen saygı duyulacak işlerle, oluşlarla yaşlarından beklenmeyen bir saygınlığı kazandılar. Belki bir ödül konuşması yaptıkları sırada önde oturan yetişkinler önlerini iliklemedi, ayağa kalkmadı ya da salonu çocukların arkasından konvoy hâlinde, başları önde, elleri ceketlerinin önünde tek sıra hâlinde terk etmediler. Ancak bu çocuklar ve daha pek çoğu saygının davranışta veya öğrenilmiş kalıplarda değil; kalpte, fikirde ve edimlerde değerini bulduğunu gösterdiler. Saygınlığı hak etmek için sadece yaş almak ya da genişleyip uzamak olarak algılanan "büyümeyi" beklemediler ve en önemlisi de kendilerine verilen ya da verilmeyen "sevgiyle" yetinmediler; çünkü "saygı" yaşların sonundaki amaç, sevgi de amaca ulaşırken harcanan, yetinilen ve yettirilen bir yakıt olarak görülemez.

Saygı duyulmuş, ünlü olmuş ama sevgiden yoksun büyümüş büyüklerin de hikâyesi çok. Öyle olmasa huzurevleri sevgisiz kalmış ama gelen gidenlerin yaşından dolayı hürmet edip "siz" diye hitap ettiği yaşlılarla dolup taşmazdı. Sevgisiz büyümenin ve sevginin eksikliğini yalnızca edinilen saygıya sığınarak arayan yetişkinlerden en olumsuz etkilenenler de şüphesiz sevgisiz büyüyen çocuklar oluyor.

Dahası çocukken saygıyı içselleştiremeyen çocuk, büyüyünce ciddi bir yanılsamaya kapılıp gidiyor:

Sevgi aramayı çocukluk, saygı aramayı büyüklük sanıyor.

Sevgi eksikliği ve sevgiyle tamamlanamamışlığın öfkesi "O zaman en azından saygı duyulan biri olmalıyım," etiketi altında

yanlış bir hassasiyeti büyütebiliyor. Sevgi empatiyi, anlayışı ve karşılıksızlığı tattırırken saygının korkuyu, cezayı ve senin de üstünde birileri olduğunu hissettirmeyle kısıtlanması hemen hemen her koordinatta birbiriyle buluşma doğasını gösteren bu iki kavram için ne kadar adil? "Söz büyüğün, su(s) küçüğün," ya da "Büyüklere saygı, küçüklere sevgi," gibi ifadeler ailedeki ve toplumdaki rolleri alabildiğine yanlış tanımlıyor. Hiyerarşi, ailenin ve toplumun dokusuna yanlış motif olarak işleniyor. Sevginin yerini belki sadece anne simgesi, saygının ve korkunun yerini baba/ağabey/erkek kardeş alabiliyor. Çocuğun konumu da yaşı gereği zaten saygı piramidinde en aşağıda yer alıyor. Ancak ve ancak çocuğun yaşına sığmayıp söz alma olanağı bulduğu bir ailede saygı ve sevginin beraber filizlenmesi mümkün olabiliyor.

Saygı görmenin yolu o saygıyı zamanında sevgiden ayrı koymayarak çocuklara sunmaktan geçiyor.

Sevgi görmenin yolu çocuğun gökyüzünde...

"Yavrum Biraz Normal Davransana Sen!"

Normal dediğiniz şey çok renksiz ve çiğnenmiyor.
Zaten herkesin normali çok değişik... Kaç tane normal var?
Sadece misafir varken normal olsam yeterli mi?

SİZCE NORMAL NEDİR? Normal olmak sizde nasıl bir düşünce ve duygu uyandırıyor? Eğitim-öğretim ortamlarında, evlerde "normal" sözcüğü çok kullanılıyor. Çocukların uslu olması, efendi olması, çıt çıkarmaması, saygılı olması gibi ifadelerin hepsi gelip gelip normal olmasıyla ilişkilendiriliyor. Çocuk normalse sorun çıkarmaz, kurallara uyar, çıkıntılık yapmaz. Normal değilse kurallara uymaya çağrılır. Eğer kurallara uymayı reddederse uzmana gönderilme durumu söz konusu olabilir. Çocuk normal davranmaya başladığında tedavi tamamlanmıştır. "Gayet normal" davranışlar sergileyen çocuklar normal arkadaşlarıyla, normal

ortamlarda normal kimlikler geliştirir. Sadece çocuklarda değil; hemen hemen toplumun tamamında "normal" olmayı istemek övülür, yani bu övgü normaldir. Çünkü normal kavramı tipik ile normal olmayan da atipik ile eşleştirilir. Bence hiç olağan bir durum değil bu ama ne yapalım ki "Böyle gelmiş böyle gidecek," misali herkes bu şablonlarla mücadele etme yorgunu, küskünü. Bu yazıyı bir barış çağrısı olarak okuyabiliriz.

Sokaktaki insanlara "Normal misiniz?" diye bir soru yöneltilse ihtimaldir ki içinde küçük bir şüpheyi ve daha çok gururu barındıran bir "Elbette!" cevabı gelecektir. Normal olmak örtülü bir güven verir, normal olmamak ise kaygı. Normal olmak için herkes nasılsa öyle olmak yeterlidir. İnsanlar kendilerini normal hissetmediklerinde pek belli olsun istemezler. Toplumda normal görünmeyen birine "Geçmiş olsun," denir. Aslında normal olmak, "norm ve forma uygun" olmaktır. Aynı zaman dilimindeki bazı normatif özellikleri herkes gibi taşımak veya kitle histerisinde kendilerine ayrılmış yeri oyun başlamadan almak yeterlidir normal olmak için. Karen Horney'in dediği gibi "Eğer bir çağda herkes nevrotikse nevrotik olmak normaldir."

Psikoloji en genel şekliyle "normal olmamayı" alışılmışın dışında ve "atipik" davranışlar sergilemek olarak görüyor. Buraya kadar bir sorun yok gibi. Peki, normal olmamayı patolojik hâle getiren bağlantı neye göre kurulmuş? Sözlüğe herhangi bir dilde "anormal" yazdığımızda altta sıralanan yakın sonuçlar arasında neden "bozuk" ve "sapkın" yer alıyor? Kendimiz olabilmekle normal olmak arasında nasıl bir ilişki var? İnsan insana benzemez fakat doğası gereği herkes kendiliğini korumak ister. Asıl mesele, normal dediğimiz şeyin doğamızdan ve doğal olandan ne denli uzak olup olmadığı. İnsanın hizası doğadan ve doğal olandan alınır. Normal kavramı, yaşanılan çağa özgü dönemsel doğruları içerirken doğal kavramı ezelî, ebedî ve evrensel olan hakikatleri içerir. Yüzyıl sonra bugünkü bazı normal

davranışlarımız o günkü insanlara çok saçma gelecek, doğal olan ise hep taze kalacak.

Gençliğinde bir hippi olan Paulo Coelho *Kazanan Yalnızdır* kitabında, normal insanlar olarak lükse ve başarıya olan bağımlılığımızın, yüreğimizin sesini bastırdığını anlatıyor. Üstelik kahramanlardan birine "Normal, bize kim olduğumuzu ve ne istediğimizi unutturan her şeydir," dedirtiyor. Oysa "normal" olmak günümüzde kimi zaman psikologlara para ödeyerek sağlanmaya çalışılan şey değil mi? Bir öğretmen arkadaşım ısrarla bir öğrencisini göstermeye çalışmıştı bana. "Ne özelliği var?" dediğimde "O kadar doğal ki..." demişti. Yani doğal çocuk görmüş ve şaşırmıştı, çünkü normal insanın kurgu olduğu hemen anlaşılıyor. Güncelin ölçütleri bizi norma o kadar alıştırmış ki doğal çocuk, doğal yumurta, doğal çiçek bizi hayrete düşürüyor.

Normal olmaya çalışmak gerçekten yorucu bir uğraş ve herkesin normalini herkesin olduğu kadar olmaya çalışmak çoğu zaman iyi sonuçlar doğurmuyor. İçimizde bastırdığımız çalkantıları, sorguları ve karmaşayı histeriye dönüşmeden olabildiğince sağlıklı bir şekilde yaşamak ve bunu yaparken "linç" edilmek pahasına daha az normal, daha çok kendimiz olmaya özen göstermekte yarar var. Çocuklarımızı ve kendimizi normal olmaya davet ederken sanırım daha dikkatli olmalıyız "normal olarak."

BÖLÜM 3

Hayat Kimin?

"Sen Giderken Ben Geliyordum!"

Çok merak ettim neden geri döndün? Peki, siz giderken kim geliyordu? Benim nereye gittiğimi düşünüyorsun? Ayrıca kaç şerit var yolda?

KİMİ YETİŞKİNLER HERHANGİ bir kanıt sunmadan otoritesini kabul ettirmek, kendi karar ve çıkarımlarının muhakkak daha üstün ve haklı olduğunu göstermek için "Sen giderken ben geliyordum!" ifadesini kullanırlar. Üç-beş şeritli yolları gören çocuklar "Sen giderken ben geliyordum," ifadesini muhtemelen "Acaba bunu söyleyenin bildiği yollar tek şeritli mi?" diyerek yadırgıyorlardır. Çocuklara, hayatın tek şeritten dur-kalk'la bir türlü akmayan bir yol olduğu imasını iletiyor bu ifade. "Hiçbir zaman benden iyi bilemezsin; ben her şeyi senden iyi bilirim, boşuna uğraşma senin daha iyi bilme ihtimalin hiç olmayacak," alt mesajını da veriyor aynı zamanda. Üstüne "Ben aynı yolu bitirdim, şimdi dönüyorum," fikri de resme dâhil olunca çocukların hepten önlerindeki yoldan soğuması işten bile değil; ne de olsa hayatlarında hep daha "büyük", daha "tecrübeli" ve daha çok "yol bilen" sürücüler olacak. Bu durum "Herkes aynı yolu gidiyor, aynı yolu dönüyor ve büyükten küçüğe her nesil aynı yolu kullanacak," fikrini dayatıyor. Özet olarak, açıklama yapmaksızın iletişimi, kestirmeleri, uzatmaları, ormanların içinden akan yolları "trafiğe" kapalı ilan etmenin ve tartışmaya mahal bırakmamanın basit bir yolu bu "Sen giderken ben dönüyordum," ifadesi.

Keşke çocuklarımız ve bizler arasında sağlam bir soru sorma mekanizması olsa ve çocuklar bize rahatlıkla şunu diyebilseler; "Ben nereye gidiyorum? Sen nereden geliyorsun? Konuyu halledemediğin için mi geri döndün? Bu senin kaçıncı turun? Benim gittiğimi nereden çıkardın? Sana 'Sen giderken ben geliyordum,' diyeni bir daha gördün mü? Sen giderken yolda neler oldu? Bana söyleyeceklerini merak ediyorum. Benimle aynı yollardan birlikte yeniden geçmek istemez misin?" Acaba bu soruları sorsalar ne cevap verirdik?

"Benden iyi mi bileceksin?" var bir de. Bu ifade bilginin kaynağının şahıslar olduğuna, bilgi birikiminin yaşa bağlı olarak çoğaldığına, bilginin gidip gelirken arttığına dair dolaylı mesajları içeriyor. İşin esprisi bir yana "boynuzun kulağı geçmesi" benzeri çok sayıda deyim ve atasözü barındıran bir kültürün yeni kuşaklarda "Büyükler geçilemez," hissi uyandırması elbette doğru değildir. Büyükleri geçmek yaş ile ölçülen bir hareket veya hız meselesi de olmamalıdır.

Elealı Zenon'un kendi adıyla ortaya attığı meşhur bir paradoks var bilirsiniz: "Aşil ve Kaplumbağa Paradoksu." Zenon bu paradoks özelinde yarı tanrı Aşil ile bir kaplumbağayı yarıştırmaya karar verir. Aşil'den çok daha yavaş olduğundan kaplumbağaya önden başlama avansı verilir. Zenon yine de Aşil'in kaplumbağayı hiç yakalayamayacağını savunur, çünkü kaplumbağaya yetişebilmesi ve onu geçebilmesi için Aşil'in önce kaplumbağanın yarışa başladığı ilk noktaya ulaşması gerekir. Aşil bu noktaya eriştiğindeyse kaplumbağa biraz daha ileride olacaktır ve Aşil'in ulaşması gereken yeni bir nokta söz konusudur. Bu süreçte kaplumbağanın hiç durmadan yola devam ettiği de bilindiği için Aşil'in kaplumbağayı tam anlamıyla yakalaması imkânsız görülür.

Zenon'a göre bir yerden bir yere gitmek eğer "hareket" olarak tanımlanıyorsa bir yerden bir yere varmak "avans" verilen mesafe kadar artan süre dolayısıyla imkânsızdır; çünkü hareket sonsuz "an"lara uzar ve varış noktasına gelindiğinde arada gözle görülmeyecek de olsa hâlâ gidilecek bir mesafe kalmıştır, dolayısıyla hareket imkânsızdır. Kalkülüsün doğmasına sebep olduğu düşünülen

bu paradoksta bütün olay sürdürülebilir kılmak adına yol almaya devam etmek değil midir? Yarışı kazanmak, yolu daha önce bitirmek ve bugüne kadar ekseriyetle yaşla gelen bilgiye sadece sahip olmak mıdır asıl mesele?

Bilgi burada tuzak bir kavram... Bilgiye dijital erişimin kolaylaşması ve bilginin üretim hızı nedeniyle okuryazarlık ve tefekkür imkânı zayıflasa da yeni medya ve yeni bilme yolları dünyaya egemen oluyor ve aslında yetişkinlerin çocuklara karşı üstünlüğü kayboluyor. Çocuklar birçok konuda artık yetişkinlerden daha çok "bilgiye sahip" ve bunları saklayıp turşularını kurma ve doğru an geldiğinde "oynama" niyetleri pek yok. Yetişkinlerin yolların, gidiş-gelişlerin sürekli değiştiğini kabul edip çocuklarla birlikte yol almayı gözden geçirmesi gerekiyor.

Gidiş-gelişleri iyi tanımlamakta yarar var. Yoksa çocuklar yeni nesil TV kumandalarının nasıl çalıştığını bize söylemez, kamerası güzel olan o akıllı telefonda fotoğraflarımıza filtre koymayı bize göstermezler. Kendi adıma bir dahaki sefere yolunu kaybettiğini düşündüğüm bir çocuğa nereden geldiğini, nereye gitmek istediğini sorduktan sonra ona bir tarif verebiliyorsam vereceğim. Ya da daha iyisi; "Şimdi aynı yolu ya da farklı bir yolu benimle yürümek ister misin? Belki sen önden başladın, belki ben. Belki sen daha hızlısın bazen, belki hâlâ ben. Biz bir yola çıkalım da gerekirse birlikte kayboluruz. Ya da birlikte geri döneriz," diyeceğim. Bilmem siz de var mısınız böyle bir yolculuğa?

"O Senin Dengin mi?"

Benim dengim sizin denginize gelene kadar rahat etmeyeceksiniz galiba. Ama o zaman kendim olamam ki!

BİR ZAMANLAR BİRİNDEN bahsederken "İyi bir insan," derdik ve iyi bizim için çok şey ifade ederdi, büyük ölçüde kişi hakkındaki kanaatimizi tamamlardı. İyi insan bugün literatürde

sosyal-duygusal becerileri yüksek kişiler olarak anlatılmaya çalışılıyor. Bizim kültürümüzde empati dâhil tüm bu beceriler "hâlden anlayan" ifadesiyle özetlenirdi. Mesele hâlden anlayan insanlar yetiştirmek... Bir zaman geldi, iyi insan tanımı bizim için yetersiz kalmaya başladı; artık insanlarımızın "kaliteli" olmasını arzuluyoruz ve birbirimizden bahsederken "Çok kaliteli biridir," diyoruz. İnsanı duygudan, ruhtan, kalpten sıyırıp bir elbise gibi kabul etmenin ve üzerine kalite etiketi yapıştırmanın en yalın hâli gibi geliyor bana. Üstelik rayicini de gram cinsinden hesaplıyoruz. Eski bir ölçü birimi olan ve 0,80175 grama tekabül eden "denk"e göre insanları tartıyor ve çocuklarımıza "O senin dengin mi?" deyiveriyoruz. Başka bir gün, aynı çocukla arkadaşlığın önemi hakkında konuşup ahkâm kesecek olanlarsa yine biziz. Ah şu bizler ah!

Çoğumuzun yalnızlıktan dem vurduğu yetişkinler dünyasında neredeyse hepimizin "arkadaş" kelimesiyle yeniden tanışmaya, arkadaşlığı yeniden anlamaya, arkadaşlığa yeniden başlamaya ihtiyacı var. İnsanların birbirleri hakkındaki vizyonlarını, tasavvurlarını, konumlandırmalarını, etiketlemelerini, tanımlarını tam tekmil bir muayeneden geçirmekte yarar olduğunu düşünüyorum. Tanımı da bizzat çocuklardan almalıyız. Bir çocuk için arkadaş; dili, yaşı, cinsiyeti, konumu, kimin çocuğu olduğu, nerede oturduğu, nelere sahip olduğu gibi pek çok hastalıklı merak konusundan uzaktır. Orada gerçek ve öz bir iletişim vardır. İnsan insana bir iletişim... İletişimin bu türü bugün bize çok uzak geliyor. Çünkü insanı insan olduğu için sevme cevherini büyürken bir yerlere kaldırdık ve nereye koyduğumuzu da unuttuk, kaybettik, şimdi bulamıyoruz. Bazılarımız kaybettiğinin bile farkında değil, bazılarımız hiç aramadı, bazılarımız hâlâ "Nereye koymuştum acaba?" diye arıyor. İyi ki de arıyorlar. Oysa ne kadar tanıdık bir duyguydu hepimiz için insanı insan olduğu için sevmek.

Hatırlayalım mı?

Çocuktuk, öğrenciydik. Valinin, muhtarın, patronun, işçinin, memurun, öğretmenin çocuğuyla ve dahi yetimle sınıf

arkadaşıydık. Bu bize öyle müthiş bir bakış açısı, ortaklık, yaşamı karşılama gücü, kendini bilme hâli, hâlden anlama ve farkındalık kazandırıyordu ki bugün bunların hepsini değerler adı altında kitaplardan öğrenmeye/öğretmeye çalışıyoruz. Bu sınıftaki öğrencilerle aynı zamanda komşuyduk. Bir yere gideceğimiz zaman aynı otobüse biniyorduk. Böylece karşımızdakini sadece insan olarak görüyorduk ki zaten olması gereken buydu. Filmlerimizde bile fabrikatörle ustanın birbirine âşık olan çocukları sonunda evleniyordu. Üstelik nikâhlarını Münir Özkul, Hulusi Kentmen kıyıyordu. Öyle olmasaydı infial olurdu sinemada. Şimdi tam tersi... Böyle bir izdivaç mümkün olursa küplere biniyor insanlar. Olur mu canım, davul bile zurna ile dengi dengine!

Ne oldu, ne değişti? Bu başka bir kitabın konusu olacak kadar yaralı bir hikâye... Biz ne yapabiliriz, ona bakalım.

Önce fark ederek başlayalım. Çocuk yaralamak oldukça kolaydır. Çocuk için arkadaş, bizim arkadaşlarımızla ilişkimizden çok daha farklıdır. O karşısındakini sadece insan olarak gördüğü için, ilişkisini insan insana duygudaşlık zeminine oturttuğu için muhatabını kendi gibi biri olarak görür. Birden fazla benim gibi insan, birden fazla insan, birden fazla ben... Buna yönelik olumsuz bir müdahale, kişinin kendisine müdahale etmekten çok da farklı değil. Kendin gibi gördüğün bir arkadaşının yanından sertçe çekilip "O senin dengin mi?" sorusuna muhatap olmak nasıl bir duygudur acaba? O an diğer çocuk ne hisseder? Arkadaşından kopartılan çocuk ne yaşar? Et-tırnak olmuş bir yol arkadaşlığını statüler, semboller, etiketler üzerinden yıkmak hamlığı aşan bir cehalet olsa gerek. Çocukların unvanı yoktur, sonsuz hayalleri ve yetişkinlere örnek olacak kadar barışçıl yürekleri vardır. Bu zenginlik onları gelecekte çokça unvanlarla buluşturmaya muktedirdir. Ama an itibariyle çocuk çocuktur ve çok zengindir.

Gelelim yine şu denklik meselesine. Peki, nedir denklik? Denklik bazen tahterevallideki uyum, bazen de terazinin kefesine konan ağırlıktır, yüktür. Çocuk için denklik somut işlemler

dönemindeki müfredat konusudur. Bakkal hesabıdır. İnsanın insana denk olması paralar, diplomalar, kâğıtlar üzerinden anlaşılmaz. Muhabbet, sohbet, güvenmek, anlaşmak belirler arkadaşlığı. "O benim niye dengim değil anne? Biz neyiz, o ne?" düşüncesi zihninden geçtiği anda çocuğun insan sevgisi bulanır, solar, küflenir ve yaşamla ilişkisi paslanmaya başlar.

Yetişkinler olarak bizler yaşadığımız bu önsüz sonsuz yerkürenin üstünde neyin bizim için öncelikli ve değerli, neyin ikincil ve vazgeçilebilir olduğunu tam anlamamışken nasıl oluyor da çocuklara "O senin dengin mi?" diye yaşayacaklarını, edinecekleri soyut ve somut deneyimleri ve gelecekte kuracakları ilişkileri dikte edebiliyoruz? Çocuklar kimin, neyin dengi olduğuna karar verebilmek için deneyimlemeye ihtiyaç duyar. Onlara "Sizin deneyimlemenize gerek yok, Amerika'yı yeniden keşfetmenin âlemi yok," derken çocukları kanatsız bıraktığımızı neden anlayamıyoruz? Bu arada Amerika keşfedildiğinde orada birileri yerleşikti, yani zaten keşfedilmişti. Kitaplara yazdılar ki "Sizin keşfinizi saymıyoruz, olmamış gibi yapın, biz yeniden keşfettik." Çocuklarımızın Kızılderililer gibi kendi deneyimlerini geçersiz kılıp yetişkinlerin resmî keşfini mi kabullenmeleri gerekiyor? Amerika keşfedilmemiş gibi mi yapmaları lazım? O zaman yaşamda hangi değerlere yaslanacaklar?

Bu noktada fiziksel anlamda büyükler olarak ayrımını yapmamız gereken iki kavram çıkıyor karşımıza; "değer" ve "önem." Bir çocuk saçları bozulup keçe gibi olsa da, tüyleri yıllar içinde kabarsa da, üzerindeki renkler solmaya başlasa da en sevdiği oyuncağına değer verir, onun kıymetlisidir o. 23 Nisan'da taşıdığı karanfil onun karanfili olduğu için değerlidir. Ancak öğretmenin veya ebeveynin ona "Sakın aksatma!" diyerek verdiği ödevi yarınki derse kadar bitirmek "önemlidir", yoksa mutlaka ardında ya kaybedeceği bir hak (on beş dakika daha az televizyon veya bilgisayar) ya da var olan gözle görülür potansiyelinden eksilecek bir başarı puanı söz konusudur. Değer dikeydir, önem yataydır. Değer kalptedir,

önem zihindedir. Değer kalıcıdır, önem geçicidir. Değeri pusula bilip önemli işlere kıymet vermekte yarar var. Önemli insanların değerli insanları önemsizleştirmeleri mümkündür ancak değersizleştirmeleri zordur. Değerini kaybetmek, önemini kaybetmek kadar kabul edilebilir bir durum değildir; değerlerimize sahip olmak bir değerdir. Değerli olanın bir odada varlığının hissedilmesi bile kalplerdeki koltuğunu daima sıcak tutar.

Çocuklardan "büyük işler başarmaları" veya "önemli bir yere gelmeleri" gibi beklentileri olan büyükler onlara Yer'de oldukları sürece Gök'ten toprak sözü verenlerdir aslında. Bir gün onun için kurulan hayaller ve ondan beklenen, kesin gözüyle bakılan şeyler hayatta yaşadıklarıyla uyuşmadığında çocuğun yolunu kaybetmesine sebep olabilir. Kendisini mutlak ve hatta mutlaka öncekinden de iyi, ailesine "yaraşır" bir sonun veya fırsatın beklediği fikri sürekli aşılanan çocuk, yaşayacağı en ufak hayal kırıklığında kendini ıssız, ışıksız bir pistte rotası olmadan kalkmaya çalışan bir uçak gibi hisseder. İdeale ulaşmayı hedeflerken tüm çabalarının boşa çıktığı hissi çocuğun umutlarının Yer'e çakılmasına zemin hazırlar. Zira çocuklardan beklentimizin ne olduğunu, çocukların bizlerden ne beklediğini çoğu zaman tam olarak ne biz biliyoruz ne de onlar biliyor. Sürekli değişen bu beklentileri sık sık hatırlatmak da işe yaramıyor. Sadece o beklentinin karşılanmaması ve yeni sorunlara yol açması kesinliğe kavuşuyor.

Üstelik bir çocuğa "O çocuk senin dengin mi? Git başka biriyle arkadaşlık et!" denirse çocuk kendini Yer'dekilerden üstün görmeye, kibirlenmeye ve dolayısıyla yalnızlaşmaya başlar. Nihayetinde kendini evrende doğru yere, hatta herhangi bir yere koyamayan, kafası karışık bir büyümüş kişi olarak yitip gider. Bir çocuğa "Bırak o pis oyuncağı; sana daha iyisini, daha pahalısını, en kalitelisini alırız o ne öyle!" denirse çocuk o eşyanın, o oyuncağın manevi değerini, kendi iç dünyasındaki anlamını hissedemeden, açıklayamadan oyundan, andan koparılır.

Ebeveynlerin anne-babalık görevleri gereği çocuklarına en iyi imkânları sunmak istemelerindeki iyi niyet, yanlış söylemler ve yönlendirmelerle veya diğer ailelerin toplumsal baskısıyla bozulmaya uğrayabilir. Böyle bir bozulum çocuğun var olana, elde olana, manevi ve değerli olana duyduğu minneti yitirmesine ve hatta hiç hissedemeden paranın aldıklarıyla doldurmaya çalışılan bir boşlukla büyümesine meydan verebilir. Çocuğu organik özünden koparıp büyüdükçe bir parçası olacağı toplumun inorganik, siyah beyaz barkodlarına işleyen yetişkinlerin kendilerini koydukları veya olduklarına inandıkları Yer'in değerini de tartışmak gerekir.

Bir çözüm arıyor ve buna hemen başlamak istiyorsak çok da uzak olmayan bir geçmişe, çocukluğunuzun sınıflarına, çocukluğunuzun sokaklarına, çocukluğunuzun arkadaşlığına uğramakta fayda var. Belki o zaman dengimizi değil, dengemizi aramamız gerektiğinin farkına varabiliriz. Bir de dengimiz olmadığı düşünülen kişilerle dengeyi kuran çocukların varlığını düşünüp şu yetişkin dünyasının ezberini bozmak da var demek geliyor içimden.

"Hayat Memat Meselesi, Ona Göre..."

"Neye hayati diyorsanız hayatınız odur," diyor dedem. Ne demekse!

DUYDUNUZ MU, YARAMAZ çocukları cadıya veriyorlarmış. Uyumayan çocukları devlere, anne-babayı üzenleri hayaletlere... Bazı ailelerin çocuğu bu tür abartılı korku cümleleriyle terbiye etmeye çalışması tam cadılara, devlere, hayaletlere verilmelik değil mi sizce de? Bu kadar açık korkutma cümleleri kurmuyor olabilirsiniz elbette. Ancak başarısızlık, becerememe, ayrılık, kısıtlanma, yabancılar, hayaletler gibi yeni model korkuları gözden geçirmekte yarar var.

Korkutma cümlelerinin özünde ne yatıyor?

Çocukları şakacıktan ya da düzgün davranmalarını sağlamak adına anlattığımız "kurgularla" korkutmayı gereğinden fazla

sevmemiz yatıyor olabilir mi? "Yemeğini yemezsen mideni kurtlar yer, ayakların örtünün dışında kalırsa ayak parmaklarını gelir fareler kemirir," ya da "Uslu durmazsan gider başkasının annesi olurum," diyerek korku salmak toplum olarak dağarcığımıza sızmış sanki. Yaptırmak istediklerimizin yapılmasını sağlamak için basit konuları bile "hayat memat meselesi" eyleyerek yol aldığımızı sanabiliyoruz. Ne zaman öleceğine ya da kalacağına hiçbir zaman parmağını basamayacak faniler olarak ebeveynliğin sağladığı doğal hakları doğruyu değil, korkuyu aşılayan öğütlerde öğütmeye çalışıyoruz zaman zaman. Yetişkin kafalarımızda barınan gündelik endişelerimizi sihirli değnek değmiş gibi yok edeceğini düşündüğümüz "uygun" davranışların ya da davranmayışların çoğu zaman ne ölüm ne de kalım meselesi olacak kadar ciddi olmadığını fark etmiyoruz. Bir bardak soğuk suyu içsek serinleyip arkaya doğru kedi gibi gerinerek rahatlayabileceğimiz meseleleri bile bazen abartabiliyoruz. Kendi telaşımıza kendimizi kurban etmek yetmeyince de sıra çocuklara ve onların doğal telaşsızlığından endişe duymaya geliyor. "Bak bu hayat memat meselesi, çok önemli..." dediğimiz şeyler gerçekte kendi korkularımızdan besleniyor ve çocuklara karşı orantısız güç kullanıyoruz bunu söyleyerek. Bazen basit bir konuyu bile o anki aciliyetine binaen ölüm kalım meselesi gibi sunabiliyoruz. Zamanla çocuklar bahsedilen problemlerin sonunda ölüm olmadığını gördükçe ifade gücünü yitiriyor ve inandırıcılık ortadan kayboluyor. Ta ki hayat memat meselesi olan bir konuyla karşılaşana kadar...

Bu arada büyükler, "Biz çocukken... bu ne ki, neler duyduk neler gördük!" demeye devam ediyorlar. 1950'li yıllarda çıkan bir karikatür görmüştüm. Baba oğluyla karda yürüyor ve kar çocuğun dizlerine kadar yağmış. Baba diyor ki; "Ooooo bu da bir şey mi? Biz çocukken kar dizlerimize kadar yağardı." Binlerce yıldır "Bizim zamanımızda daha kötüydü," diyemeyeceğiniz kadar kötü bir şekilde sürüp gelmiş bu yaklaşım. Örneğin Fenikelilerin tanrı

bildiği Molek'e kurban edilen çocukları hatırlayabiliriz. Molek'e Ge-Ben-Hinnom Vadisi'nde yakılarak kurban edilen çocuklar, halkı Molek'in ve cehenneminin gazabından bir süre de olsa kurtarmışlar. O çocuklar için durum ne yazık ki sahiden ölüm kalım meselesiymiş. O zamanlar Noel Baba, Gulyabani ya da Umacı olmadığından evde şu ya da bu şekilde haylazlık yapan, anne-babasına terbiyesizce davranan ya da en kötüsü, anne-babasının telaşını onlarla aynı şekilde paylaşmayan çocukları "Seni Molek'e veririm!" diyerek korkutuyorlardı büyük ihtimalle.

İnandırıcı gelmeyebilir ancak şu âna kadar bir zamanlar bir yerlerdeki aidiyeti kanıtlanmış kültürlerde "çocukların" kurban edildiği sürnatürel bir tanrı ya da yarı-tanrı figürü tasviri olması bile yeterince ürkütücü... Artık modern dünyada böyle şeyler yok ancak kafamızdaki Molekler sadece şekil değiştirmiş, başka kıtalara göç etmiş ve yerleşmiş gibi. Çocuklarımız iyi olsun, başarılı olsun diye "hayat memat meselesi" diyerek korku salabiliyoruz bazen. Bunun sonucunda onları "hayatta kalma" telaşına; en iyi, en mutlu, en uslu, en yumuşak huylu, en girişken, en yenilikçi, en çalışkan, en uyumlu, en çok para kazanan, en iyi okulu bitiren, en iyi puanı alan, en zeki, en yaratıcı, en sosyal, en güzel/yakışıklı, en yetenekli, en özel çocuk olma kaygısına kurban ediyor gibi görünüyoruz. Üzülerek, şaşırarak, utanarak ifade ediyorum ki yeni çağın Molekleri kimi zaman anne-babalar... Mesela çocuklara durumun önemini, önceliğini, en kıymetlisi de değerini dilimiz döndüğünce anlatsak, anlatabilsek durumu anlayıp bir duruş içine giremezler mi? Demem o ki şu çocuklara güvenmeye daha fazla özen göstermeliyiz. Çocuklar her türlü zaafımıza rağmen bize güveniyorlar çünkü. En azından onların güvenini kaybetmeyinceye kadar durum böyle.

Gerçek hayatta yeterince inandırıcı bulmadığımız "en"lerin cehenneminden kaçan Molekler ne olacak peki? Uygarlık olarak ilerlemek artık efsaneden başka bir şey gibi görünmeyen birtakım

eski tanrıları, korkuları terk edip yerine parayı, metayı, egoyla sınırlı bir üstünlük algısını, yaşamayı hayatta kalma savaşı hâline getiren korku dolu öğütleri koymak demek midir?

İnsanın toplumunun etkisiyle yaşamaktan korkar hâle gelmiş, kolay korkutulabilir, kolay etki altına alınabilir ve kolay kurban edilebilir bir kimliğe bürünmesi korkulara dayalı çocuk eğitiminden geçiyor. Büyüyünce korkularımız da büyüyor ve gelecek nesillere korkuları emanet canavarlar olarak devrediyoruz. Emanet korkuları yüreklerinde taş gibi taşıyan çocukların bir sınavı kaçırmayı, istenilen bölüme girememeyi, birinin doğum gününü unutmayı ölüm kalım meselesi olarak işitmeleri ölümü de yaşamı da doğasından uzaklaştırıyor. Oysa tek yapmamız gereken çocukları yaşamaya teşvik etmek... Çocukluğu, gençliği, hayatı korkusuzca, cesurca, hayalleri/idealleri doğrultusunda ve gönüllerinin muradınca yaşamaya teşvik etmek... Bunun için galiba işe kendi yaşantımızı sorgulayarak başlamak gerekiyor. Haydi soralım kendimize, "Yoksa ben korkuyor muyum?"

"Tamam Ama..."

Tamam ama... Güzel ama... Doğru ama... Haklısın ama...
Benim yaptığım hiçbir şey tamam, iyi, güzel ve doğru olamaz değil mi?
Hep bir "ama"sı vardır yanında. Öyle olsun ama....

İZİN.

Doğarken kimseden almadığımız şey... Doğduktan sonra hayat tahtasına atılan her çizikte birilerinden izin almak durumundayız. Yaşamak izne tabi; çocukluk, gençlik izne tabi. Bu izin ilk önce "evet-hayır"larla karşılık buluyor. Çocuk evetse neden evet olduğunu, hayırsa neden hayır olduğunu sorgulayamıyor. Hayırsa hayırdır, işte o kadar. Sonra "Bakarız," gibi ne olduğu belirsiz ve izin alınanın keyfine kalmış başka bir cümle karşılıyor sizi.

Akabinde "Babana/annene sor"lar başlıyor. "Ona sor, böylece seninle ilgili bir sorumluluk almaktan azat et beni!" En nihayetinde oldukça rahatsız edici ve ileri dönük tahribata sebep olan "Tamam ama..."lar başlıyor. Çelik zırın, çelik yelek, çelik marka kabanlar da giydirseniz büyüyen çocuğa; çoğu bu sahte, eksik ve eksiltilmiş "Tamam ama..." saçmalarından yara almadan çıkamıyor. "Ama" öldürücü bir kelime... Söylendiği yere kadar gelenleri yok ederek çıkıyor sahneye. Kendisinden sonra gelen kelimeler ise "ama" ile cürme katkıda bulunuyor. "Ama"nın bir de ikiz kardeşi var: Fakat. Birbirinin yerine kullanılan "ama" ve "fakat" kelimelerinin kullanımı kişiye, kültüre göre değişebiliyor. Hangisi kullanılırsa kullanılsın önüne "tamam" konulduğunda iş değişiyor.

"Ama"larımız varsa neden önce "tamam" diyoruz? Önce onaylar gibi gözüküp aslında kendi eleştirilerimizi çocuklara yerleştirmeye çalışmak kafa karıştırmaktan, tutarsızlığı aşılamaktan ve normalleştirmekten başka bir işe yaramıyor. Eleştirilerin "yap"ıcılığını "boz"maya ve insanı kendi doğrularına veya kendisi için doğru olanlara dair şüpheye düşürmeye sevk ediyor.

Ebeveynler çocuklarının hayatında bedavaya çalışan suflörler oluyorlar bazen. Sanki çocuğun tüm dünyası; bildiği, inandığı herkes ve her şey kocaman bir film setinin bir bileşeniymiş ve çocuk bir şeyden dolayı sevinçten ya da üzüntüden ağlarken arkada birileri yönetmenle kahve molası verip sonraki sahne için gerekli "dekoru" hazırlıyormuş, yeni repliklerini gözden geçiriyormuş gibi otomatikleşiyorlar yaptıkları işte. "Tamam"lar ve ama"lar raflarda hazır bekliyor. Ebeveynler çocuklarının "sonraki sahnede" ya da ergenlik, ilk mezuniyet, ilk iş, ilk ev gibi önemli sezon finallerinde ne yaşayacaklarını neredeyse kendileri yazmış ve yönetmiş kadar iyi bildiklerini düşünüyorlar. Bu yüzden çocuğun en doğru repliği unutacağı, doğaçlama yapamayacağı, yaparsa da senaryoyu bozacağı endişelerini hep yedekte tutuyorlar.

İşte bir çocuğun iç sesinin tiradı:

"Ben sahip olduklarımdan mutluyum. Kendimi geldiğim ve bulunduğum noktada başardıklarım ve inanıp hayata geçirdiklerim açısından şanslı hissediyorum ve şükrediyorum. Şu anda koşullarımın ne olacağını tam olarak kestiremesem de geçmişe şöyle bir baktığımda oldukça mutluyum."

Ve ebeveynlerce tekrar edilen sufle:

"Tamam, sahip oldukların şu anlık mutluluk verici ve tüm bunlar, geldiğin ve bulunduğun noktada başardıkların ve inanıp hayata geçirdiklerin için kendini şanslı saymalısın. Ama şu anki koşullarının ne olacağını tam olarak kestirememen ve mevcutla yetinmen ileride mutsuz olmana neden olacak gibi."

Koşullu "tamam" gibi bir şey bu sözler, ne dersiniz?

Ebeveynlerin çözümü ne? Çocuğun kendi hayatının başrolü olarak yerinde gördüğü ve belki de onu mutlu eden tüm "doğaçlamalara" önce "tamam" demek, sonra da fısıldayarak "ama"ları sufle etmek ve bunu mutlaka izleyicilere belli etmeden, başka kimsenin tepkisini çekmeden yaparak çocuk için tüm duyduğu "ama"ları normalleştirmek, doğru ve hatta gerekli hissettirmek.

Suflelere farkında olmadan alışan bu çocuklar büyüyüp Oscar'lık oyunculara dönüştüklerinde ise -dönüşebilirlerse tabii- sahnelerin bekledikleri şekilde tezahür etmediği durumlarda zorlanıyorlar. Kendileri için "tamam" olanların sesini "ama"ları da duyabilmek için uzun yıllar boyunca kıstıklarından kulakları, zihinleri ve kalpleri yalnızca güvendikleri, hep günü kurtaran ve yokluğunda yönsüz hissettikleri "ama"ları arıyor.

Eğer bir şey "tamam" ise devamında mutlaka onlar için daha iyi olacak veya azıcık ısrarla kolayca ikna olabilecekleri mantıklı bir "ama" gelmek zorunda oluyor artık. Aksi takdirde başarısızlık ya da zorluk korkusuyla sahneyi oynamayı reddedebiliyorlar. Başarılı oldukları kendilerince ve herkesçe kabul gören oyuncular eleştirilmekten hiç hazzetmezler. İlk oyunculuk deneyimlerinde aldıkları onaylar ve "tamam"lar şekere bulanıp kızartılan meyveler veya çilek aroması basılarak yutulur hâle getirilen şuruplar gibi

yapay bir şekilde akabinde gelen "ama" eleştirileriyle tatlandırıldığından çocuk saf hâliyle verilse ağzına sürmeyeceği tatları ilaç niyetine kabul etmeyi içselleştiriyor. Yapaylaşan, tatlandıran, ön koşul biçen "tamam"lar içtenliğini yitiriyor. Kalpten gelen takdirler, onaylar bayağılaşıyor. "Ama"lar ise senaryonun bütününde mümkün olduğunca işlevsel tutulmak, aktöre gerçekten de sert bir şekilde eleştirildiğini hissettirmemek ve onu "oynamaya" devam ettirmek için sürekli değiştiriliyor.

Bir çeşit göz bağı bu, belki de bazılarınız bu durumu göz bağı değil de gözdağı diye düşünüyor olabilir. Kararsızlığa, şüpheye ve tutarsızlığa dönüşmeden uyandırılmak gerekiyor. Bunun için suflörlerin sesinin kısılması şart. Suflörlerimizin emekliye ayrılma yaşı geldiğinde, dev setin küçük kapısından çıkıp gerçek eleştiriyi gerçek takdir ve onaydan ayırt etmeyi sıfırdan öğrenme eğitimine ihtiyacımız var. Bu eğitimi reddedip ebeveynimizden, öğretmenlerimizden aldığımız "Tamam ama..." eğitimlerini kendi çocuklarımızda kullanmak üzere yeni bir film stüdyosu kurmayı da deniyor olabiliriz. Hangisini tercih edeceğimiz "ama" dosyalarının kabarıklığına bağlı...

"Ben Senin Yerinde Olsam..."

Benim yerimde olursan hep erkenden kalkıp okula gidecek, hep ders çalışacak ve hep eleştirileceksin. Hazır mısın?

İNSANLARIN İNATLA YERLERİNDE saymalarının nedeni sürekli kendilerini başkalarının yerine koyma telaşı olabilir mi diye düşünüyorum epeydir. Zira "Senin yerinde olsaydım..." cümlesine mutlaka bir devam getirme konusunda toplumda ilginç bir arzu var. Dilek kipi kullanan tüm dillerde görüldüğü üzere bu cümlede ciddi bir gerçekliği algılayamayış veya olduğu gibi kabul edemeyiş sorunu var sanki. Cümleyi sarf eden kişi, sarf ettiği

kişinin "yerinde olmadığının" ve bir sabah onun bedeninde ve bilincinde uyanmayacağının farkında. "Ben benim yerimdeyim işte, buradan bir öneride bulunayım," demek yerine başka bir heves uyanıyor söyleyende. Neden acaba?

Galiba başkası eşimiz, dostumuz, hatta çocuğumuz da olsa başkasıdır ve onun gerçekliğini dışarıdan tecrübe etmeye çalışırken söyleyeceklerimiz bizi gerçekten de bağlamaz. Dilek kipinin sınırlarında ve sıcak kanatlarının altında diyeceğimizi der, kalanını "yapacak olana" bırakırız ve tabii ki olumsuz bir şey olursa da bundan biz sorumlu tutulamayız. Aslında kendi umutlarımızı, kızgınlıklarımızı, büyüklenme ihtiyacımızı karşılamak için bu cümleyi kurar ve devamını getiririz. Eğer bu cümleyi sıkça birilerine, özellikle de "deneyimli" sözcüğünü tanımlayıcı sıfat olarak kullandığımız listede en son sıraya yerleştirdiğimiz çocuklara karşı kullanıyorsak, sandığımızdan daha deneyimsiz ve sorumluluk almadan mutlak güce eriştiğini zanneden, yeterince iyi organize olamamış bir yetişkin sayılabiliriz.

Ebeveynler olarak deneyimimize ve çocuklarla aramızdaki yaş farkına güvenip "Ben senin yerinde olsam..." cümlesini kullanma hakkını kendimizde görebiliyoruz. Yaş farkı önemli... "Senin ebeveynin kaç yaşında?" sorularını özellikle ilkokul döneminde insafsızca sorar çocuklar. Ebeveyni "Yaşlıymış!" olanla "Aaa ne kadar gençmiş ya!" olana verilen tepkiler arka planda birçok anlama gebedir. Genç yaşta ebeveyn olanların çocukları genelde "Biz arkadaş gibiyiz, beni anlıyor," derken ebeveyniyle arasındaki yaş farkı yirmi beş-otuz civarı olanlar "Anlamıyor işte, onların zamanında farklıymış!" diyerek yakınırlar. Ebeveynleri genç olanlar "Yerinde olsam..." baskısını daha az hissediyorlar denilebilir ancak ben uygulamada yaşın değil, kişiliğin ve ebeveyn tutumlarının daha önemli olduğunu gözlemliyorum. Yaş farkına bağlı olarak, ebeveyn tutumuna göre "Yerinde olsam..." cümleleri içerik olarak değişebilir elbette. Hepsi de bir alt mesajı barındırır içinde.

"Ben senin yerinde olsam o çocukla arkadaşlık yapmam." (Alt mesaj: "Kopar arkadaşlığını!")

"Ben senin yerinde olsaydım bu yaşta anne mi olurdum sanki." (Alt mesaj: "Senin yüzünden vazgeçtiğim hayaller ve ihtimaller var, akıllı ol!")

"Ben senin yerinde olsam spora tüm benliğimle sarılırım, bu vücut böyle kalmıyor." (Alt mesaj: "Ben o fırsatı kaçırdım ama söyleyemiyorum.")

Dahası sadece ebeveynler değil, çocuklar da birbirlerine "Yerinde olsam..." cümleleri kuruyorlar:

"Ben senin yerinde olsam ailenin sana bu kadar karışmasına izin vermezdim." (Alt mesaj: "Gece bizde kalsan ne güzel olur!")

"Ben senin yerinde olsam yatar kalkar dua ederim." (Alt mesaj: "Senin evindeki imkânlar keşke bende olsa!")

Ebeveyn de olsa, arkadaş da olsa farkındalığı yüksek olanlar "Sen benim yerimde olsan ne yapardın?" sorusu sorulmadıkça muhatabının işine karışmıyor. Empati niyetiyle söylenen "Yerinde olsam..." cümleleri aksine sempatiyi de ortadan kaldırıyor. Ebeveynler "mini" genç kopyalarında, yani çocuklarında kaybettiklerini bulmak, hatalarını düzeltmek, geç kalmışlıklarını telafi etmek istiyor olabilir elbette. Ancak "Ben bulunduğum yeri seviyorum, bulunamadıklarımın acısını çocuklarımdan çıkaramam; onlar kendi yerini kendileri aramalı," diyebilmeliler. Herkesin başkalaştırarak kurtulmak istediği pişmanlıkları ve yanlış seçimlerinden içlerine attıkları kırgınlıklar ve üstünlük ihtiyaçları çocukları deneme tahtasına dönüştürmemeli. "Yerinde olsam düzeltirdim yani; çünkü sende eksik, bende var," demek ne demek? Kimse kimsenin yerinde değil, kimse eksik değil, kimse fazla değil ve kimse kimsenin yerinde bildiğimiz anlamıyla da olamayacak. Herkesin kendi yerini bulduğu, kendi yerinde yaptıklarıyla diğerlerine örnek olduğu, birlikte ilerlemenin mümkün olduğu bir seçenek sahiden yok mu?

"Senin yerinde olsam..." yerine "Buradan bakınca ne görüyorum biliyor musun?" demek çocuğun kendisine dışarıdan bakıldığında ne göründüğünün farkına varması için güzel bir aynalama olabilir mi sizce?

"Anne Olunca Anlarsın!"

Anne şu soruyu yapamadım. Anne olunca anlar mıyım sence? "Büyüyünce Anlaşılan Şeyler" listeniz var mı?

GENEL SÖYLEM "Anne olunca anlarsın!" cümlesidir ama gelin biz babaları da dâhil edelim. Çünkü ben de bazı şeyleri çocukluğumda, gençliğimde anlayamıyordum. Ne tuhaf, öyle şeyler var ki baba oldum yine anlamadım...

Anne-babanız size bu cümleyi kurdu mu? "Anne olunca anlarsın, baba olunca anlarsın," cümlesiyle karşı karşıya kaldınız mı hiç? Muhtemel ki evet, öyledir. Peki, anne-baba olunca anladınız mı ya da ne anladınız?

Biz bu cümleye neden şöyle cevap vermeyi akıl edemedik?

"Anne oldum hâlâ niye anlamadım? Öyle demiştin..."

"Şimdiden anlama imkânım niye yok?"

"Sen anne olunca neyi anladın kendi annenden farklı olarak?"

"Bir dakika anne-baba, sizin anladığınızla benim anladığım niye aynı olmak durumunda?"

"Ne anladığını önce sen anlatsan, sonra da ben sana anlatsam da bu işi bir yoluna koysak olmaz mı?"

Her kuşağın kendi çocuklarını büyütürken karşılaştığı ihtiyaçlar aynı olsa da bu ihtiyaçlara verilen cevaplar zamana ve zamanın koşullarına göre değişiyor. "Ebeveyn olunca anlarsın," demek bu değişimi yok saymak, bütün ihtiyaçlara aynı yerden cevap vermek, geleceğe konuşmak demek. Oysa hepimiz biliyoruz; kimse

geleceğin şartlarında iyi ebeveynliğin gerektireceklerini tam olarak öngöremez, bilemez ve dikte edemez. *Ebeveyn Olmanın Temel Kuralları A ya da B kitapçığı* insanlık tarihinde hiçbir ebeveynin kafasının içine optik olarak kodlanmadı, dolayısıyla şu anki cevap anahtarı geçersiz... Her dönemin çocukları aynı ihtiyaçlar üzerinden kendi sorularını soruyor, her dönemin ebeveynleri bu sorulara kendi cevaplarını hazırlıyor.

1990'larda ebeveyn olmakla 2022'de olmak arasında ne gibi farklar vardır? O günkü önerilerin hangileri bugünlerde geçerli olabilir? 2022 yılında iyi bir ebeveyn olmak neleri gerektirir? Çocukları kurslarda dolaştırmak mı veya son model bir tablet ya da oyun bilgisayarı almak mı? Ya da ergenlerin de en azından gece 23.00'e kadar kafelerde, üniversite yerleşkelerinde, alışveriş merkezlerindeki "mekânlarda" takılmalarına izin vermek yeterli midir ebeveynin "diğer arkadaşlarının ailelerine kıyasla melek gibi olması" için?

Bu soruların en az üç farklı cevabı var. Dünden, bugünden ve yarından gelen cevaplar. Eğer cevabı buralardan değil de toplumun beklentileri üzerinden verirseniz meselenin boyutu değişir. Toplumun beklentilerine göre davranan ailelerde çatışma kaçınılmazdır. Aile kendi içinde bir toplumdur, takımdır, ekiptir. Kararları kendi içinde alır. Eğer ebeveynler anne/babalık-çocukluk arasındaki sınırları dışarı nasıl gözüktüklerine bakarak oluşturursa bu durumda çocuklar ebeveynliği yalnızca "izin veren veya vermeyen kurum" olarak görmeye başlar. Bu da ne anlama geliyor dersiniz? Hayatı kendi haz temelli gerçeklerine uydurmak üzere sürekli hayattan izin almaya çalışan, hayatı ellerinden kayıp giden yetişkinlerin ebeveynlik yapacağı yeni nesiller!

Yetmişli yıllarda ailesine ısrarla sanat ve çizim eğitimi almak istediğini dile getirmesine rağmen "diğer" çocuklarla beraber fen lisesine gitmeye zorlanmış bir erkek öğrenciyi hayal edelim. Bazı arkadaşları tüm gün defterine "araba modelleri" tasarımları çiziyor diye onunla dalga geçiyor. Öğretmen de durumdan endişeli,

çünkü öğrencisi matematik dersine konsantre olamıyor. Öğrencinin anne-babası "çocuğun akademik gelişiminin olumsuz veya farklı yönde etkilenebileceği" konusunda endişeli... Baba bu işin kesinlikle son bulmasından yana. "Oğlum, biz senin gelişimin için en doğrusunu düşünüyoruz! Sen de bizi baba olunca anlayacaksın..." Belki de o çocuğun çizdiği tasarımlar ileride yenilikçi, küresel ısınmayı dikkate alan arabalara dönüşecek ve bu açıdan bakıldığında babanın gelecekle ilgili öngörüsünün üzerine koca bir çizik atabiliriz. "Lüzumsuz işlerle oyalanmayı bırak da işine bak!" diye diye kaç tasarımcının defteri siyah bir umutsuzluk mürekkebine bulandı kim bilir...

Ebeveynlerin çocukta değiştirmeye çalıştığı özellikler belki de gelecekte o çocukları daha avantajlı konuma getirecek. Düşünün; yeterince basit aslında, yetişkinlerin elinde olan şey geleceği dikte etmeyi bırakıp anda yetişen çocuklarının defterlerini temiz, olduğu gibi, sayfaları koparılmamış tutmaya çalışmak. Böylece kendileri bir gün ebeveyn olduğunda o meşhur sözleri ürpererek değil, gülümseyerek hatırlayabilirler belki.

Bugünün anne-babalarının "Ebeveyn olunca anlarsın," demeden önce ilk gençlik yıllarında arkadaşlarla sokağa çıkabilme iznini bugün, geçmiş ve gelecek üzerinden düşünmesini öneriyorum. 2060 yılında on yedi yaşındaki çocuğunun, bir robot-insan hibriti ile gece dışarı çıkmasına izin verip vermemek arasında gidip gelen müstakbel ebeveynler an geldiğinde kendi anne-babasının kulağına küpe olmuş klişe sözlerini hatırlayarak ürperecekler; "Anne-baba olunca anlarsın!"

Ancak bugün için de yapılacaklar var. Çünkü her dönemde insan doğasının ortak paydasında var olan bazı hususlardan söz edilebilir. Örneğin dönemsel çağa özgü kurallar yerine prensiplerden hareket etmekte yarar olduğunu düşünüyorum. Kurallar ihtiyaçlara, zamana göre değişebilir. En geç akşam yedide evde olunacak, sofrada konuşulmayacak, arkadaşında kalınmayacak gibi

kurallar doğal değildir, döneme özgü normlardır. Bunun yerine ailede adil karar alma, dayanışma, kontrol yerine özerklik temelli yaklaşım gibi ilkesel duruşlar daha etkili olacaktır.

Şefkat temelli bir aile varsa, kararlarda herkesin katılımı söz konusuysa, empati/sempati dengesi sağlanmışsa çocuklar zaten neyin niçin yapıldığını kavramaya başlarlar. Ancak anne-babanın kararları yanlış ve tutarsızsa bunu örtmek için "Ebeveyn olunca anlarsın!" geçiştirmesine başvurabilirler. Anne ve babanın tutarlı olması birçok sorunu izale edebilecekken görüş ayrılıkları nedeniyle iletişim engelleri oluşabilir. Mevlânâ "Göz ikidir ancak tek görür," der. Anne ve baba da iki kişidir ancak beklenen tek görmeleridir, yani uyumlu olmalarıdır. Ebeveynler arasında uyum olmazsa çocuk tutarsızlığı anlar ve işine gelen tarafı desteklemeye çabalar. Oysa bir mutabakat zemininde, duygusal bir yakınlık içerisinde, dürüstçe, kamplaşmadan iletişim kurulduğunda zaten meseleler hâl yoluna girecektir. Yeter ki anne-baba kendilerini ve birbirlerini tanısınlar, çocuklarını tanıma yolunda olsunlar. Özerk yetiştirilen, kendisine ve başkasına "hayır" demeyi öğrenmiş çocuklar/gençler zaten sağlıklı kararlar alacaktır. Çünkü sadece başkalarına değil, gerektiğinde kendisine de "hayır" diyebilen çocuklar/gençler sağlam bir irade geliştirir ve anne-babalarıyla daha kolay anlaşırlar. Olup biteni anlamaları için ebeveyn olmayı beklemelerine gerek yoktur.

"Benden Söylemesi..."

Benden günah gitti mi vardı bir de? Sorumluluğun en üst düzeyi bu galiba. Biraz da kendinize söyleseniz olur mu?

ESKİDEN BAKKALLARIN KAPISINA "açık-kapalı" levhaları yerleştirilirdi. Hoş geldiniz'i, güle güle'yi, yine bekleriz'i bakkalın kendisi söylerdi. Bir zaman geldi "müşteri memnuniyeti" diye bir şey çıktı ve bakkalın açık ya da kapalı olması yetmez, bakkallar da

konuşmaz oldu. "Hoş geldin" ve "Güle güle"ler paspaslara, kapı camlarına yazılır oldu. Şimdi marketlerde "Hoş geldin" diyen kapılardan geçiyor, üstünde güle güle yazan paspaslara basıp "Yine bekleriz" temennisini elimizdeki fişin üzerinden alıyoruz.

Bunları düşünürken bir gün, bir benzin istasyonu marketinin girişinde büyükçe bir paspas mesajıyla karşılaştım. Şöyle yazıyordu üzerinde:

"Hız yapma. Hayatta kal. Bizim için değerlisin."

Ne kadar da düşünceli ve sevgi dolu bir paspas! Bu kibar ve empatik paspasın benim kaza yapma ihtimalim konusunda duyduğu endişe ve bu endişeyi dile getiriş tarzı ne kadar da ebeveyn diline benziyor değil mi? "Hız yapma. Hız yaparsan görürsün. Valla benden söylemesi!" diye konuşuyor paspas. Biz de onunla konuşsak ve desek ki; "Tamam, hız yapmayayım ama acaba ben sizin için niye değerliyim sayın paspas? Bende neden durduk yere gerilim yarattınız, bana endişe verici düşünceler yüklediniz!" Ebeveynler de tıpkı burada olduğu gibi sık sık endişelerini ve kaygılarını çocuklarıyla paylaşıyorlar. Onların her daim can güvenliğini korumak ve çocukları kendilerinden uzakta da olsalar doğru yerlerde doğru insanlarla doğru şeyler yaptıklarını bilmek arayışındalar. Bu durum çocuğun yaşı ilerledikçe her konuda, olası her durumla ilgili uyarıda bulunma, müdahale etme hastalığını beraberinde getiriyor. Hastalığın en ateşli evresi, uyarı yaptıktan sonra "Benden söylemesi, görürsün..." demek ve haklı çıkacakları ânı hayal edip "Ben demiştim!" sahnesini zihninde canlandırmak olabilir. Hastalığın altında yatan ana neden ise kaygı...

En doğal hâliyle kaygı; beklediğimiz, umduğumuz, sevdiğimiz ve "İyi ki var!" dediğimiz bir duygu... Kararında bir kaygı düzeyi yaptığımız işlerde tetikte olmayı ve daha farkındalıkla odaklanmayı sağlıyor. Yüksek ve düşük düzeyde kaygı ise yaptığımız işleri olumsuz etkiliyor. Ebeveynliğimizi de öyle... Anne-babalar genellikle çocuğu yüksek düzeyde kaygılandırarak dikkatli olmasını sağlayabileceklerini düşünüyorlar. En basit söylemiyle "Dikkat et,

düşersin," diyerek dikkat etmezse düşeceğinin bilgisini veren ve çocuğu kapıdan geçiren ebeveyn, ileriki yıllarda "Benden söylemesi, sonra demedi deme," diyerek kendini garantiye alma yoluna girebiliyor. "Ben söylemiştim, dinleseydi, benden günah gitti!" Günah neydi? Kime gitti? Belli değil.

"Ben söylemiştim!" derken kazanılan zaferin incecik tınıları bu açıdan bakıldığında kulağa çok rahatsız edici gelebilir. Niyetimiz bu olmayabilir ancak ağzımızdan çıkan sözler bize masum gelse de çocuğun zihnine farklı kodlar ile gidebiliyor. Çocuk neşeyle, heyecanla çıkacağı bir yolculuktan, davranıştan, andan bu tür uyarılarla bir anda uzaklaşıyor; yüksek düzeyde bir kaygıyla karşı karşıya kalıyor. Baş edebilenler yola devam ediyor ama baş edemeyenler çoğu zaman endişeye kapılıp sinebiliyor.

Ebeveynlerin çocuklarına dair birincil öncelikleri onların can güvenliği. Bu bağlamda dış dünyada oluşan tehditlere karşı "savaş ya da kaç" durumunda verdiğimiz mantıklı ve doğal tepkiler bunu sağlıyor zaten. Peki, duygudan ya da duygusuzluktan gelen tehditlerle başa çıkmayı nasıl öğreteceğiz çocuklara? Yetişkinlerin deneyimlerinden güç alarak öğütledikleri ya da deneyimlemiş gibi görünürlerse daha inandırıcı görünecek bazı dersleri ya da "doğruları" her çocukta her zaman aynı istenilen tesiri bırakacak diye bir kural yok, olamaz da. Bu bakış açısı, çocukların "olguları" alıp "duygularında" farklı şekilde erittikleri gerçeğini hiçe sayıyor. Çocuğu korumak, çocuğu "doğru olana" yönlendirmek ve hatta çocuğa kendi istediğini yaptırmak için ebeveynlerin arada sırada arzularının sonuna ekledikleri tehditkâr bir "Benden söylemesi!" ifadesi samimiyeti, sahiciliği ve "birine verdiğimiz değeri" zedeliyor. "Benden söylemesi!" sözü âdeta saça yapışan sakız gibi sündükçe sünüyor, kurtulmaya çalışırken de bir bakmışız sofradan okula her yere yapışmış... Kaldı ki yetişkinlerin "Benden söylemesi!" eklemesini yaptıkları çoğu şey deneyimlerinden kaynaklanmıyor. Kaynaklansa bile o deneyim o koşullarda, o kişiye ait... Bu nedenle daha çok yapay deneyimler olarak karşımıza çıkıyor.

"Hata yaparsan sonuçlarına katlanırsın, benden söylemesi!"

"Peki, hata yapmazsam neye katlanırım?"

"Yemeği yemezsen karnında açlıktan kurt çıkar, benden söylemesi!"

"Daha önce de yemedim, niye çıkmadı? Sende kurt var mı?"

"Ben de yaşadım aynı şeyleri, yaparsan bunun etkileri senin için dayanılmaz olur, benden söylemesi!"

"Aynı şeyleri niye yaşadın? Baban uyarmadı mı seni?"

"Demedi deme bak sonra."

"Sonranın sonrası var mı?

"Sonra başını taşlara vurursun ama nafile olur ona göre."

"Senin başında taş izi var mı?

Ebeveynlerin "Benden söylemesi!" demelerine gerek olmayan tecrübelerini paylaşmaları çocuklar için müthiş bir fırsat... Diğer yandan korkutmak çocukların geri çekilmelerine, sinmelerine ve denemekten vazgeçmelerine yol açabilir. Bu durum sosyal ve duygusal becerilerin ve duygusal okuryazarlığın gelişmesine ket vurur. Bir robotun duygusuz olması nasıl büyük bir eksiklikse duygusunun olması da tedirgin edicidir. Ancak çocuklar robot değil; duygu, düşünce ve eylem birlikteliğine ihtiyaçları var. Çocuklar bizden iyisiyle kötüsüyle sahici deneyimler paylaşmamızı istiyor. Deneyim ve yapay deneyim arasındaki ayrıma varmayı başardığımızda, kalpten gelen korkularımızı onlara açarak inandırıcı olmaktan çok içten olma kaygısını güdeceğiz. Bu suretle zaten çocuklarımızı korumuş ve kendi ayakları üzerinde durmalarına yardım etmiş olacağız. Üstelik anne-babanın mesajı kuru bir "benden söylemesi, senden dinlemesi" olarak anlaşılmayacak. Çocuklar da böylelikle "birileri için değerli olduklarını" hissederek büyüdüklerinde paspaslarla konuşan ve paspasların duygularından motive olan yetişkinlere dönüşmeyecekler.

Şimdi düşünelim. Paspasın "birazcık" korkutarak müşterilerine verdiği mesaj, mesajı okuyanın zihnine şöyle gidiyor olabilir mi? "Aman kaza yapma sakın, kaza yaparsan hayatta kalamazsın. Haydi kaldın diyelim, hem araban gider hem de travma yaşarsın. Bir daha direksiyonun başına geçemezsin. Benden söylemesi!" Bana öyle geliyor ki böyle bir kaygıyla yola çıkanın kaza yapma olasılığı artar. Benden söylemesi, sonra demedi demeyin.

"Ben Demiştim Sana!"

Evet, demiştin. Hem de kırk kere. Niye işe yaramıyor ki acaba?

BİLDİĞİMİZ-BİLMEDİĞİMİZ, literatüre geçen-geçmeyen hastalıklarımız var. Ebeveynlerin özellikle çocuklarının ergenlik yıllarına eşlik ederken yakalandığı "haklı çıkma hastalığı" var mesela. Hastalıklarının ağrısı, sızısı da dışarı "Ben demiştim sana!" cümlesiyle dökülüyor. Çocukların büyük bir kısmı bu cümleyle büyüyor. Ben dâhil... "Ben demiştim sana!" çocukluğumda en çok duyduğum kalıplardan biriydi. Büyükler bunu bana söylediklerinde içimden şöyle derdim; "Ben de demiştim kendime ama yine de yaptım. Sen bana derken duymadım, çünkü o anda kendimi uyarıyordum." Aslında çoğu kez ihtimallerin farkındaydım. Ama yine de yapmak isterdim. Bugün bu yaşımda hâlâ ihtimallerin, risklerin, olası durumların farkında olarak, "Ben demiştim sana!" diyebilecek akillerin iyi niyetli müdahalelerini kibarca reddederek yine de yaptığım şeyler var. Çünkü ihtimallerin dışında kalan diğer ihtimallerin de gerçekleşme olasılığı olduğunu biliyorum. Çünkü "binde bir ihtimal"deki o "bir" de bir ihtimal... Çünkü "denemek" başarmanın ilk adımı. Riski göze almadan ilerlemek çok mümkün görünmüyor.

"Ben demiştim sana!" cümlesi birkaç kez okuyunca size de "Denemeden önce bana sor, ben sana ne olacağını önceden

söylerim, böylece seni yolundan çeviririm, seni engellerim," gibi gelmiyor mu? Bu cümleyle bize aslında "Denemeyin, tecrübe etmenize gerek yok, sonuç belli," diyorlar. Ben de onlara sormak istiyorum bu durumda; "Ben demiştim!" diyebilmek için siz hangi deneyimleri yaşadınız? Size kaç kere "Ben demiştim!" dedi büyükleriniz? "Ben demiştim!" deyince kendi hayatınızın sağlamasını yaptığınızı mı düşünüyorsunuz? Belki siz denediğinizde beceremediniz, belki ben denediğimde değişik bir sonuç ortaya çıkacak. Denemezsem nasıl deneyim sahibi olacağım? "Ben demiştim"lerden çekinip yeni deneyimler yaşanmasaydı uygarlıklar nasıl doğacaktı? Hangi buluş bir seferde, ilk denemede bulundu?

"Ben demiştim!" cümlesiyle haklılığın ispatlandı, sen kazandın anne/baba. Yoksa biz çocuğumuzla bir yarışta mıydık? Evladımızın deneyiminin olumsuz sonuçlanmasından haz mı duyduk acaba? Şimdi bu, hastalıklı bir hâl değil mi?

Haydi gelin, bu "haklı çıkma" hastalığının reçetesini kelimelerle yazalım:

"Çocuğum, kendi hatalarını yapma özgürlüğün var. Sen denemezsen sonraki tecrübelerin olgunlaşamayacak. Biri 'Ben demiştim sana!' diyecekse o ancak sen olmalısın, kendi özün olmalı. Ne zaman önceki deneyimlere gerek olduğunu, yeniden denemenin hangi durumlarda gereksiz olduğunu zamanı gelince kendin keşfedeceksin. Gerekirse 'Ben demiştim!' diyebileceğimiz şeylerin bedelini yaşayarak ödeyeceksin. Sen dene, ben buradayım... Benim bugün bildiklerim kendi deneyimlerimin sonucu. Senin tecrübelerin de senin bilgini oluşturacak. Benim deneyimlerim senin yoluna ancak ışık tutabilir, sana yeni bir yol oluşturmaz. Aklından geçene inanıyorsan bunu mutlaka denemelisin; çünkü sen sensin, ben de ben. Ben biliyorum, sen de bil: Bugünün çamaşırları dünkü güneşte kurumaz..."

Bu reçeteyi bir deneyelim mi? İyi gelirse "Ziya Hoca dediydi," dersiniz.

"Sen Bilirsin"

Niyeyse "Sen bilirsin," dediğinizde ben değil de siz biliyormuşsunuz gibi hissediyorum.

TÜRKİYE'DE "YABANCI DİLİN HANGİ DÜZEYDE?" sorusuna verilen yanıtlardan biri de "Derdimi anlatacak kadar," cevabıdır. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan konuşmalarında okudukları kitaplardan, izledikleri filmlerden, dinledikleri uzmanlardan devşirme başka dillere ait iletişim kalıpları var ve çoğu kez kendilerini ifade etmekte zorlanıyorlar. Mesele çocuk olduğu için derdi anlatmak daha da zor... Bilenler bilir, iyi bir yabancı dil öğrenimi anadili iyi bilmekten geçer. Türkçenin kullanımındaki fakirleşme, çok az kelimeyle konuşmaya çalışmak çok ince ayrımlara, esprilere, vurgulara sahip olan dilimizin zenginliğini yok ediyor. Böyle olunca Türkçeyi de derdimizi anlatacak kadar konuşabiliyoruz. Sürekli anlaşılamama, meramını aşma ve yanlış anlaşılma durumları ortaya çıkıyor. Yetişkinler kavga dövüş bir şekilde anlamaya, anlaşmaya gayret ediyor. Lakin bu kısırlık içinde çocukların sadece dil gelişimi değil, düşünce gelişimi de tehlikeye giriyor.

Ebeveynlerin ve/veya çocukların birbirinin dilini anlamayan, anadillerinde "derdini anlatacak kadar konuşabilen" veya "bilen ama konuşamayan" taraflar olduğu durumlarda sanki bir çevirmen ihtiyacı doğuyor. Bir bilenin, bir uzmanın "O aslında şunu demek istedi, aslında kastettiği şey o değil," türünden açıklamaları gerekiyor. Eğer ebeveynler her şeyin en iyisini kendilerinin bildiğine inanıyorsa çevirinin de yararı olmuyor. Örneğin "Sen bilirsin," cümlesini ele alalım. Sen bilirsin iki kelime ama farklı ses tonlarıyla çok farklı anlamları içeriyor.

"Sen bilirsin." ("Konuya hâkimsin.")
"Sen, bilirsin." ("İşini bilirsin menfaatçi!")
"Bilirsin sen." ("Bana sorma işte!")

"Sen bilirsin." ("İstersen yapma!")
"Sen bilirsin." ("Merhamet et.")
"Sen bilirsin." ("Neticesine katlanacaksın ama!")

Sayısı daha da artırılabilecek bu kalıpların ince farklılıklarının iletişimde doğurduğu anlam ve duyguyu da değiştirmesine birkaç örnek vereyim:

1. Çocuk çizdiği resimdeki figürün saçlarını alışılanın dışında, belki de bazılarına göre saçma sapan bir renge boyayıp üstüne bir de yüzünü kapatmıştır. Bu resmin performans ödevi olacağını bilen ebeveyn, çocuğun düşük not almasından endişe ederek onu daha "anlaşılır" ve düzgün bir figür çizmeye ikna etmeye çalışır:

"Eğer onu öyle çizersen öğretmenin sana 'Aaa, olacak iş değil, bu nasıl çizim, ayıp!' der ve kötü not verir ama sen bilirsin yine de."

2. Ebeveyni, sürekli ödevini yapmayı unuttuğu için kızgındır ve şöyle der:

"Sen devam et böyle, aferin, sen bilirsin valla..."

3. Çocuk karar vermekte genel olarak hep zorlanmaktadır. Her şeyin en doğrusunu yapmak istediğinden ve kararlarının geri dönüşü olmadığını düşündüğünden yeni ayakkabısını hangi renk almak istediğine karar verirken bile "kafasını netleştirmek adına" yanındakinin fikrine ihtiyaç duymaktadır. İşten geç çıkıp çocuğunu alışverişe çıkaran ebeveyne pek çok kere "Hangisini alalım?" sorusu yöneltildiğinde ebeveyn cevap verir:

"Sen bilirsin. Yeter ki bir tane seç artık."

Hepsi aynı ifade olmasına rağmen her birinin bambaşka bağlamları ve dolayısıyla bambaşka anlamları var. Hepsi farklı duygu durumlarını ve düşünceleri ifade etmek için farklı fikirlerin önünde veya arkasında kullanılmış.

Birinci örnek, çocuğu sürüncemede bırakmış ve içine ödeviyle ilgili bir endişe ve utanç hissi düşürmüştür.

İkinci örnek, çocuğun özelindeki "bağlamı" hiçe sayarak (Neden ödevini yapmıyor? Zaten hep yapmayan bir çocuk muydu, yoksa son zamanlarda mı böyle vb.) anlamayacağı bir ima ile

bilinmeyen bir tehdidin yolda olduğu korkusunu ona aşılamıştır. Çocuk bu tehdit gelmezse ebeveynden tutarsızlığı öğrenecek, gelirse de hangi davranışının "o" tehdidi gerçeğe dönüştürecek kadar ciddi veya ciddi olmadığını kodlamaya çalışacaktır. Bunun yanı sıra kendisine "yanlış" davranışlar için "güvenli ve kabul edilebilir" bir sınır belirleme çabası içinde olacaktır.

Üçüncü örnekte ise çocuğun kararsızlığını sanki ilk defa tecrübe ediyormuş gibi toleransı azalmış bir ebeveynin çocuğu acele ettirmek için bir umut söylediği "Sen bilirsin," ifadesi var. Ayrıca çocuğu büyük ihtimalle, belki de mizacı gereği daha çok panikleten ve azar yememek adına içine tam olarak sinmeyen bir ayakkabıyı seçmeye yöneltmek söz konusu.

Bu örneklere baktığımızda her bir çocuğun "Sen bilirsin"lere vereceği tepki veya içselleştireceği duygu farklı olacaktır. Bu yazılan bağlamlar "Sen bilirsin"in her çocukta tek bir doğru çevirisinin olmadığını gösteriyor. Bu kalıp ifadeler çocuğun biricikliği bakımından eksik, yavan ve vermek istedikleri "anlam" her neyse hiçbir zaman çocuğa doğru şekilde ulaşamayacak cinsten.

Gerçek ve öz manada "Sen bilirsin," ifadesi kişiyi kendi kendisiyle baş başa bırakan; kendini tanımaya, keşfetmeye, anlamaya, kendine güvenmeye, kendiyle dost olmaya iten, tam da olması gerekeni işaret eden bir ifade... İnsanın henüz çocukken birçok konuda kendi kararlarını kendisinin verebileceğini, kendisiyle iletişim hâlinde olması gerektiğini, kendisine sorup kendisinin bilebileceğini, kendisine güvenebileceğini öğrenmesi yetişkinliğinde yolunu büyük ışıklarla aydınlatacaktır. Mühim olan "Sen bilirsin"i öylesine söylenmiş, ağızdan çıkıvermiş, cümle sonuna nasıl olduğunu fark etmeden eklenivermiş bir cümle kalıbı olarak değil de tam da yerinde, olması gerektiği yerde, olması gereken ses tonuyla söylemek belki de.

Tüm bu açıklamalar aslında dil gelişiminin düşüncenin, mutluluğun, huzurun varlığıyla ne denli ilgili olduğunu gösteriyor. Bu nedenle anadil eğitiminin ve ustaca kullanımının iletişim ve

akademik başarıdaki etkisine tekrar tekrar vurgu yapmakta fayda var. "İdare edecek kadar"dan, "Derdimi anlatacak kadar"dan daha fazlasını talep etmeyi ve bu talebi karşılayacak girişimde bulunmayı önemsiyorum.

Sen bilirsin ve bir o kadar ben de bilebilirim. Şu bildiklerimizi birbirimize anlatalım da birbirimizi zenginleştirelim derim. Popüler kültürde var olan yabancı dilleştirilmiş hitap, uyarı ve yönlendirme kelimelerini kullanmamak da dikkate alınması gereken bir konu... Tabii yine de siz bilirsiniz.

"Şikâyet Yok!"

Siz de benden şikâyet etmeyecekseniz anlaşırız!

SÜREKLİ BİR ŞEYLERDEN şikâyet eden biri size ne hissettirir? Sizin yerinize cevap vermek istemem, kendi cevabımı vereyim: Pek hoşlanmayız. Hiç şikâyet etmeyenler var bir de. Her hâle "tamam" diyenler, "gık" çıkarmayanlar. Onlarla hayat daha kolaydır. Şikâyet edenlere nispeten hayatımızda daha fazla yer alırlar. Şikâyet edenler, ölçüsüne ve derecesine de bağlı olarak pek olumlu karşılanmıyor. Hatta mızmız, memnuniyetsiz, iş bilmez ve çözüm üretemeyen biri olarak algılanabiliyor. Arada bir ciğerlerinden dışarı rahatlatıcı bir "Üffff!" çıkmasına izin verenlere normalde bunu sürekli yapmadıkları düşünülerek şikâyet indirimi veriliyor ve dertleri dinleniyor. Hiç şikâyet etmeyenler ise yüksek ihtimalle ya kırmızı reçeteli bir ilaç kullanıyordur ya da yaşadıkları toplumun dışa vuramadığı tüm duygulardan arınmış bir fiziksel, zihinsel ve ruhsal boyutta başka türlü bir insan olma ödevinin başındadır. Lakin şikâyet edenlere göre daha fazla kabul gördükleri kesin...

Toplumların dışa vuramadıkları tüm duygular, hayal kırıklıkları, takıntılar, sıkıntılar, gerçekleşmemiş geçmişler ve gerçekleşmeyeceği zihinde hayal edilmiş gelecekler; hepsinin yükünü

içimizde taşıyoruz. Bu yüklerle kısıtlandığımız sürece de insan olma idealimiz şikâyetin insani doğası tarafından bükülüyor. Toplum olarak duygularımızı ifade etmekte pek iyi değiliz, bu yüzden bir duyguyu dışa vurmanın tek yolu olarak şikâyet etmeyi seçebiliyoruz kimi zaman. Araştırmalar biriyle kendimizden duygusal bir "içerik" paylaştığımız zaman duygusal bağ kurduğumuza işaret ediyor. Bu bağlamda şikâyet etme de aslında duygu paylaşımının her zaman işlevsel olmayan bir yolu. Bu yol yakın ve uzak çevremizde ne kadar işe yarıyorsa o kadar genişliyor. Bunun tecrübelerini çocukluk yıllarında önce oyunlarla; daha sonra arkadaş, yemek, okul ve benzeri konuların günlük telaşıyla yaşıyoruz.

Yetişkinlikteki şikâyet davranışlarının örüntüleri çocuklukta inşa ediliyor. Çocuklar şikâyet etmenin hangi durumlarda işe yaradığını, şikâyeti hangi ses ve duygu tonuyla yaptığında işlevsel olduğunu deneyimleriyle öğreniyorlar. Mizacı ve temel becerilerdeki gelişim seviyesi çocuğun şikâyet edip etmeme veya ne şekilde şikâyet edeceği konusunda belirleyici oluyor. Ancak asıl belirleyici olan ebeveynlerin tutumu. Eğer ebeveyn şikâyet etmeyen çocuğu uysal ve kıymet bilen biri olarak görürse çocuk buna göre bir tavır geliştirebilir. Bir baba "Senin kodda bir hata var galiba, insan böyle şeylerden şikâyet eder mi hiç, her şeye sahipsin, şikâyet falan yok saçmalama. Senin şikâyet ettiklerini bulamayıp şükredenleri düşün ve nankörlük etme!" dediğinde çocuk, suçluluk duygusu içinde isyanla sorgusuz itaat arasında gidip geliyor.

Çocuk niye şikâyet ediyor? Acaba sorun çözmede, karar vermede, çatışma yönetiminde yeterince beceri kazanamadı mı? Anne-baba olarak bizler çocuğumuzun sürekli şikâyet etmesine neden olan etkenleri nasıl anlayabiliriz? Bu ve benzeri sorular ebeveynlerin gündemine girmedikçe çocuk şikâyet etmeye devam edebiliyor veya şikayetleri içine atıp ruhunda biriktirebiliyor, boş verip halının altına süpürebiliyor. Anne-baba koruyucu bir tutum içindeyse, çocuğun adına her sorunu çözüyorsa çocuğun kendi problemlerini

çözmesine gerek kalmıyor. Şikâyet etmesi yetiyor ve zaman içinde şikâyet bir sorun çözme yöntemine dönüşüyor. Ebeveynler her şikâyeti ciddiye alıp çocuk adına çözmeye kalktığında çocuğun becerilerinin gelişmesine engel oluyor. Becerileri gelişmemiş bir çocuk hayatta yalnız başına kaldığında öğrenilmiş çaresizliğe teslim oluyor. Eğer çocuk şikâyeti duygusal bir bağ kurmanın aracı olarak kullanıyorsa durum daha da karmaşık hâle geliyor.

Ebeveynlerin şikâyet eden çocuğu iyi gözlemlemesi ve analiz etmesinde yarar var. Niye şikâyet ediyor? Şikâyetin zamanlaması, bağlamı, mekânı nasıl şekilleniyor? Şikâyeti hangi amacına ulaşmak, hangi ihtiyacını karşılamak için kullanıyor? Bu sorular yanıtlandığında anne-babalar çocuğun gelişimindeki aksaklığı ve tutumlarındaki problemi anlayacaklar. Aksi takdirde "Size göre ne var?" kolaycılığıyla çocukları şükürsüzlükle suçlama faslı gelebilir. "Eğer sorun açlık, kıtlık, susuzluk, kayıp, nüfus yoğunluğu, evsizlik, işsizlik, yoksulluk, savaş veya ölümcül hastalıklar değilse şikâyet etmek saçmalıktır," diyen ebeveynler var. Eğer bu sorunlardan biri yoksa şikâyet etmek minnetsizlik, karşındakini boş yere meşgul etme, tadını kaçırma, erdemsizlik ve had bilmezliktir bu ebeveynlere göre.

Şikâyet etmek bir gereklilikse elbette yapılabilir. Çare ile ele alındığında şikâyet etmek erdemli bir davranışa bile dönüşebilir. Haksızlığı göre göre susmak, samimiyetsiz "İyiyiz, şükür," hâlleriyle sorunları örtmeye çalışmaktansa bazen şikâyet etmek işlevsel olabilir. Bizi rahatsız eden, mutsuz eden, kurtulmak istediğimiz ne varsa bunları şikâyet edebilecek ve değiştirmek isteyecek bilince hâlâ sahipken şikâyet zaman zaman işe yarayabilir belki de. Neden olmasın? Yeter ki var olan her şeyin kusursuz, bütünleyici ikiliği uyarınca şikâyet ettiğimiz kadar çaremiz de olsun.

Kısır çatışmaları körükleme amaçlı şikâyetler ve kışkırtmalar konumuz haricinde elbet. Şikâyet güvenilir birine sığınmak anlamını taşıyorsa, bir iç dökme olacağı için iyileştirici de olacaktır. "Şikâyet istemiyorum," deyince "İyi olmanı istemiyorum," manası da çıkabilir ki bu da çocuk için örseleyici ve onu çaresiz bırakan

bir yalnızlığa terk ediştir ve tehlikelidir de. "Şikâyet yok!" dediğimizde neleri yok ettiğimizi düşünmezsek ileride şikâyet edenler biz yetişkinler olabiliriz.

"İtiraz İstemiyorum!"

Ben de!

BU CÜMLEYİ EN son kime söylediniz veya en son kim size söyledi? Hangi durumda kullanırsınız bu ifadeyi? Söyleyen ve söylenen birey arasında nasıl bir ilişki var? Amir, yakın arkadaş, çocuk, öğrenci, eş, başka biri... "İtiraz istemiyorum!" kalıbı çok ilginçtir. İhtiyacı olan birine para verirken, leziz bir pastanın yarısını teklif ederken, "Burada patron benim!" demeye çalışırken, artık tahammül sınırlarını aşmış bir konuşmanın içindeyken farklı farklı anlamlar taşır bu cümle.

Birine bunu diyorsanız büyük ihtimalle onu yeterli oranda kızdıracak ya da ikilemde bırakacak bir önermeyi veya dayatmayı yapmak üzeresinizdir. Yetişkinler "İtiraz istemiyorum!" ile nasıl başa çıkacaklarını bilirler. Biri onları bunaltıyorsa ortamdan mümkün olduğunca hızlı uzaklaşmaya veya enerjileri varsa kendilerini savunmaya koyulurlar. Üst otorite dışında kimseden de "İtiraz istemiyorum!" lafını kolay kolay kabul etmezler.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinde ise bu cümle hemen her zaman ebeveyn tarafından kullanılır. Çocuklar ebeveynlere "İtiraz istemiyorum!" demez. Çocuk itiraz istemediğinde anne-babalar bunu hemen anlar ve gereğini yapar zaten. Bir ebeveyn çocuğuna doğru bildiği bir kuralı kabul ettirmeye çalışırken "İtiraz istemiyorum!" dediğinde bağlam ve çocuğun aile içindeki konumuna göre işin rengi değişir. Peki, çocukken itiraz konusu olan ya da "olamayan" şeyler neler olabilir? Uyku saati, yemek seçmemeyi öğrenmek, ödevleri zamanında yapmak, mermerde koşmanın yüzde

seksen kötü bir kazayla sonuçlanacak olması, büyüklere sesini yükseltmemek vb. İtiraz etmek isteseniz bile bir türlü kendinizi dinletemezsiniz çocuksanız; çünkü her şeyin "sizin iyiliğiniz için" olması, ebeveynlik dünyasının vazgeçilmez savunmasıdır. Diğer seçeneklerin hepsi aynı iyilik nedeniyle önerilerinizi, kendinizce haklı sebeplerinizi bir anda yok sayar. Ama bir yandan da çocuklar itiraz etmeyi sürdürürler. Çocuklar itiraz ettiklerinde anne-babanın tepkilerine bakarak sonraki itîrazları için taktik geliştirmeye başlarlar. Zaman içinde ebeveyninin kullanma kılavuzunu güncelleyerek yazmaya devam ederler.

İtiraz kelimesi Arapça kökenli bir kelime ve "birinin yolunu kesme, önüne çıkma" anlamındaki kökten türetilmiş. "İtiraz istemiyorum!" denilerek çocuğun sebepleri dikkate alınmadığında önü kesilen çocuklar oluyor. İtiraz istememek evin kuralına dönüştüğünde önü kesilen şey "pabuç kadar olmuş bir dil" de olmuyor. Çocuğun duygusal, bilişsel gelişimi oluyor.

Çocuğun yürüdüğü yolu düz bir çizgi; içinde büyüyen olumlu veya olumsuz duyguların, sorguların ve şüphenin de sadece dünya üzerinde doldurduğu yaş kadar yoğun, yerinde veya "acil" olduğunu düşünmek yetişkinlerin sık düştüğü hatalardan biri. Bu hata yüzünden ebeveynler, çocuğun düşünmesinin, mukayese yapmasının, hislenmesinin, yeterince hata yapmasının önemini kavramakta zorlanabiliyorlar. Ama çocuğun biyolojik sisteminin sağlıklı olmasına fazlasıyla dikkat kesiliyorlar. Çocuğun kalbinin atması, ciğerlerinin mekanik olarak şişip sönmesi, midesinin asit, pankreasının hormon salgılaması ve toksinlerden arınması her şeyden önemli... Sıra yöneten beyne geldiğinde aynı duyarlılık gözlenemiyor ne yazık ki. Mantıksal gelişim, bilimsel düşünme becerisi, sorgulama, safsatalardan uzak durma, gerektiğinde itiraz etme ikinci planda kalıyor. Beyin yalıtkan bir sünger gibi yaratıcılık ve eleştirel düşünme için gerekli ateşlemeyi yapamıyor.

Oysa itiraz etmeyi olumsuz bir şey gibi görmek yerine öğrenmenin farklı bir yolu olarak görmek mümkün... Odaklandığınızda

bazı çocukların muhalefet için değil, anlamak ve öğrenmek için itiraz ettiğini fark edersiniz. Zira itiraz edip cevaplarını aldıklarında uzun bir "hıııı" gelir itirazın hemen arkasından. Bunun yanı sıra çocuklar sorgularken, itiraz ederken, daha fazla açıklama beklerken öğrenmenin ötesinde kişilik gelişimleri için gereken bağımsızlık mücadelesi veriyorlar. Bağlanma stilleri açısından güvensiz bağlanan, her davranışında onay bekleyen bağımlı kişilerin yetişmemesi için çocukların bu mücadelesi çok değerli...

Bu nedenle yetişkinlerin "İtiraz istemem!" cümlesini ne sıklıkta ve hangi amaç için kullandıklarına bakmak lazım. Çünkü "İtiraz istemem!" ifadesi riski ortadan kaldırmak, kriz yönetmek, tehlikeyi savuşturmak için olduğu gibi bazen sorunla baş edilemediğinde de kullanılabilir. "İtiraz istemiyorum!" cümlesi ebeveynin becerilerinin eksikliğinden mi, yoksa çocuğun gerçekten iyiliği için mi kullanılıyor farkında olmak lazım. Ama nedeni ne olursa olsun, itiraz hakkına saygı duymaya kendimizi alıştırmalı ve hatta bu özelliğimizi geliştirmeliyiz. Çünkü şu bilinmeli ki meraklı çocuklar hep sorgulamaya devam edecekler ve biz yetişkinler çocuklara uyum sağlamak için yeniden düşünmek durumunda kalacağız.

Sonuçta çocukların hayata ve kendilerine yönelik farkındalık sahibi insanlar mı, yoksa ölü dogmaları ve disiplin zannedilen kalıp sözleri kullanarak kendinizden çektiğiniz akımla çalıştırmayı denediğiniz kurgusal karakterler mi olacağına karar vermeniz gerekir. Tercih sizin değil, çocuğun.

"O, O Zamandı"

Bence babaların zihninde çığır kapatan farklı bir zaman kuramı var. Kuantumdan sonra Babantum kuramı.

KROMOZOMLARIMIZIN UÇLARINI ÂDETA "mühürleyen" telomer adlı yapılar yaşlandıkça esnekliklerini kaybettiği için, yeni

hücreler eskilerinin yerine gelemediğinden bize hayatta verilen zaman sınırlı... Zamanı kendimiz için doğrusal olarak algılıyor ve "Allah sıralı ölüm versin," duasını ediyoruz. Ancak içten içe hiç ama hiç yaşlanmasınlar istediğimiz, telomerlerini pamuklara sarıp korumayı arzu ettiğimiz çocuklarımız için zamanı fraksiyonlara bölüyor gibiyiz. Onların "zamanlarını" kendi "zamanlarından" uzaklaştırıyoruz. Bilinmeli ki çocuk, yetişkin olduğunda "O, o zamandı," demeyi deneyimleyenle deneyimlemeyen arasında çok fark olacak. Biri zamanın hakkını verenler, diğeri bitirilememiş işlerin mutsuzluğunda ve belki de kızgınlığında olanlar. Siz hangi gruptasınız?

Ebeveynler işlerine gelince "Biz sizin gibiyken..." diye başlayıp kendi zamanlarını sürekli örnek gösterirken bir yandan da işlerine gelmediğinde "O, o zamandı," diyerek zamanı bölüp parçalayabiliyor. Çocuklar aşağıdaki örneklere benzer taleplerde bulunduğunda zaman tombalası başlıyor.

"Anne lütfeenn... Bak tüm sene harçlıklarımı biriktirdim, bütün arkadaşlarım bu tatile gitmek için çoktan hazırlıklarını yaptı, üç güncük sadece. Herkesin numarasını, ailelerinin mesleklerini ve soyadlarını bile yazıp verdim işte sana. Hem siz de zamanında gitmişsiniz tatile arkadaş grubunuzla."

"Üstüme iyilik sağlık. Hayır dedim bir kez, hem nasıl olsa baban da izin vermez tanımadığımız etmediğimiz insanlarla tatil yapmana. Çok mu gerekli canım sanki, daha uygun bir zaman gelince gidersin, kaçıyor mu arkadaşlarla tatil? Ayrıca herkes camdan atlasa sen de mi atlayacaksın? O, o zamandı hem. O zaman başka, şimdi başka... Kendini benimle bir tutma."

"Baba yaaa, offf, arkadaşıma rezil etme işte beni! Bak anlatıyorsun, sen daha lisede araba kullanıyormuşsun, hatta annemi bile alıp okula bırakıyormuşsun..."

"Oğlum o, o zamandı; bizim durumumuz farklıydı. Bizim evlerimiz, okullarımız, ailelerimiz çok yakındı. Şimdi öyle şeyler olmaz artık, heveslenme boşuna; hem zamanı gelince sen de bunları yapacaksın. Biz bırakırız arkadaşını çok ısrar ediyorsa;

siz arkaya oturur muhabbetinizi edersiniz, ben nefes bile almam, yokum farz edin güzel çocuğum..."

Ne değişti dünyamızda ve hâlâ hızla değişmeye devam ediyor? "O zaman" denilen zaman ne hâle geldi? Korkularımız ve arzularımız nasıl bir dönüşüm geçirdi? Görünen o ki her insanı diğerlerinden üstün gelmesi gerektiğine inandırmaya çalışan, insanın aleyhine çalışan bir dünya algısı var bu çağda. İnsan olmak, yaşamı anlamlandırabilen tek varlık olmak bile "hükümsüzdür" damgasıyla lekelenmiş durumda. Robotlar gelse de insanla uğraşmak zorunda kalmasak hevesi var bazı kursaklarda.

Büyük resme, her köşe başında bekleyen korkunç tehlikelerden bağımsız olarak büyük resme baktığımızda zamanla ilgili yapıp ettiklerimiz çocuğa iyilik falan değil. Aksine onu zamanına düşmanlaştıracak; keyifli olduğu zamanlara bile yetişkinler için yaşanmışlık, kendisi için yaşanmayışlık ya da azıcık yaşanmışlık olarak bakacak. Kendi ânındakilere ve geleceğindekilere umutla bakıp "beklemeye" değeceğine inanmaktan başka çaresi olmayan çocuk, yaşamayı "o zamanın bu zamanı yutması" olarak duyumsayacak. Büyüklerden "o zamanları" dinledikçe kendisi ebeveyn olduğunda kendi dönemini kendi çocuklarına nasıl anlatacağını asla netleştiremeyecek.

Yöneltmek isteyip de yanıtlarından çekindiğimiz ya da işitirsek birilerinin kalbini kıracağımız sorular karşısında hep aynı şeyi duyuyoruz ya da duyuruyoruz: "O, o zamandı..." ve konu kapandı. Allahtan telomerlerin esnekliklerini kaybetmeye başlamaları için epey bir zaman geçmesi gerekiyor. Çocukken, gençken, daha "otuz" filan değilken zamanın nasıl geçtiğini çok düşünmüyoruz. Yaşamak için sadece yirmi dört saatimiz olsaydı, tüm ömrümüz gün doğumundan gün batımına kadarken herkesin kendi çocuğunu korumaya çalıştığı şu yeni "zaman" ve "yeni" tehlikeler de aynı kalsaydı "o zaman" ne yapardık? "O, o zamandı," diyerek çocukları uyutur muyduk? Çocuğun tüm günü uyuyarak geçirmesine kalbimiz elverir miydi? Ebeveyn olunca anlayacağı bir yarın da olmasa gerçekten

de onun için en doğrusunu yaptığımıza yüzde yüz ikna olabilir miydik? İkna olmamız gereken şey zamanımızın ne kadarını uyanık, ne kadarını uykuda, ne kadarını gerçekten anda geçirdiğimizdir.

Mevlânâ *Mesnevi*'de uykuyu ve uyanıklığı üzerine basa basa ele almış:

"Uyanık olan, daha uykudadır. Onun uyanıklığı uykusundan beterdir.

Canda, bütün gün düşüncelerin itişmesinden, zarar ve yarardan, yok olma korkusundan,

Ne huzur kalır, ne letafet ve güç, ne de semaya seyahat yolu.

Uyumuş kişi, her hayalden dolayı ümit taşıyan ve onunla konuşandır."

Her hayalden dolayı ümit taşıyan; yaşamadığı, aldatıcı, hep "-mış" gibi kalacak hayallerle konuşan; ayaklarının bastığı yerin kum mu, bataklık mı, yoksa bildiğimiz asfalt mı olduğundan emin olamayan; gerçekten de ses çıkarmayıp "uyursa" sabaha birazcık daha büyüyeceği için istediği gibi yaşamaya bir nebze daha yaklaşacağını düşünen ve sabırla kendini "bekleyen" çocuklar var mı?

Bugün de yirmi dört saat.

Varsa onları uyandıralım.

"Cevap Verme Bana!"

Bilmece versem olur mu? Verince vermemen gereken, vermeyince vermen gereken şeye ne denir?

KİMİLERİNE GÖRE ABSÜRT tiyatronun babası olarak kabul edilen Samuel Beckett'in *Catastrophe*, Türkçesiyle *Felaket* adlı bir oyunu vardır. Bu oyunda, bir tiyatro yönetmeni ve asistanı ile siyah bir kütlenin üzerinde durmuş ve kendisini diğerlerinin yönlendirmesine bırakmış bir başrol oyuncusu yer alır. Yönetmen ölü bir heykel gibi duran ve boş koltuklardaki "seyirciye" bakan

oyuncuyu inceler. Ardı ardına kolu şöyle olsun, bakışı böyle, duruşu ve renkleri böyle diye ev dekore eder gibi adamı dekore eder. Oyuncu hiçbir soru sormaz, hiçbir cevap da vermez. Oyuncu provanın sonunda seyirciyi parmağıyla işaret ederek ifadesiz bir biçimde uzağa bakar, yönetmen de büyük bir kıvançla sahnenin mükemmelliğini âdeta bağırır.

Bazen çocuklardan, yetişkinlerden beklentinin buna benzer bir şey olduğu hissine kapılıyorum. Mükemmel görüntü gerçekten de sessiz kalmak ve "cevap vermemek mi?" Bazı ebeveynler çocuklarıyla önceden yaptıkları provalara rağmen sürekli kendilerine cevap yetiştiren çocuklarına kızıyorlar; "Cevap verme bana!" diyerek. Bunun karşılığında çocuklar genellikle peş peşe atılan kurşunlar gibi "Neden, neden, neden?" sorularını sıralıyor. Bilhassa "Yapmayacağım!" diye inat ettiklerinde, yetişkinden farklı bir fikir ortaya attıklarında, kendilerini açıklamak için sebepler sıraladıklarında "Cevap verme bana!" veya "Anne/babaya laf yetiştirilmez!" gibi ifadelerle karşılaşabiliyor çocuklar. Çocuğun parmağı bir yönü işaret etse de ebeveynler orada ona hak verecek bir "çoğunluğun" olmadığını söyleyerek ebeveynliklerinin veya yetişkinliğin her zaman çocuktan daha fazla olan ağırlığına güveniyorlar. Bu ağırlığı tüketmeye yönelik her türlü girişimi savuşturmak için demokratik bir anlayışları olduğu hissini uyandırabiliyorlar. Çocukların tek tük ve yarım (ya da çeyrek) yetişkin gücünde olduğuna inanılan ailelerde "Bak açıklayalım şimdi; baban da ben de aynı fikirdeyiz, anne-babaya cevap verilmez, sen çocuksun," denilerek demokrasinin çoğunluğa dayalı bakış açısı hissettirilebiliyor. Ama bu, çocuğa mikrofonun uzatıldığı, eşit haklar kullanımı demek değil.

Bazı ailelerde ise çocuğa hiçbir sağlıklı sınır getirilmiyor ve çocuklar veto hakkı olan üç yetişkin gücünde söz sahibi hâline gelebiliyor. Ancak böyle bir yaklaşım çocuğun cevap vermesinin çok ötesine taşan ve çocuğu çocukluğundan çıkaran, hatta çocuk istismarına dönüşebilecek hadiselere yol açabiliyor. Cevap vermeyen çocuk da evin hâkimi hâline gelen çocuk da gelişimsel olarak

zarar görüyor. Sonuçta ebeveynlerin tavrı çocukların nasıl bir tutum geliştireceğini doğrudan etkiliyor.

Peki, ebeveynler hangi durumda "Cevap verme bana!" derler? Nasıl bir sıkışmışlık, nasıl bir çaresizlik bunu söyletir onlara? Çoğunlukla ekonomik, psikolojik ve sosyal anlamda güçlerini, imkânlarını aşan veya kendiliklerini zedeleyen durumlar söz konusu olduğunda "Artık yoruldum, cevabım yok, çarem yok," demeye çalışırken kullanıyorlar bu kalıbı. Aslında cevap veremeyen yetişkinin kendisi olabilir. Yetkin olmayan, hayatını sürdürmekte zorlanan, şartların baskısından bunalmış bir ebeveynin "Cevap verme bana!" çıkışı bir anlamda kendisini rahatlatma ve bir nefes arası verme şekli olabilir. Çocuklar ebeveynlerinin bu çaresizliğinin, bunalmışlığının farkında aslında. O anda kendi yaşanmışlıklarına bağlı olarak geri çekiliyor veya ebeveynlerinin üzerine daha fazla gidebiliyorlar. Empati kurabilen çocuklar geri çekilirken anne veya babanın "Cevap verme bana!" ifadesinin bazı durumlarda haklı olabileceğini de içten içe fark ediyorlar. Ancak ortada çok anlamsız bir durum olduğu hâlde ebeveyn yine de "Cevap verme bana!" diyorsa bunu anlamakta güçlük çekiyorlar ve sorunu tırmandırabiliyorlar.

Örneğin okulda arkadaşıyla çarpıştığı için yaralanan bir çocuk mecburen annesiyle sabah ofise gidiyor. Anne bir taraftan işyeri yöneticisinin rahatsızlığını belirten bir bakışını fark ediyor, bir taraftan da "Anne yaaa!" diye mızırdanan çocuğa gözleriyle "Rahat dur!" mesajını veriyor. Çocuk bir anda yaygarayı koparıyor; "Anne eve gidicez demiştin yaaaa, eve gidicez dedin kaç kere, hâlâ buradayız!" diyor. Anne çocuğa ne zaman "Birazdan kalkıyoruz," dediğini bile unutmuş hâlde bir anda yükseliyor ve "Cevap veriyor bir de, gideceğiz dedik işte!" diyor. Çocuk gerçekten de canı acıdığı için kendince haklı bir şekilde "Eve gidiyoruz," denmesine rağmen hâlâ ofiste oturmak zorunda olmaya karşı isyan içinde olduğunu iletmeye çalışmıştı aslında. Bir yetişkin gibi muamele görmeyi ve neden hâlâ ofiste oturmak zorunda olduklarının biraz

daha özenli ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmasını beklemişti içten içe. Sonuçta kendince insan yerine konmamanın intikamını almıştı anneden.

Elbette hangi durumlarda, hangi sıklıkta "Cevap verme bana!" dendiği de önemli bir ölçüt... Bir anne "Sen ne demeye çıkarsın bu dolabın üstüne!" sorusunu sorduğunda çocuk hâliyle açıklamaya çalışır ama anne tam bu sırada "Cevap verme bana!" der. Çocukların en anlamadığı kısım bu olsa gerek. "Hem soruyor hem de öyle diyor. Ne demek istiyor annem ya," dediğinde her çocuk için "annece" dilini öğrenme süreci devam ediyordur. Arada bir gergin ortamlarda "Cevap verme bana!" denilmesi çocuğun idare edebileceği bir durumken sürekli cevap vermemeye davet edilmesi bazen uzun bir suskunluğu tetikleyebilir. Çocuğun niye cevap vermemesi gerektiği konusunda daha çok aydınlanmaya ihtiyacı olabilir.

Çocuklar "Cevap verme bana!" diyenlerin niçin cevap vermediklerini bizden iyi biliyorlar. Bu yüzden büyümeyi beklerken tek taraflı bir disiplin anlayışıyla susmamalılar, daha çok cevapları olmalı çocukların. Yarım (ya da çeyrek) yetişkinin düşünce ve duygu gücünde görülmemeye çok ihtiyaçları var. Sonra etraf insanların yüzüne "saygıdan" söyleyemediklerini, "susarak" arkalarından konuşan ve sorusu olmadan cevabı olan yetişkinlerle dolup taşarsa ne olacak; "cevap" kimde olacak?

"Kıyamam Sana"

Bu cümleyi duymak hoşuma gidiyor ancak her duyduğumda bebekleşip güçsüzleşiyorum nedense!

ŞEMSEDDİN SAMİ *Kamus-ı Türki*'sinde "kıymak" eyleminin en eski Türkçe anlamlarını şöyle vermiş: Heder etmek (bir canlıya kıymak, canını almak, itlaf etmek veya zarar vermek), esirgememek/acımayarak vermek (paraya kıymak), acımamak/gaddarlık

etmek. "Kıyamamak" eylemini ise şu şekilde açmış: Esirgemek, acıyıp feda edememek. Günümüzde kelimenin sözlük anlamı da kullanımı da çok değişmemiş. Değişen şey şu: Günlük kullanımda kelimenin sonundaki "a" biraz uzatılarak özellikle anneler tarafından çocuklara yönelik kullanılan "Kıyamaaaam!" şeklindeki söyleniş giderek yaygınlaşıyor. Sevgi gösterisi, merhamet, gönül alma, acıma ve daha birçok duygu içeriğini barındırıyor bu söyleyiş. Bir bakıma kişiye, olaya ya da duruma gerçek anlamda bir faydası dokunamayacağını düşünen, acımayla karışık bir sempati kastediliyor sanki. Elbette söyleyen kişinin niyeti, mizacı, samimiyeti çok önemli ancak çocuklarla iletişimde fazla kullanılmaya başlaması dikkat çekici...

Ebeveynler veya yakın akrabalar çocuklara kıyamadıkları için onlar adına kararlar alma, çocuğun yapması gerekenleri onlar adına yapma, onların yerine üzülme gibi çok sayıda eylemi üstlenmekten çekinmiyorlar. Oysa çocuğun görevi, sorumluluğu, işi olan her şeyi kendisinin yapması gerekiyor ki çocuk yapıp ettikleriyle zihinsel, fiziksel ve duygusal gelişimi için tecrübeler edinsin. Bilmekle yapmak köprüsünü kursun ve oluş hâlini devam ettirsin. Çocuğun öz vazifesi olduğu hâlde onun adına yapılan her şey iradesini, başa çıkma becerilerini, hatta kaslarını zayıflatıyor. "Kıyamam!" diyerek çocuk adına davrananlar ellerinde kıyma makinesiyle dolaşıyorlar aslında. Çocuğun gelişimsel görevlerini yapmasına olanak vermemek onu zayıflatmak ve gelecekteki gücünü ortadan kaldırmaktır. Kıyamamak eyleminin yerini alması gereken eylem kıymak değil, sadece çocuğun doğasına saygı göstermektir. Çocukların dirençli ve yılmaz olması onların ne kadar zengin deneyimleri olup olmadığıyla doğrudan ilgilidir.

Ayrıca "Kıyamam!" sözcüğü çocuğun durumunu önemsizleştirme işlevi de görebiliyor kimi zaman. İşte ve trafikte gerçekten de zor ânlar geçirmiş bir ebeveyn ile okuldan eve suratı beş karış gelen bir çocuğu düşündüğümüzde çocuğun sorunu kesin daha

önemsiz veya "ufak" bir şeydir, sonuçta "Ev geçindirmiyor ya!" şeklinde bir alt mesajı da içeriyor. Çocuğa "Canım ya kıyamam ben sana!" diyerek "Derdin gerçekten her neyse çok da acil veya ciddi bir şey olamaz, şu anda bununla uzuuun uzun ilgilenemeyeceğim," mesajını tatlılıkla vermek, onu ve ona kıyan şeyi/şeyleri sempatik, yumuşak bir ses tonuyla geçiştirmeyi de içerebilir bu alt mesaj. Öyleyse neden canımızdan çok sevdiğimiz çocuklarımızın sorunları bizimkiler kadar "büyük" veya "ciddi" değil düşüncesiyle onların belki de kendilerine kıymalarına sebep olabilen onca sorunu "Kıyamam!" diyerek geçiştirme eğiliminde olabiliyoruz bazen? Sorun olma kapasitesi olmayan durum ve olayları sorunmuş gibi değerlendirip çocuğun "Gerçek ve yapay sorun nedir?" algısını karıştırmamızın bunda etkisi var mıdır acaba?

Aynı şey ödül veya cesaretlendirme kapasitesi olmayan durumlar için de geçerlidir. Çocuğun gerçekten de "ciddi" bir sorunu olduğuna ikna olsak veya çocuk bizden açık açık yardım ve yönlendirme istese o zaman "Kıyamam"a başvuramayız; çünkü o noktada oturup kendimizi onun dilinden ifade etmeye çalışmak, bir sürü kitap karıştırmak ve ona ulaşmak için en doğru iletişimi sıfırdan inşa etmek gerekliliği doğacaktır.

Ciddi olan veya olmayan şey çocukların "sorunları" değil aslında, mühim olan bizim onları ne kadar "ciddi" ve dolayısıyla "insani" görüp görmediğimiz ve içten, derinlikli tepkiler vermeye uğraşıp uğraşmadığımız.

İnsan olmanın birinci kuralı, "Kendine yapmayacağın veya yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma," desek ebeveyn olmanın birinci olmasa da dikkate alınması gereken bir kuralı, "Kendine yapmayacağın veya yapılmasını istemediğin şeyi çocuğuna da yapma," olabilir mi sizce? Karşımızdakinin sorunlarına doğallığımızın ve samimiyetimizin yüzde yüzünü vermeye çalışarak çözebiliriz belki bu soruyu ve sorunu.

Diğer yandan "Kıyamam!" diyen biri gerçekte sadece çocuğa değil, kendine de kıymaktadır. Ama nasıl? Dikkat ederseniz hep

ya "size" birileri kıyıyor/kıyamıyor ya da siz birilerine ya da bir şeye kıyıyor veya kıyamıyorsunuz. "Kendine kıyamayan" birine dair kullanıma pek rastlanmıyor. Çocuklara hiç kıyamayanlar daha sonra kendilerinin ve çocuklarının yaşamlarında ortaya çıkabilecek yeni sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Hiç kimse sinirini bozan veya fiziksel, ruhsal "bütünlüğüne" şöyle ya da böyle zarar veren bir olay karşısında "Ah kıyamam bana ya, canım, zavallı ben!" deyip kendi yanaklarını veya başını okşamaz. Oysa en çok da özümüze ve kendiliğimize kıyarız; nefsimizi özümüze aykırı davranışlarla zehirleyerek ya da onun ihtiyaçlarını görmezden gelerek. Dış uyaranların tahakkümünün yaşandığı bu çağda kendiliğimizle, özümüzle sohbet etmek sanki uzaylı biriyle konuşuyor gibi saçma, hatta deli işi gelebilir. Dahası kendimizle iletişimden kaçınmak için elimize hemen telefon, kumanda, tablet almayı bile tercih edebiliriz; kendimizle, kendiliğimizle baş başa kalmaktan korkar hâlde. Oysa özümüze "Kıyamam sana!" demek doğallığımızı korumamıza yardımcı olacaktır.

Ne var ki günlük kullanımda, örneğin sosyal medyada "Kıyamam sana!" ifadesi yapay sorunlar yaşayanların birbirine söylediği tampon bir cümle olmuş durumda. Yazın yastığın bütün soğuk tarafları ısındığı için uyuyamamak, pek çok giysi arasında giyecek hiçbir şeyi olmamak, kedisinin o gün yolda karşılaştığı diğer kediye sinirlenmesi "Kıyamam sana!" demenin zamanı ve yeri olarak görülebiliyor. Üzgünüm ama çocuklarımıza yerli yersiz "Kıyamam sana!" narkozunu verip onların güçsüzleşmesine yol açmamız hâlinde büyüdüklerinde hem kendileri hem başkaları kıyacak onlara. Abartmayalım derim çocukların güçlüklerle yüz yüze gelişini. Sonuçta bu güçlükler onların dayanıklılığını artıracak ve böyle böyle kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak. Hatta öyle olacak ki bu girişimleri onları ayaklarını yerden kesen hayallere kadar götürebilecek.

Demem o ki bırakalım çocukları kendilerine.

BÖLÜM 4

Gelecek Kimin?

Eğitim Ordusu

Zorunlu eğitim yani. İyi de "zor" ve "eğitim" kelimeleri neden yan yana kullanılıyor?

"HAYAT ÇOK ZOR... Dünya kötülüklerle dolu... Çocuğunuzun karşısına baş etmesi gereken pek çok zorluk çıkacak. Hayatta kalmak için mücadele etmek, savaşmak, kazanmak, ezmek, elemek, geçmek zorunda... Yaşam çetin bir savaş meydanı. Neyse ki onun bu mücadelesinde her zaman yanında olacak bir eğitim ordusu var. Evladınız da bizatihi eğitim ordusunun neferlerinden biri."

Sahi bu dili bize kim öğretti? Bu ordu nasıl bir araya geldi?

"Eğitim" ve "ordu" kelimeleri neden yan yana getirilir?

Dünya savaşları döneminde öne çıkan bir ifade "eğitim ordusu." Orduların doğası gereği emir-komuta zinciriyle herkesi tek tip yurttaş olmaya zorlayan yaklaşımı kendi içinde tutarlı olabilir belki. Ancak yine doğası gereği son derece esnek ve her bir çocuğa parmak izi kadar farklı bir birey olarak bakması gereken okul niçin tek tipleştirmeye çalışır? Dünya tarihine baktığımızda tek tip insan yetiştirme çabasında olan yüzlerce devlet var. İstisnasız hepsi başarısız olmuş. Çünkü bu tür uygulamalar insan onuruna ve doğasına aykırı... Sonuçlara bakıldığında tek tip insan yetişmiyor ama nedense bu sistemlerde yetişenler çoğunlukla tek tipçi olarak yetişiyor. Tek tipçi zihin mekaniğinin temel karakteristiği, sözcükleri veya cümleleri değişse de kafanın çalışma biçiminin

aynı olmasıdır. Dünya görüşleri farklı ama zihin mekanikleri aynı insanlar... Kullandıkları kelimeler farklı fakat mantıksal işleyiş çok çok benzer. Tek tipçi bakış açısında genelde iki taraf ortaya çıkıyor ve taraflar kendi görüşlerinin tamamını doğru, karşı tarafı tamamen yanlış olarak değerlendiriyorlar. Eğitim ordusu kavramı bu tür toplumlarda çok daha sık kullanılıyor. Kendimizle ve dışarıyla her gün bitmek bilmeyen bir savaşta olduğumuz için de bu ordunun her gün cephede çarpışması gerekiyor. Bu ordunun en düşük rütbeli ve kolay harcanabilir askerleriyse çocuklar... Bir gün üniversiteden terhis olana dek hiyerarşinin en altındakiler onlar...

Ordunun tüm neferlerinin terhis aldığını hayal edin şimdi. Bir sabah tüm "eğitim ordusu" yetişkinleri mesailerinde çarpışmak ve uğraşmak üzere çocukları beklemeye başlasa ve çocuklar hiç gelmese o zaman ne ordu kalırdı geriye ne de rütbeler. Tek tip bir yurttaş yetiştirme hayali eğitim ordusunun yel değirmenleri olarak kalırdı.

Bertrand Russell ömrü boyunca savunduğu tek tip yurttaşlık eğitimine son yıllarında eleştirel bir gözle bakmıştı. Bu sistemin tüm çocukları tek tipleştirdiğini vurgulayarak çok özel ve farklı çocukların sistemde eritildiğini savundu. Bundan öylesine muzdaripti ki üstün yetenekli çocukların okul sisteminin dışına çıkarılmasının daha yararlı olacağını ve böylece onları kurtarabileceğimizi iddia etmiş; hatta bu çocukların isimlerinin sonuna "DY", yani "Düşünmeye Yetkilidir" ibaresi konulması gerektiğini ifade edecek kadar ileri gitmişti. Genel olarak bakıldığında eğitim ordusu bağlamında "yurttaş yetiştirme" tabanlı yaklaşımın köklü bir değişime uğraması gerektiği açık... Ama Russell'ın öne sürdüğü kadar radikal bir değişimle mi? Hayır.

Eğitim ordusu olmakta ısrarcıysak eğer, çocuğun nefer değil, vatan olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Okullar, okul çalışanları, binalar, görevliler, eşyalar, kitaplar, bürokrasi, mevzuat; her şey ama her şey çocuklar için mücadele edecekse savaşalım ya da herkes hazırsa buyurun: Eğitimle barışalım.

"Ama Çok Güzel..."

Güzel olmasaydı çirkin mi olacaktı? Çirkin yazı, çirkin saç, çirkin çocuk...

KİMİ ZAMAN EBEVEYNLER arasında çocuklarının okulu hakkında konuşurken "Artık eğitimde moda buymuş, sizin okulda şu yapılıyor mu?" türünden muhabbetler geçiyor. Moda olana Fransızlar *en vogue* derler. Eski Germenik kökenli bir sözcük olan *voga*; yani bir botun ya da salın suyun üzerinde kontrolsüzce, sallana sallana ilerlemesi hareketinden türediği düşünülen bu çok şık kelime arkaik anlamını günümüzde de yaşatıyor. Denizciliğine güvenen herkes çocuğunu almış akıntının götürdüğü yere gidiyor. Kaçırdıkları nokta ise sakin görünen bir denizde herkesin kaptan kesilebileceği oluyor.

Ebeveynler "yılların denizcileri de olsa" eğitim değişen ihtiyaçlara göre sürekli farklılaşan bir havaya sahip... Popüler olan birçok eğitim-öğretim uygulaması dalgaların içinde öyle böyle peş peşe belirip kayboluyor. "Çocuklar için uygun mu? Mevcut müfredat sistemiyle tutarlı mı? Öğretmen kaynağı var mı?" gibi sorular pek gündeme gelmiyor. Açıklama istendiğinde çocukların eğlendiğinden bahisle "Ama çok güzel..." diyorlar, sanki "Su çok güzel gelsene!" denilen sonsuz bir yaz tatiline çıkmış gibi.

Kavramsal bir çerçeveye dayanmayan öğrenme-öğretme uygulamaları, "güzel" denilen bir uygulama yığınına dönüşüyor; sonuçta neye hizmet ettiği bilinmeyen bir yığın, hatta niteliksiz bir kalabalık oluşuyor. Öğretmenler bile bazı seminerlerden çıktığında "Çok güzeldi, çok eğlendik," diyorlar ancak bunların davranış değişikliğine yol açacak bir etki oluşturup oluşturmadığı belirsiz... Güzel, güzelce oyalayan ama temelsiz birçok etkinlikle karşılaşıyorum. Bir örnek... Uzun yıllar önce oldukça büyük bir anaokulunun beş yaş grubu yıl sonu gösterisine davet edilmiştim. Yaklaşık iki saat süren etkinlikte öğrenciler tema olarak seçilen

uzay hakkında çok sayıda etkinlik yapacaklardı. Yaptıkları resimlerin sergisi, internetten indirilmiş fotoğraflar, gezegenlerin diyaloglarından oluşan oyun, en uzak/en yakın gezegenler, İngilizce bir kısa oyun ve daha neler neler... Aileler transa geçmiş hâlde çocuklarını izliyor ve şimdiki çocukların nasıl harika olduğunu, çocukluğa dönüp böyle bir eğitim almayı hayal ettiklerini, bu yaşta nasıl bu kadar bilgili olabildiklerini etkinlik süresince kendi aralarında ağlamaklı bir hâlde konuşuyorlardı. Öylesine bir atmosfer vardı ki uzaydan gelen üstün insana, yerlilerin hayranlık ve hafif bir ürpertiyle baktığı bir kare oluşmuştu.

Tören bitti; çocuklar ve anne-babaları filmlerin kavuşma sahnelerindekine benzer şekilde âdeta yavaş çekimde özlemle ve sevgiyle birbirlerine doğru hareket ettiler. Yanımda oturan hanımefendi resmen yerinden kalkamadı ve mutlulukla kendisine koşan çocuğuna sarıldı. "Tatlım harikaydın, şu an sevinçten ölebilirim!" dedi. Bu arada "Baban gelmedi ve bunu ona soracağım, neler kaçırdı!" diyerek aile içi savaşlara da bir not düştü. Çocuk yorum yapmadan anneye bir soru yöneltti; "Anne, X alışveriş merkezine ne zaman gideceğiz?" Anne cevap verdi; "Cumartesi tatlım." Çocuk yine sordu; "Anne cumartesi ne zaman? Yatcaz kalkcaz, o zaman mı?" Anne sabırla açıkladı; "Hayır tatlım; yatcaz kalkcaz, yatcaz kalkcaz, yatcaz kalkcaz o zaman." Çocuk o an sanki bütün neşesini yitirdi. "Üüüüffff; daha çokmuş. N'olur hemen gidelim!" dedi. Az önce güneş sistemini sular seller gibi anlatan çocuk cumartesiyi "yatcaz kalkcaz" formülüyle çözmeye çalışıyordu. Çünkü kelimeyi bilmekle kavramı ve terimi anlamak karıştırılıyordu. Her biri "çok yüksek" okullarda okumuş anne-babalar gezegen sistemini öğrenmenin çocuklarına ne kadar uygun olduğunu bile düşünemeyecek kadar hipnoz altındaydı. Güzeldi ama lazım değildi.

Gurdjieff'in bir sözü var; "Bütün günahların en büyüğü, icra ettiği eğitim sisteminden şüphe duyduğu hâlde eğitim yapmaya devam etmektir." "Peki, ne yapabiliriz ki?" diyenler olabilir. Belki güzel olanla lazım olanı ayırt etmekle başlayabiliriz. Lütfen

hep birlikte düşünelim. Yaptıklarımızın hangisi çocuk için kesinlikle olmazsa olmaz, hangisi olmasa da olur, hatta hangisi olmasa daha iyi olur?

"Acelesi Ne?"

Biraz acele edin lütfen, neye ihtiyacım var duymak için.
"Bir yere mi kaçıyor?" filan da demeyin, kaçıyor gerçekten: Çocukluğum.

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNİ İZLEMEK çocuk açısından önemlidir; ebeveyn açısından önemli olan ise çocuğun gelişimi izlerken aldığı tavır, takındığı tutumdur. Mesele daha çocuğunuz küçücük bir bebekken "Kafasını tutmaya başladı mı?" sorusuyla fitillenir ve ebeveynlerin aynı hafta dünyaya gelmiş bebeklerin davranışlarıyla kendi bebeklerinin davranışlarını kıyaslama yarışları başlar. Bundan sonrasında seneler boyu sürecek bir telaş hâkimdir. Türkiye'de çocuklar "Bir an önce her şeyi öğrensin," diye acele ettirilir. Bir an önce oturmaya başlasın, bir an önce eli oyuncak tutsun, bir an önce yürüsün, koşsun, konuşsun, kalem tutsun, yabancı dil öğrensin, spora/sanata başlasın, bir an önce büyüsün... Çocuk bu telaşla, oyun gibi muhteşem bir öğretmenin kucağından alınıp popüler kitaplar, oyuncaklar, özel kursların kucağına bırakılır ki bunlar vasıtasıyla çabucak her şeyi öğrensin. Eğer bir çocuk yaşıtlarına göre daha öndeyse, daha erken yürümüş, daha erken konuşmuş, daha erken her ne olduysa bu anne-babanın gurur vesilesidir. Bu duyguyu daha fazla yaşamak isteyen ebeveyn süreci hızlandırmak için çabalamaya devam eder. Şimdi, tüm bu cümlelerin üzerini çizerek altına kocaman harflerle şunu yazmak istiyorum; "Gelişimde daha erken daha iyi değildir."

Her çocuk için zamanında, ihtiyaç temelli eğitim önemlidir. Fakat "Gelişimde daha erken daha iyi değildir," cümlesini iyi okumakta fayda var. Bu demek değil ki kendiliğinden gelişim

gösteren çocuğun da önüne geçelim ve gelişimini yavaşlatalım. Özellikle son yıllarda bazı anne-babaların çocukları okuma öğrenmesin diye yazılı materyalleri ortadan kaldırmayı tercih ettiklerini görüyorum. Güvendikleri eğitimcilerin kendilerini bu şekilde yönlendirdiğini belirtiyorlar. Oysa gelişim ve öğrenme durdurulamaz, durdurulmamalıdır.

Eğitimde bir efsane gibi dilden dile dolaşan "Çocuklar okula başlamadan önce okuma öğrenmesinler, sonra birinci sınıfta sorun yaşıyorlar," cümlesi okumaya ilgi duyan çocuğun önüne geçilmesine, durdurulmasına neden oluyor. Bu cümle yanlış değil ama eksik bir cümle. Tamamlayalım; "Okulun ve öğretmenin, sınıfta, her türlü ön öğrenmeye sahip çocuklar için ortam hazırlaması gerekir. Yani çocuk okula hazır mı yerine, okul çocuğa hazır mı sorusunun sorulması icap eder. Bu hazırlığı yapmayan sınıf-okul-öğrenme ortamlarında çocuklar sıkıntı yaşayabilir." Bu bize çocuğun olduğu yerden başlamanın, çocuğun olduğu yerde olmanın önemini bir kez daha hatırlatıyor.

Burada önemli olan okul ortamında sağlıklı bir yönlendirme yapılması, yönetmeliğe göre değil çocuğun ihtiyacına ve durumuna göre eğitim sunulmasıdır. Bugün çocukların büyük bir kısmı çok fazla uyaran aldığı için reklamlara, gazetelere, levhalara bakarak bir an önce okumaya gayret ediyorlar ve sanki şunu ifade ediyorlar; "Benim okumam geldi, anlamıyor musunuz?" Çocuğun bu çok açık ifadesine "Hayır, yönetmeliklere göre gelmedi. Okuma!" mı diyeceğiz? "Okumam geldi," demek tabiri caizse "Çişim geldi," demek gibidir. "Hayır, gelmedi," diyemez, çocuğun ihtiyacını karşılamak için esneklik gösterirsiniz. Burada da aynı durum söz konusudur, anne-baba ve eğitimcilerin yerine ve zamanına göre esnemeleri gerekir.

"Gelişimde daha erken iyi değildir," cümlesini bir kez daha okuyarak, bu kez şu soruyu soralım; "Peki, daha geç iyi midir?"

Çocukların öz bakımını yapabilmesi, yemeğini yiyebilmesi, bazen yalnız oynayabilmesi, uykuya kendi başına dalabilmesi

gelişimsel olarak çok kritiktir. Ancak ebeveynler, özellikle anneler, anneanneler, babaanneler çocuğun giyinmesi, beslenmesi dâhil birçok eylemini çocuk adına üstlenirler ve okul çağına gelmiş bir çocuğu kaşıkla besleyen, giydiren, yıkayan, dizlerinde sallayan iyi niyetliler gerekçe olarak "Acelesi ne? Nasıl olsa ileride kendisi yapacak," diyerek hâl ve hareketlerine devam ederler. Şimdi sorumuza cevap verelim. Gelişimde daha erken daha iyi değildir ama daha geç de daha iyi değildir. Her becerinin zamanında gelişmesi değerlidir. Bu tutum, çocuğun sonradan beceri geliştirmesine engel olabilir; çünkü kritik dönem geçmiştir ve gereken disiplin, rutin, beceri oluşmamıştır. Yürümenin, konuşmanın, düşünce gelişiminin, duygusal becerilerin hepsinin zamanı zemini var. Aksi hâlde ilkokulda, ortaokulda, hatta yetişkinken bebeksi davranış gösteren bireylerle karşılaşırız.

Çocuğun zamanı kendi ruhuyla işler. Sizin o saati ileri almanız zamanı ilerletmediği, geri almanız da zamanı geriletmediği gibi yaptığınız manevralar da çocuğun gelişimine sandığınız ölçüde fayda sağlamaz. Yukarıdaki cümleyi tekrar yazalım: Gelişimde daha erken iyi değildir. Daha geç de iyi değildir. Zamanının ne zaman geleceğini ancak çocuğun kendisi bilir. Çocuğu izleyin, o size yol gösterir.

"Henüz..."

Henüz yaşın gelmedi diyorsunuz hep. Ama ben yoldayken yaşadıklarımı seviyorum; onları bir türlü geçmeyen zamanla değil, heyecan dolu bir bekleyişle seviyorum hem de.

"HENÜZ" KELİMESİ SİZE ne çağrıştırıyor bilmem ama bilmek isterim. Henüz bana umudu, olasılıkları, vazgeçmeyişi, beklemenin en uysal hâlini çağrıştırıyor. Özellikle yirminci yüzyılın başlarında psikoloji alanının önde gelen kuramcılarının çalışmalarıyla şekillenen gelişim ve olgunlaşma kavramları zamanımızda da

hâkimiyetini sürdürüyor. Psikoloji o devirde bilim olarak kabul görebilmek için aslında kendi tabiatına uymayan bir şekilde gelişim, büyüme ve olgunlaşma gibi temel kavramları standardize etme üzerine kurulu bir yapılanma oluşturdu. Biyoloji, fizik, kimya gibi alanlarda yirminci yüzyılın başındaki doğrusal ve gerekirci yapılanma dönüşüme uğradı. Ancak yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Doğu felsefesinden aşı yaparak değişmeye çalışan psikoloji gereken düzeyde değişim yaşayamadı. Doğanın akışkan, döngüsel özünden uzak; kategorik, bölünmüş bir psikoloji/eğitim yaklaşımı devam ediyor. Bu durum çocuk yetiştirme tarzımıza da yansıyor. Ya/ya da, başarılı/başarısız, normal/anormal ikilemlerine sıkışmış bir küresel eğitim zihniyeti mevcut... Uslu/yaramaz, akıllı/akılsız, dikkatli/dikkatsiz gibi ikili kodlar eğitimin dili hâline gelmiş. Bazı kelimeler bahsettiğim ikilemlerin aracı olarak kullanılıyor. Henüz, onlardan biri...

"Henüz bunları yapamazsın. Daha zamanı var. Okula başlayınca yaparsın. Henüz yolun başındasın," gibi birçok cümle bahsettiğim doğrusallığın sınır koyucu özelliğini yansıtıyor. "Neden, kime ve neye göre?" sorularını sorduğumuzda eğitimin salt doğrusallığı ve sınırları kaldırmak için yeni kuramlara olan ihtiyacı belirginleşiyor. "Henüz" sonu gelmemiş bir gelişim ve olgunlaşmayı kendi farkındalık düzeyimizin "başladı/bitti" sınırlamasına mahkûm edemeyiz. Çocuk ve çocuklukla ilgili biricikliğimizi vurgularken "henüz" kısıtlaması ve sınırlandırması ile bir çıkış bulmak zor...

Her dönem kendi paradigma penceresini yansıtır. O pencere o paradigmanın sınırlarıdır. Çocuğun sınırı değil. Bir dönem olağan ve normal kabul edilen bir durum başka bir dönem saçma bulunabilir. Aristo *Eşek Arıları* kitabında "Kendisine vurulmasına izin veren kimseye çocuk denir," demiş o günkü sınırlılıklar içinde. Sonraki çağlarda da çocuklara yönelik garip yaklaşımlar sergilenmiş. Mesela 1950'lerin ortalarında Amerika'da "aptal kutusu" olarak tanımlanmaya başlanan televizyonun vücuda zararları konuşulmaya başlamış. "Televizyon maloklüzyonu", yani çocuğun

televizyon izlerken çenesini avcuna almasından kaynaklanabilecek anormal bir diş dizilimi hastalığı bu zararlardan biri olarak görülmüş. Ya da televizyonu kurbağaya benzer bir duruşta uzun süre izlemekten kaynaklanan bacak deformasyonu hastalığının yaygınlaşacağı tartışılmış. Şimdi tüm bunlar bize Aristo'nun çocuk tanımı gibi garip geliyor. Bugün konuştuğumuz, bilim adına açıkladığımız birçok kavram da elli yıl sonra masal gibi gelecek. Örneğin bugünkü okulların çok az bir kısmı müzeye dönüşecek ve "Yüz yıl önce çocukları böyle ortamlarda eğitim adı altında tutuyorlarmış," diyecekler. O yüzden kuramları, eğitim sistemlerimizi, dünya görüşlerimizi kutsayarak bir yere varamayız. Özetle, çocuklarla konuşurken "henüz" kelimesini her kullandığımızda bugünkü normun, normalin henüz'ünden bahsediyoruzdur.

"Henüz" bir oluştur aynı zamanda. Devam eden bir yolculuktur. Hepimizin an itibariyle duygu durumu, kişiliği, mizacı, fiziksel olgunlaşması, beyin kıvrımlarının oluşumu ve insana dair pek çok özellik "henüz" nihayetlenmemiştir ve nihayetlenmeyecektir de. "Şu yaşta kesinlikle bu olur", "İlk üç yaşta yaptın, yaptın; yoksa..." cinsinden durağanlaştırılmış gelişim masallarının değişme zamanı geldi. Ebeveynlerin bu konuda farkındalıklarını artırmasında yarar var. Mevzuatın, kitapların, uzmanların "henüz"leri yüzünden çocuğun doğasını izleyemez olduk. Çocuk gelişimini araba bakım prosedürleri gibi algılamaya başladık.

Kullandığımız "henüz"leri gözden geçirme zamanı.

"Akvaryumundaki balıklar veterinere gitti, henüz dönmedi." ("Balıkların öldüğünü nasıl açıklasak acaba?")

"Henüz bu soruları sormaman gerekiyor." ("Açıkçası henüz cevaplamaya hazır değilim.")

"Henüz harfleri öğrenmemen gerekiyor." ("Mevzuat öyle, ne yapayım?")

"Henüz işim bitmedi, daha sonra bakayım." ("Oğlum şu maç bi' bitsin, sonra oynarız.")

"Henüz anlamazsın bunu." ("Bal gibi de anlıyor aslında!")

Henüz yetişkinler olarak çocukların dünyasına hazır değiliz galiba.

Bununla birlikte madem bu kelimeyi kullanmaya pek meraklıyız, öyleyse şöyle kullanalım mı? "Yapamıyorum," diyen çocuğa "Henüz yapamıyorsun, elbette yapacaksın!", "Başaramadım," diyene "Henüz başaramadın, vazgeçmezsen başaracaksın!", "Olmuyor," diyene "Henüz olmuyor, tekrar denersen yapabilirsin!" diyerek yolunu aydınlatsak... Henüz vakit varken ve çocuklar vazgeçmemişken...

"Ezberi Kuvvetli!"

"Ezberlemek ne iyi ne kötüdür," diyor öğretmenimiz. Amacımıza bağlıymış... Yine aklım karıştı. Dur o zaman birazını ezberleyeyim, birazını öğreneyim.

AN-ASI-MEZ-AR-DİK-ECEK-MİŞ.

Türk eğitim tarihinin en kâbus cümlelerinden biri, sıfat fiil eklerinin ezberlenmesi için kurulmuştur. Hem de defalarca kez... Duydukça gerilirim. Öğrencilerin bu eki fark etmelerini sağlamak yerine ezberletmek... Fıstıkçı Şahap gerçek biri olsaydı eminim bu onun da hoşuna gitmezdi. Ve biz bu hatayı sadece dil bilgisinde değil; matematikte, fende, tarihte, coğrafyada, her alanda yaptık. Çocuklarımızın öğretmeye çalıştıklarımızı kavrayıp kavramadıklarını tespit etmek yerine onların ezberlerini ölçtük. Öğrenmeye ve yaratıcılığa değil, hafızaya kıymet verdik. Anlamak yerine ezberlemeyi tercih ettik. Üstelik bu sadece bizim için değil, dünyadaki pek çok ülke için geçerli... Kaldı ki bugünün dünyasında eğitim sistemlerinin niteliği, ezbere karşı yaklaşımlarıyla doğrudan ilgili görülüyor. Geçmişte pek öyle sayılmazdı.

Fidel Castro hiç hoşlanmadığı okul sınavlarına hazırlanırken kendine göre bir rahatlama yöntemi bulmuş. Ders kitabının

çalıştığı her sayfasını ezberledikten hemen sonra yırtıp atıyormuş. Anlayışı ve yaratıcılığı değil, hafızayı ölçen bir sistemde onun da ezberlediği kadarını sınavda hatırlaması yeterliymiş. Çoğumuz tam olarak böyle yaptık. Bütün müfredatı ezberledik, sonra da yırtıp attık. Geriye "Okulda öğrenmiştim," dediğimiz çok az şey kaldı.

Anlamadan ezberleyen çocukların bulunduğu ülkeler ne yazık ki bilimde, kültürde, sanatta, üretimde yol alamıyor. İşlemleri ezbere çözen ancak ne yaptığını anlamayan çocuklar yüksek notlar aldığında doğal olarak bu yol ödüllendirilmiş oluyor. "Ama öğretmenim gidiş yolum doğru, rakam hatası yapmışım," diyen öğrencilere ben çocukken "Haticeye değil, neticeye bak oğlum," derlerdi. "Benim gösterdiğim yolun dışında başka yolla çözeni kopya çekmiş sayarım, ona göre!" sözlerini duyan sadece ben miyim yoksa? Farklı yollardan problem çözebilenler dışlanırdı. Mesleğinde yetkin öğretmenler gidiş yoluna da farklı yollardan çözebilmeye de puan verirdi. Unutmayalım; "Kapatın kitapları, defterleri bakalım kim bilecek?" diyerek hafıza temelli sınavlar yaptığımızda imal edilen bir öğrenme yerine ezberlenip yutulan bir öğrenme anlayışı sunuyoruz.

Bir sınıf tablosu çizelim: Bir derste herhangi bir konuyu "anlatan" öğretmen o derste belleğindekileri çocuklara "aktardı." Öğrenciler de öğretmenin aktardığını kendi belleklerine geçirdiler. Öğretmen daha sonra kendi anlattıklarını tekrar etmelerini istediğinde öğrenciler de tekrar ettiler ve öğrenciler konuyu "anlamış", sınıf ortamında da konu "anlaşılmış" sayıldı. Her şey yolunda görünüyor değil mi? Şimdi aynı sınıf tablosuna daha derinden bakalım. Öğrenme sırasında hiçbir yeni ve belirsiz durum yaşanmadı. Hiçbir merak, sürprizli bir bilinmezlik ortaya çıkmadı. Yeni bir soru sorulmadı. Hiçbir üst düzey düşünmeye gerek olmadı. Öğretmen hafızasındakileri aktardı, çocuklar da hafızalarına aldıklarını tekrarladı. Yeni, yaratıcı, zorlayıcı bir süreç yoktu. Oysa genellikle kavramsal bilgi ve becerilerle donatılmış bireyler yeni ve karşılaşılmadık durumların üstesinden gelebilme gücüne ve

cesaretine sahip oluyor. Ezberleyenlerin ise güç ve cesaretleri sınırlı oluyor. Keza yaratıcılık, atılımcılık, girişimcilik ve muvaffakiyet sadece ezberle elde edilebilecek bir şey değildir.

Tüm dünyadaki eğitim sistemleri artık çocukların hafızalarıyla uğraşmaktan vazgeçmeli. Mühim olan her çocuğun yaratılıştan kendi içinde var olan kavrama ve öğrenme isteği ile azmine saygı gösterip onu bu yolda desteklemek değil midir? Çocukların bu özelliklerine hürmet etmeyen, yalnızca işlevsel olmayan bilgileri ezberletip onları imtihanla yoklayan toplumlar donuklaşır. Sadece dikiz aynasına bakarak araba sürülmez. Kalıp düşüncelerin, yargıların, zamanı okuyamamanın temel nedeni ezberle donuklaşmış zihinsel yapılardır. Tüm yaşamın ezbere dayalı olduğu toplumlarda eleştiri kısıtlanır ve toplum eleştirilmediği yönlerinden çürümeye başlar. Bireyler kendi fikirlerine uygun olmayanlara kapıyı kapatır. Etkileşim ve iletişim azalır, hatta ortadan kalkar. Ötekileştirme yaygınlaşır. Toplum değerleri belirsiz hâle gelir. Sloganlar, hamaset, retorik öne çıkar. Birlikte dinleme, düşünme, ölçme, tartma ve iyiye birlikte ulaşma zorlaşır. Toplum bireylerinin beyni yeni yollar bulamaz hâle gelir ve tekrar temelli bir makineye dönüşür. Ezber bozan kişilere, icat çıkaranlara daha çok ihtiyacımız olduğunu bilmemizde ve bu bağlamda özgünlüğü desteklememizde fayda var.

Ezberi kuvvetli öğrencinin ödüllendirildiği ve "maşallah"ı kaptığı bir dünyada çocuğun ezbere olan meylinin artacağı aşikâr... Bilginin, kitapların çok sınırlı olduğu dönemlerde başka seçenek olmadığı için bellek ambar olarak görülmüş olabilir. Artık bilgiyi saklamak değil, yeni bağlantılar kurabilmek için sonsuz bilgiyi nasıl süzeceğimizi öğrenmek önemli... Çocuklarımızı bu bağlantıları kurabilme gücüne, kabiliyetine yöneltmemiz daha iyi bir fikir gibi duruyor. Bu tür yaklaşımlar ezberin olumlu yönünü de olumsuz etkiliyor. Çünkü şartlandırmayla işlevsel olan ezber birbirine karıştırılıyor. Etimolojik olarak ezber gönülden, kalpten, göğüsten okumak

demek. Yani bugün yaptığımız gibi kafadan okumak değil! Severek, gönülden yaptığın iş anlamına geliyor. Uygulamada ise tam tersi bir durum söz konusu. Zorla, gönülsüz yapılan işe dönüşmüş durumda. Ezber değerli ama kullanacağımız yer kesinlikle burası değil. Belli konularda ezber yapmak bilinenin aksine hafızamızı geliştirir, özgüveni artırır. Çarpım tablosunu belirli bir düzeyde ezbere bilen; bir şiiri, bir şarkıyı, bir tiyatro eserinden bir bölümü ezbere okuyan kişinin bazı hususlarda güdülenmesi kolaylaşır. Bu nedenle sınırlı da olsa ezberin olumlu yönlerini dışlamamakta, "ezber" kelimesinin ezber dışına çıkarak hakkını vermekte yarar var.

"Yeter ki Azmet"

Yirmi sene sonraki hedef için azmetmemi söylüyorsunuz.
Anlayın artık. Benim için en uzak gelecek yaz tatili...

İLKOKUL BİRİNCİ SINIFA giden çocuğunuz bir gün eve gelip "Anne/baba, ben bugün okulda verem aşısı yaptıklarında hiç ağlamadım biliyor musun? Betül ağladı, Murathan ağladı, Ece ağladı ama ben hiç ağlamadım," dese ne yaparsınız? Gurur verici mi bulursunuz? Belki de üzerinde fazla düşünmezsiniz veya "Aferin!" dersiniz. Peki, şöyle yapalım şimdi: İlkokul birinci sınıfa giden çocuğunuz bir gün eve gelip size aynı cümleleri heyecanla kurdu. Ama bir anlığına düşündünüz ve çocuğunuzun verem de dâhil olmak üzere tüm gerekli aşılarını zaten yaptırdığınızı hatırladınız. Ardından okulda aşı durumu bir şekilde kontrol edilmemiş veya arada bir şekilde "kaynayan" çocuğunuzun fazladan bir doz verem aşısı olduğunu fark ettiniz. Öğretmenin ağlayan Betül'ün yanına eğilip, "Sen azimli çocuksun, aşıdan mı korkacaksın, haydi bakalım!" dediğini duyan çocuk bundan motive olup ekstra bir doz verem aşısını hak ettiğini düşünebilir mi? Şüphesiz çocuğu bu acıya katlanmaya motive eden şu "azim" kavramına bir göz atmakta yarar var.

Psikolog Angela Duckworth, çalışmalarında *grit* kelimesini odağına alıyor. Türkçeye en genel anlamıyla "azim", "metanet" ve "dayanıklılık" olarak çevrilen bu kelime bağlama göre "sertlik, cesaret, hayatın zorluklarına göğüs gerebilme" ve "azmedebilme" anlamına da geliyor. Bununla birlikte sözcüğün ilk anlamına baktığımızda "çok küçük kum veya çakıl taneleri" olduğunu da görüyoruz. Kum tanesi gibi maddenin en katı, en yoğun, atomların küçültülmüş kütlenin içerisinde birbirine en sıkı ve dip dibe bağlandığı bu özel hâlde bulunabilmek bir çocuk için ne anlama geliyor peki? Yeterince azmetmesi, "kendini bırakmaması", kaya gibi sert ve "yoğun" bu özel hâli koruyabilmesi karşılığında neler vadediliyor?

Metanet ve azim, bazı çocukların mizaçları gereği yatkın oldukları ancak besleyici koşullar oluşmadığında onlar için de garanti olan bir özellik değil. İnşa edilebilecek ve gerekli durumlarda faydalı olabilecek özellikler bunlar. Türkçede yaygın bir şekilde kullanılan "Yeter ki azmet," ifadesi hem bir umudu hem de umut tuzağını içinde barındırıyor. Çocuklara "azmettiği takdirde" her şeyi başarabileceğini, tüm istediklerine (veya ebeveynlerin istediklerine) bir şekilde sahip olabileceğini düşündürmek çocukların hem benlik tasarımlarında kırılmalara hem de beklentileri karşılayamama konusundaki korkularını dile getirememelerine sebep olabiliyor. Azimli ve metanetli olduklarını kanıtlayabilmek adına yapmak istemedikleri, bir şekilde çekindikleri veya sorguladıkları davranışlarda bulunabiliyorlar. Azimli olmak, istenilen bir özellik ama ulaşılması ve sürdürülebilmesi oldukça emek istiyor. Çocuğun güçlü rutinlerinin olup olmadığı, sosyo-ekonomik durumu, ailesiyle ilişkisi, okul başarısı, hedefleri, kendine ve başkalarına "hayır" deyip diyemediği gibi birçok özellik azmin, iradenin varlığını ve devamlılığını etkileyebiliyor. Bu tür temel etkenleri hiçe sayıp "Yeter ki azmet," diyerek herkese aynı mutluluğu vadetmek çıkmaz sokağa davet olabilir.

Kuramsal olarak, azmettiği takdirde yeterince çalışmayla her çocuk zor dersleri başarıyla geçebilir diye düşünülebilir. Hatta son derece yüksek bir motivasyon varsa iş tamamdır, diğer şeyler "ayarlanır" diyebilir ebeveynler. Ancak azimli olmak ilmek ilmek örülmesi gereken bir özelliktir. Motive etmek için sadece amiyane tabiriyle gaz vermek... "Yaparsın sen, gerçekten zekisin sen!" demek asıl sebepten uzaklaştırır. Azmeden herkese NASA'da bilim insanı olarak çalışma veya bir sonraki sanat akımının öncüsü olma garantisini verircesine bir beklentinin yansıtılması hayal kırıklıklarını büyütebilir. Bu beklentileri karşılayamayan çocuklar da zamanla kendilerinde bu "azmin" zaten var olmadığına inanarak kendilerinden umudu kesebilir. Yetişkinler de çocuğun öğrenme kabiliyetini sadece azimli olup olmamasına bağlarsa ve mesafe alınamadığını hissederse "Olmuyor işte!" deyip kestirip atabilir. Örneğin "Sen zaten matematikte hiçbir zaman pek parlak olamadın, arkadaşların kadar soru da çözmedin. Dil okuman daha uygun olabilir, istersen vazgeç," diyerek çocuğun önündeki sınırlı seçenekleri daha da sınırlayabilir.

Azimli olmayı anlık bir durumdan ziyade süreç olarak almakta yarar var. Mizaç, ilgi, yetenek, aile özellikleri gibi değişkenlerle ele alındığında azimli olmak anlam kazanmaya başlıyor. Azmin tek başına ele alındığı ilişki araştırmalarında sonuçlar anlamlı çıkabilir de çıkmayabilir de. Yeter ki yanlış karakter algılarını hırsla yücelterek motivasyon sağlama tuzağına düşmeyelim.

Çocuklar ilk yıllarda başarısızlığı geçici bir durum veya sonraki denemede çözülecek bir düğüm olarak görürken başarısızlığın kalıcı bir etiket olduğunu ona yalnızca "büyükler" öğretir. Azim kelimesinin yanı sıra belki "başarı" kelimesini de yeniden tasvir etmekte yarar var. Eskiden başarı yerine "muvaffakiyet" kelimesi kullanılırdı. Yani vakıf olmak, vukuf sahibi olmak manasında. Yetkinliği içinde barındıran, yaşam boyu bize rehberlik eden bir vukufiyet. Bu kelime hep "azim, gayret, çaba" kelimeleriyle aynı

cümle içinde geçerdi. Acaba şimdilerde sözcükleri kullanmada yeteri kadar cömert davranmıyor olabilir miyiz?

Çocuklar dilini zenginleştirdiğinde düşünme becerileri de derinleşecek ve gelişecektir. Düşünme de dilin ilhamıdır bu arada, yani dil ile düşünmenin muhabbeti sarmal bir süreçtir. Dili, zihni beslenen çocuğun eylemleri de ona göre olacaktır. Bu nedenle çocukların davranışlarının temelinde dil ve zihnin etkileşimli motivasyonu vardır. Bu demektir ki "Yeter ki azmet," demekten daha fazlasına ihtiyaç duyar çocuk.

Bedenci-Dilci

Ben büyüyünce yetişkinci olacağım.
Belki onları biraz sakinleştirebilirim.

ALİ KUŞÇU'NUN ASTRONOM, dilbilimci, matematikçi; İbn Sina'nın doktor, düşünür, astronom ve yazar olması ne güzel! Leonardo da Vinci'nin astronom, mimar, mühendis, mucit, matematikçi, anatomist, müzisyen, heykeltıraş, jeolog, kartograf, yazar ve ressam olması da çok güzel! Kanuni'nin padişah, şair, kavaf ve kuyumcu olması da çok hoş! Bedri Rahmi'nin hem heykeltıraş hem ressam hem şair olmasını; Tevfik Fikret'in, Refik Hâlid'in, Tanpınar'ın, Çamlıbel'in hem öğretmen hem şair olmasını da çok seviyorum. Burada saydıklarımız ve sayamadıklarımız için kim sadece tek bir sıfat seçebilirdi ki? Kendi döneminin insanları Leonardo da Vinci'ye "matematikçi" deyip geçselerdi bugün *Mona Lisa*'ya bakabilir miydik? Tevfik Fikret sadece öğretmen olsaydı *Rübâb-ı Şikeste*'yi okuyabilir miydik? İnsanın hayallerine, yeteneklerine, yapabileceklerine, yaratıcılığına sınır çizmemek tam da böyle bir şey... Aynı şekilde kişinin hayallerini, yeteneklerini, yapabileceklerini, yaratıcılığını sınırlamak da öğretmene "bedenci, dinci, müzikçi"; öğrenciye "matematikçi, sosyalci" demek gibi...

Artık herkes tek bir "şey" "olmak" yolunda çalışıyor.

Düşünsenize; "Büyüyünce ne olacaksın?" diye bir soru kalıbımız var. Her çocuk bu soruyla defalarca muhatap oluyor. Yavrum, "Ben öğrendiklerimle, yapabildiklerimle, hayallerimle var olacağım; ömrüm boyunca deneyeceğim, arayacağım, elimden gelenin en iyisini kendim olmak için yapacağım," diyemediği için toplumun ona gösterdiği mesleklerden birini küçük bir yaka rozeti seçermiş gibi seçiyor. Bir de sonuna "çi-cı-cu" yapım ekini raptiyeyle tutturarak bunlardan bir kariyer/kariyer üstü kimlik ve kişilik oluşturma çabasına düşüyor. Onu da bu çabaya biz düşürüyoruz. Simit satana "simitçi" veya saatlerin ömrünü uzatanlara "saatçi" denmesi anlaşılabilir. Türkçe dersinde bu yapım ekleri öğretilirken gayet mantıklı geliyor. Sonuçta bir şeyi "üreten", "tamir eden" veya daha iyi bir duruma getiren insanların yaptıkları iş dolayısıyla aldıkları etiketler bunlar. Ama aynı eki matematik yatkınlığı olan çocuğa getirip ondan bir matematikçi yaptığımızda, yabancı dil yatkınlığı olana getirip dilci dediğimizde; hele hele öğretmene bedenci, dinci dediğimizde ek amacından çıkıyor.

Üniversite sınavına hazırlanan öğrenciye "Matematikçi misin?" diye soruluyor. "Matematikçi" olacak kadar parlak görülmeyen öğrenciler, "Neci olsak da bu aşağılamadan kurtulsak?" diye düşünebiliyorlar. Matematikçi olamayışın altında ezilen milyonlarca çocuk "Acaba kendimi nasıl beğendirebilirim?" çabasına giriyor. Fenci olsalar yetmiyor... Çünkü içinde matematik yok fazla. Biyolojici, kimyacı, fizikçi olmak da kurtarmıyor durumu (Bu yazıyı yazarken bilgisayardaki otomatik yazım düzeltme programı "kimyacı ve fizikçi" kelimelerini doğru, "biyolojici" kelimesini yanlış yazım olarak işaretledi. Demek durumun daha karmaşık olduğu dersler de var).

Çocuklarımız henüz erken çocukluk yaşlarında ise o zaman daha da farklı etiketlemeler ile karşı karşıya kalabiliyorlar. Hiperaktifler, bebek gibi olanlar, yaramazlar, söz dinlemezler,

yerinde duramazlar, dağınıklar, beceriksizler, unutkanlar gibi. Etiketlemeler çocuğu yüceltse dahi etiket olmanın baskısından sıyrılmak, korunmak, arınmak bir fırsat olarak düşünülemez.

Yeni arayışlar lazım. Her bir sanat, bilim, spor alanının kıymetli olduğunu ve insanı, insanlığı tamamladığını tekrar tekrar haykırmak durumundayız. Canımızı acıtan o üzerimize iliştirilmiş etiket raptiyelerini atıp bize söylenenlerin aksine bir şeyler üretmek ve katmak isteyen kimliklerimizi sıkıştıkları yerden çekip çıkarmalıyız.

Daha yolun başındayız, tüm çocuklar ve biz olarak kazanacak çok "nişanımız" var!

"Şimdiki Çocuklar Harika!"

Eskidekiler çocuk değil miydi?
Şimdiki, eskisi, sonraki çocuk olur mu hiç?
Çocuk her zaman harika bence...

DÜNYA TARİHİNE BAKILDIĞINDA hayranlık uyandıran binlerce sanatçı, bilim insanı, sporcu, usta, zanaatkâr kendi zamanlarının çocuklarıydı. Yeryüzünde, müzelerde onların eserlerine bakarak hayret makamında dolaşıyoruz. Geçmiş zamanlardaki çocukların avantajları/dezavantajları vardı. Şimdikilerin de güçlü ve zayıf oldukları alanlar var. Önceki asırlardan farklı olarak, "Şimdiki çocuklar başka!" derken daha çok dijital teknolojiye atıfta bulunuluyor. Günümüzde yeni teknolojilerle gelen olanakların çoğu bir önceki kuşakta yoktu hâliyle. Önceki kuşaklar hâlihazırda beceremedikleri işleri zorlanmadan yapan çocukları görünce şaşırıyorlar normal olarak. Şimdiki kuşak da gelecek kuşaklara şaşıracak. Ancak onların şaşkınlığı bir önceki neslinkinden farklı olacak; televizyonu ilk görenlerin şaşkınlığıyla Mars'a giden uzay aracını ilk kez görenlerin şaşkınlığı arasındaki fark gibi. Televizyon daha şaşırtıcı tabii. Gerçi şimdilerde cep telefonuna yeni bir

işlev eklenmesi bile şaşırtıcı olabiliyor. Şaşırmayanlar bu teknolojinin içine doğanlar. Çok küçük yaşlardaki çocukların bazı sakıncalarına rağmen dijital araçlarla bu denli iç içe olması, önümüzde derinlemesine araştırılması gereken tekno-pedagojik sorun ve konuların olduğunu gösteriyor. Yepyeni kavramlar ve tanımlarla karşılaşıyoruz hemen her gün.

Örneğin üç yaşındaki bir anaokulu çocuğu, belki de sıradan bir benzetme olarak, işaret parmağı bir yere sıkışınca öğretmenine "iPad parmağım uf oldu!" demiş. Çocuğun kendi organını teknolojik bir referansla tanımlaması hoş olduğu kadar garip değil mi sizce? Hoş, çünkü birbiriyle ilgisiz konular arasında bağlantı kurabilmiş. Garip, çünkü bir çocuk kendi organını "doğal" olarak değil, "araçsal" olarak niteliyor. Diğer yandan tabletleri, telefonları ustaca kullanabilmek küçük çocuklarda zekâ göstergesi sayılıyor. "Şimdiki çocuklar harika!" mottosu bunun sembolik karşılığı. Oysa bazı araştırmalar on beş-yirmi yıl öncesine göre çocukların sözde "zekâ puanlarının" düştüğüne işaret ediyor. Beynin aldığı uyaran sayısı ve etkilenme artıyor ancak zihnin kullanım kapasitesi daha zayıf deniliyor.

Çocukların çoklu görev ortamlarında her şeyi yüzeysel olarak yapmaya çalışmaları bunun gerekçelerinden biri olabilir. Aynı anda ders çalışmak, müzik dinlemek, yiyecek atıştırmak, cep telefonuna bakmak olağan ve mümkün zannediliyor. University of London'da yapılan bir araştırma bir toplantı esnasında masanın altında mesaj yazan bir yetişkinin sekiz yaş düzeyinde zihinsel performans gösterdiğini ortaya koyuyor. Benzer bulgulara rağmen teknoloji destekli çoklu görev alışkanlığı körükleniyor. Bu nedenle teknolojiyle ilişkiyi yeniden çözümlemekte yarar var. Belki de zamanla organların adlarının değişeceği ve teknolojiye bağlı işlevine göre adlandırılacağı bir döneme gidiyoruz. Zira insanoğlu teknolojiyle ilişkisini dünya tarihinde ilk kez mekândan, zamandan bağımsız olarak oluşturabiliyor. İstenmese de bunun bir sonucu olacak.

Teknolojiye nesnel bir yaklaşım, öncelikle bunun yansız olduğu düşüncesinden vazgeçmeyi gerektiriyor. "Silahlar insanları öldürmez, insanlar insanları öldürür," türü genel kabuller bir aldatmayı içerebilir. Teknolojinin gücü arttıkça ölümün gücünün de arttığı unutulmamalı. Kapitalizm teknolojide araç-amaç bütünlüğünü ortadan kaldırmış durumda. Heidegger'e göre, "Teknoloji bir yerden sonra kendi varoluş nedeni hâline gelir. ... Böylece insan, teknoloji sayesinde özgürleşmek bir yana teknolojik süreçlerin kölesi olur ve yıkım kaçınılmazlaşır." Eğer Heidegger haklıysa "parmağı uf olan" çocuğun durumu üzerinde düşünmeye değer.

Gerçekliğin dış dünyaya yansıma biçimi geleneksel çocuk yetiştirme biçimini ve okulları kökten sarsıyor. Hazlarımızın sihirli lambası olan teknoloji buna aracılık ediyor. Bu satırları yazarken aklıma şu soru geliyor: Teknolojiyi içeri buyur edip etmediğimizi sorgulama zamanı gelmedi mi? Yirminci yüzyılın başında huzursuz zekâlar bu sorgulamayı o dönem için yaptı. Yenileyici olma sırası bizde. Formel eğitimin süresini azaltan, bireyi dış dünyanın bilgisi kadar kendisiyle, yani varlığıyla da iletişime sokan yeni eğitim kavramlarına, kuramlarına ve teknolojilerine ihtiyaç var. "Tüm çocuklar harika!" diyene kadar daha çok ders çalışmamız gerekiyor. Bir ülkenin zenginliği harika diye nitelenen çocukların toplamından oluşmaz. Her çocuk dünyayı ziynetlendirir. Her dönemin çocukları "başka"dır. Doğumuyla, yaşamıyla bir mucize olan her çocukta şaşıracak, hayret duygusunu uyandıracak bir özellik muhakkak vardır. Bu özellikleri, çocuğun içindeki kendine özgü potansiyel hazinesini bulmak, geliştirmektir değerli olan.

"Sana Okulda Bunları mı Öğretiyorlar?"

Babam evdeyken yok demeyi de okulda öğretmediler ki...

ÇOCUĞUMUZ OKULDAN EVE geldiğinde istenmeyen bir davranışı da beraberinde getirmişse elimizde terlik kıvamında bir

sözümüz var; "Sana okulda bunları mı öğretiyorlar?" Bu sözü yüksek ve keskin bir sesle söylediğimizde karşımıza bir suçlama ifadesi çıkıyor. Kimi suçluyoruz: Okul yöneticilerini, öğretmenleri, öğrencileri, okul personelini ve diğerlerini... Peki, bu kadar insan bu suçlamayı hak ediyor mu? Bu arada istisnaları olmakla birlikte ne zaman "Sana okulda bunları mı öğretiyorlar?" ifadesini birinden duysam öğretimden ziyade eğitimle ilgili bir serzenişe şahit oluyorum. Örneğin "Bitkiler hareketli varlıklardır," konusundaki kavram yanılgısı için bir velinin "Size okulda bunları mı öğretiyorlar?" deme olasılığı oldukça düşükken arkadaşından öğrendiği popüler bir dansı evde yapan çocuğun "Okulda bunu mu öğretiyorlar size?" cümlesini duyma olasılığı daha yüksektir.

Çift haneli bir liste yapsak... İlk hanede başarı, notlar, karneler, diplomalar, "aferin"ler olsa. İkinci hanede vatana millete hayırlı olma, arkadaşlarıyla ilişkisinde dürüstlük, yardımseverlik, sosyal sorumluluk çalışmaları bulunsa. Toplum ve tek tek aileler hangi haneyi okulun amaçları olarak görürler? Okulda hayat kokusu var mı? Yoksa otorite, disiplin, kurallar ve sınav sonuna kadar unutulmaması gereken bilgiler mi öne çıkıyor? Sınava ve müfredata dair o kadar çok içerik var ki ikinci sütunla ilgilenmeye zaman kalmıyor. İkinci sütun bizzat yaşantı geçirmeye, tekrara, derin tecrübeye ihtiyaç duyuyor. Sınavlara hazırlığın uzun yıllar alan meşguliyeti tecrübe ve yaşanmışlık biriktirmeye engel oluyor. Konuları sınav sonuna kadar bilebilen ama hayattaki karşılığını yapamayan çocuklar övgü alıyor okullarda.

Çocuk ve genç olmak için vakit yok. Tekrar ve ezber temelli akademik ağırlık şahsiyet gelişimini sekteye uğratabiliyor. Ebeveynlerin çocuklarından beklentileri hemen hemen tümüyle akademik olduğunda "Size okulda bunları mı öğretiyorlar?" dediği şeylerin daha ziyade terbiyeyle ilgili olması olağan elbette. Ancak okuldan beklenti ve ortaya çıkan davranışlar arasında büyük bir boşluk doğuyor. Eğitimsel konularda okulun ve öğretmenin desteği sosyo-kültürel değişimler nedeniyle giderek azalıyor. Bir

öğretmen, öğrencisinin sınıftaki arkadaşına yönelik olumsuz davranışını engellemeye çalıştığında, doğrusunu anlatmaya çaba gösterdiğinde çocuğun velisi tarafından "Benim çocuğumun terbiyesi sana kalmamış, sen matematiğini öğret yeter!" uyarısıyla karşılaşabiliyor kimi zaman. Eğitime bir bıçak gibi saplanan, "Eti senin kemiği benim," anlayışının tam zıddı bir başka uca savruluyor toplum. Bundan dolayı öğretmenler velilerle sorun yaşamamak için kimlik ve şahsiyet oluşturma rollerinden vazgeçip teknik alana sıkışmış gibiler. Böyle bir ortamda çocuklar, hayatın istediğiyle sınavın gerektirdikleri arasında bocalayınca hayata bir bütün olarak bakmayı öğrenemiyorlar. Hatta dersler ve konular arasındaki bağlantıları kaçırıyorlar. Farkındalıkları zayıflıyor ve "asgari şartları sağlamakla" yetiniyorlar. Enerjilerini kendi olmak yerine okulun, öğretmenlerin ve ebeveyninin beklentisini karşılamaya harcıyorlar.

Okul gerçekte neyi öğretiyor? Öğretmen olan okulun kendisi mi; yoksa okul sadece kafalara "öğrenmeyi" yerleştirdiğimiz, böylece "öğrenmeyi" de hayatta bir düzene, kuruma, süreye sığdırabildiğimiz tekil bir düşünce mi? Neden öğrenmek zorunda olduğumuz ya da neden öğretmemiz gerektiği konusu ise hiç ama hiç sorgulanmıyor bile. "Size okulda bunları mı öğretiyorlar?" derken okulda bize neler öğrettiklerini hatırlıyor muyuz? Bize öğretilenlerin bizi getirdiği hâlden çok mutluyuz ki çocukları eleştiriyoruz öğretim içeriği üzerinden. Bu soru sorulurken bir taraftan da okullarda nelerin öğretilmediğini dolaylı olarak ifade ediyoruz. Yani "Okulda size şunu öğretmiyorlar mı?" demenin bir başka yolu deneniyor. Ebeveynler "Okulda sana bunları mı öğretiyorlar?" diye isyan ettiklerinde yanlış şeye isyan ediyorlar sanki. Okul mevzuatta yazan vazifesini karşılamaya çalışan bir kuruluş... Bütünsel olarak baktığımızda ev de bir okul; öğretmen, servis, orman, evcil hayvanlar, insanın özü de. Okul pek çok kişi ve pek çok şey... Herkeste ortak olan şey ise yalnızca okulda "öğretilenlere" duyulan isyan... Öğretilmeyenlere, öğretmeyenlere ve öğrenemeyenlere isyan gündem dışında...

"Gözünden Anlarım"

Dün anlamadın ama!

MESLEK HAYATIMDA BELKİ binlerce kişi "Bizim çocuğa bir baksan hocam, sen anlarsın, vaziyeti nasıl?" sorusunu sordu bana. Üniversitede verdiğim derslerde bu durumu "göze bakış metodu" diye anlatırdım şakayla karışık. On yılların tecrübesiyle çocuklarla ilgili bazı tekrarlanan davranışlara ilişkin tahminlerde bulundum ama bu "Çocuğu gözünden anlarım," iddiası taşımıyordu. Çocukken de misafir geldiğinde annemin baş, el, göz hareketlerinden ne demek istediğini anlardık. Sözsüz davranışların hangisi "Kolonya getir", hangisi "Çık dışarı", hangisi "Kahveyi getir" demek bilirdik kardeşlerimle. Hem de hiçbir hizmet-içi eğitim almadan. Şimdilerde çevreme baktığımda çok fazla genellemeler yapıldığını, hemen her konuda "şimdiki çocuklar"la ilgili "Gözünden anlarım," diyerek kolaycı yargılarda bulunulduğunu görüyorum. Bu ifade söz konusu kolaycılığın sloganı gibi. Öyle olsa özel çalışmalara gerek kalmadan psikiyatrlar göze bakış metoduyla işi hallederlerdi. Hastanelerde göze bakış servisi olurdu.

Latife bir yana çocuklar hakkında çok fazla peşin yargı kullanılıyor. Türkçede "anlamadan, dinlemeden" diye kalıp var. Tam da peşin yargıların şahidi olarak. "Bu çocuk cin gibi", "Bu çocuktan bir şey olmaz, bakar bakmaz anladım", "Boşuna uğraşma sen suç işlemişsin, gözünden anlarım" türünden onlarca kalıp var dilimizde. Adı üstünde kalıp... Çocuğu kalıba sokmak yani. Çocuk dünyası şarkılarda yer alan "Gözler ruhun aynasıdır," ifadesine sığmaz. Ruhu biliyor muyuz ki aynasına bakalım? Toplamda 16 gram ağırlığa ulaşan gözlerimizi bazen 180 derece içeri döndürüp organlarımızı görebilseydik içimizdeki beni gözümüzden anlar mıydık acaba? Kendimize dair görüşümüz bu denli kısıtlıyken birinin "gözlerinden" bedeninin, zihninin ve ruhunun içinden geçenleri anlayabildiğimizi nasıl iddia edebiliyoruz?

Ebeveynlerin özellikle tekrarlanan davranışlarda bir örüntü oluşturup çocuğun ne yapabileceğini kestirmesi mümkün olabilir. Ancak bu "Gözünden anlarım," iddiasını ortaya koymaz. Çocukların özellikle baskı altında sınırlı sayıda gözlenebilir davranışları otomatikleştirmesi olağandır. Bu da anlaşılabilir zamanla. Tamamen "anladıklarını" savunanlar kendilerini 16 gramlık koca bir yanılsamanın içinde buluyorlar aslında. Dünyanın en gelişmiş görüşüne sahip olduğu tahmin edilen Mantis karidesi gibi gözümüz olsa da peşin hükümler sadece anlamamayı garanti eder.

"Gözünden anlarım," deyip verilen peşin hükümler çocukları ve kendimizi anlamamızı zorlaştırıyor. Kimi zaman çocukların göz göze gelmekten kaçınmasına, gizli saklı işler yapmasına neden olabiliyor. Ebeveynler çocuklara "Boşa yorulma, ben senin gözünden anladım," dediğinde onlar da "Ben ne dersem diyeyim, annem-babam yine 'bildiğini okuyacak'" düşüncesi gelişiyor. "Bildiğini okumak" kalıbı da "Gözünden anlarım," peşin yargısının bir başka şahidi. Ebeveyn çocuğun gözünden anlar da çocuk ebeveynin gözünden anlamaz mı? Her zaman bildiğini okuyan ebeveynin ne yapabileceğini daha en başından kestirebilir çocuklar. Bildiğimizi okuduğumuzda çocuklarla yaşayacağımız öykümüzü dondururuz. Bu yüzden çocukları gözünden anlamaya değil; can gözüyle dinlemeye, anlamaya çalışalım. Çocuklar "Baba baksana lütfen, nolur!", "Anne, anne, anne bir şey diyeceğim!" derken "Ne var?" deyip yarım bakışla dinliyormuş gibi yaptığımızda meramı yarım kalmış çocuklar yetişir.

İnsanı okumak en zor okuma ödevidir. Daha zor olan kendini okumaktır.

Ne diyor Şeyh Galip:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen
(Kendine dikkatlice bir bak; sen âlemin özüsün.
Sen varlıkların gözbebeği olan insansın.)

Sınırları Taşırmak

Ben okyanusum ama havuzun sınırlarında kalmamı söylüyorsunuz.

BU BİR KARİKATÜR kitabı olsaydı eğer, üç-dört yaşındaki bir çocuğu masasına oturmuş boyama yaparken çizecektim. Annesinin konuşma balonunda şöyle yazacaktı; "Yavrum sınırları taşırmadan boya!"

Ve çocuk öfkeli bakışlarla şu cevabı verecekti annesine; "Burası okul değil anne, evdeyim. İstediğim gibi boyarım!"

Bu bir karikatür kitabı değil. Böyle bir karikatür de yok. Ama duyduğum her "Sınırları taşırmadan boya," cümlesi çok komik, yok trajikomik.

"Burası okul değil, evdeyim, istediğim gibi boyarım," cümlesi de okul-müfredat-ev sisteminin harika bir manifestosu. Çocuklar bunu her zaman diyemeseler de boyama kitaplarının üzerindeki o matbu çizgileri umursamamış karalamalar, taşırmalar; kendi dünyalarının çizgilerle sınırlı olmadığını, mekân, zaman gibi tüm boyutları yetişkinlerden farklı anladıklarını, hissettiklerini ifade ediyor. Tüm dünyada okulların programlanmış öğretim sistemleri çocukları sonsuzluğu ve hayali unutmaya davet ediyor. Çocuğun karşısına her yerde sınırlar çıkıyor. Sınırlar ilişkilerde de hep yapay, haritalarda da kâğıtlarda da... Çocuk her yerde sınırlarla karşılaşıyor. Bebekken emekleyerek odanın dışına çıkan bir çocuk, ebeveyni tarafından kucaklanıyor ve başlangıç çizgisine geri götürülüyor. "Senin yerin burası," diyor evin sistemi. Defterin sayfalarında sınırlar var. Resim defterinde sınırlar var. Yetişkinlerin dünyasında soruların ve cevapların da sınırları var. Cevabını bildiğimiz sorular, sınırları taşırmadan çizdiğimiz resimler yaratıcılığı, farklı düşünmeyi, üretimi, yeniliği, dolayısıyla gelişimi engelliyor.

"Dünyada tek güneş vardır," cümlesini söyleyen çocuğa "Aferin!" diyen sistem, "Dünyada iki güneş vardır; biri doğan güneş, biri batan güneş," diyen çocuğa parmak sallıyor. Ciddiyetimiz

koltuk altı spreyini salondaki koltukların altına sıkan çocuğa gülümseyemiyor, emekli olan dedesinin bundan sonra emekleyerek yürüyeceğini düşünen çocuğu hoşgörüyle karşılamıyor. "Baba her gün neden bugün?" diyen çocuğa verilecek cevabımız nedense yok. Aileler ve öğretmenler bu tür çocuk konuşmalarının binlercesiyle karşılaşıyor. Bunların kimi çocuğun zihinsel gelişim düzeyiyle ilişkili; kimi de çocukların henüz yeterince formatlanmamış, yaratıcı zihin yapılarıyla. Fakat okula başladıktan sonra tüm dünyada çocukların yaratıcı bakış açıları hızla köreliyor. Çünkü mekanik zihinler onları mekanize ediyor. Yaratıcılık testlerinin sonuçları okul öncesinden beşinci sınıfa doğru gidildikçe düşüyor. Sürekli çözülmeye çalışılan çoktan seçmeli testler yüzünden çocuklar düşünsel ve duygusal esnekliklerini yitiriyorlar. Açık uçlu soruları yanıtlamakta sorun yaşanabiliyor. Örneğin "Ahmet Dayı bir tomruğu on iki dakikada üç dairesel eşit parçaya ayırıyor. Aynı büyüklükteki ikinci bir tomruğu altı eşit dairesel parçaya bölseydi kaç dakikada ayırırdı?" diye soru sorduğum binlerce yetişkin beş-altı farklı cevap verebiliyor.

Çok uzun yıllar önce bir araştırmayla ilgili Ankara'ya gelen Belçikalı bir akademisyen "Türk çocukları havuz sorularında havuzun deliği dipte olursa soruları çözüyor ancak havuzun deliği ortada olursa yapamıyorlar, niçin?" dediğinde çocuklarımızın soru kalıplarına, hazır soru tiplerine alıştıklarını, bu yüzden esnek olamadıklarını anlatmaya çalışmıştım. Çocuklarımızın bir soruyla karşılaştıklarında anlamdan ziyade işleme odaklanması yine bu soru şablonlarıyla çok ilgili... Erken yaşta çoktan seçmeli sorularla karşılaşan çocuklar anlamı öncelemekte zorlanıyor. Özellikle ortaokula kadar çocukların çoktan seçmeli test görmemelerinde yarar var. İnsanlık tarihinde olduğu gibi yeni çağda da işlevsel olan anlam odaklı serbest düşüncedir. Çocukların doğası saygıyı hak ediyor. Çocukları ciddiye almak sorularını da ciddiye almak demektir. Ama biz yetişkinlerin de ciddiyeti önemli... Yani demem o ki sorularımıza dikkat edelim lütfen.

"Silip Durma"

Silinmeyecek şeyler yazabilmek için siliyorum. Nokta...

ÇOCUKLARI GÖZLEMLERKEN ONLAR hakkında fikir edinmenin binlerce yolu olabilir. Çocuğun dünyasındaki her şey onun hakkında bir ipucu verebilir. Okul koridorunda iki duvarın birleştiği köşede arkadaşlarını izleyip oyuna katılmayan çocuğun ihtiyacını düşünmek, ayakta grup olarak dikilen altı çocuğun ayaklarının yönüne bakarak hangi çocuğun lider olduğunu kestirmek, sırasında otururken eğilip sürekli öğretmeniyle göz teması kurmaya çalışan öğrenciyi anlamak, ders dinlerken sürekli dizini sallayan çocuğun aslında neye ihtiyacı olduğunu bilmek, elindeki kaleme ritmik olarak taklalar attıran öğrencinin bu davranışının ne anlama geldiğini tahmin etmek; bunun gibi yüzlerce davranışı çözümleyebilir, sadece çocuğun eşyalarına bakarak bile veri toplayabiliriz. Örneğin okul çıkışı sınıfın çöp kutusuna bakarak sınıftaki öğrenciler hakkında bazı çıkarımlar yapabiliriz. Ya da silgisine bakıp çocuğu tanıma konusunda beyin fırtınası yapabiliriz.

Çoğu zaman yazdıklarını sürekli silen bir çocuğa yetişkinler "Silip durma şunu!" diyebiliyor. Bir çocuk niye silip durur? Ona kızmak, silmemesini söylemek bizi nasıl bir çözüme götürür? "Silip durma!" demek yerine durumu anlamaya çalışmak çocuğu anlamayı kolay kılabilir. Gerçekte silip durmak birçok şeyle alakalı olabilir. Mükemmeliyetçilik, el göz koordinasyonunda sorun, göz bozukluğu, can sıkıntısı, akademik erteleme davranışı, iletişim ihtiyacı, öğrenme güçlüğü, yeni silgisini çok sevmek ve daha neler neler...

Mesela bir çocuğun silgisi eskiyorsa muhtemelen öğreniyor demektir. Eskirken bir de sildikçe yuvarlaklaşan uçları bembeyaz sayfada kullanılmasına rağmen gri kurşun izlerle şeritleniyorsa defterlerine yazdıkları onu doyurmaya yetmiyordur. Sildikçe ortaya çıkan şeritlerden bir araba yapıyordur belki de.

Silgi öylece gidip geliyorsa okula, muhtemelen sormak isteyip de cevabını kimselerin veremeyeceğini düşündüğü sorular kalem kutusunda ya da zihninin bir kuytusunda birikiyordur. Kimselere ne sorularını ne de sorunlarını ödünç dahi verecek kadar güvenmiyordur. Annesinden, babasından, öğretmeninden şöyle sözleri duymaya ihtiyacı vardır belki de silgisini öylece yanında gezdiren çocuğun; "Bak biliyor musun sen şimdi dokuz yaşındasın, ben neredeyse otuz beş oldum, ben de bazen korkuyorum... Kayboluyorum..."

Çocukların sorularını, sorunlarını yalnızca gözleriyle değil, kalpleriyle gören "yetişkinler" iyi bilir silgi ne demek.

"Yazılar kusursuz olmak zorunda değil; kafalarımızın içi hep sorunsuz, fırtınasız kalmak zorunda da değil. Çocuğum sorularını, yanıtlarını yazıp yazıp hayatının yapraklarını sırf silmemek için sayfa sayfa yırtmana, sürekli yeni sayfalara birer cümle yazıp bırakmana gerek yok. Sen yaz, olmadı sil, ben yine de okurum. Üstelik her yazış bir iz bırakış, bir adım ileri gidiş. Silsen bile... Sözcükler aklından, kalbinden kâğıda döküldü bir kere. Düşünsene bazılarının silinecek yazısı bile yok. Sen yazmaya devam et, beğenmezsen silersin ama yeter ki sen yaz ve dilediğince sil."

Hiçbiri olmuyor da silgiyi kemiriyorsa bir çocuk muhtemelen sadece tadını merak ediyordur. Hani üstünde karpuz ve limon resmi olan sarı-pembe silgiler vardı ya, işte onların tadının karpuz ve/veya limon gibi olup olmadığını öğrenmenin tek yolunun denemekten geçtiğine inanıyordur. Silgisini kemiren çocuğun en büyük korkusu silginin tadına baktı diye hastanelik olmak değil, tadının neye benzediğini öğrenemeden "büyüyeyazmaktır." Öğrenemeden, üretemeden, test edemeden ve bilemeden artık hiçbir şeyi merak etmeyen uzun, kocaman elleri, kocaman ayakları, önce daha çok sonra daha az saçı olan bir başka çocuğa aynada el sallıyor olmaktır. Belki de stresini silgiden çıkarıyordur çocuk. İçini kemiren şey neyse cevap veriyordur silgiyi kemirerek.

Silgisi yoksa... Tükenmez kalemin sert, affetmeyen bakışlarına küçücük yaşında alışmıştır. Hata yapmamak zorundadır.

Kurşun kalemi hatalarla, tükenmez kalemi ise doğrulukla bir kurgulamıştır belki.

Silgisini kaybediyorsa her sabah ikinci dersteki yazılıdan önce nasılsa öndeki arkadaşının yedek silgisi olacağına güveni tamdır. Arkadaşları kendisine canından da yakın; dünyaya, insanlığa olan inancı korunulasıdır. Yanlışları birlikte silmeye hep hazırdır arkadaşları.

Silgisinde delikler, kesikler, bölükler varsa ders gereğinden fazla sıkıcıdır muhtemelen. Örselenmiştir belki; belki de ruhundaki kesikleri, bölükleri temsil ediyordur o izler.

Delikler, kesikler, bölükler her yeni silgide sürekli oradaysa kalemin değil, kılıcın keskinliğine inanmıştır belki; kafası biraz karışmıştır çocuğun.

Silgisini küçük parçalara ayırıp gizlice arkadaşlarının kafasına atan çocuğun dikkat çekme ihtiyacına dikkat etmek gerekiyordur. İletişim kurmanın yollarını bilmiyordur belki de.

Çocuklar bir ihtimal öğretmenlerin sınavlarda öğrencilere ödünç verdiği silgilerin hiçbiri geri dönmeyince verdikleri silgileri takip etsinler istiyordur. Uzak ama bir ihtimal ya, silgilerin de canı olduğunu, zarar gören her şeyin ve herkesin canının yandığını duymaya ihtiyacı vardır.

Çocuğun yeni maceralarını bir de silgiden dinlemek lazım tabii.

Sildikleriyle beraber çocuk da kaybolmadıysa şayet...

"Başka"

Bence büyükler başka dedikleri durumlarda demesinler,
başka demedikleri durumlarda başka desinler.

ÖYLE KELİMELER VAR Kİ tuz gibi. Ufacıklar ama etkileri pek çok. Çok atarsan cümlelerin içine tadını bozuyor mananın, az atarsan cümle yavan kalıyor. Hiç olmayacak bir yerde kullandığında

kahvenin içine tuz katmak gibi gülünç bir tat bırakıyor. "Başka" o kelimelerden biri...

"Peki, sence bunun başka yolunu bulabilir miyiz?" dediğimizde bakış açısını geliştiren ve pencereleri açıp zihni temiz havaya kavuşturan; "Bütün yaptığın bu mu yani, başka yok mu?" dediğimizde zihnin pencerelerini kapatan, kötü hissettirmenin bir aracı olabilen bir kelime...

Her zaman başka bir yol olabileceğini düşünerek ve bilerek mi, yoksa "Neyse o, başka arayışa gerek yok," diyerek mi büyümek size daha iyi geliyor? Gördüğüm şu ki çoğu zaman "başka"nın yanlış kullanımı dolayısıyla çocuklar, "başka" yolların olabileceğini düşünmeden büyüyorlar.

Oysa yeniden, yeniden denemek ve başka öneriler geliştirmek hem bilimin hem de yaşamın pratik gerekliliği... Ailede ve okulda "başka" yolun olmadığını çaresizce öğrenen çocuklar büyüdükçe kendilerine zarar verebilecek seçenekleri ayırt etmede zorlanıyorlar. Başka seçeneklere kapalı şekilde birilerinin mutlak doğrularına yıllarca dayandıktan sonra artık "hak kazandıklarını" düşünerek bağımlılıklara, aldatıcı özgürlüklere veya manipülatif ilişkilere yönelebiliyorlar. Başka seçeneğinin olmadığını zanneden çocuklar bir noktada bastıramadıkları dürtülerin uzaktan kokusunu alanların tuzağına düşebiliyorlar. Bazen seçenekleri daraldığında kendileri olmamayı tercih ediyorlar ve bu şekilde daha çok kabul göreceklerini düşünüyorlar. Bu suretle onları aynılıktan, bayağılıktan, dogmalardan ve normlardan kurtaracak "başka" bir ışık kalmıyor; yansımalar bile kararıyor. İlerleyen yaşlarda başka seçenekler olduğunu yaşadıkları deneyimlerle fark etseler bile aynada kendilerine bakan çocuğun artık orada olmadığını idrak ediyorlar.

Bütün bunları yaşamamak için çocuklara doğru soruları sormayı öğrenmemiz lazım.

Çünkü "başka"yı sadece sormuş olmak için ya da merakımızı gidermek için sormak yetmiyor; onu neden sorduğumuzu, neden sormadığımızı, kime sorduğumuzu, kime sormadığımızı ve nasıl

sorduğumuzu analiz etmek de gerekiyor. Bazı ebeveynler çocuklara "Başka ne düşündün, başka ne hissettin?" diye sormak yerine "Başka ne yaptın bugün?" diyerek kendi meraklarını gidermeye ve ilgili görünmeye uğraşıyorlar. Bunu yaparken çocukları önce düşündükleri ve hissettikleriyle değil; düşünmeden, hissetmeden, başka yollar aramadan sadece yaptıkları ve başardıklarıyla önemsiyorlar. Oysa paylaşmak istiyorsa "Başka ne gördün, başka ne hissettin, başka ne düşündün, başka ne hatırladın?" diyerek çocuğun sosyal duygusal becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabiliriz. Daha da güzeli sadece gülümsememiz yeterli.

"Başka"nın okuldaki hâli de bir başka! "Gidiş yolundan puan vermeyen" veya çocuğun başka yollardan bulduğu cevabı yönergeye uygun görmediği için puan kıran öğretmenler; "Başka bir yol? Başka bir çıkış?" diye sorarak yola çıkmış, üretmiş ve ilham vermiş büyük kişiliklerin öğretilerini antik masallarmış gibi kürsülerde anlata anlata bitiremiyorlar. Sınavlarda ise başkalarını "başkalarına" hazırlanan veya kurgulanan cevap anahtarına göre en iyi şekilde özetleyenler en yüksek puanı alıyor. Oysa soruyu öğretmenin anlattığı yöntemle değil de kendi bulduğu başka bir yöntemle çözen öğrencinin de alkışlanması gerekmiyor mu?

Okulda "Hepsi bu kadar mı?" demek yerine, "Başka eklemek, ifade etmek istediğin bir şey var mı?" demek arasındaki fark kilitli kapılarımızı açacak. Hatta mevcut kapıların dışında başka kapılar açacak.

"Sorusu olan var mı?" demek yerine, "Başka bir şey merak eden/düşünen/önermek ya da paylaşmak isteyen var mı?" demek dillerimizi açacak. Hatta başka diller öğrenmemize bile vesile olacak.

"Bu sorunun başka bir cevabı yok," demek yerine, "Bunu çözmek için başka bir yol düşünebiliyor musun/aklına başka bir şey geliyor mu?" demek önyargılarımızı kıracak.

Kendini dilediği gibi ifade etme becerisi güçlü ve her zaman özgün, samimi fikirleri ve gayretleri olan çocuklar bu çabamızı takdir edecektir.

Sözün Sonu, Başka Sözlerin Başı

KELİMELER ÇOCUĞU BESLER. Sadece biz fark etmeyiz. Oysa kelimeler de ekmek gibi, su gibidir...

Fark etseydik en güzellerini seçer; en tazelerini, en lezzetlilerini, en doğallarını, en şifalılarını mı yedirirdik; emin değilim. Bu biraz o ebeveynlik sofrasını nasıl kurduğumuza göre değişiyor sanırım.

Biliyorum ki bazı çocuklar sıcak, taze, yumuşak ve tam kıvamında ekmek yiyor; sabahları sıcak ekmek kokusuna uyanıyor, sofrada kendisine ekmek uzatan elin yüzü gülüyor. Anne-babanın ağzından çıkan kelimeler sıcak ekmek tadında, kokusunda.

Bazı çocuklar eve taze ekmek girdiği hâlde hep bayat ekmekle sofraya oturuyor. Ebeveynin bir zamanlama hatası, erteleme alışkanlığı, umursamazlığı mı var diyelim; varken tattırmıyor çocuklara. Ağızlarından çıkan kelimeler daha iyileri olabileceği hâlde kuru, bayat ve kopartılmış. Ama onlar da ekmek yiyor.

Bazı çocuklar çiğ hamuru geveliyor ağzında. Anne-baba kendisi olmamış, kendini bulamamış, duymadığı cümleleri kendisi kuramamış. Çocuğa verdiğinin ekmek olduğunu düşünüyor da ekmeğin pişmediğini göremiyor. Sanıyorlar ki onlar da ekmek yiyor.

Bazı çocuklarsa... Bütün bir çocuklukları boyunca un kaşıklıyor. Yutsan yutulmaz, tükürsen tüketemezsin. Onların anne-babaları ekmeğin, çocuğun, ebeveynliğin kutsallığından habersiz... Sanıyor ki un varsa ekmek de var, gerisini çocuk halletsin.

Sizin ebeveynlik sofranız nasıl?

Daha doğrusu nasıl'dı?

Ben bu kitapta biraz tarif vermeye çalıştım. Unun yerini, suyun miktarını, tuzun tutamını, ateşin sıcaklığını söyleyebildim ancak. Hamuru yoğuracak olan sizsiniz.

Ben Orhan Veli üstada bırakayım son sözü:

Avucumda sıcaklığını duyduğum ekmek;
Üstümde hatırası kadar güzel sonbahar;
O bembeyaz, o tertemiz bulutlara dalar
Düşünürüm bir çocuk türküsü söyleyerek

Ziya Öğretmen

Teşekkür

ÖNCELİKLE BANA İLHAM OLAN tüm anne-babalara, öğretmenlere, gözümün gördüğü bütün çocuklara sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Bir kitabın hayata geçmesi için belki yüzlerce insana ihtiyaç var, hepsinin katkısı çok özel. Özellikle kitabın içeriği ve bakış açısı konusundaki desteklerinden dolayı Kamil Özerk'e, Belma Tuğrul'a, Şermin Yaşar'a, Özgür Bolat'a, Aytaç Açıkalın'a ve Hasan Bacanlı'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışma ekibimizden Çağla Süslüay'a, kitabın tüm aşamalarını takip eden Kronik Kitap'tan Adem Koçal'a, Cüneyt Dalgakıran'a ve Tuğçe İnceoğlu'na teşekkür borçluyum.

Yeni seslerde, yeni renklerde buluşmak dileğiyle...

Ziya Selçuk

KRONİK KİTAP
DOĞAN CÜCELOĞLU KİTAPLIĞI

Yaşamı boyunca insana dair her hikâyeden bir anlam çıkaran bilgeliğiyle Doğan Cüceloğlu'nun kaleminden...

Çocuğumun Aklından Neler Geçiyor?

TANITH CAREY-ANGHARAD RUDKİN

ÇEVİRİ: OLCAY MAĞDEN ÜNAL

Çocuğun ***aslında ne demek istiyor?*** Hislerini ifade edemeyip ağladığında, kendini yerden yere atıp öfke krizleri geçirdiğinde ve sen kendini çaresiz bir şekilde köşeye sıkışmış hissettiğinde çocuğunun aklından neler geçiyor? Ona nasıl yardımcı olabilir, nasıl "yeterince iyi" bir ebeveyne dönüşebilirsin?

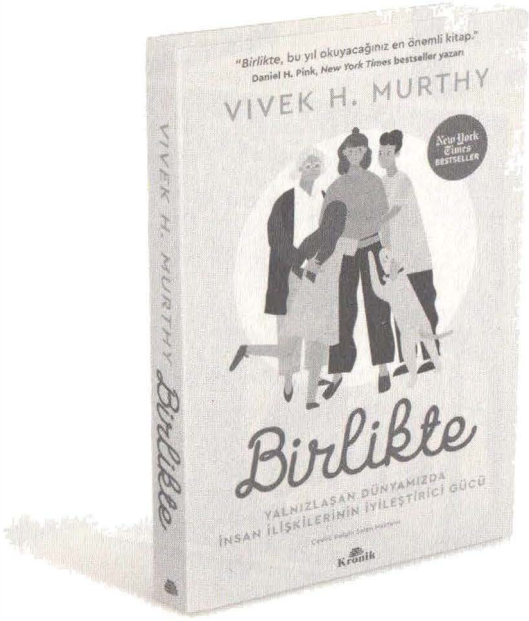
Birlikte

VIVEK H. MURTHY

ÇEVİREN: BELGİN SELEN HAKTANIR

"Kitap insan hayatında ilişkinin önemi üzerinde duruyor ve yaşamın ilişki yönü gözden kaçırılırsa nasıl bir sonuç beklendiğini gözler önüne seriyor. İngilizcesini okudum ve Kronik Kitap'tan Türkçeye çevirmelerini rica ettim. Özellikle gençlerin, anne babaların, öğretmenlerin ve sağlık yöneticilerinin okumasını isterim."

Doğan CÜCELOĞLU

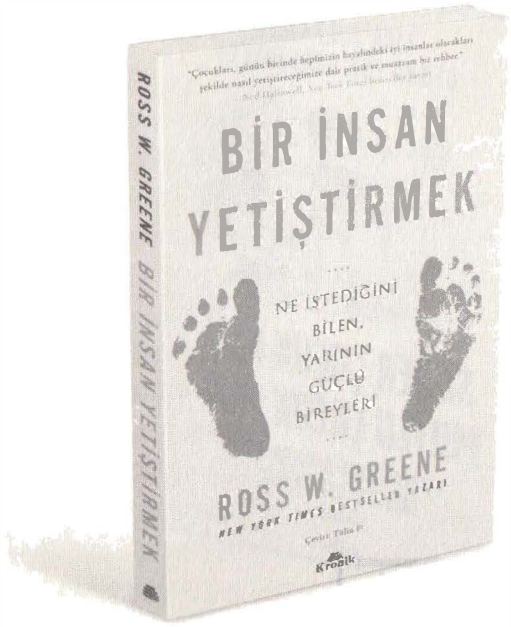

Bir İnsan Yetiştirmek

ROSS W. GREENE

ÇEVİRİ: TÜLİN ER

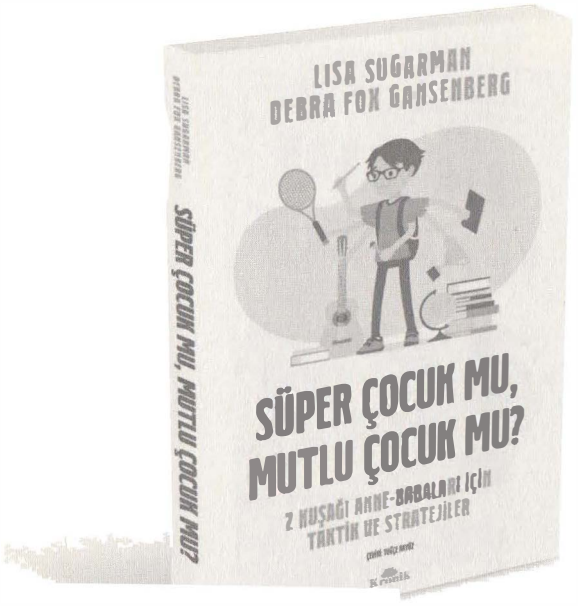
Tanınmış çocuk psikoloğu ve *New York Times* çok satan yazarı Ross W. Greene, daha iyi bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin nasıl geliştirileceğini açıklarken her iki tarafa da gelişmek için alan tanıyan, bir gün kanatlarını açıp uçması için çocuğunuza sağlam bir temel kazandıracak ilham verici tavsiyeler sunuyor.

Süper Çocuk mu, Mutlu Çocuk mu?

DEBRA FOX GANSENBERG & LISA SUGARMAN

"İster çiçeği burnunda ister deneyimli birer anne baba, isterseniz anne baba adayı olun, hedefiniz **süper çocuklar** *yetiştirmek değil; yaşamın karşısına çıkardığı her şeyle zarafet, cesaret ve güçlü mizah duygusunu kullanarak baş edebilecek* **dengeli ve mutlu bireyler** *yetiştirmek olmalıdır."*

"Konuşuyoruz, konuşuyoruz, konuşuyoruz da söylediklerimizin çocukların kulağından içeri ses olarak girip nasıl bir hisse dönüştüğünden pek bahsetmiyoruz. İstedim ki sesin hisse dönüştüğü yerde biraz soluklanalım. 'Kırk kere söyledim' gibi artık dilimize pelesenk olmuş dil kalıplarını kullanırken aslında ne demek istediğimizi, çocuğun bunu nasıl duyduğunu, nasıl anlamlandırdığını tartışalım."

Ziya SELÇUK

Yapma yavrum. Yavrum yapma. Çocuğum yapmasana. Yahu yapma! Yapma dedim ya! Kırk kere söyledim sana yapma şunu diye!

Defalarca "Yapma," dediniz. Çocuğunuz yapmaya devam etti. Sonunda "Kırk kere söyledim sana!" da dediniz. Ama belki de çocuğunuzun bunu yaparken ne demek istediğini hiç düşünmediniz. Oysa sormanız gereken soru şuydu: Kırk kere uyarıldığı hâlde yine aynı şeyi yapmaya devam eden çocuk ne demek ister?

"Çocukla iletişim" deyince nedense çoğunlukla "Biz söyleyeceğiz, anlatacağız, çocuk dinleyecek; biz isteyeceğiz, çocuk yapacak," kabilinden bir iletişim şeklini anlıyoruz. Çocukla iletişimde yaşadığımız olaylar bir anlamda koca bir ebeveynlik okyanusunun içindeki buzdağına benzer. Unutmayın, bir de buzdağının altı var.

Ben söyledim, o ne anladı?
O söyledi, ben ne anladım?
Benim söylediğim ona ne hissettirdi?
O bu davranışıyla ne anlatmak istedi?
Bana cevap vermediğinde söylemediği şeyler neler?
Söylediğinde üstünü örttüğü şeyler neler?

Yıllarını çocuk gelişimi ve eğitim alanına adamış **Dr. Ziya Selçuk**'un değerli kaleminden, sık kullandığımız dil kalıplarını ebeveynlik açısından yeni bir çözümlemeye tabi tutacak, çocuğa ve çocukluğa bakış açımızı değiştirecek çok yönlü bir hasbihâl... Kullandığımız kalıplar, deyimler, imalar, vurgular üzerin[redacted]m çağrısı...

Kitabın te[redacted]lendirilecekti[redacted]

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-8431-33-9
9 786258 431339